This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

B 840,092

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

ГЛАСНИКЪ

ДРУЖТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

Свезка III.

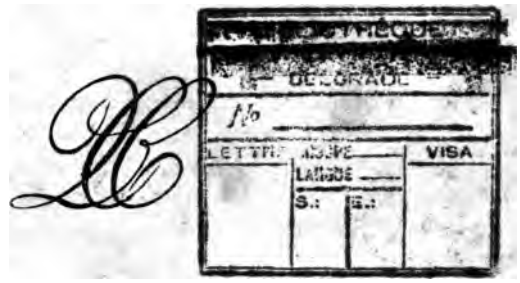

(СОБСТВЕНОСТЬ ДРУЖТВА.)

У БЕОГРАДУ,

У Кньигопечатньи Княжества Србіе.

1851.

DR
301
.S77
v.3

Perlstein
10.13.54
89161
51v.

САДРЖАЙ.

Стр.

1. О глаголима народногъ говора. . . . . 1.
2. Єли нужно употреблявати азбуку грађанску у србскоме књижеству. . . . . 21.
3. Говоръ Г. А. Николића противъ поделеня Дружтва на одсеке и о заведеню читалишта по обштинама. . . . . 30.
4. Говоръ Г. Д. Матића о заведеню читалишта по селима. . . . . 41.
5. О Ортографіи. . . . . 48.
6. Краткій преглед историчногъ развитка начела права, морала и државе, одъ найстаріи времена до наши дана. . . . . 63.
7. Србска повестница. . . . . .
   I. Податцы за повестницу србску времена Карађорђевогъ. . . . . .
   1. Бой мишарскій. . . . . 131.
   2. Бой на Засавицы. . . . . 134.
   3. Бой на Салашу. . . . . 136.
   4. Бой на Лешњицы. . . . . 137.
   5. Смртъ Карађорђа. . . . . 139.
   6. О рођеню Карађорђа и нѣговомъ детиньству. . . . . —
   7. Бой на Сѣницы. . . . . 140.
   8. Неколико речій о смрти Карађорђевогъ брата Маринка. . . . . 141.
   9. Войводе Карађорђеве. . . . . 142.
   Карађорђева деца. . . . . 143.
   Гробный надписъ Карађорђа. . . . —
   10. Бой на Ягодини. . . . . 144.
   11. Бой на Карановцу. . . . . 145.
   12. Бой на Варварину. . . . . 146.
   Къ бою на Варварину. . . . . 148.

Стр.

13. О бою или узетку Крушевца. . . —
14. Описаніє Ћел-куле. . . . . 149.
15. О бою на Каменицы. . . . . 150.
Къ бою на Каменицы. . . . . 153.
Примѣчаніє за пропасть на Каменицы. (Смртъ Петра Добриньца). . . . . 154.
16. Боєви на Делиграду. . . . . —
Къ описанію Делиграда. . . . . 156.
17. Бой на Ясики. . . . . 157.
18. Бой на Иванковцу. . . . . 158.
Къ бою иванковачкомъ. . . . . 170.
19. Бой на Пожаревцу. . . . . 171.
20. Предая Смедерева. . . . . 172.
21. Бой Суводолскій. . . . . 173.
I. Податцы за повестницу србску времена Карађорђевогъ по струцы финансіє. . . 176.
Прилогъ за Географію и Штатистику Србіє.
Описаніє свію досадъ познаты србски новаца.
Уводъ. . . . . 191.
Стефанъ Првовенчаный и нѣгови новцы. 199.
Влканъ и нѣгови новцы. . . . . 200.
Стефанъ Радославъ и н. н. . . . . 201.
Стефанъ Владиславъ и н. н. . . . . 203.
Стефанъ Урошъ I. великій и н. н. . . . 206.
Стефанъ Драгутинъ, Сремскій и н. н. . 212.
Стефанъ Урошъ II. Милутинъ и н. н. . 214.
Стефанъ Урошъ III. Дечанскій и н. н. . 220.
Стефанъ Душанъ Силный и н. н. . . . 222.
Стефанъ Урошъ младый и н. н. . . . 231.
Вукашинъ и н. н. . . . . 233.
Кнезъ Лазаръ и н. н. . . . . 235.
Стефанъ Лазаревићъ и н. н. . . . . 236.
Ђураћъ Бранковићъ и н. н. . . . . 239.
Деспотица Ангелина. . . . . 244.
Додатакъ къ описанію србски новаца.
Новацъ Карла Роберта краля Унгаріє. . 245.

Стр.

Новцы непознати. . . . . 246.
Новцы царева бугарски. . . . . 248.
Новацъ Светослава цара бугарскогъ. . . 249.
Михаила II. Асена. . . . . —
Новцы Іована Срацымира Б'динскогъ. . 251.
„ босански. . . . . 253.
„ Стефана Котромановића. . . . —
„ Томаша краля Босне. . . . . 255.
Другій додатакъ къ описанію србски новаца. . . . . 257.
Новцы слободне обштине дубровачке. . —
„ „ „ которске. . . 258.
„ млѣтачки. . . . . 260.
10. Грађа за државописъ Србіе.
Климатическа одношеня землѣ. . . . . 262.
11. Известія:
1. О дѣланю Дружтва Србске Словес. год. 1849. . . . . 277.
2. О дѣланю Дружтва Србске Словес. год. 1850. . . . . 284.
3. Књиге србске у Београду труковане и то:
1. За годину 1847. . . . . 291.
2. „ „ 1848. . . . . 293.
3. „ „ 1849. . . . . 294.
4. „ „ 1850. . . . . 295.
4. О Магазину Далматинскомъ . . . . 297.
12. Некрологъ. . . . . 302.

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

ГЛАСНИКЪ

ДРУЖТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

Свезка III.

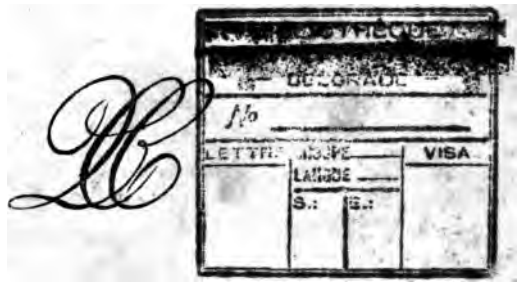

(СОБСТВЕНОСТЬ ДРУЖТВА.)

У БЕОГРАДУ,

У Кньигопечатньи Княжества Србіе.

1851.

употребљавати и у ма како преокренута правила дотеривати може. — —

О гласовима србскогъ говора доста є писано, но опетъ я овде напоминѣмъ, да ій свега има 29, кои се означую са *а б в г д е ж з и і к л љ м н нь о п р с т у ц ч ш ћ ђ ц ц х;* а за книжевный езыкъ узима се іошъ и *ф*. Я ћу по овима разлоге управляти, ако и пишемъ слогове *ѣ в ю я*, и писмена *ъ ы ь*. — Но да бы се болѣ разумео, найпре ми валя напоменути:

1. Претваранѣ писмена. Кодъ насъ се обично узгласна, и то ова писмена претвараю: *г* и *з*, у *ж;* *д*, у *ђ;* *к* и *ц*, у *ч;* *л*, у *љ;* *н*, у *нь;* *с* (и *х*), у *ш;* *т*, у *ћ*.

Г. Нинковићъ на 9. страни граматике недопушћа, да се писмена *д л н* и *т* претвараю, велећи: „кадъ бы ово одобрили, онда бы могли казати, да се и *ћ* претвара у *г д ђ ж к ч ш:* моћи могу, ићи идемъ, поћи пођемъ, лећи лежимъ, маћи макнемъ, стећи стечемъ, врћи вршемъ, — а той бы се филологіи свакій филологъ смеяо“; мени се пакъ чини да є г. Нинковићъ у филологіи неслѣдственъ, и да є исту овде простимъ очію погледомъ загрнуо, почемъ є на 26. и 27. страни исте глаголе по коренитости (етимологично) овако написао: мог-ьи, ид-ьи лег-ьи, мак-ьи (=измак-ьи), стек-ьи и т. д., и подъ примѣтителномъ каже, да се ове речи колико збогъ тежкогъ изговора, толико збогъ смысла, у накл. неопредѣленомъ пишу са *ћ*. По овоме дакле небы требало рећи, да се *ћ* у *г д ђ* и т. д. претвара, єръ є *ћ* готово као изъ неке милости, правіє рећи као *слуга* у речь н. пр. *моћи* место *гь* примлѣно. Кадъ се дакле каже одъ *моћи могу,* онда се *ћ* непретвара у *г*, него се *г* као *господаръ* указує (моћи=мог-

ьи мог-у), каогодъ што се изъ речи *туђи* (тук-ьи) у *тучемъ*, *к* у *ч* претворено появлює. — А што Аделунгъ каже, до се *б* предъ *т* изговара као *п*, па опетъ пише *Абт* а не *Апт*, то мыслимъ у ово претваранѣ или умекшаванѣ неспада, — него у оно: Србинъ српски, врапца, шапца. Овимъ потврђено одрицанѣ, да се писмена *д л н т* као и *г з* и т. д. непретвараю него умекшаваю, види ми се неосновано па зато велимъ: што се догоди съ писменомъ *с* у речма *пиШемъ* одъ *пиСати*, *ноШенъ* одъ *ноСити*, — то се исто и съ писменомъ *т* у речма *грћемъ* одъ *грТати*, *врћенъ* одъ *врТити*, — догађа; па ако се *Т* ние претворило, него се само умекшало, онда се и *С* умекшало, и по томе претвараня нигде и нема. И кадъ бы место мећемъ, грћемъ, нађенъ, глођемъ, — писали метьемъ, гртьемъ, надьенъ, глодьемъ; треба и место гриженъ, ношенъ, лажемъ, мичемъ, — да пишемо гризьенъ, носьенъ, лагъемъ, мицьемъ; — а опетъ кадь узхтемо да намъ мекано кое писме отврдне, треба после нѣга дебело єръ (ъ) да ставимо, па ће намъ онда безгласни єрови быти читави юнаци! — Уста є саздао Богъ, па іймъ є као свемоћанъ дао и моћь и окретность, да могу свой посао, говорне речій гласове, како хоће преламати; али одкудъ та снага *нашарабатанимъ знацима*, кое є изумео човекъ, да оне означує?!

2. Поредъ корены глагола треба разликовати іошъ оне, кои су чисто сложени (глаголе свршеногъ дѣйства), т. є. кодъ кои є простый глаголъ непоремећенъ остао, одъ оны, кои су произведены (глаголи траюћегъ или учестаногъ дѣйства), кодъ кои є т. є. окраякъ простогъ глагола поремећенъ; као н. пр. *читати* про*чита*ти про*чита*вати, *ковати* по*кова*ти по*кива*ти.

3. У примѣтбама и изузетцима само прости, а одъ сложены они, коима азбука првенство дає, наведени су глаголи.

И тако садъ

I. О САСТАВЛЯНЮ ВРЕМЕНА.

а) *Садашнѣ време.* Она филологія о спрезаню, коя одъ глагола нешто узме, па му опетъ оно исто дода, сасвимъ излишно и неосновано є подражаванѣ, чини ми се; єръ кадъ се узме, да є глаголу спрезанѣ то, што є суштествителномъ и др. скланянѣ, онда се ни нашто друго, него *на измену крайньи писмена* мора пазити; а по овоме може се навести ово правило: Глаголъ, кадъ му се одъ неопредѣленогъ наклоненія последньій слогъ *ти* изостави, прима *у садашнѣмъ времену*

У единственомъ		*У множественомъ*	
1. лице — Мъ.		1. лице — МО.	
2. „ — Шъ.		2. „ — ТЕ.	
3. „ — —		3. „ — (разно).	
Н. пр.	одъ	чита*ти*.	учи*ти*.
Єдинственогъ	1. лице	читаМъ.	учиМъ.
	2. „	читаШъ.	учиШъ.
	3. „	чита.	учи.
Множественогъ.	1. лице	читаМО.	учиМО.
	2. „	читаТЕ.	учиТЕ.
	3. „	*читаЮ*.	*уче*.

Узъ ово главно правило мораю се на уму имати ове

Примѣтбе. 1. Глаголи: бити, вити, заднити, заптити, лити, мити, надити, пити, рити, и сви одъ ньи чисто сложени имаю овако као: шит*и* шиє*мъ* шиє*шъ* шиє, шиє*мо* шиє*те* шию.

2. Сви глаголи на *овати* писмена *ова* изменюю са *ує;* н. пр. кумо*ва*ти кум*ує*мъ кум*ує*шъ — кумую.

3. Глаголи на *ивати* изменюю такође писмена *ива* на *ув;* као н. пр. испис*ива*ти испис*ув*мъ — испис*ую*; но одъ овы треба изузети:

а) оне глаголе, кои су одъ глагола у првой примѣтби написаны (бити, вити, —) смешано сложени и произведени; н. пр. ливати, ливамъ; пливати, пливамъ; ушивати, ушивамъ; бывати — бывамъ.

б) оне траюћегъ или учестаногъ дѣйства глаголе на *ивати,* одъ кои се истогъ или сродногъ значеня свршеногъ дѣйства глагола на *овати* налази; н. пр. подкивати подкивамъ (подковати подкувмъ), оснивати оснивамъ (основати оснувмъ).

Може се наћи у книигама: завиривамъ, завиривающи, претеривашъ, задиркива, подпалива, — но ово су све погрешке, кое су, као зияласто — ачеће — и развлачеће се, у обычномъ разговору не обичне, — и у овой страни ређе него у оной; тако н. пр. и одъ глагола *ноћивати* у Србіи веле *ноћувмъ*, а Сремацъ каже ноћивамъ.

4. Сви овде пописани глаголи: аяти. — бактати. баяти. брисати. будалисати. — везати. веяти. викати. — гакати. гамизати (гмизати). глодати. гргутати. гребати. греяти. гртати. — дактати. деляти. дерати. дизати. дисати. долетати. дрктати. — екати. — жватати. ждерати. жигосати. — завртати. загонетати. зажижати. зазирати. заклиняти. запиняти. заплетати. зарицати. затезати. звекетати. — извирати. — казати. какотати. каяти се. квоцати. кевкати. кламитати. кликтати. клокотати. крекетати. кресати. кретати. кукурекати. лагати. лаптати. лаяти. легати. лелекати. лизати. локати. — мазати. малаксати. метати. мирисати. мицати. — нарицати. насртати. низати. ницати. — орати. отакати. отирати. — пасати.

паяти. пеняти. писати. плакати. полагати. помагати. починяти. поминяти. пузати. — рвати се. резати. рзати. рикати. ркати. — свитати. сеяти скакати. скакутати. смеяти се. стаяти. стеняти. стерати. стизати. стругати. сукати. — таяти. тесати. типсати. тицати се. торокати. траяти. трепетати. трептити. тркати. — укати. умакати. умирати. урликати. усишати. — цвокотати. цврнутати. — чешати. — шапутати. шикати. шиляти. шкргутати. — єцати, испредъ окрайка *ти* находеће се писме *а* на *е* изменюю, а предъ овимъ нашавше се претвараюће се узгласно претвараю; н. пр. баяти баємъ (=баіати баіемъ), бактати бакћемъ, шиляти шилѣмъ (=шильати шильемъ).

Осимъ овде пописаны на *сати* глагола, налази ій се іошъ доста, кои у ову примѣтбу спадаю; но о ньима се уобште може рећи, да су сви они, кои су, одъ несрбски речій постали; као: бакарисати, бегенисати, битисати, боядисати, вайдисати, калаисати, капарисати, карваисати, манисати, метанисати, молерисати, окуисати, патосати, уварисати, циганисати, шуперисати, и т. д.

5. Ови на *ати* глаголи, испредъ окрайка *ти* находеће се *а* изменюю на *и*, и по томъ у садашнѣмъ времену имаю као и сви (осимъ оны у 1. примѣтби пописаны) на *ити;* као: бояти се. бучати. — вриштати. врчати. — дреждати. дречати. држати. — заспати. звиждати. — квечати. кречати. кричати. — лежати. — мечати. мучати. — пиштати. плюштати. помрчати. пояти. — режати. — стояти. — трчати. — уяти. —шуштати. — єчати; — н. пр. заспати заспимъ.

6. Сви глаголи на *ути* изменюю *у* у сва три лица єдинственогъ и прва два множственогъ броя на

е; н. пр. заданути заданемъ —, 3. лице множств. задану. — Одъ глагола на *ути* има и таковы, кои наклоненіе неопредѣлено скраћено на *ћи* имаю, као н. пр. дигнути и дићи, макнути и маћи, стегнути и стећи; но и ови у примѣтбу ову спадаю.

б) Предходеће време. О тако названомъ у Нинковића граматици „предходећемъ времену,“ немогу ништа говорити; ніе ми познато добро по обичномъ говору. Съ ове стране Саве чую се трагови одъ тога, па самь опетъ читаву муку имао съ децомъ, докъ самь іой доказао, да н. пр. на 4. стр. манѣ читаонице речи „таласау,“ „виђау,“ „наслађавау се,“ — нечитаю: виђаю, таласаю, наслађаваю се.

в) Скоропрошавше (=прошавше просто) време. Ово се у свію глагола рађа одъ накл. неопредѣленогъ, кадъ се последньій слогъ *ти* одбаци, па онда у сва — три лица єдинств. броя ништа се недодае, а у множственомъ брою додаду се слогови — смо, — сте, — ше; н. пр. чита*ти* чита, чита, читаСмо, читаСте; читаШе.

Примѣтба. Изузети треба глаголе, кои се у неопредѣленомъ наклоненію двояко окончаваю, єръ ови време ово имаю одъ 3. лица множственогъ броя садашнѣгъ времена, кадъ се слогъ *ну* изостави, и остатку додаду у єдинств. — О, — Е, — Е, а у множств. ови слогови — осмо, — осте, — оше, съ томъ примѣтбомъ, да се писмена *г* и *к* у другомъ и трећемъ лицу єдинств. претвараю; н. пр. дићи дигну; диго, диже, диже, — дигосмо, дигосте, дигоше; — маћи макну; мако, маче, маче, макосмо макосте. —

г) Прошавше (=пр. сложено) време. Сви глаголи време ово производе одъ првогъ лица єдинств. броя скоропрошавш. времена, кадъ се за сва-три лица додаду у

єдинственомъ		*мложественомъ*	
За мужкій родъ	— о.	За мужкій родъ	— ли.
„ женскій „	— ла.	„ женскій „	— ле.
„ средньій „	— ло.	„ средньій „	— ла.

и помажући глаголъ: єсамь єли єсте єсмо єсте єсу
„ самь се є смо сте су.

Примѣтба. Глаголима двоякогъ наклон. неопредѣленогъ у првомъ лицу єдинств., ништа се недодає, а у осталимъ лицама оба броя писме *О* изоставля се.

д) Давнопрошавше и *е) будуће време*, по правилама за ова времена у граматици Нинковићевой.

II. О САСТАВЛЯНЮ НАКЛОН. ПОВЕЛИТЕЛНОГЪ.

Наклоненія овогъ, єдинств. броя, друго лице сви глаголи найєдначіє имаю одъ трећегъ лица, мложственогъ броя, садашнѣгъ времена, кадъ се последнѣ писме изостави, и онима глаголима, кои у лицу овомъ испредъ изоставляюћегъ се гласногъ на сливаємо *і* (=j) неизлазе, писме иже дода, испредъ когъ ако се нађе писме *к*, у *ц* претвори се; н. пр. читаю (=читаіу) читай (=читаі), уче учи, купую купуй, секу сеци, шию ший, пию пий.

За треће лице єдинственогъ а и мложственогъ броя, узимаю се иста лица изъ садашнѣгъ времена, съ додаткомъ напредъ речце *некъ*, — а прво и друго лице мложственогъ броя, такође се изъ садашнѣгъ времена узимаю, кадъ іймъ се напредъ речца *да* стави; н. пр. некъ чита, некъ читаю; да читамо, да читате.

Примѣтба. Прва два лица мложственогъ броя и овако се употреблюю: наклоненія овогъ, єдинстве-

ногъ броя, другомъ лицу додаду се образователни слогови првогъ и другогъ лица, множств. броя, садашнѣгъ времена; н. пр. читай-мо, учите.

III. ПРОИЗВОЂЕНЈЕ ПРИЧАСТІЯ.

а) Значеня дѣйствуюћегъ.

1) Садашнѣгъ и *2) прошавшегъ* по Нинковићевой граматици съ томъ за ова последня примѣтбомъ, да се онимъ глаголима, кои у прошавшемъ времену испредъ образователногъ *о* имаю писме узгласно, по изоставляню *о*, писме *а* дода; н. пр. диго дигавши.

б) Значеня страдаюћегъ прошавшегъ.

Причастіе ово имаю

1· Глаголи на *ати* сви безъ разлике одъ трећегъ лица, единств. броя, скоропрошавшегъ времена, кадъ му се (трећемъ лицу) *нъ* дода; н. пр. чита читанъ, купова купованъ, реза резанъ.

И г. Нинковићъ причастіе ово одъ истогъ лица, броя и времена производи, али одъ *свію* глагола, и вели: „кадъ му се образуюћій слогъ избаци, а дода у првой спреги *анъ*, а у другой и трећой *енъ;* н. пр. читати чита чит-анъ, куповати купова купов-анъ, — любити люби люб - ль - енъ; —“ ово му е правило пакъ неразборито 1) што онъ вели, да се глаголима друге спреге додае *енъ*, а овамо исте спреге глаголу *куповати*, место *енъ* додае *анъ*. Ово и нехотице даде познати, да се едно одъ овогъ двога, т. е. *досадашня* па и у овой граматици находећа се *деоба глагола на спрезаня* и *ово правило*, неможемо одржати. — 2) Што о претвараню претвараюћи се писмена у овоме причастію (може быти и

навалице) *сасвимъ ништа,* а и о уметаню писмена ль неспоминѣ; него ово последнѣ оставля ученицима да га вальда изъ наведены у примѣру глагола дознаду. — Зато велимъ да

2. Глаголи на *ити* причастіе ово добываю одъ трећегъ лица, множственогъ броя, садашнѣгъ времена, кадъ се овоме истый додатакъ *нъ* накалами, съ томъ примѣтбомъ, да они глаголи, кои коренъ на писмена *б в д з л м н п с т* и *ц* излази, одъ овы она, коя се претвараю претворе, а после непретвараюћи се *ль* примаю; н. пр. учити уче ученъ, заробити заробе зароб-ль-енъ, уловити улове улов-ль-енъ, водити воде вођенъ, омрсити омрсе омршенъ, бацити баце баченъ.

Примѣтба. 1) Ако се испредъ претвараюћи се узгласны писмена *з* и *с* догоде, и ова се претворе; н. пр. образдити образде ображћенъ, умастити умашћенъ, отеснити отешнѣнъ, смыслити смышлѣнъ.

По овоме дакле правилніе є: кршћенъ, извешћенъ, пушћенъ, — него крштенъ, извештенъ, пуштенъ; а коме се учини да є ово болѣ одъ онога, онъ нека пише и: безчештенъ, чаштенъ, чиштенъ и т. д. — Истина да бы ова примѣтба могла и овако гласити: „кадъ се испредъ претвараюћи се писмена *з* и *с* нађу, онда се ова претворе, а она задржаваю свой гласъ;“ но онда бы се изъ нѣ морали изузети: безчешћенъ, чашћенъ, ображћенъ, отешнѣнъ, смышлѣнъ, умашћенъ *и др.,* єръ є кодъ овы претваранѣ обога благогласно. Али да, да; макаръ да се пише извештенъ, крштенъ, пуштенъ, — то ће се опетъ у ономе чувати *изнутрашнѣгъ* претвараня, па ће се писати: безчесћенъ, часћенъ, чисћенъ, образћенъ, —!!

2) Ови и сви одъ ньи сложени на *ити* глаголи причастіе ово имаю овако: бити биенъ, вити ви-

енъ, надити надиенъ, пити пиенъ; заднити задниванъ, заптити заптиванъ, лити ливенъ, мити мивенъ, рити ривенъ, шити шивенъ.

3. Сви на *ути* глаголи, неизузимаюћи ни оне двоякогъ наклон. неопредѣленогъ, причастіе ово такође одъ трећегъ лица множственогъ броя садашнѣгъ времена имаю, кадъ се овоме *тъ* дода; н. пр. зовнути зовну зовнутъ, дићи дигну дигнутъ.

Глаголи *дати* и *знати,* и сви одъ ньи сложени и произведени, т. е. свршеногъ и траюћегъ или учестаногъ дѣйства, у свимъ временима, наклоненію и причастіяма еднако се спрежу, као:

	дати.	давати.	познати.	познавати.
	дамъ.	даемъ.	познамъ.	познаемъ.
	даду.	даю.	познаду.	познаю.
	дадо.	дава.	познадо.	познава.
Повелит.	дай.	дай.	познай.	познай.
Причастія.	—	даваюћи.	—	познаваюћій.
	давшій.	дававшій.	познавшій.	познававшій.
	датъ.	даванъ.	познатъ.	познаванъ.

Редко употребльиванѣ простогъ, траюћегъ дѣйства, глагола *давати* у повелителномъ наклоненію, преварало е г. Нинковића, те е (на 75. стр.) наклоненія овогъ друго лице единств. и прво и друго множственогъ броя произвео савршеногъ дѣйства као и одъ *дати:* „дай, — даймо, дайте;“ — али, едно сама разлика између глагола траюћегъ и свршеногъ дѣйства, а друго и чешће одъ ньи употреблююћи се сложени глаголи показую да ніе тако; него да е одъ *дати, дай,* — а одъ *давати, даи;* еръ друго е *додай ту циглю,* а друго *дадаи ту циглю;* — друго *продай коня,* а друго *продаи то и то.* — —

Да е одъ глагола *знати, познати,* — причастіе значеня страд. *знатъ*, *познатъ*, то слабо ко неодо-

брава; али у овоме одъ *дати, продати, удати,* — ни найбольи списательи нису слѣдствени, него іймъ часъ на *тъ* часъ на *нъ* излази. Є ли пакъ то упутно за любавь некогъ непостояногъ правила благогласіє єзыка кварити и одъ овогъ н. пр. „што є коме дато,“ писати *што є коме дано*, — одъ овога „моя є сестра удата,“ писати *моя є сестра удана*, — то свако злогласію ненавикнуто уво разазнати може. — На потврѣнѣ пакъ, да по *знанацъ* (Нинков. грам. стр. 88.) може быти причастіє и *знанъ*, неможе се поуздати; єръ као што поредъ *данакъ узданакъ* имамо и *задатакъ издатакъ*, — исто тако и поредъ *знанацъ познаникъ* имамо и знатанъ.

О НЕПРАВИЛНИМЪ ГЛАГОЛИМА.

Глаголи, кои се збогъ ньиногъ различногъ окраиченя у известна правила и примѣтбе о саставляню времена и причастія немогу довести, зову се неправилни, и ови су:

Бости; бодемъ, боду; бодо боде; боо самь.

Брати; беремъ, беру; друго є правилно.

Быти; будемъ, буду; остало є правилно.

Вести; веземъ, везу; везо, везе.

Воєвати; воюємъ, воюю; остало є правилно.

Врсти се; врземъ се; врзо се. — Овако *одврсти поврсти.* —

Врћи; врженъ; врзо, врше.

Вући; вучемъ, вуку; вуко, вуче.

Гибати; гиблѣмъ; овако *сагибати, нагибати.*

Гристи; гриземъ; гризо гризе; гриженъ.

Дети; денемъ, дену; дедо, деде; део самь; деденъ. Овако: додети, задети, издети и др.; *денути* иде по прим.

Довести; доведемъ, доведу; доведо; довео самь.

Довести; довеземъ, — зу; довезо; довеженъ.

Дозивати; дозивамъ и дозивлѣмъ; остало є правилно.

Донети; донесемъ, — су; донесо, — се, донео самь; донешенъ.

Жећи; жежемъ, жегу; жего, жеже; жего самь; жежи.

Запети; запнемъ, запну; запо, запе. Овако: испети, напети, одапети, подапети, сапети.

Звати; зовемъ, зову. Другоє правилно.

Зебсти; зебемъ, зебу; зебо, зебе. Овако *гребсти.*

Изути; изуємъ, изую; — изувенъ. Овако назути, обути.

Имати; имадо, имаде. *Узимати* и др. види *узети.*

Искати; иштемъ, ишту; друго є правилно.

Ићи; идемъ, иду; идо, иде; ишо самь.

Капати; каплѣмъ, — плю; друго є правилно.

Клати; колѣмъ; остало є правилно.

Клети; кунемъ, куну; кле; клео самь.

Красти; крадемъ, краду; крадо, — де; крао самь.

Лећи; лежемъ, легу; лего, леже; лежи.

Махати; машемъ, машу; друго є правилно.

Мести; метемъ, мету; мето, — те; мео самь.

Млети; мелѣмъ, мелю; мле; млео самь; млевенъ.

Моћи; могу, можешъ, може, можемо, можете, могу; мого, може, може, могосмо; — овако *занемоћи*, *изнемоћи*.

Мрети; мремъ, мру; мро, мре; мръо самь.

Мусти; муземъ, музу; музо, музе; мужен ъ.

Надути се; надмемъ се; надувенъ.

Наћи; нађемъ, нађу; нађо, нађе; нашо самь.

Огребати; огреблѣмъ (куделю), огреблю, огребля.

Осути; оспемъ, оспу; осутъ. Овако: досути, насути, засути. —

Отети; отмемъ, отму; ото, оте; отео самь.

***Пасти;* паднемъ, падну; падо, паде; пао самь; паднутъ.**

***Пети;* (садашнѣгъ времена нема); пе; пео самь *Попети* в. *запети*.**

***Пећи;* печемъ, пеку; пеко, пече.**

***Плести;* плетемъ, плету; плето, плете; плео самь.**

***Поимати;* поимлѣмъ, — лю; друго є правилно.**

***Поврсти;* повземъ, — зу; поврзо, зе.**

***Почети;* почнемъ, почну; почо, поче; почео самь. Овако: дочети, зачети, начети.**

***Прати;* перемъ, перу; остало є правилно.**

***Прести;* предемъ, — ду; предо, — де; прео самь.**

***Прети;* премъ, пру; пре; прео самь. Овако допрети, подупрети, сапрети; као сапро, — пре; *са*

Рамати; рамлѣмъ, — лю; друго є правилно.

Рећи; рекнемъ, рекну; реко, рече; реци; реченъ. — *Нарећи,* и сви одъ *рећи* сложени, имаю: наречемъ, — ку.

Сести; седнемъ, — дну; седо, седе; сео самь.

Сећи; сечемъ, секу; секо, сече.

Слати; шлѣмъ, шлю; сла; — слатъ.

Смети; смемъ, смеду; смедо, — де; смео самь.

Срести; сретнемъ, — тну; срето, — те; срео самь.

Стати; станемъ, — ну; стадо, стаде. *Застати,* застанутъ.

Стрићи; стрижемъ, стригу; стриго, стриже; стрижи.

Тећи; течемъ, теку; теко, тече.

Узети; узмемъ, узму; узо, узе; узео самь.

Узимати; узимлѣмъ, — лю; овако: позаимати, одузимати, узаимати.

Умети; умемъ, умеду; умедо, — де; умео самь.

Чути; чуємъ, чую; — чувенъ.

Хтети; хоћу; хоћешъ, хоће, хоћемо, хоћете; хоћеду; хтедо, хтеде, — хтедосмо; хтео самь = ћу, ћешъ, ће, ћемо, ћете, ћеду. Кадъ є са условнимъ *уз',* има: хтемъ, хтешъ, —.

Єсамь, (помажућій глаголъ, кои само садашнѣ време има), єси, єсте, єсмо, єсте, єсу = самь, си, є, смо, сте, су.

Єсти: єдемъ, єду; єдо, єде; єо самъ = емъ, ешъ, е, емо єте.

Кодъ овы глагола примѣћую се:

1. Они, кои у неопр. наклоненію излазе на *сти*, у будућемъ времену, кадъ су съ полажућимъ глаголомъ саставлѣни, писме *с* претворе; н. пр. бости, бошћу.

2. Они неправилни глаголи, кодъ кои причастіє знач. страд. ниє казано, ово одъ трећегъ лица, єдинств. броя скоропрошавш. времена имаю, кадъ онима, кои у првомъ лицу садашнѣгъ врем. на *мемъ* и *немъ* излазе *тъ*, а осталимъ *нъ* дода; н. пр. запети, запнемъ, запе, запетъ; прести, предемъ, преде, преденъ.

Коме се поредъ овога, и оно у примѣтбама о произвођеню садашнѣгъ времена, глагола пописиванѣ обтерећаваюће учини, а онъ — ако неће да гледи н. пр. Готшедову граматику, па да види шта су немци чинили, како су части говора а особито глаголе пописивали, докъ ій болѣ познали и опредѣлителнія и сталнія правила нису извели — нека узме ма и за нормална училишта немачка прописану граматику, па ће и у ньой 191 неправилни глаголъ наћи, кои су у временима, лицама и наклоненіяма, одъ обштегъ правила одступаюћима, спрегнути, ако и єсу они съ глаголима спроћу насъ као 1 спроћу 2, ил' и 3.

У србскомъ єзыку има и таковы глагола, кои су по окончeнію єднаки, али се у значеню спрезанѣмъ разликую; као:

Измазати, замъ; млеко измазати.

Измазати, ажемъ; саврш. одъ мазати.

Запи̂рати, амъ; дете или што друго запирати.	*За̀пирати*, ремъ; затворати.
Запрѐтати, амъ; саврш.	*За̀претати*, еѣемъ; траюћ.
Клѐчати, амъ; ћилиме (простирке) шарати.	*Клѐчати*, чимъ,
Поглѐдати, амъ; траюћ.	*По̀гледати*, димъ; саврш.
Прѐзати, амъ; трзати се.	*Прѐзати*, жемъ; конѣ презати.
Проклювати, амъ; траюћ.	*Проклювати*, люемъ; саврш.
Трзати, амъ; чупати.	*Трзати*, жемъ; вратъ трзати.
Целѝвати, амъ; траюћ.	*Цѐливати*, уемъ; свршен.
Штркати, амъ; носомъ.	*Шмркати*, рче; натега. —

Глаголъ *волети* — *лимъ*, у садашнѣмъ врем. іошъ и узпоредително (=сравнително) и превосходно, а у прошавшемъ превосходно употреблюе се. Н. пр. Волимъ Петра, ал' волиемъ Павла. Осимъ све деце найволиемъ Милана. Я самь нѣга найволео.

О ГЛАГОЛИМА ТРАЮЋЕГЪ ИЛИ УЧЕСТАНОГЪ ДѢЙСТВА НА *АВАТИ* И *ИВАТИ*.

Одъ млогихъ траюћегъ или учестаногъ дѣйства глагола, кои на *авати* и *ивати* излазе, еданъ и истый часъ на *авати*, часъ на *ивати* написанъ налази се; а ова неслѣдственость — као што се мени чини — догађа се изъ два узрока: *прво* неки зато, што іймъ краћій, виткіи, незияластіи и неразвлачећій се изговоръ млогы речій па и тій глагола ние познатъ, или башъ и навалице или збогъ неатости у ню падаю; *друго*, кодъ неки се опетъ та и зато догађа, што, ма и истинѣнимъ реликвіяма кланяюћи се, славенскогъ *щ* у *ћ*, а и іошъ некы нисмена претвараня или — како кои хоће — умекшаваня, и колико се више

може оны исты писмена задржаваня држе се, и да бы се н. пр. одъ славенскы: *освящавати, просвѣщавати, наслаждавати, утверждавати,* — само *щ* и *д* изменило, (а изъ последньы само *ж* испало) и тако исте славенске речи, ма и съ кваромъ србскогъ благогласія остале, пишу србски: *освећавати, просвѣћавати, наслађавати, утврђавати.* — А да є болѣ, да глаголи ови место *авати* на *ивати* излазе, то се по употребльиваню исты у садашнѣмъ времену, заповедаюћемъ наклонен. и причастію съ дѣепричастіемъ, може познати. Єръ краће є, виткіє и незинластіє, а осимъ свега по народномъ говору правіє є рећи: *утврђувмъ* или *потврђувмъ* ограду, — *незаслађуй* врло каву, — „*неумалюй* и садъ сердца твога храбрость,“ — *освећув* темель; — него: потврђавамъ ограду; — незаслађавай веома каву и т. д.

Ево о томъ неко, ако и не подпуно, но на сасвимъ познатимъ глаголима основано правило, по комъ се и са осталимъ глаголима може одприлике управляти.

Каогодъ што се у произвођеню причастія прошавш., значеня страдаюћегъ, одъ глагола на *ити,* писмена *д з л н с т,* а и *з* и *с* испредъ ньы претвараю, а после *б в м* и *п,* ль умеће се; исто се тако ово догађа и кодъ глагола траюћегъ или учестаногъ дѣйства на *авати* и *ивати,* кадъ се одъ глагола свршеногъ дѣйства на *ити,* производе, и то овако:

Одъ *свию* савршеногъ дѣйства на кореномъ (испредъ окрайка *ити* последнѣмъ) слогу *протегнутогъ* гласа на *ити,* глагола, постаю глаголи траюћегъ или учестаногъ дѣйства на *ивати;* као н. пр. одрубити одруб-ль-ивати, наред-ити наређ-ивати, запал-ити запаль-ивати, замам-ити замам-ль-ивати, подкреп-ити

подкреп-ль-ивати, затуп-ити затуп-ль-ивати, загас-ити загаш-ивати, замаст-ити замашћ-ивати. —

Истина да и одъ овы савршеногъ дѣйства на *ити* глагола, кои су постали одъ глагола у првой примѣтби о произвоѣню садашнѣгъ врем. пописаны, ако и есу на́ кореномъ слогу краткогласни, — па и одъ на *гати зати кати* и *сати* излазећи, глаголи траюћегъ дѣйства на *ивати*, а одъ осталы на *пти* и *ити* глаголи истогъ дѣйства на *авати* постаю; као: дошити дошивати, зарити заривати, сакрити сакривати, салити саливати, — долагати долагивати, доказати, доказивати, довикати довикивати, дописати дописивати; прочитати прочитавати, нагазити нагажавати, запопити запоп-ль-авати, умолити умольавати; — па и то, да се млогима на *ити* краткогласнима савршенымъ глаголима, недодае *авати* него само *ати*, одъ кои млоги корено краткогласно изменюю и продужую; н. пр. родити рађати, створити стварати, смыслити смышляти — —: то опетъ онимъ првимъ правиломъ, кое, што се простонародны глагола тиче колико ми е до-данасъ познато, никаквомъ изузетку неподлежи, може се та неслѣдственость исправити, и напоменуте врсте глаголима место зияласто — развлачећегъ се правый и живый изговоръ прибавити. А съ до-садъ уобште реченимъ може се показати 1) да е болѣ променити, наканити се; — 2) да они, кои пишу измышленъ или измыслѣнъ, — пишу и измышлати или измышлавати, измысляти или измышлявати. —

Ово су мое мысли о глаголима и ньиномъ спрезаню, кое за правило, а себе опетъ за учителя никоме ненамећемъ; нитъ е моя намера да чиіой важности іошъ манѣ части шкодимъ; него, надаюћи се да утврђиваню правила граматичны колико-толико и ма съ кое стране могу быти на руци, изъ чисте лю-

бави къ напредованю Србства написао самь ій. Съ наведенимъ пакъ критичнимъ примѣтбама никога у дѣланю и мыслима навалице неисправлямъ, него само мое мысли одкривамъ, да се може видити, зашто се са истымъ у именованой граматици, а и у осталомъ кньижеству неслажемъ, држећи се — а и другима, кадъ ово читали и прегледали буду, да се држе препоручуюћи — овога, неумрлогъ нашегъ Доситея изреченія: „у обштему разговору и доказиваню свога мнѣнія, валя да быва као на слободномъ пазару; свакъ показуе свой еспапъ, алъ нико неможе силомъ друге нагонити, да му га купую: овде природно свакъ свою робу фали; но онай кои ій купуе, немари за ньіову фалу, него добро самъ гледа, за што ће новце дати.“

Іованъ Балукчиѧъ.

Є ЛИ НУЖДНО УПОТРЕБЛЯВАТИ АЗБУКУ ГРАЂАНСКУ У СРБСКОМЕ КНЬИЖЕСТВУ.

Разлогъ одъ

І. С. Поповића.

Не подлежи никаковой сумньи, да є створацъ славенске азбуке, Кирилъ, словима нашима дао онаковый видъ, као што се у старима повеляма и србуляма, и сада у црквенымъ кньигама начертана налазе. Сви Славени, служећіи се кириллицомъ, употреблявали су ове форме єднако, па и сами Власи, пріймивши са вѣрозакономъ азбуку славенску остали су при ньой безъ найманѣ у типу промѣне.

Царъ Петаръ великій, стараю ћи се споредити царство своє са другимъ изображенимъ државама, ніє се задовольіо пренети само науке и художества у свою землю, него є мыслио, да ће поевропити и исту азбуку, ако писменима другоячій, вкусніи видъ прида; те се тако по желъи нѣговой нове букве у Амстердаму салію. Но како є добро увиђао великій духъ нѣговъ, да нимало совѣтно ніє дирати у кньиге црквене, остане у ньима старый типъ писмена, и одъ тогъ доба произиђе двояка азбука: єдна црквена, а друга грађанска, за простонародне кньиге. Срблъи, као што су се свуда угледали на Руссію, представницу и одбранительницу ньіове вере и закона, тако іой почну и овдѣ подражавати, и безъ найманѣ тегобе уведе се и кодъ насъ двояка азбука. Є ли пакъ то полезно; и не бы ли болѣ

было, да у насъ буде єдна азбука, то є предметъ овога моєга говора.

Азбука є одѣћа єзыка. Као што альина треба да є прво удесна и угодна, па онда, ако може быти, и лѣпа и за очи пріятна, тако є и съ азбукомъ. Кирилъ, чини ми се, да є имао прву цѣль предъ очима; Петаръ великій пакъ предузео є оно, што у словоливницу спада, подватіо се улѣпшати слова печатнѣ и ту є изабрао себи латинску за образацъ азбуку. Колико є у своме намѣреню успѣо, є ли она пожелана лѣпота писмена заиста постигнута, видити се може онда, кадъ се обадва типа, црквеный и грађанскій, добро разгледе, и кад' се између ньи сравненіє учини. У новой азбуки остала су понайвише слова онако, као што су и найпре была, само што су добила нѣку округлость по виду латински писмена; такова су *Б. В. в. С. с. Р. р. О* и т. д. Нѣка су управо замѣнѣна латинскима словима, као: *А. а, б, Е, е,* и т. д. Она пакъ, коя нису имала слике у латинской азбуки, остала су не-дирнута, као *Ж. З. Ѣ. Ч. Ш. Ю.* и т. д. Свакій пакъ, ако ће кириллицу по естетіки да оцѣни, мора признати, да башъ ова слова у обштой нашой азбуки на ругобу личе, особито Ж. Ѣ и Ч. Па кад' се ова нису улѣпшала, шта више, кад' є црквено Ц лѣпше од' грађанскогъ, као што се іоштъ гдѣкоя, по вкусу єднога или другога, наћи могу да су убавія; пыта се: у колико є Петаръ свою намѣру постиго? и заслужує ли мучити дѣцу и цѣо народъ двоякомъ азбукомъ, само зато, да се у мѣсто С и О пише округло *С* и *О*, или латинско *Е* мѣсто Є.

Кад' дакле ни послѣдна она цѣль, кою є Петаръ при измѣни присмена предположио, ніє постигнута, іошт' се млого манѣ може доказати, да є гра-

ђанска азбука бар' у комъ смыслу полезна; єр' ако се и допусти, да се у различитымъ нарѣчіяма могу и нова писмена по захтѣваню звукова начинити, као што є на пр. *Л. Н.* то се опетъ ова и овима подобна слова тако исто скроити могу у азбуки црквеной, као и у грађанской, нити є *Л.* што друго, него л и ь. Ма съ кое стране дакле сматрали стварь ову, опетъ не можемо извести ни найманю ползицу, коя бы одтуда произтицала.

Но то бы іошт' могло и поднети (немора се свуда тражити корысть) само кад' не бы употребляванѣ грађанске азбуке од' штете было. Я нећу да наводимъ овдѣ благоговѣйность, кою свакій човекъ къ старинама своима осѣћа; стари обичаи, бар' такови не треба да се изкоренюю, кои нису шкодльиви, єр' чрезъ ньи уживамо значайну черту према другимъ народима; я нећу да наводимъ и оно обстоятелство, што се тужимо, да оће да насъ понѣмче, помацаре, а у свакой прилицы трчимо имъ сами у наручя, и подражавамо имъ као они, кои немаю сталнога разсужденія; навешћу само, да дѣца мораю да уче по училиштама двояку азбуку, и да нѣку часть времена губе и на то. Они пакъ, кои по училиштама уче познавати само писмена црквена, као што-то быва у аустрійской држави, съ мукомъ читаю кньиге грађанске, и на свакій начинъ потребую кога, да имъ буде путевођа. Нека нико не рекне, да су то маленкости; и маленкости, кад' се тичу цѣлога народа, треба да се избѣгаваю. Младежь наша нема довольно времена, да и оно, што є нуждно, научи, камо ли, да време троши златно у дангубицама.

Осимъ тога причинява намъ грађанска азбука и у другоме сметнѣ. У ньой нема, као у црквеной свако слово свой особный значай, него изъ лю-

бови къ форми измѣшала су се съ латинскима писменима, па и то не у єдномъ значеню, него и наопако. Тако наше *Р.* код' Латина є (Пе) наше *С.* код' њи є (Це) *В* (Бе). Не само дакле, што наша дѣца, учећи странне єзыке, забунюю се тыме, него и они Салвени, кои се служе латинскима буквама, мораю да се сметаю читаюћи наше књиге; а то ніє малый уштрбъ и за њи, и за насъ. Съ тога бы требало изоставити и *у*, коє личи на латинско ипсилонъ и узети мѣсто њега *ѵ*. — Іошт' ћу єдно навести: кад' се црквено А поближе разсмотри, види се, да є саставлѣно изъ І и А, као што и треба да є; грађанско пакъ *Я* начинѣно є наопако, сирѣчь изъ *А* и *І*. и по овомъ се видити може, како валя на опрезу быти при увођеню новости и моде.

Потребе умножавати нико ни у кући своіой не жели, а ко ій умножава, не стои код' насъ у найболѣмъ мнѣнію; излишне ствари да не треба уводити, давнашнѣ є правило. Зашто дакле мы у оной ствари, коя намъ є найсветія, ту излишность да правимо? Нѣки Нѣмцы, гадећи се на своя ружна готска писмена, предузели су были увести азбуку латинску, єдно што є на очима лѣпша, а друго што се њоме служе сви просвѣштени народи у Епропи. Многе су имъ и књиге овомъ азбукомъ печатане; но обштый духъ неда, да се њина древность тако забацы. Ако су имъ слова и ружна, мила су имъ ипакъ, и употребляваю ій радо и кодъ куће у явномъ животу, не обзирући се, шта учени њіови измышлявцы о лѣпоти туђинаца саняю. Свакій, кои сматра њіовъ поступакъ съ точке народности, даће имъ за право; єръ латинска азбука, кою бы мѣсто своє пріймили, была бы лѣпа, али не нѣмачка. — И елинска писмена не отликую се особито лѣпотомъ, поне ружнія су од' славенски; али родолю-

бивымъ и за своє горећимъ Грцыма не пада на паметъ меняти видове оне, кои су имъ изъ много узрока свештенни, него остаю при честной древности своіой, и нимало не грѣше.

Излишлявати моде, свакій данъ меняти ій и штогодь ново разносити, карактеръ є Француза, кои иалазе нѣку дику, да є свакій данъ што друго, не обзырући се увѣкъ ни на то, да ли ће такова измышльотина за очи пріятна быти. Бацымо примѣра ради погледъ на она црна, незграпна, тако названа лапидарна писмена, коя су се почела од' нѣкогъ времена указывати, и коя тако изгледаю, да се човекъ уплаши. Па нека бы то и обстало, али има іошт' єдна и у Руссію чакъ доспѣвша мода, по коіой се слова тако изшарана и извієна лію, да ій є тежко размрсити. Я се опоминѣмъ єдне такове русске кньиге, гдѣ самь млого времена пропустио; но признати морамъ, да нипошто нисамь име списателя мого прочитати. Ово ме є тако исто мучило, као кад' самь гдѣкоє русске рукописе читао, и премъ да смѣмъ казати, да прилично разумѣвамъ русійскій єзыкъ, опетъ изъ рукописа ньіовы ништа размрсити не могу, єръ имъ изгледа єдно слово као и друго. Цѣль є свакога, кои пише, да га другій разуме; што є разговетніи рукописъ, то є больій, па и лѣпшій, єръ одговара цѣли своіой. То исто постои и о печатньи: што манѣ азбука причинява труда ономе, кои ю учи или чита, што є постоянія, разговетнія, обштепозната и єднообразна: толико є боля и пріятнія, толико више има препоруке за себе. Власи, пріймивши законъ хрістіанскій од' Славена, пріймили су и ньіову азбуку, удесивши ю за свой єзыкъ тако лепо и згодно, да се за найсовршеніи правописъ у Европи сматрати може. Овомъ су Власи кньиге своє безъ разлике писали, и тако были задовольни, да сви труди нѣки уніята,

увести међу њи писмена латинска, нису имали наспора. Одъ нѣкогъ пакъ времена суетолюбиви Букурешћани, кои се у свачему на Французе угледаю, а мысле да е кодъ њи новый Паризъ; почели су одъ кирилице правити свою грађанску азбуку, буди Богъ съ нама, такову, да ме чисто мрави подузимаю, кад' бацымъ очи у књигу, едно што е форма ружна, а друго: не могу васъ данъ да погодимъ правый написъ рѣчій. Пакъ што е то дѣйствіе кодъ мене, ни по чуда, него сами рођени Власи исто тако осѣћаю.

Како смо увѣкъ склонѣни у туђой ствари ладнокрвніе судити, пытамъ по овоме, што самъ о Власима реко, шта е пробитачніе за њи: или да остане азбука она, у коіой су безъ разлике књиге њіове напечатане и кою познае свакій, кои е само букваръ изучіо; или е болѣ нѣка писмена извртути, друга туђима замѣнити, и тако поредъ прие начинити іошт' едну азбуку, да се њоме књиге обштенародне пишу. Свакій ће, мыслимъ, приступити мнѣнію моме, да е такова азбука не само излишна, него и шкодљива; па кад' то код' други признамо, онда овай судъ мора и за насъ, у истомъ случаю, обстати. Све књиге наше, писане за простый народъ, као што е: Прекрасный Іосифъ, Жертва Авраамова, Житіе С. Спиридона, Сраженіе на Косову и д. м. печатане су азбукомъ црквеномъ, кое налазимъ за врло паметно, и нашъ старый Видаковићъ заслужіо е веће уваженіе него што смо му одавали докъ е было живъ; еръ, ако и безъ отличны наука и знаня, опетъ е идею народности и славенства већомъ любовю, а чини ми се и већимъ нагађанѣмъ обимао, него гдѣкои послѣдователи нѣгови; поне и онъ е, као и Соларићъ было мнѣнія, да се књиге печатаю азбукомъ црквеномъ, о коіой овдѣ пространословимъ.

Но свакій ће и безъ моє примѣтбе погодити, да *я*, о црквеной азбуки не подъ разумѣвамъ правописъ црквеный. Правописъ може свако славенско нарѣчіє другій имати, и опетъ єднакій видъ писмена. По овомъ не желимъ *я*, да се поврати у ортографію србску ѡ, ѿ, или ѹ, ѱ. и т. д. шта више, мнѣніє є моє, да се грађанско ђ по форми осталы црквены писмена састави, као што є састављено ѣ, и за Влашкій єзыкъ ц. Предметъ мога говора само є видъ писмена, не изключуюћій ни правописъ Г. Вука Караџића, ако се обштымъ мнѣніємъ одобри и мыслимъ, да и онъ не бы ни найманѣ противословио, кад' бы се само црквеный видъ писмена у нѣговомъ правопису захтѣвао.

Кад' смо дакле, особито мы, съ црквомъ тако скопчани, да она половину народности наше сачинява; кад' є у устима Србаля свака трећа рѣчь „народъ и народность" то треба да ову народность и чувамо, и дѣлима освѣдочимо. Ніє довольно само тужити се на туђине, како насъ подкопаваю, и оће да оборе, него треба и сами да се одъ извора народности наше или збогъ моде, или по лакомыслію не удалявамо. Ніє никакво родолюбіє викати: „нећу да ми є сынъ Пишта" а у кући звати дѣцу свою Шандоромъ, Юлчикомъ и Нанчикомъ. Ніє довольно викати само: „Оће да насъ помацаре, и полатине, и ј. намъ довольно то потврђує; него треба бацыти очи на *А, а, Б, б, Е*, и т. д. и съ разумомъ пытати: шта ће овай туђій елементъ у рођеной нашой, образъ Славенства носећой азбуки? Па кад' се после таковогъ пытаня увиди, да су ове форме управо по ћуди уведене, да намъ ни найманѣ ползе не причиняваю, него, како смо горе видѣли, іошт' штете; да и лѣпотомъ не превазилазе азбуку црквену, него у залуд' мучимо дѣцу, умножавамо кньи-

гопечатнями посао, усугублявамо потребе, па узъ то цѣпамо се одъ цркве, и забуне правимо у напредованю книжества: то є найболѣ оставити се азбуке грађанске, и служити се само єдномъ, старомъ, православенскомъ, обштепознатомъ црквеномъ нашомъ азбукомъ. Мнѣніє моє знамъ да ће се са свакe стране претресати, као што и заслужує; и я желно очекуємъ, какавъ ће судъ у предмету овомъ изрећи се. О томе самъ совршено увѣренъ, да и найвећи противницы мнѣнія мога неће моћи доказати, да ћемо найманѣ што изгубити, ако грађанскій типъ оставимо. Нѣкій Бугаринъ, печатаюћи ономлане книгу єдну на своєму єзыку у Београду, изабрао є безъ найманѣгъ размышляваня, по обштемъ сврабу подражанія, грађанску нашу азбуку. Кад' самъ му я, опазивши ово, по горньима основима разложио, колику тыме незгоду причинява роду своєму, кои сва овакова писмена и не познає, показо се одма, и премъ да є єдна часть книге грађанскима словима већъ была напечатана, хотѣо є наставити ю црквепомъ азбукомъ. Я самъ га од' тога одвратіо, да не буде книга шарена, но совѣтовао самъ му, да то у предисловію напоме не за увѣштаніє другима. Да ли є мой совѣтъ добаръ было, завысиће одъ рѣшенія предмета овогъ у обште. кои се тиче цѣлога Славенства.

Ево, како є о томе ученый нашъ Соларићъ пре 30 година мыслио: „Сасвимъ є необмышлѣно коєкому — найпаче Г. Досиѳеюу Лайпсику! — подражаніє, коимъ нове неискусомудре мусе наше толико се *новомъ азбукомъ* поизбѣстише, да намъ є, тумараюћимъ нашимъ *двоструччечьемъ азбуке*, свойствена и характерістіческа добра и *свштена* Србска рођена наша готова већъ изништати.“ Далѣ называ коракъ овай „расколнымъ и язвителнымъ све-

обштему србскому нашему кньижеству“ и заключуе овако: „стоймо у своему характеру, и печатаймо Србльи Србльмъ србски, србскомъ своіомъ азбукомъ.“

СЛАВНО ДРУЖТВО СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

Кадъ се Дружтво Србске Словесности установити намѣравало, и я самь быо међу онима, кои су, нуждомъ гонѣни, настаявали, да се то Дружтво установи; дакле нужду, збогъ кое є ово Дружтво завести требало, я ћу као у оно време бывши Професоръ подробно и описати знати. При овомъ изреченю, я не присвоявамъ себи то изключително свойство, као да бы мени одъ членова дружтва то найпознатіе было, будући ће сва Г. Г. Професори, кои и данасъ разне науке на матернѣмъ єзику предаю, ту нужду живо осећати; єръ они ће знати казати како є тежко погодити на Србскомъ єзику оне разне термине техническе одъ вѣкова у страннимъ єзицима употребляване. Профессори дакле потребую подпоре и подпомаганя у вреважномъ кругу. Кадъ се єдномъ увуче у єзикъ неко израженѣ, или некій техническій терминъ, тежко га є после изтерати и другимъ заменити. А да се не бы то догодило, и да се не бы высоке науке неугоднимъ терминима напуниле, нашло се за найсходніє да се ти термини у Дружтву и договоромъ опредѣлюю. Но да не бы и Дружтво Србству диктирало, уставомъ є опредѣлѣно, да се рѣшенія Дружтва у Новинама обнародую, како бы и они, кои нису членови Дружтва мнѣнія своя изявльивати могли, те да

бы тако и Дружтво ползуюћи се овимъ, оно што рѣши, одобренѣ обште добило. Ово су узроци были постаня Дружтва Србске Словесности. Дружтво е по потреби слѣдствено было, почемъ е у почетку своме започело и на техническомъ рѣчнику радити; али е брзо по единой само неоснованой примѣтби съ правога пута сишло, предузетый посо оставило, а другій не започело. А да бы се ипакъ видило, да Дружтво нешто ради, оно е радило на прекраяню устава и устроенія свога, као да бы Уставъ томе кривъ био што е Дружтво запело, те не напредуе. И ево са прекроенимъ Уставомъ види се да Дружтво садъ іоштъ манѣ ради него што е пре радило. И како може другоячіе быти, када се сада у месецъ дана текъ едно засѣданіе Дружтва држи, гди су по првашнѣмъ Уставу сваке неделѣ редовна засѣданія држана. Тако е дакле Уставъ на пагубу Дружтва прекроенъ, па заръ и сада, да бы се Дружтво у послу нашло, оће оно опетъ да се упушта у дѣленѣ Дружтва на научне одсѣке, као да бы овде толико членова было, да у скупу не могу да раде, но да іи е нуждно дѣлити? Я, кадъ самъ печатаный проектъ видіо, по коме се Дружтво на 5 одсѣка дѣли, я самъ дошо у пређашнѣ засѣданіе Дружтва, да мое мнѣніе по праву, кое ми као редовномъ члену припада устмено изявимъ; но када самъ у говору и предложеню пресеченъ и узнемиренъ противу свакога реда био, морао самъ ућутати и себи право искати да мнѣніе мое у идућемъ засѣданію писмено Дружтву предложити могу, кое честь имамъ сада овде у слѣдуюћемъ поднети:

1) Я налазимъ, да ће убитачно быти ово мало Дружтво цепати и на више одсѣка дѣлити; еръ када Дружтво овако у скупу налазеће се слабе плодове приноси, да шта ће быти іоштъ кадъ се по-

цепа? Ево и овако кадъ се држе засѣданія єдва 7 — 8 членова у таково доће, па како се може са толико членова 5 — 6 одсѣка представляти? Колико ли ће радника за свакій одсѣкъ Дружтво наћи, када іи сада у скупу налазеће се не може да наће? Мы, или болѣ да рекемъ нѣколицина одъ насъ долази у Дружтво, и то повидимоме текъ да се састане свакога месеца по єданъ путь, па онда кадъ се састанемо, исповѣдимо истину, доносимо ли штогодь одъ литерарны дѣла наши да принесемо къ напредованю Друштва? Я могу казати, као што ће се и изъ Протоколла Дружтва видити, да є у почетку было ипакъ нѣколико радина, кои су понешто радили и дѣла своя, ако и найманя Дружтву приносили, па када су видили, да други членови неће да раде, но шта више да кваре и долазе у Дружтво текъ да туђа дѣла критизираю, или управо рећи титраюћи се да измеяваю, онда су и они престали радити, а неки су престали у Дружтво и долазити. Да мора дѣлательима, кои нешто на име Дружтва раде, тежко быти, што они раде, а дружина ньіова текъ име члена носи и ништа не ради, то се допустити мора. Ко єдномъ у Дружтво ступи, тай треба и да ради, или болѣ да неступа у таково; єръ ніє право, да єдни членови Дружтва раде, а други да не раде, будући ће свакій радникъ, кадъ опази да се сложно у Дружтву не ради, волети самъ на своє име радити него на име Дружтва. И я, кадъ самь видіо да членови Дружтва неће сви сложно да раде, я самь се удаліо изъ Дружтва и радіо самь за прошле две године самъ за себе издаваюћи землѣдѣлскій Листъ; а мого бы іоштъ кога навести, кои су изъ овы исты побуђенія или радити, или у Дружтво долазити престали. Дакле по преднаведеноме я потврђуємъ, да ово Дружтво Србске Словесности ни овако као што садъ постои, не може очекиваногъ

плода принети, а камо ли іоштъ кадъ се на умишлѣне одсѣке поцѣпа. Или се то дружтво дѣлило или не дѣлило, ту рада и плода быти неће, ако не буде постояне волѣ и сложны сила къ раду. Дакле ово, ако може Дружтво произвести, да членови добію волю къ раду, нека произведе; єръ ово є она пречага, коя на путу стоіи напредованю Дружтва, а ништа друго. Изъ овогъ малогъ Дружтва, текъ кадъ бы оно добро одушевлѣно и сложно было, мого бы се успѣхъ и постиженѣ цѣли очекивати. То я по момъ увѣреню и убѣђеню и по познаваню насъ самы говоримъ и потврђуємъ. Єръ, то ће ми се допустити, да упытамъ Славно Дружтво, забранює ли се коме по саданѣмъ саставу Дружтва радити на повольномъ предмету, т. є. радити по вольи шта ко оће у овако пространомъ и неограниченомъ полю? па се не ради? А заръ ће се лакше обртати кои одъ насъ на ограниченомъ простору него на неограниченомъ? Или заръ то не може быти, ако се оће и безъ сваки' формалитета? Заръ се не могу и садъ безъ сваке формалне одредбе састати два три члена да раде на єдномъ предмету, или на єдной науци, него то башъ мора быти подъ именомъ одсѣка? Или, мисли ли се, да ћемо мы онда, када се на одсѣке подѣлимо, быти други и дѣятелниіи? — Мы не треба да узимамо себи за примѣръ како дружтва у другимъ државама постоє, где се она изъ многобройниіи членова састоє, и гди се редовни членови Дружтва само са опредѣленимъ имъ наукама занимаю, и немаю никакве друге споредне и іоштъ поглавитіє дужности, дакле такова дружтва могу болѣ и успѣвати, а ово Дружтво Србске Словесности коє се изъ членова, обтереће́ны званичнимъ дужности саставлѣно налази, никада се са онима сравнити у дѣлу не може. Моє бы дакле мнѣніє было, да се Дружтво овако слабо и мало, као

што є сада, на одсѣке не дѣли; но напротивъ овако постоєће іоштъ болѣ да се споіи и саюзи къ заєдничкомъ ревностномъ дѣланю. Къ постиженю ове цѣли шта бы се могло радити, предлажемъ то, да се поредакъ засѣданія сачини и тай да се наблюдава; да предсѣдатель на одржанѣ поредка по дужности мотри, по коме када кои членъ речъ отвори и говорити почне, да сви други ћуте и говорећегъ да саслушаю; а не текъ што є єданъ членъ говорити одпочео, другій да му се у речъ утиче, и повише ньи у єданъ ма да говоре, да се напоследку незна о чему є речъ, те да се тако одъ єднога предмета прелази на другій. И овако споєно и добро уређено и одушевлѣно Дружтво желіо бы я да посо свой на техническомъ рѣчнику продужи, па онда да се къ разпространяваню наука приступи.

2) Но ако ипакъ поредъ свега предизложеногъ Дружтво постояно при томъ намѣреню остане, да се членови нѣгови на одсѣке подѣле, то бы я тога мнѣнія было, да Дружтво остане при своме уставу по коме є оно ясно на два одсѣка подѣлѣно; а то показує првый § Устава. По истоме §-у видити є, да є цѣль Дружтва поглавита а) образованѣ Србскога єзика, и б) разпространяванѣ наука на Србскомъ єзику; дакле то є одсѣкъ прво *єзикословный* а друго *обште-научанъ*. — У Проєкту назначены 5 одсѣка меии се не свиде іоштъ и зато, што су по ономе неке науке изключителна права добиле, неке за наше отечество и народъ найважніє изоставлѣне, а многе су у гомилу забачене; као што ми се не свиди и оно, гди є историческій одсѣкъ самъ за себе превосходно право добіо. По уставу цѣль є Дружтва разпространявати науке; но када є ово за основъ узето, я мыслимъ да є зато у скупу речено науке, да Дружтво о томе размишлява и опредѣлю-

е, кое ће науке требати предпоставно разпространявати; ерь све науке у еданъ путъ обдѣлавати и претресати текъ свакога месеца за 2 — 3 саата у засѣданію, то е не могуће. Ако се ово у разсужденѣ узме, а се надамъ, да ће Дружтво Србске Словесности признати, да за сада іоштъ не може доћи редъ ни на Філософическій ни на Математическій ни на Правословный, нити на другій кои одсѣкъ високи наука докъ се техническій рѣчникъ не начини. А међу тимъ я самь увѣренъ, да ће ми славно Дружтво Србске Словесности одобрити, да ће оно човечеству и отечеству и народу своме найвећу ползу принети, ако се оно постара на массу народа дѣйствовати, да у овоме найнуждніе науке и полезна знаня разпространи. Ко изближе нашъ забателѣный народъ познае, за кога се изображеніе іоштъ до данасъ ништа ніе предузело, тай ће ми одобрити, да у народу треба пробудити уставный духъ и на овоме основаный законый поредакъ, и упутити га отечестволюбію, родолюбію, познаваню човечности и истине уставне слободе грађанске; познаваню дужности и права грађански; познаваню уредногъ и моралногъ живота; познаваню свога опредѣленія и свое польске и домаће раднѣ; изтребити и изъ срдца му изчупати нерадиность, леньость, порочность и страсти; упутити га къ уредномъ извршиваню своіи домаћи и польски послова и къ узвышеню свога и обштенародногъ благостаня; упутити га, како ће децу свою улюдно и морално на подпору народности, отечества и цѣли државне подиђи; како ће децу свою болѣ неговати; како улюдна обиталишта за себе и сграде за стоку саградити, да као слободанъ човекъ удобно живи и да се наслађава земнимъ благама, коіима е тако богато подъ овимъ благодатнимъ поднебіемъ и подъ овимъ уставнимъ правама одаренъ; упознати га съ чистоћомъ душе, срдца и тѣ-

ла, и отворити му тежню да за овомъ чезне; упутити га къ познаваню своіи домаћи потреба и потрести у нѣму чувства, да онъ самъ у своме дому и у своіимъ баштинама тежи те нуждне потребе произвести баръ по већой части, а да не издае новацъ за сваке и найманѣ потребе донешене изъ туђи земаля и т. д. и т. д. Ово су одъ прилике науке и знаня коя бы требало у народу разпространити, и тако народъ до свѣсти довести и изобразити га за грађанина Европейскогъ. Ево дакле поля, ево раднѣ за членове Дружтва овогъ. Ништа друго не треба него безъ умишлѣны одсѣка свакій себи да избере по вольи предметъ, и да се лати пера и артіе, те да изврши дужность, кою одъ нѣга човечество, родъ и отечество тако желъно очекуе. Я се усуђуемъ явно потврдити, да ће Дружтво ове науке у народу разпространяваюћи веће услуге своме роду и отечеству учинити, него да ма какве и найузвышеніе Математіке и Філософіе и ньима подобне науке изда; еръ ће онде на массу народа дѣйствовати, а овде на едну частицу учевника. Но оће ли коіи одъ членова Дружтва поредъ преднаведены предмета и на высокимъ наукама радити, да му е просто. Ако Дружтво іоштъ не увиђа, да е већъ крайнѣ време постарати се о образованю массе народне, и ако іоштъ и оно къ томе не приступи, кое и по дужности предпоставлѣне свое цѣли то чинити мора, и кое састоеће се изъ членова увиђавность имаюћи, онда ништа друго не остае, но у очаянію изрећи, да е самой судбини тай забаталѣный народъ оставлѣнъ. Славно Дружтво ће ми допустити, да изречемъ овде едно изреченіе, кое пређутати не могу: „ако се Дружтво Србске Словесности овога посла не лати, оно га се и нема ко другій латити.“ Свештенство наше, кое на низкомъ степену изображенія стоіи, оно ніе у станю ни религіозна чувства

у народу побудити, а камо ли му побожность и Еванѣелскій моралъ уселити; учительи да то у младежи подранюю, нису ни они за то приуготовлѣни; чиновници, до Бога милога, по веѣой части и сами моралногъ учителя потребую; другога, коіи бы се овога дѣла латити мого, пречега и зато позванієга одъ Дружтва Србске Словесности нема, па ако іоштъ и членови овога Дружтва то чинити пренебрегну или презру, или за маловажно држе, онда ми ништа друго не остає, но изреѣи то, да є овоме народу суѣено у мраку остати, будуѣи се нико неѣе нѣговогъ образованя да лати. Но на последку дѣлао ко на преднаведеномъ полю, или не дѣлао, я ѣу по могуѣству сила моіи, као што самь прошле две године радіо, да дѣламъ, а позивамъ овде торжествено членове Дружтва, коіи има волю, да мени приступи.

3) Списати неку науку и на светъ издати ю, іоштъ бы се кодъ насъ коекако могло; али ту науку разпространити, као што є Славно Дружтво себи за цѣль поставило, то є єдна тегота, о коіой Дружтво треба и да разсуждава и да се савѣтує. Може нека нова издана кньига найполезнія быти, опетъ се одъ наши людій нико неѣе за ню ягмити ни тражити да ю купи, докъ му се купованѣ некимъ угоднимъ начиномъ и случаємъ не наметне; а то є за то, што духъ народный у тамномъ дремежу налазеѣи се не осеѣа духъ просвете. Ово признаваюѣи Дружтво, оно се мора старати, како ѣе науке и полезна знаня масси народа некимъ начиномъ наметути, те тако да постигне предпоставлѣну цѣль свою. Я, о томе разсуждаваюѣи, наишо самь на єданъ начинъ, коіи овде честь имамъ предложити:

Ко желі нешто да прича, или неку науку да предає и да ю разпространи; тай се мора старати и за слушателѣ; дакле и Дружтво ако

жели цѣль свою постићи и науке у народу разпространити, оно се мора старати како ће слушатељ да придобіе. (Читателя кодъ насъ нема; єръ како кои зна читати, тай нетреба више ништа да чита, о нѣму се каже: онъ зна књигу). Я мыслимъ, да бы се ово на слѣдуюћій начинъ найлакше и найуспѣшніе могло постићи. Науке, кое ће по преднаведеномъ предложеню Славно Дружтво издавати, бы'ће за простъ народъ скроене; дакле онъ треба и да іи купує. Но како є нама познато; іоштъ селякъ не жедни за књигомъ, да бы за ню радо паре издавао. Кадъ бы се дакле уреднимъ путемъ одъ Правителства издѣйствовало баръ то толико, да се обштине посавѣтую, да ове књиге, кое ће Дружтво за народъ издавати, изъ обштинске кассе купе, са обвезателствомъ, да іи у примирителномъ Суду уредно држе и чуваю. Овимъ начиномъ моћи ће ове књиге издавати се имаюће продрети у сваку обштину, на последку ако не башъ у сваку а оно у сваку могућнію. А да бы се те књиге у обштини и читале и науке у народу разпространиле, треба устроіити у свакой обштини читалиште, т. є. место, данъ и време када ће се ове сакупљеномъ народу или членовима читалишта читати. Место за ово, найприличніе є школа, но макаръ лети и подъ грмомъ было, а зими у примирителной или приватной кући, или на последку макаръ и у механи. Данъ за читанѣ мого бы се одредити свакій недельный и праздничный после Божествене литурђіе, или гди цркве нема, место цркве да буде читанѣ. У свакой обштини може имати Дружтво или свештеника, или чиновника, или учителя, или трговца за свога агента, кога ће потомъ Дружтво изъ уваженя нѣговы заслуга у томъ дѣлу положены примити за свога или корреспондентногъ или почестногъ члена. Овога Агента была бы дужностъ народъ у читалиш-

те привлачити, поредакъ држати, кньиге имъ одъ дружтва послате читати и обяснявати и Дружтво свакогъ полгодія о числу членова читалишта и о успѣху извѣштавати, коя бы се извѣстія или у новинама или у Гласнику Дружтва изводно печатати могла. За награду труда своіи, ови бы агенти или членови поставше овога Дружтва добіяли сваку кньигу одъ Дружтва безплатежно. И будући ће кньиге плаћене быти изъ касса обштински, то ће членови читалишта по обштинама безплатежно скупляти се и имати читалиште безплатежно, те се тако надати можемо, да ће се у свакой обштини одма и изъ прва баръ неколико людій и младића наћи, коіи ће у читалиште долазити и читанѣ слушати, па кадъ се увиди, да ће се ту прилика имати безъ пара што полезно чути и научити, вѣроятно є да ће се после число слушателя и членова Читалишта умножити, особито ако агенти ревностни люди буду, и ако злоба и пакость ненастане да и то разори и у почетку іоштъ угуши. Читалишта далѣ прегледати и о дѣятелности агента увѣравати се, за агенте и за почестне или корреспондентне членове Дружтву предлагати, могли бы Г.Г. Главни Управительи основны школа, коіи и тако у сваку обштину сваке године долазе, и коіима ће као членовима овога Дружтва на срдцу лежати напредованѣ Дружтва и постиженѣ предпоставлѣне цѣли нѣгове.

Кадъ се у призренѣ узме, да ће се овимъ начиномъ брзо и найуспѣшніє науке у народу нашемъ разпространити, и да ће се после те популарне науке по одвећъ малу цѣну продавати текъ да се трошкови подмире, я се надамъ да ће се оне разнети по свуда гди Србльи живе, и да ће тимъ начиномъ ово Дружтво основати темель будућности Србской, кое ће потомство као благородно и благодатно дѣло благосиляти.

Ово є моє мнѣніє о дѣланю Дружтва и о постиженю цѣли нѣгове, кое подносимъ на разсмотренѣ, праведно зактеваюћи да се то у Гласнику печата, као и рѣшеніє на то учинити се имаюће.

У Београду 14-га Априла 1849.

Редовный Членъ Дружтва,

А. Николићъ.

ДРУЖСТВУ СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

Тежня е Дружства Словесности, да се Народъ Србскій просвѣти.

А да се та велика цѣль постигне, Дружство е признало, да се масси простогъ Народа сва средства на руку дати мораю, да има прилике *гди ће*, и *шта ће* читати моћи.

Што се тиче оногъ првогъ, *гди* ће Народъ по унутрашньости наше землѣ читати моћи, већь е предложіо еданъ Членъ, да се *Читалишта* свуда по сели заведу; Дружство е то примило, и на то іошъ подъ 14. Априла пр. г. № 14. Засѣд. одредило едну комисию, да она планъ сачини, како да се та Читалишта осную и установе.

Но на жалость, премда самь я више пута у засѣданіяма дружственимъ питао, шта чини та комисия? она ниє досада ништа радила. Самъ онай, кои е предложіо да се Читалишта осную, вели: *шта ће Читалишта помоћи; кадъ се нема шта читати, него да се найпре ово преправи, па онда текъ да се за оно састара.*

Ова примѣтба ниє безоснова; али при свемъ томъ, я мислимъ, да ипакъ треба *одма* настати око' тога, да се Читалишта заводе, и то збогъ тога, што фала Богу мы неможемо казати да е наше

книжество башъ тако сирото, да се *нема шта* читати. О томе се іошь пре насъ старао нашъ Доситей, Магарашевиħъ, Стойковиħъ, Солариħъ, Мушицкій, Видаковиħъ, Стеиħъ, Прота Дубровачкій Николаевиħъ, и млоги други наши книжевницы, да ій редомъ неброимъ, кои су єдни више, други манѣ за Народъ писали и печатали, и найвише ньи' просте предмете, управо за простъ Народъ; па ниє ли болѣ да Народъ и то, што до садъ имамо, може читати? — Заръ да то чекамо донде, докъ намъ книжевность богатия постане? Народъ Србскій нека иде за временомъ и нека се развия постепено; отвараймо му волю читаню, па ħе радиє и читати, и кадъ онъ веħма буде марно за книге, и ньи веħма тражио, онда ħе непремħно по себи слѣдовати, да ħе више и оны быти, кои ħе писати, єръ ħе имъ се и трошакъ и трудъ наплаħивати. *Єдно безъ другогъ неможе быти*, баръ се неħе онако унапредити, како є желити.

С' тога дакле мислимъ да є време, да се читалишта *одма* заводе. —

Садъ да промислимо, *како* да ій заведемо.

Премда є ово тако важна и тежка стварь, да добро и зрело о ньой разсудити треба, и премда признаємъ, да я немамъ кадъ дуже тиме бавити се сада, докъ сво време проводити морамъ радеħи на школскимъ предметима, коє я предаємъ: али и пакъ само збогъ тога, што самъ убеħенъ, да несмемо ову преважну стварь дуже одлагати, немогу да баръ само уобште и врло у кратко несаобштимъ Дружству, како я мислимъ, да би се Читалишта по Селима уредити могла. —

Найпре кою речъ о томе, *гди* да се Читалишта заведу.

Што се тога тиче, наравно, да бы мы желили, да се одма у *свакомъ Селу* Читалишта заведу; али то є засадъ немогуће; єръ кадъ ни школе у свакомь селу іошъ нема, неможе ни Читалишта быти; него засада нека се она заводе *кодъ сваке школе*, па *гди годъ у Србіи школе има, ту нека се и Читалиште установи.*

То већъ ние тако тежко уредити; єръ

1.) Што се тога тиче, *гди* да се Читалиште смести, *гди є Школа ту може и Читалиште быти.* То су и тако заведения єдногъ рода; и школа є за ученѣ и читанѣ, као и Читалиште; неће дакле єдно другомъ сметати, па у оной истой соби, гди деца селска уче, ту ако и неће быти свакій данъ, оно баръ недельнимъ и празничнимъ данима, нека имъ се родительи и сродни, као и други околни селяцы скупляю, па кои зна читати, нека или самъ за себе, или и другима гласно чита; а ако то нико незна, оно учитель школски, Свештеникъ те парохие, или кои старіи и вештіи ђакъ те школе нека чита оно, што се у Читалишту за читанѣ нађе, наравно с'почетка у манѣмъ брою и избору, а временомъ бы ће и више и болѣ; но о томе што се тиче книга и онога, *шта* ће се читати, проговори ћемо после.

Садъ смо видили, дакле, да се могу Читалишта свуда по селима за садъ *с'вдинити са школомъ.*

Ето, место смо нашли, а и за огревъ зими, кадъ є манѣ посла, и кадъ се селяцы више и чешће скупляти могу, кодъ школе се лакше састарати може, єръ кадъ се и како се обштина за огревъ школе брине, нека тако буде и за Читалиште, было да є свакій селякъ те обштине дужанъ, колико на нѣга падне, дрва школи снети, было како му драго.

За држанѣ књига' и новина Читалишки, нека се гди у краю школске собе долапъ еданъ начини и затворъ на то ма какавъ мете.

Тако некъ буде за оне школе, коє су до садъ начинѣне; а коє обштине у напредакъ школе градиле буду, знаюћи да ће имъ ту и Читалиште быти, нека и за то єдну повећу собу начине. Деси ли се пакъ, да се збогъ ма каква обстоятелства Читалиште у Школи држати неможе, онда нека оно буде у место школе у *сеоской кући*, гди се кметови и жительи те Обштине скупляю збогъ свои обштински послова'. То неће ништа сметати; и тако могу, кадъ друге своє послове свршe, одма после тога читати, кадъ имъ є ту и Читалиште. — Кметови Селски свуда нека буду управительи Читалишта, Свештеникъ Предсѣдатель; а Учитель чуваръ књига и стварій Читалишки.

Толико у томъ обзиру сада да промислимо.

2) О томе, *шта* да Читалишта за читанѣ набавляю? —

Овде морамо найпре узети све новине, коє у земльи излазе, а ако іошъ каквы Србски гди на страни има, онда и ове. —

После могло бы се узети, да се Читалишта свагда предброяваю на књиге Србске, коє ће се од'сада издавати, баръ на оне, коє су болѣ и за простъ народъ полезниє. Неће млого износити по єдна књига за Читалиште на цѣлу єдну обштину.

То є за дѣла књижевна, коя ће се од'сада издавати; а што се тиче књига', коє су до садъ из-

дане, я мислимъ да бы добро было, да Дружство Словесности одреди изъ своє средине єдну комисию, коє ће задатакъ быти, да изъ Литературе Србске избере оне кньиге, коє су и садржаємъ за простъ Народъ найполезние и єзикомъ найболѣ, па да се списакъ єданъ одъ тога начини и тай Читалиштама пошлѣ, како бы се она могла по томе управляти, кадъ бы што одъ кньига' набавляти хтела.

Што се тиче нуждногъ трошка за набавлянѣ кньига', новина и други потреба читалишки, Примирителный Судъ нека се постара да то приреже на обштину онда, кадъ се прирезъ за *школске* трошкове чини; то и тако млого неће износити, текъ по кою пару више, па се смемо надати, да Народъ неће одрицати такву маленкость за свою собствену душевну користь и забаву. — Или се ти читалишки трошкови могу и изъ обштинске касе намиривати.

А да Народъ одма с' почетка, кадъ се Читалишта заведу, има шта читати, и воля му се отвори, да и самъ после кньиге купує и набавля, я предлажемъ: да Дружство Словесности одъ свию досадъ изданы кньига' свои' по єданъ екземпларъ свакомъ Читалишту *безплатно* пошлѣ.

На ово ће се можда примѣтити, да ће Дружство тимъ издаткомъ млого штетовати.

Но овде се може іошъ у напредъ одговорити, да то ниє *штета*, него *неизказана добить*, коя ће одъ тогъ издатка кньига слѣдовати.

А Дружство є и дужно то чинити, єръ оно збогъ тога и новчану помоћь одъ Правителства добия; збогъ тога се органъ нѣговъ безплатно у Пра-

вителственой Типографіи печата, а све друге нѣгове књиге безъ процента.

Види ли се пакъ, да Дружство са садашньомъ Правителственомъ помоћу, тако поступаюћи, неможе никако на край излазити, мы ћемо за тако велику цѣль и већу помоћь искати, и можемо се за цѣло надати, кадъ се лепъ плодъ Дружственогъ дѣлання увиди, да ће Высокославно Правителство свою помоћь по потреби умложити. —

Као што самъ іошъ напредъ казао, я се немогу упустити, у све поєдиности, како да се Читалишта по Селима уреде, него се ограничавамъ само на то, што самъ гледао:

Прво, да докажемъ, да є време, и да треба сада *одма* Читалишта да се заведу, нечекаюћи на то, докъ намъ књижевность богатия постане; єръ ће и то Списателѣ Србске побуђавати, да више и ревностниє на књижеству раде;

Друго, *где* и *како* да се Читалишта устроє; и

Треће, шта да се у истима за читанѣ набавля.

На последку, што се тиче самогъ пута, коимъ да се Читалишта осную, я мислимъ, кадъ Дружство савршеный Проєктъ комисиомъ о томе изради, да оно истый Высокославномъ Попечителству Просвѣштенія достави на одобренѣ и удѣйствованѣ, па ће Ово и само о великой ползи тога увѣрено, надлежнимъ путемъ преко Началничества то извршити. — А ако башъ небуде могуће, да се кодъ сваке школе Читалиште заведе, нека се заведу по варошима, паланкама, по ячимъ и главніимъ Обштинама,

па на последку нека баръ у свакомъ Срезу ма по едно буде, па смо опетъ у напредку.

Саобштаваући ово моє мнѣниє о заведеню Сеоски Читалишта', учтиво молимъ Дружство, да оно о предмету овомъ разсуди и рѣшениє учини.

1-га Февруара 1850.

У Београду.

Димитриє Матићъ

Редов. Членъ Дружства Словесности.

О ОРТОГРАФІИ.

У Засѣданію Дружтва Србске Словесности 31. Октобра 1848 год. предложіо є редовный членъ истогъ Г. Коста Цукићъ, да бы за ображаванѣ єзыка Србскогъ необходимо нужно было кодъ Высокославногъ Попечительства Просвештенія подѣйствовати, да бы оно надлежнимъ путемъ учинило да се забрана у смотренію ортографіє коя є іоштъ подъ Княземъ Милошемъ изишла, гди се никако ніє смело новомъ но старомъ ортографіомъ писати, укине, и свакоме дозволи онакомъ ортографіомъ писати какову онъ за болю држи. У слѣдству овогъ предложеня отишло є Высокославномъ Попечительству Проствештенія слѣдуюће представленіє:

ВЫСОКОСЛАВНОМЪ ПОПЕЧИТЕЛЬСТВУ ПРОСВЕШТЕНІЯ.

„Поглавита цѣль Друштва (Србске Словесности) єсть ображаванѣ Србскога єзыка.“ Овако гласи прва точка Друштвеногъ устава. Друштво є ово дужно цѣль свою постизати збогъ коє є постало, ако є радо оправдати поверенѣ, коє се на нѣга полаже, да ће быти у станю задатакъ свой рѣшити и словесность у Србству подићи и распространити. Да бы оно ову цѣль постигло, а то ће рећи свой задатакъ срећно рѣшило, нуждна су му осимъ нѣгова

труда спомагателна средства и слободно дѣйствованѣ у кругу своме. Ова му, осимъ приватны одъ членова и други просветолюбивы лица подарака и помоћи, Србско Правительство у толико наспорава, у колико му, поредъ способа и прибитака узаконѣны у самомъ Уставу друштвеномъ — веѣъ одъ некогъ времена сваке године у помоћь дае по 240 талира; уколико му опрашта трошакъ на артію словослаганѣ и печатню за нѣговъ періодическій органъ — гласникъ — а не иште за сва ова процентъ на друге кньиге друштвене; и у колико му своіомъ поштомъ безплатежно служи на разношенѣ кньига и писама. — Заиста безъ овы спомагателны средства, како іошъ у Србству нема довольне обштине да съ напредхомъ подржи наше кньижество небы могло Друштво Словесности, при свой вольи и ревности нѣговы многобройны членова, дѣйствовати и морало бы давно престати суштествовати. Дакле за свое дѣйствованѣ и обдржанѣ благодари оно Србскомъ Правительству, комъ и за свой постанакъ и животъ! —

Но осимъ овы спомагателны средства нуждно е као што смо преће споменули да ово друштво према своіой опредѣленой цѣли за лакше и пречe постизанѣ ове има слободу дѣйствованя и да му ништа на путу нестои, што бы уображаваню Србскога езыка изобрѣтльивый и проницателный духъ нѣговы членова стешнявало и обарало, и потоме охоту и ревность ньіову слабило и убіяло. — Ал' кадъ Правительство за образаванѣ езыка, збогъ чега е ово друштво саставило и подигло, нежали приносити новчане жертве: іошъ ће охотніе и лакше постарати се, на гласъ и молбу Друштва, съ пута уклонити, само ако му се искрено и ясно покажу, препоне, кое слободномъ образаваню езыка Србскогъ сметаю.

Правительству наравно да є позната она 1833 г. одъ бывшегъ княза Србскогъ Милоша Обреновића правительственой типографіи издана уредба, коіомъ се овой строго прописує, коима словима може, а коима никако неможе печатати Србске књиге. Ова уредба већъ 15 година полаже границе слободномъ развитку нашегъ єзыка и књижества у смотреню правописа, тако, да се ова найглавнія часть Србске граматике, коя бы могла читанѣ и писанѣ знатно олакшати, а тимъ књижевность по народу Србскомъ већма распространити, не само ніє нимало поправила и уєдначила, него іошъ и у самимъ своимъ шлендріянскимъ правилама разстроила и размногоструцила, па тымъ писменость књижевность неписменомъ и некњижевномъ свету іошъ већма отештала и узаптила. Єръ списатели, особито они кои су слободніє и основніє о правопису мыслили, нетевши учити се неоснованымъ правилима, ни подражавати онымъ на коє су жалили, што се онака слободу списательску ограничаваюћа уредба издала, — само су гледали да има у ньіовымъ књигама ъ ь ы по зактеваню оне уредбе, а нису се млого старали где ће и како ће ова слова употреблявати, само нека су у речма, па како му драго и где му драго; и кадъ бы іимъ ко пребаціо, да незнаю ортографіє, изговарали бы се, да немаю шта знати, и да є нико незна, єръ ніє по свойству єзыка скроєна ни по основима филологіє. И тако су стихіє нашегъ правописа, коє бы слободный духъ правилно оображавао и у савршенство доводіо, у слѣдству ограниченогъ духа прешле у првобытно хаотическо станѣ, изъ когъ ій ни Друштво Словесности за 7 година свога живота и рада ніє могло извести и спасти, нити ће оно моћи у томе и найманый коракъ учинити, докле годъ она ограничаваюћа и реформу правописа забранюћа уредба постои.

Колико су далѣ и безъ друштва у овой струки за то време поступили други Славянски народи, кои се служе Латинскимъ словима, ако и нису имали у своіой азбуци толико слова и такова, колико су и какова за ньіовъ езыкъ нужна? — Колико су велимо, далѣ поступили и усавршенствовали се, кадъ ій погледимо где су были и како су стояли съ правописомъ пре нашегъ ограниченя, или само пре 10 година? Другій и другчіи него данасъ правописъ имали су преѣе Славонци, другій и другчіи Хрвати, сасвимъ другій Словаци и Чеси. А данасъ су се сви ови и други Славянски народи у правопису саобразили и изедначили, и себи, а особито нама читанѣ ньіовы кньига много олакшали, тако, да садъ ко зна читати Хрватске новине, тай зна и може читати Краинске, Славенске, Чешке и пр. — Ето шта учини за мало година слобода у ображаваню езыка?! — Мы Срби, како намъ е дао богъ веѣій и больій матеріялъ за правописъ у нашой азбуки, да су намъ коіомъ среѣомъ досадъ быле слободне руке, имали бы данасъ найлакшій, найупотребніи и найисправніи правописъ. И може быти да бы за любавь нѣговогъ савршенства, ове велике за слободу народности године — народи нашегъ езыка и нарѣчія како по разумной политики и облагороѣеномъ чувству сродства теже къ единству и враѣаю се своме братству примили съ нашимъ правописомъ и нашу азбуку *исключително*, или да се и ньомъ служе, као што чине Немци, Моравци и пр. пишуѣи свой езыкъ и Латинскимъ и Готскимъ словима.

Ове и подобне мысли о слободи ображаваня Србскогъ езыка обузимале су поодавно многе, а у држаномъ 31. Окт. т. г. редовномъ засѣданію све присутствуюѣе членове, кадъ су саслушали предложенѣ свога сочлена, Г. *Константина Л. Цукића*, кои

е снажнымъ побуђеніяма доказивао, да е време у велико и да е давно требало Друштву овомъ постарати се да уклони сметнѣ, кое забранителна уредба ставля на путъ слободномъ обдѣлаваню и развитку нашега езыка и нѣгова правописа. Зато и е су сви едногласно заключили, да се живо представленіе учини Высокославномъ Попечительству, да бы кодъ законодателне власти, коя е може быти ову *пре устава* издану уредбу, неимаюћи никаква противъ нѣ представлѣнія изъ вида испустила — настаяло, да она у речи стоећу, слободномъ развитку нашегъ книжества сметаюћу и печатъ самовольногъ и деспотическогъ времена носећу, данашнѣмъ уставномъ станю отечества никако неприличећу и духу времена противну уредбу, укине, и тако книжевнике у Србіи, а особито Друштво Србске Словесности одъ несносногъ и шкодльивогъ ограниченя ослободи.

Но како годъ што Друштво тражи да га Правительство ослободи одъ свакогъ ограниченя у правопису, тако ће и оно, докъ се годъ обштимъ явнымъ мнѣніемъ неодобри еданъ найсавршеніи правописъ, уважавати слободу ову кодъ свои поедины членова, и кодъ други приложника и списателя и свачіе ће дѣло, кое иначе пређе преко Друштвеногъ суда и уважи се, печатати онако, како е написано.

Представленіе ово на далѣ, сходно заключенію друштва расположеніе и кодъ законодателне власти къ пожеланомъ рѣшенію подѣйствованѣ у покорности доставлямо предхвалѣномъ Попечительству.

Д. № 75.

У Београду 5. Нов. 1848.

Секр. Друж. Срб. Слов.

Исидоръ Стояновиѣъ.

Проф. Исторіе.

Одговоръ Попечительства се дуго очекивао, зато рѣши Друштво у засѣданію подъ 14. Мая 1849. слѣдуюћимъ писмомъ за одговоръ молити:

ВЫСОКОСЛАВНОМЪ ПОПЕЧИТЕЛЬСТВУ ПРОСВЕШТЕНІЯ!

Друштво Србске Словесности поднело є 5. Новємвра п. г. № 75 Высокославномъ Попечительству Просвештенія свою покорну молбу ради укида оне преуставне уредбе, коя сваку неправительствену ортографію у Княжеству Србіи забранює и никаковогъ се одговора ни повольногъ ни неповольногъ одъ стране Высокославногъ Попечительства досадъ удостоило ніє. Услѣдству тога рѣшило є Друштво № 27. у свомъ редовномъ 14-га Мая држаномъ засѣданію, да се Высок. Попеч. повторително замоли, или да по смислу горенаведеногъ прошенія поступати, или ма какавъ одговоръ Друштву дати изволи, почемъ су новымъ подѣлѣнѣмъ Друштва на научне одсѣке єдной не малой части и задатку Друштва — єзикословномъ одсѣку и образованю србскогъ єзика — овомъ уредбомъ велике препоне на путъ ставлѣне.

Д. № 27.

У Београду 30 Мая 1849.

Секр. Др. Срб. Слов.
Коста П. Л. Цукиѣъ.
Проф. Држ. Екон.

Услѣдству овогъ прими Дружтво подъ 27. Авг. 1849. год. слѣдуюћій одговоръ Попечительства:

ДРУЖСТВУ СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

Да бы Попечительство ово представленіе Дружства Србске Словесности подъ 5. Ноємвра 1848. № 75. поднешено, коимъ жели, да се уредба она 1833 године одъ бывшегъ Княза Србскогъ Милоша Обреновића поради наблюдаваня єдне постояне ортографіє како одъ списателя србски тако и канцеларійски Чиновника, укине, достойно и по важности предмѣта уважити, и за исто заступити се могло, за нуждно налази предварително о реченомъ предмету по подробности начисто быти. И будући да речено Дружство при предложенію своме споминѣ, и говори о другой некой ортографіи, о коіой су као што наводи неки списательи слободніє и основніє мыслили, коя бы оно прећашнѣ место заузети имала, и оно у томе смотренію позыва се на примѣръ други славенски народа, кои се латинскимъ словима служе, али опредѣлено не каже, какова є то ортографія друга, и у чему се вештественость и савршенство исте состои, нити основе нѣне изъ єзыкословногъ отношенія излаже; зато Попечительство ово пре него бы се у предложеніє и рѣшаванѣ кодъ законодателногъ тѣла упустило, за нуждно налази одъ реченога Дружства поискати, да оно што скоріє овоме Попечительству изложи: какова є та ортографія нова, и у чему се савршенство нѣно состои, коє савршенство наравно треба да подкрѣпи основима єзыка уобште, а особито природомъ єзыка Славенскогъ уобште, а нарочито Србскогъ: као и примѣромъ найизображеніи єзыка; и поредъ тога, будући се она уредба одъ 1833. год. у постановлѣнію єдне ортографіє позыва на примѣръ Руса и о-

сланя на кньиге наше црквене, а ово Дружство при захтеваню своме позыва се на примѣръ Хрвата, Чеха и Словака, кои се латинскимъ словима служе, то да немимоиђе Дружство навести и то, да ли є и зашто є уедначенѣ ортографіє Србске са овыма сходніє и полезніє, него оно прваштнѣ са Русима и црквенимъ кньигама; као и то како су Хрвати, Словацы и Чеси за последньи 10. година овы далѣ поступили и усовршенствовали се нарочито у єзыку, и то како у лексикалномъ тако и у грамматическомъ виду, т. є. како у поединимъ рѣчма и ньіовомъ значеню, тако и формама ображателны слогова и цѣлымъ саставцыма, да бы се судити могло да ли се и Србльи у томъ смотренію са новомъ ортографіомъ каковомъ веѣемъ усовршенствованію єзыка свога надати имаю, до кога досадъ са своіомъ досадашньомъ ортографіомъ, по мнѣнію Дружства, доспѣти нису могли.

Одъ основаности и точности оваковога изложенія завыситѣе пожелѣно и потражено у предмѣту вышереченомъ рѣшеніє. —

П. № 486.

У Београду, 11. Августа 1849.

Прив. Попечитель, Правосудія и Просвѣщенія Кавалѣръ,
Лазаръ Арсеніевиѣъ.

Прив. Началникъ Попеч. Просвѣщенія.
Димитріє Исаиловиѣъ.

На кое Друштво слѣдуюће изяшнѣнѣ пошлѣ:

ВЫСОКОСЛАВНОМЪ ПОПЕЧИТЕЛЬСТВУ ПРОСВЕШТЕНІЯ.

Друштво Србске Словесности примило є у своме 27 Авг. т. г. држаномъ редовномъ засѣданію одговоръ Высокославногъ Попечительства Просвѣштенія на своя предложеня одъ 14 Новембра пр. г. и одъ 20 Мая т. г. — Сви готово чланови примѣте, да овай одговоръ Высокославногъ Попечительства у целомъ мало, а у главной ствари башъ никако на смысао предложеня Друштва неодговара. Нити є Друштво у своимъ предложенями навластито Славене римскогъ и еванѣеличкогъ закона збогъ ньіовогъ иновѣрія у примѣру навело, нити є башъ Русе збогъ ньіовогъ єдновѣрія съ нама у примѣру изоставити хтѣло, него є шта више могло навести, дацео изображеный светъ ма каквогъ закона и ма какве цркве было — ни Руса не изключаваюћи — ову — — слободу уживa, до само мы што смо одъ таковогъ уживаня, безъ икаквогъ важніегъ узрока изключени. Исто тако неговори Друштво у своме прошенію о каквой своіой больой ортографіи, єръ оно никакове особите ортографіє и нема, него изявлює само свою желю и своє мнѣніє, да ће се слободомъ ортографіє, явнымъ єзыкословнымъ диспутомъ и испытиванѣмъ єзыка до єдне по вишини гласованѣговы чланова найболѣ ортографіє доћи моћи, — незнаюћи іоштъ засадъ, оће ли то ова садашня правительствена, или друга

коя одъ постоећи, или нека сасвимъ нова ортографія быти. Друштво накратко рећи ште само да се укидомъ оне неправедне уредбе правительственой печатньи дозволи, свакоякимъ србскимъ словима печатати, као што іой є досадъ дозволѣно было свакоякимъ еврейскимъ латинскимъ и т. д. словима кньиге слагати и штампати. По овоме неможе Друштво условія, коя Высокославно Попечительство Друштву полаже, да се неће кодъ законодателне власти за повратакъ оне уредбе пре заузети, докъ му Друштво ову свою нову ортографію несаобшти, никако испунити, будући оно засадъ никакве нове ортографіє нема. А и кадъ бы Друштво какове особене ортографіє и имало, то бы та ортографія такова была, какову бы већина чланова за добру нашла, али при опредѣляваню ортографіє Друштво бы предъ очима само интересъ науке имало, несматраюћи на то да интереси теоретично-научне конзеквенціє, са интересима у свету постоећегъ Правительства лако у колизію ступити могу. Ово є Друштву изъ нашегъ државногъ живота познато, єръ и постатку оне уредбе были су главни ако не изключителни мотиви лична одношеня владаюћи и други лица, а не научна истина, или племенита тежня къ саєдиненю съ єдновернимъ Славенствомъ. Друштво Србске Словесности нити є органъ Правительства нит' каквогъ приватногъ лица но слободна научна корпорація у држави коя своє научне плодове своимъ србству и целомъ свету на приманѣ и употребленѣ предлаже али никогъ на то непринуђава, єръ бы ово последнѣ противъ нѣговогъ мнѣнія и противъ самогъ предложеня было, што одъ Высокославногъ Попечительства ште да се єдна у науцы на индивидуално мнѣніє принуђаваюћа уредба укине, а у исто време тежи, да свакій нѣгово индивидуално мнѣніє безусловно прими. Дружтво є уверено, да ће Высокослав-

но Попечительство нѣговой молби тимъ пре удовлетворити, што ова уредба, ако се укине, никомъ никакавъ уштрбъ ненаноси, а ако остане, напредку езыкословны наука на путу стои.

У Београду 18. Септембра 1849.

Подпредсѣдатель Друштва Српске Слов.

Іованъ Гавриловиѣъ.

Секретаръ

Коста П. Л. Цукиѣъ.

Напослѣдку почемъ е Попечительство законодавной власти цѣлу стварь представило, и тичући се укида оне уредбе одричућій одговоръ добыло, изволило е Друштву слѣдуюће рѣшеніе као ultimatum послати:

ДРУЖСТВУ СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

Представленіе хвалѣногъ Дружства одъ 5. Новембра 1848 год. № 75. да се она Уредба одъ бывшегъ Княза Милоша Обреновића 1833 године обявлѣна коіомъ се правительственной Типографіи прописуе, коима словима може а коима неможе српске книге печатати, укине, као Уредба слободномъ развитку и веѣемъ подигу нашегъ книжества сметаюћа, Попечительство е Просвѣштенія у слѣдству поновлѣногъ захтеваня поменутогъ дружства подъ 5. Януара пр. год. П. № 853. сообштило Совѣту и явило: како се Дружство труди свакояко доказати, да Уредба она године 1832 Декемвра 22 одъ быв-

шегъ Княза Србскогъ Милоша у смотренію правописа издана, ображаваню србскогъ езыка смета; слѣдователно и да правописъ, кои е у Канцеларійскимъ дѣлима отечества нашегъ, а и у овдашньой Типографіи печатанымъ кньигама нашимъ досадъ употребляванъ, ніе добаръ ни цѣли сходанъ. Далѣ явило е Попечительство Совѣту: да се оно неслаже съ мнѣніемъ овымъ хвалѣногъ дружства: као да садашньій кодъ насъ употребителный правописъ ображаваню езыка и разпространенію кньижества нашегъ на путу стои, еръ правописъ ніе вештественно свойство езыка, но само внѣшность или одеѣа, коя е одъ слободне волѣ и благоразсуѣенія оны людій зависила, кои су први у народу комъ писати започели; по чему Попечительство налази, да одъ правописа независи образованѣ езыка, но одъ заедничкогъ и свойскогъ дѣланя на необдѣлаваномъ и пространомъ полю Кньижевности и Просвѣштенія народнѣгъ Што се тиче писмена ъ, ы, и ь. на кое Дружство виче и изъ азбуке ій изключити желі, навело е Попечительство, да се исто тако мысли и чувствованія човечія съ овымъ писменима изразити могу, као и съ писмама ј, ѣ, и ѣ, збогъ кои се реформатори толико боре и препиру. За подкреплѣніе овогъ свогъ навода, сѣрѣчь, да правописъ неподиже кньижество, навело е Попечительство ово: да су Французи и Енглези свое кньижество на найвеѣій степенъ подигли, а правописъ имъ е замршенъ, сплетенъ и недотупаванъ тако, да страногъ народа човекъ много времена провести мора, докъ правила нѣгова извикне. Попечительство примѣтило е далѣ: да е задатакъ Дружства и свакогъ способніегъ Србина, радити свойски, темельно и неуморимо; за сва училишта наша науке ревностно израѣивати, полезне за све струке народа кньижице чистимъ и народу разборитымъ а не кекавачкимъ и нигда нечуве-

нымъ езыкомъ сачинявати, и издавати, па да намъ онда ни досадашня азбука наша, ни издана она одъ бывшегъ Княза Србскогъ Милоша Уредба наудити и у пословима нашима сметати неће.

Напоследку примѣтило е Попечительство, да начинъ коимъ наши кньижевницы у случаю новы и прекообычайны понятія, езыкъ токорсе обогаѣваю кујући и измышляваући нове речи, безъ обзыра и испытиваня, да ли се за таково понятіе речь готова у народу налази, ніе пробитачанъ; еръ е искуствомъ доказано, да се у народу Србскомъ премного речій къ польской економіи, домаѣимъ пословима, разнымъ занатима и рукодѣліяма, свакидашньимъ потребама и заниманіяма и свима струкама природны производа принадлежећи налази, кое кньижевницыма и осталымъ по варошима живећимъ струкама людій ни су познате. Па зато е Попечительство изявило Совѣту свое мнѣніе, да се по гдикои членови Дружства одъ времена на време у различне предѣле отечества нашегъ и то у различна годишня времена о трошку правительственномъ изашлю, да се тамо подуже у средини народа побаве, да обычае и послове народне и скопчане съ овыма разне речи и изражае, у разнымъ краевима и у разна годишня времена употребляеме извикну, прилѣжно побележе и са собомъ обштегъ употребленія ради донесу. Трошкови, кои бы се на то издавали, обычно бы надокнаѣени были ползомъ обогаѣеногъ и усавршенствованогъ езыка народногъ и произтичући одтуда користи обште просвете земальске, иначе се предпоставлѣна Дружствомъ главна намера никако постигнути неможе.

Усмотренію пакъ захтеваня овогъ Дружства Словесности Попечительство е то свое мнѣніе Совѣту изявило: да се Дружству на волю остави у

међусобнымъ отношеніяма и преписками своима послуживати се ма каквимъ правописомъ; у дѣлима пакъ коя се средствомъ печатнѣ на светъ издаю, да се има овай садашньій кодъ насъ употребленый правописъ донде задржати и употреблявати докле годъ Дружство обштимъ договоромъ и сагласіемъ больій и савршеніи правописъ, такавъ сирѣчь, кои ће потреби книжевности наше болѣ и извѣстніе соотвѣтствовати моћи, неизнаће, и такавъ Правительству на одобренѣ и потврђенѣ поднесе.

Совѣтъ прочитавши како предложеніе Дружства коему е Попечительство спровело, тако и предложеніе Попечительства, и сравнивши побуђенія онога са побуђеніяма овога, нашао е да побуђенія Попечительства на много ячемъ и снажніемъ основу почиваю, и зато е онъ 20. Януара т. год. № 29. согласно съ мнѣніемъ Попечительства Просвѣштенія рѣшио: да се поменута Уредба године 1832. о правопису издана неукида, оставляюћи далѣмъ размышляваню Попечительства и самога Дружства, коимъ ће се начиномъ Членови Дружства Словесности у езыку народнѣмъ найболѣ усавршенствовати. Ово е рѣшеніе Совѣта Нѣгова Свѣтлость подъ 29. Марта т. год. В. № 186. Высочайше одобрила, кое се Дружству Словесности ради нѣговогъ знаня сообштава.

П. № 384.

У Београду, 1. Мая 1850. год.

Попечитель
Правосудія и Просвѣштенія
Полковникъ, Кавалѣръ.
Алекса Симићъ.

Секретаръ
Попечител. Просвѣштенія,
Ф. Христићъ.

У колико се у одговору овомъ одговара и на оно, о чему у предложеню Дружтва нема ни спомена: реши се како писмо Попечительства о томъ, тако и сва акта на предметъ овай односећа се печатати у Гласнику, сходно заключенію одъ прошле године подъ 14. Мая № 26 и то безъ свакога коментара.

КРАТКІЙ ПРЕГЛЕДЪ ИСТОРИЧНОГЪ РАЗВИТКА НАЧЕЛА' ПРАВА, МОРАЛА И ДРЖАВЕ, ОДЪ НАЙСТАРІН ВРЕМЕНА' ДО НАШИ ДАНА'.

Израдио

Димитрие Матићъ,

Редовный Членъ Друштва Српске Словесности, Професоръ Права у К. Српскомъ Лицеуму.

Теоретичный умъ (или духъ), коимъ се изпознае, као една часть Психологие, има задатакъ, да свати природу, коя нѣму супротъ стои, и то найпре онъ као поединый да сваћа нѣна поедина свойства (нѣне опредѣлености) средствомъ *чувства*'.

Кадъ умъ природу тако свати, онда ю онъ тако држи, као да е она у нѣга прешла.

У чувствованю то с'единѣнѣ ума и природе показуе се тако, као да е оно спольнимъ светомъ произведено; т. е. као да е спольный светъ повода дао, да га умъ свати и у себе прими. Чувствовати, или осећати што значи толико, као *нешто у себи наодити*. Кадъ я н. п. уђемъ у купалиште, кое е 24. степена топло, онда ти степени топлоте постану

моимъ свойствомъ, постану едно са мномъ. онда самъ я тако опредѣленъ; — или, овай асталъ, у кои я садъ гледимъ, огледа се у моимъ очима, те е ту та спольна ствар прешла у тай мой органъ. — Сва она свойства, коя се у природи наоде, одговараю нашимъ петъ чувствилама; тако свѣтлость оку, звукъ уву и т. д.

У осећаню непочинѣ се са спольньимъ одношенѣмъ обе те стране, него мы наодимо у нашемъ уму непосредствено нѣкій опредѣленый садржай; *онай, кои осећа, и оно што се осећа, есть непосредствено здно исто;* оно што се осећа, показуе се при осећаню као собствено опредѣленіе нашегъ ума. —

Кадъ умъ чувствене, поедине ствари узвиси на некій *видъ обштности*, а чувственый садржай ньиовъ іоштъ на ньима задржи, то е *уображенѣ*. Умъ се ту враћа одъ чувствености, и занима се у уображеню самимъ собомъ. Овде се природа већъ прекорачава, па се у полѣ безкрайности ступа. — Я могу изъ Београда отићи, па ће ипакъ изгледъ Београда на свагда у мени остати. Уображенѣ іоштъ ние мишленѣ, али е средство и путъ къ тому. Уображенѣ е слободние одъ чувствованя, оно е слободно као дѣйство ума, али слободно само по виду, а садржай му іошъ чувственость дае. — Кадъ я имамъ у мени какавъ образъ, то е мое богатство, кое независи више одъ простора; то е она безкрайна моћь ума, да ствари себи присвои, да ій у свою унутрашньость спусти; то е оно што се зове *опомена*. Чувствене образе може умъ у *опомени* изъ свое унутрашньости опетъ у свесть довести, па ій сравнениемъ на обштность или на *представленѣ* узвисити. — Я видимъ данасъ овогъ човека, сутра другогъ, и изъ свію разны людій начинимъ себи обштый образъ човека; то е онда представленѣ о човеку. —

Кадъ умъ за та обшта представленя тражи чувствене образе, и ньиово значенѣ згоднымъ каквимъ знакомъ представи, кои знакъ и садржай значеня, колико є могуће, на себи носи, то є онда оно што зовемо *фантазія*. Тако н. пр. родолюбие може се сходнимъ знакомъ чувству представити. Фантазия има посла само са симболима, кои нешто обште представляю. — А кадъ се чувственый изразъ представленя' неузме изъ природе, него по произвольности изъ самогъ ума, гди се оно, што є природно, само као средство и као елементъ показує: то є онда *говоръ, кои нив ништа друго, него савршена система знакова' за сва наша првдставленя.* — Оно, чиме се ти знацы одъ заборава чуваю, зове се *памтенѣ;* а кадъ се самъ умъ претвори у такове знаке, то є онда оно, што се зове *механично памтенѣ*, као н. пр. кадъ се што на паметь, на изусть изговара.

Са памтенѣмъ прелази се *мишленю*. Овимъ смо постигли унутрашню суштину ума или духа. *Моѣ духа єсть мишленѣ.* Духъ є живость и сила у организму тѣлесномъ. Душа є іошъ за чувственость везана. Текъ у мишленю духъ є слободанъ. *Духъ є мишленѣ, и обратно мишленѣ є духъ;* подъ єднымъ друго се садржава. *Декартъ* *) є казо: *„я мислимъ, дакле єсамь.“* **) То мышленѣ єсть влада духа; оно є унутрашньій развитакъ самога духа. — Кадъ се све оно, што є чувствено на стварима тако уклони, да само ньиова унутрашньость остане, то є *мишленѣ*, гди є обшта суштина (субштанция) ствари производъ чистогъ знаня. Овде є све, што є страно, скрозъ видно постало, и духъ є тиме дошао до *слободе.*

*) (Француській Филозофъ, родно се године 1596. а умро год. 1650.)

**) Cogito, ergo sum.

Кадъ се разне чувствене ствари скупе подъ єдну обштность, то ради моћь *разума*, коіомъ се више представленя' подъ већу єдиность доводи; тако помоћу искуства разумъ ста ля природу подъ законе; тако є н. п. експериментална физика, и Граматика усавршена помоћу разума. Свако искуство быва, кадъ се оно, што є поєдино, доводи подъ обштность, при чему разумъ посла има. Одъ чувствены предмета' разумъ се узвишава чистимъ понятиама; али се ту наилази на безкрайность; *искуству нигде края нема;* нигда се искуствомъ неможе доћи до праве и сталне обштности, него се одъ єдногъ места другомъ миче; збогъ тога, знан я коя се само на искуству осниваю, наоде се између две провале, између поєдиности и обштности.

Овомъ недостатку помаже се *моћу расуђеня*, коіомъ се поєдиный случай на обштый законъ преноси; и то или *подлажући* (субсумираюћи), гди се поєдиный случай испитива по обштимъ правилама и законима, коя су искуствомъ поставлѣна, или *примѣръ даваюћи*, кадъ се изъ постоєћегъ закона поєдиный томе одговараюћій случай изводи, као н. п. кадъ се каже детету, коє учи Граматику: ты знашъ одъ чега се образує причастиє саданѣгъ времена, покажи то садъ примѣромъ; ово є теже него оно прво, єръ се ту мора нешто поєдино наћи, што ономъ обштемъ одговара.

А оно мишленѣ, коє обштность изъ себе и у себи наоди, єсть *умъ*, као начело целе философиє. *Умъ є основъ философиє*, као што є моћь представленя основъ верозакона. Умъ є мишленѣ, коє себе зна за сву и за циглу суштностъ. Кадъ се ко с' киме с'єдинява и у єдно спая, али *непосредствено*, то быва *веромъ*. Разумъ пакъ радъ би све да види,

пре него што верує. Развиянѣ чисте мисли изъ себе саме, то є посао ума, као да се оно, што є обште, само собомъ покреће, па спуштаюћи се ономъ, што є поєдино, саєдинява се са самимъ собомъ, те се као умозрително (шпекулативно) знанѣ одржава; — то є мишленѣ, кое се садъ као сва дѣйствителность и цигла стварность познає. —

Кадъ умъ оча, па себе у спольномъ свету оће да оствари, то є *практичный умъ или духъ*. Ту се мишленѣ учинило изворомъ дѣйствителности, а то є *воля*. Садъ размѣру несачиняваю више спольне ствари, него є духъ та размѣра, коя спольне ствари опредѣлява, и тиме смо дошли другой части Психологиє, т. є. науци *о практичномъ уму или духу*. — Духъ влада природомъ, и практичный умъ ниє ништа друго, него извршенѣ теоретичногъ ума, єсть оно, што себе за истину зна, па то оће да у животъ уведе. Кадъ смо на практичномъ полю, онда є некій раздоръ у нама; унутрашность наша каже намъ како би требало да є што, чега у спольномъ свету нема, па насъ то несагласиє унутрашньости и спольности побуђава некомъ раду, коимъ оћемо да оно несагласиє уклонимо. Докъ какве годь противности нема, нигда човекъ неће повода имати, да што предузме да ради; безъ тогъ побуда нема покрета, нема никаква рада. Духъ треба да ради; осећаюћи оно несагласиє покреће се раду, а то су *практична осећаня*. Кадъ самь гладанъ, као гладанъ са природомъ самъ у несагласию; знамо да се ствари духомъ размераваю; оне му или одговараю или не; отуда се пораћа оно, што кажемо: ово намъ є *приятно*, ово *неприятно*.

Нагонъ иде на то, да се оно несагласиє и она противность уклони. Свакій нагонъ показує се у

каквой поединости, и то є оно, што се зове *своелюбие*, кое се показує у нагону за чувственимъ уживанѣмъ, за притяжаниемъ и т. д. Кадъ поединый нагонъ човекомъ тако обвлада, да онъ самъ єданъ у нѣму влада, а сваку другу желю на страну баца, то є што зовемо *страсть*. Ко силну страсть какву има, тай немари за друге нагоне; као што н. пр. правый страстный карташъ немисли ни на какву другу забаву, страстный пияница немари ни за чимъ другимъ, него само да непрестано пие. — Само човекъ може имати страсти, животно нема страсти, него само поедине нагоне.

Обштность, коя се тимъ начиномъ у поединость чувствене волѣ пренела, доводи волю до тога, да она нешто разсматра, да о нечемъ суди; то є *рефлектираюћа воля*.

Ту іошъ ние нестало чувственогъ садржая нагона, али страсть може свой *интерессъ*, свою користь поставити ма у комъ нагону. Кадъ се што кога интерессира, кога тиче, то є онда нѣгова цѣль.

То є *произвольность*, коя се у томь састои, да се може ма кои нагонъ изабрати, па да се онъ намирава; али то іошъ ние *права слобода* човека, него млого више то є робство човека, почемъ онъ тиме свагда само коіой страсти служи. Но *човекъ треба да є цѣо, а не само у комъ поединомъ нагону*.

Човекъ є подложанъ нагонима по нѣговой природи; онъ би радъ, да ій све намири, па кадъ ій разчисти, и нижій вишемъ подчини, па ій тако по размери све намири, онда є онъ *срећанъ*. А права слобода састои се у томе: *да нагонъ какавъ намиравайући нећемо тиме само нагонъ, него праву слободну*

волю; то є *слободна воля,* то єсть такова, коя оће по уму да се управля; то є она дѣятелность духа, коя себе саму опредѣлява; а то є

Личность. Буди лице, и почитуй друге као лица. Начело є духа: *буди истинито слободанъ, и пусти нека и други буду слободни;* буди слободанъ, али тако, да томъ твоіомъ слободомъ несметашъ, да други немогу бити слободни; то є права слобода, коя се може остварити. *Слободанъ є онай, кои оће умну волю, кои обиту волю као свою узима,* па ню оће да оствари. Такова воля єсть

Лице, према коме є природа безъ свакогъ права. На томъ се оснива право човека, да може себи спольне ствари као нешто, што є несамостално и ничиє, присвоити, прибавити. Первый начинъ слободе єсть

Право; а собственость є первый начинъ права, па после изъ тогъ пуполька слободе развия се понятиє државе, морала, художества, као красно цвѣће слободе. —

Мы видимо, да насъ є самъ умъ довео до тогъ заключеня, да право стои на полю практичне философиє, практичногъ духа, практичногъ ума; па зато смо, да скока нечинимо, пустили, да се самъ умъ своіомъ диялектикомъ развия, те смо у той намѣри найпре теоретичный умъ разложили, па све стопу по стопу идући, дошли смо до права; єръ є нашъ задатакъ, да начела права разяснимо и познамо; а ово што смо досадъ изложили, само є мимогредно и врло укратко споменуто. Но право є само єдна часть практичногъ духа; онъ садржи подъ собомъ іошъ и *моралъ* и *државу,* па за то добро ћемо у-

чинити, ако и на ово двое погледъ бацимо, па найпре понятие тога по уму разложимо, да видимо, (као што смо исто тако поступали докъ до права нисмо стигли) како се одъ понятия права на моралъ, и одъ овога на државу прелази; *еръ текъ у држави, у цѣломъ едномъ народу и нѣговой повѣстници образуе се нѣговъ духъ, нѣговъ гени,* па чимъ тогъ гения нестане, нестае одма и народа; а народъ пре свега у *своме езику* показуе свой гени, кои га оживлява; езикъ е найживльій органъ народа, па што е живльій кои народъ, то му е живльій и езикъ; збогъ тога има езикъ тако велику важность у повѣстници, и збогъ тога су толике борбе кодъ народа' за ту свою светиню. — Узмимо само борбу нашегъ Народа у Србскомъ Войводству противъ насилия, кое се *србскомъ езику* тамо чинило. — *Езикъ е изразъ повѣстнице народа.* Помислимо само колико е важность нашегъ Народа узвишена збогъ врли наши народньи песама'. Само народъ образуе свой езикъ и езикъ е найразвиеніи ликъ слободе и свести кодъ народа, и носиоцъ свию нѣговы нравствены понятия'. —

После езика *усвоено, уобичаено право* кодъ народа, есть изявъ нѣгове суштности. — Право е постояло млого пређе, него што су законици написани.

Нравити обичаи народа есу првобитно право, и само е народъ властанъ, (као што смо и за езикъ казали,) да свое право развия; еръ иначе то неби било истинито нѣгово право, *већъ нешто туђе, нешто наметуто.* Зато и законици, кои нису утврђени на нравима и обичаима народа, падаю као и свакій изметъ и свако недоношче. Тако су Германци примили римско право, уместо да су развияли оно, кое е на обичаима ньіовы предака' основано.

Неправедно є дакле наметати комъ народу туђе право, исто онако, као што є неправедно наметати му туђъ єзикъ. *Да се умно и национално право у лепу слогу доведе, то є задатакъ доброгъ законодавства.*

Почемъ смо ово као споредно казали, шта сачинява гени єдногъ народа, да наставимо садъ оно, о чему смо почели говорити. Изложили смо понятиє права. Знамо да *воля, коя оће слободу*, умность, *єсть лице; а оно биће, ков слободна воля има, єсть право*, ков се у собствености остварава. —

Садъ да видимо, шта є *Моралъ*. — Кадъ биће слободе не више само у споляшньой ствари, н. п. у иманю, као што є то кодъ права, него у духу, у свести самогъ подлога (субѣкта) постои, то друго биће слободе єсть *моралъ*. Човекъ као умно створенѣ има право, да само оно, као биће своє слободе призна, што є онъ *у своіой унутрашньости знао и хтео*, па се на томъ оснива *урачунаванѣ* (imputatio) човечіи дѣла', по коме се она осуђую. То є велико преимућство човека; разумной животиньи неможе се ништа урачунати и приписати; єръ она нису свестна свои' дѣла'. —

Цѣль каквогъ дѣла, у колико она неиде на намиренѣ єдногъ или другогъ нагона, нити на намиренѣ свию нагона'; него кадъ є она сасвимъ *обштый садржай ума*, кои се црпи само изъ унутрашньости подлога, као изъ *савести*, то є оно што зовемо *добро*. Ово бива онда, *кадъ се нагонъ и умъ с'вдини;* ово є найболѣ опредѣлениє *добродѣтельи;* савѣсть є управитель дѣла', и ово є оно, што є найвише у личности. Човекъ мора бити 'ма у каквомъ нравственомъ одношеню.

Кадъ се намирава само єданъ нагонъ противно обштой цѣли, и то као последній побудъ, и тако кадъ се предпоставля почастна воля обштой, то є оно, што зовемо *рѣаво, зло.* —

Садъ, да оно, што є добро, непроизилази само *изъ унутрашньости онога, кои дѣла, него и по самомъ правномъ одношеню, ков єдно лице према другомъ веже,* ков є кодъ ньи уєдно и ньиово умишленѣ, то є *нравственость, то є кругъ државе.* Поєдина лица сматраю за своє истинито биће нравствену неку моћь, коя с' ньима управля. Ту є биће слободе поєдиногъ човека у нравственомъ одношеню, дакле не у споляшной само ствари као што є то кодъ абштрактногъ (само за себе узетогъ) права. Та нравствена одношеня єсу моћи, ков животомъ човека управляю, и нѣга узвишаваю за члана некогъ вишегъ дружевногъ живота. *Држава є найвише право, она є с'єдиненѣ права и морала. Обшта воля єдногъ народа као єдна особа, то є држава;* нѣнъ є задатакъ, *да се обшта воля скупнимъ садѣйствомъ свию повдины произведе и испуни.* На томъ се оснива єднакость предъ закономъ, подєднако свию участиє како на правама тако и на теретима државе.

Свака грана државногъ дѣланя, као и кодъ найсавршениєгъ животногъ строя (организма), мора истина имати свой самосталный животъ, али ипакъ мора бити са цѣлимъ у савршеной слоги. —

Уставомъ слобода повдины, безъ да шкоди суштной єдиности цѣлога, подиже се до найвишегъ права.

Свеобшта история има да покаже, како се поєдине државе у реду народа' све више и више о-

ной цѣли приближаваю; а кадъ поедине државе ратомъ и войнама пропадну, докъ іошь нису ту цѣль постигле, онда се мора рећи: *Светска история судия е света;* а цѣль е светске Историе: *да се оствари умна слобода и да се образую сва нравствена одношеня, као што она одговараю своіой идеи.* —

Истинита идеа права, морала и државе треба да се оствари и оствара се, то показуе развитакъ Историе; на томъ закону оснива се напредакъ цѣлогъ света.

С' тога намъ се као нуждно чини, да тай историчный развитакъ начела' права, морала и државе, ма у кратко изложимо.

История тогъ развитка дели се на *три части.*

У прву часть долазе *Грци;* у другу *Римляни и средньій вѣкъ;* а у трећу *новие време,* кое е свеза обе оне прве части. —

Кодъ *Индияна'* и *Египтяна'* понятия о праву, нравствености и верозакону смешана су едно с' другимъ. Само су разне касте или редови имали право; *лице, као таково, ние ни у што уважавано.*

На противъ у великимъ Монархияма *Ассиряна' Медиянаца' и Перзияна'* не само да е Каста свештенства уважение изгубила, него су се и остале касте разпреле, почемъ е самовладаоцу сво право уступлѣно: *нѣгова воля сматрана е као законъ, и послушность према нѣму држана е за нравственость.* —

Кодъ *Фенициана'* су обштине и вароши као ускупне особе сматране и у правну свезу доведене. —

Евреи у њиовомъ законодавству имали би нешто више показати; но научный развитакъ оны начела' наоди се текъ кодъ Грка'. —

Неке Грчке школе, као што су *Іонци* и *Елеати* испитивали су само природу; *Питагорейци* узели су више некій практичный правацъ; њиовъ политичный саюзъ, кои є основанъ био на влади каста' средствомъ неки' одборника' и оны, кои су на то посвећени, био є тако странъ явномъ грчкомъ животу, да ту ниє мого корена пустити и овладати.

Уобште кодъ стары Грка' било є *право и држава са верозакономъ тесно скопчано.* Тако є *Хераклитъ* (грчкій философъ, живио є на 500 година пре Христа) казао: *сви людски закони ра'не се божіимъ законима; а Архита* (философъ Питагорейскій, живио є на 408 година' пре Христа) є рекао: *Судия и олтаръ едно є исто, еръ и едномъ и другомъ притиче онай, кои є у своимъ праву повређенъ.* — Па текъ почемъ су се стари устави почели обарати и явный животъ почео се развраћати, уведена є и нова наука. *Софисте* грозиле су и верозакону и науци; тако су они потврђавали: да право зависи одъ волѣ онога, кои уме людима владати; па зато да є слободно законъ на свою ползу извртати, кадъ га нисмо кадри уклонити, и они су били готови учити друге вештини, како се ячій правный основъ може слабіимъ учинити. —

Овомъ рђавомъ правцу стао є *Сократъ* (рођенъ године 470 пре Христа, а као мученикъ за истину попио є отровъ године 400 пре Христа) на супротъ, обзирући се стално на постоєће право и законъ, и поучаваюћи, да се по томе поступа, па су нѣгови закони добродѣтельи дали повода, те се прешло правнимъ законима.

Но у овомъ нису му сви ученици нѣгови вѣрни остали. Ячина и достоинство добродѣтельи, коя є сама себи довольна, и коіой ништа више нетреба, коіой є *Антистенъ* (глава циничны философа', живио є четири стотине година пре Христа) учио, довело є до тога, да се презирало све оно, што є спольно и на обичаима основано. Онъ є зактевао, да се люди поврате природной простоти, и све є оно разкошствомъ називао, што є преко найнужніи потреба' прелазило, па му се чинило да є будаласто све оно, што се за образованый животъ заводи, и да су и саме науке излишне. Почемъ є далѣ хтео, да мудраца опрости одъ сваки' уза', кое нѣгову слободу ограничаваю, ослободио га є и одъ сваке дужности према своіой крвной родбини и према држави. Антистенъ вели: Мудрацъ є међу другимъ людима, као што є лавъ међу зечевима, па ние ни у чему ньима раванъ, дакле неможе ни живити по постоећимъ законима, већъ само по нѣговимъ законима добродѣтельи. —

Исто тако и уживанѣ, кое само за еданъ тренутакъ трае, и кое є *Аристиппъ* (философъ циренейзкій живио є на 435 година пре Христа) као найвеће добро препоручивао, ние могло постати основомъ строге науке о праву и држави. —

Равнимъ начиномъ развияле су се позние школе *Стоика'* и *Епикуреяца'* са ньиовимъ несавршенимъ разрѣшенияма найвећи' задатака'.

Важніи одъ свию за науку есу *Плато* и *Аристотелъ*.

Но пре него што о овой двоици говорити почнемо, примѣти ћемо овде само уобште, да се кодъ

Грка' ненаоди понятие права, у колико оно поединомъ лицу пристои, баръ не у художественомъ єзику и у научнимъ расправама. Ньиовъ изразъ у томъ само є *предметанъ: τὸ δίκαιον* означава само станѣ правногъ одношеня као таково поставлѣно, па изражава опредѣленый поредакъ стварій или людій, у коме се они узаймно сретаю, те єданъ неможе у обимъ другога преѣи. Тай поредакъ сматраю они као нешто првобитно, а не као онаку власть, или право, кога є само лице узрокъ и основъ. Понятие и рѣчь закона значи кодъ ньи єднакость и деобу, *νόμος* є равновѣсие. Тешко є било разликовати кодъ Грка' правичность, као добродѣтель, коя пристои човеку, одъ само спольногъ одношеня.

ПЛАТО.

(Родіо се око 430 год. пре Христа а умро є 347 год. пре Христа.)

Онъ представля државу не само као изложенѣ правны одношеня, него и цѣлогъ нравственогъ; држава є *дѣйствителность нравствены идеа' у скупи, и практичный изявъ нравствености понаособъ.* По Платону међу людима има првобитно разны карактера; разны степеній образованя' живота па збогъ тога люди у нравствености разно и стоє; изъ тога узрока и нема свакій равно право. То є дакле истина єднакость, али само по свойству єднакость при разнимъ одношеняма, дакле не као што се она данасъ обично узима *.)

Да бы ово болѣ обяснили, изложи ћемо нешто изъ нѣговы дѣла', о државнику, републики и законима; та дѣла заслужую, да се узму у призрѣние **)

*) Право, каже Кузенъ у нѣговомъ уводу у Платонове законе; стр. 80: La vraie égalité consiste à traiter inégalement des êtres inégaux. (Права єднакость у томе є, да се с' неєднакимъ створенима неєднако поступа).

**) У далѣ разлаганѣ идеалногъ правца нѣгове републике, и више практичногъ правца нѣговы закона' неможемо се упуштати.

Плато вели: Државникъ треба да има кралѣвско знанѣ, кое ние равно ономе кога говорника, предводителя войске, судіе; него оно нешто више у себи садржи. Оно уме *храбрость и умѣреность да савдини*: еръ храбрость сама по себи води немирной власти, а умѣреность води успаваномъ мекуштву. Храбрость тежећи да све подъ еднакъ видъ доведе, води собственой пропасти, еръ се текъ изъ с'единѣня онога, што е противуположено изводи обштіи смисао, правый животъ, истинито здравлѣ. Кралѣвска вештина произлази изъ непроменимогъ познаваня онога, што е истинито добро, лепо, правично, а та неизмѣнимость одкудъ би се иначе порађала, ако не божіимъ упливомъ и производомъ?

Понятие државе и понятие права узима Плато за истоветно; онъ недели право, моралъ и државу едно одъ другогъ. Кодъ нѣга е држава не само носиоцъ правны одношеня', него и цѣлогъ нравственогъ живота.

У нѣговой држави има три реда людій; 1.) *учени*, коима онъ предае, да државомъ управляю; онъ вели: *као што умъ светомъ управля, тако е и мудрость кральица света*; онъ каже, добродѣтель државе у томе се састои: *да мудраци њоме управляю, да или филозофи, владаю, или владательи филозофираю.*

Ово треба тако разумети, да умъ уобште светомъ влада, као што е то одъ части у новіимъ државáма.

Другій е редъ у Платоновой држави *селяка' и занатлія'*, кои треба да су радни, умѣрени, и да се покораваю мудрацима; а

Трећій е редъ *войника* кои треба мудрацима да помажу, да се поредакъ одржава.

Дакле редъ *учены, ра'нећи и бранећи* сачинява Платонову државу; но у нѣговой држави нема личне слободе. Платонова држава истина є нравствена, али ниє слободна; онъ недозволява, да свакій себи може изабрати редъ, у комъ ће живити, већъ за кои га држава одреди; а недає поєдинимъ особама ни слободно иманѣ. Све припада држави.

У своммъ дѣлу названомъ република, Плато излаже идеу правичности у овимъ образцима:

Што є єдномъ право, то є и другомъ;

Право є, да се оно, што се прими, опетъ врати;

Прво є, да се приятельима добро, а непріятельима зло чини.

Само онай, ко є неправеданъ може шкодити, а нигда онай, ко є праведанъ.

Лепа є страна кодъ Платона: с'єдиненѣ права, морала и државе; али поєдини немаю слободе и самосталности. Онъ неда, да закони єдну часть грађана унапређаваю, а друге да занемараваю; онъ оће иманѣ да разположи, да небуде ни врло богаты, ни врло сироты. Обштность имаия, жена', деце, *средствомъ* любави и приятельства сматра онъ за савршено станѣ, коме се баръ приближавати треба, па да се богатство несматра као какво добро по себи. Ето онъ недозволява никакво право фамилиярно одношенѣ, па чимъ овога и права собствености нема, онда є управо тешко и државу помислити: *према грађанину онъ заборавля човека*, све (и сама поєзия и вѣрозакони обичаи) подлаже се несносной цензури, па поєдиный човекъ губи сву свою свой-

ственость и своя права, и постає жертва одлучне мисли нѣгове о найвеће̂мъ савршенству државногъ живота.

Као што є Сократъ држао, да се само помоћу образованя и ученя младежи може држави добро управлѣнѣ преправити, тако є и Плато мислио, да нравственый животъ у држави произлази одъ образованя грађана', а докъ се ови до добродѣтельи недоведу, онъ држи свако устройство државе да є недостаточно, и да се тешко може до болѣгъ доћи. —

АРИСТОТЕЛЪ.

(живио є на 384 године пре Христа.)

Нѣгове мисли о праву стоє у свези са нѣговомъ наукомъ о нравствености.

Као што є кодъ нѣга добродѣтель уобште: *нешто среднѣ између две крайности*, као н. п. храбрость између плашльивости и продрзльивости, или подашность између сребролюбия и расточивости и. т. д., тако є исто и право. Кодъ нѣга є добродѣтель: *мѣра, коя садржи нѣку саразмѣрну каквоћу и количину;* па се отудъ може разяснити мнѣние Грка' о праву и закону: да є то као *нека вднакость и подвднака деоба.* —

У обширномъ смислу *правичность* кодъ Аристотела садржи у себи све друге добродѣтельи, кои' толико има, колико и нагона' у човеку.

Истина Аристотелъ поставля добродѣтель као прво, али іошь не као найвише благо, почемъ є добродѣтель кодъ нѣга: *унутрашня готовость добро*

чинити, на што су и споляшня средства нужна, као н. п. здравлѣ; па кадъ све ово имамо, онда смо текъ постигли найвишу цѣль практичногъ човека, т. є. *блаженство*.

Ово є, вели Аристотелъ, последня цѣль; а све оно, што има цѣль у себи самомъ, *савршено є*: дакле *човекъ є савршено створенѣ*, кое є себи самомъ цѣль. — Оно, што є найболѣ, найблагородние у човеку, есть *умъ*, а найвиша добродѣтель есть: *уму сходно живити*, па кадъ то чинимо безъ обзира на друге користи, то є *мудрость*, то є *найвеће блаженство*, то є оно, *што є найслободнив*, *найбожественив*.

Важно є, да є Аристотелъ точние одъ Сократа разликовао *природно право* одъ *положителногъ*; но оба су му била части политичногъ права; природно, по нѣму, непроизилази изъ тако названогъ *природногъ станя*, него означава само *право по себи, безъ уговора и потврѣеня закономъ*.

Како є држава постала, како су люди у ню ступили и. т. д. по Аристотелу независи одъ поедины людій; човекъ є нѣму дружевно створенѣ, кое не само случайно, или поради постиженя поедины цѣлій ступа са другима у друштво, него збогъ тога, што се савршена добродѣтель и блаженство може само тимъ путемъ достићи. — Премда се породица састои изъ поедины лица', варошь изъ више породица', ипакъ се може рећи: да є варошь или оно ускупно *поглавито* и *првобитно*, а породица, као и поединый човекъ да є само отуда изведено. Єръ цѣло є основъ части, и по тому мора се дакле сматрати за самосталние и првобитние. Ако има люди, кои немогу да ступе у то друштво, или имъ то ние нужно збогъ тога, што су они сами се-

би довольни; то би такови били или больи или гори одъ людій, и по тому или богови, или животиня.

Политика е кодъ Аристотела: *наука о држави*, коя учи, *како люди средствомъ државе доћи могу до добродѣтельи и блаженства.* У найбольой е држави: *добродѣтель човека као таковогъ, и као грађанина вдна иста.* Онъ каже пре треба тежити: *да држава буде праведна и добра, него велика. Ратъ и война нив цѣль по себи, већ само средство, да се тиме дође до правогъ мира.*

Кодъ Аристотела е, као и кодъ Платона право, моралъ и држава у узаймномъ одношеню.

Онъ пита: *ков е добра држава?* па на то одговара: *оно, гди законъ влада и гди су судив оживотворено право.* — У доброй држави, вели онъ, главна е цѣль: *обште благо*, а у рђавой *благо само владаоца и повдины людій.*

Плато и Аристотелъ даю намъ савршеный преглед грчке науке о држави и о праву, и еданъ другогъ узаймице лепо попуняваю. Ни позние грчке школе нису у томъ обзиру у цѣломъ и у великомъ далѣ дотерале.

РИМЛЯНИ И СРЕДНЫЙ ВѢКЪ.

Овамо долазе *Стоици, Римски Правослови и Макиявелли.*

Свака одъ овы страна узела е само едну часть досаданѣгъ тройства, кое се састои у уединеню права, морала и државе. — Тако *Стоици узели су за начело само моралъ и добро; римски правослови само право; а Макиявелли опетъ само державу.*

Садъ се с' ове точке цѣо редоставъ обрнуо. Кодъ Грка є била *држава* првый основъ; а сада є *повдиный човекъ* поглавито.

1) СТОИЦИ.

Они се небрину о држави, већъ свакомъ поєдиномъ човеку препоручую, да буде *добаръ*, и исто се онако ко и Сократъ придржаваю начела *субѣктивитета*. Стоици веле: „*Само є оно добро учинѣно, што мудрацъ учини.* Као што умъ светомъ управля, тако є и мудрацъ єдиный управитель. Радость, жалость, боля, честь, према свему томъ мудрацъ є равнодушанъ. *Само мудрость води блаженству. Мудрацъ є богу подобанъ; у нѣговой унутрашньости развия се безконачность.* А мудрацъ є само онай, кои све нагоне своє умртви". —

Дакле *умъ и слобода* начело є кодъ Стоика'; али то остає само у унутрашньости, па є збогъ тога и недостаточно. Они су хтели нешто *обште безъ особеногъ;* те тако *нису умели ньиове идеале у животъ привести* и пропали су безъ да су подигли државе и народе.

2) РИМЛЯНИ.

Кодъ Римляна' образовало се понятиє о праву іошъ одма съ почетка друкчиє него кодъ Грка', Кодъ Римляна' *право* (jus) означавало є *цѣло правно одношенѣ*, али у исто време и *субѣктивно право, ков повдина особа има;* но то субѣктивно ниє узимано као моралъ.

Римляни су опредѣлявали правичность *као сталну волю свакомъ своє дати* (justitia est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi). — Ли-

це, али само као ово опредѣлено, било е кодъ њи подлогъ права'. — Субѣктивно право преузимало е ма', а обѣктивно понятие о праву само су онда узимали, кадъ су о праву умствовали.

Цицеро е покушавао да умствуе о праву, но при свой заслуги нѣговой, што е езикъ за философию образовао и дотерао, и грчке идее обяснио, праву науку ние унапредио. Нѣгово дѣло, кое е назвао „*република*“ слаже се са Платономъ, а оно друго „*о законима*“ са Стоицима. *Законъ* е кодъ нѣга на *уму основанъ*, а *умъ е божиегъ порекла*. Но ипакъ се право изводи изъ закона, а не законъ изъ идее права (de legibus I, 6.), ма да е очевидно, да су млоги закони сасвимъ неправедни. Да се избави изъ ове сметнѣ, отишао е Цицеро (de leg. I, 16. de off. III. 5.) на *право природно*, (jus naturale); но ово е кодъ нѣга смешано са правомъ народа' (jus gentium).

Касние (већъ кодъ Геллия VII, 3), а особито *Улпиянъ* *) дели право на: *право грађанско* (jus civile), *природно* (naturale)и на *право народа'* (jus gentium). Онъ вели (Digest. et Instit. I. 1), природно е право оно, на кое е природа сву животиню научила (jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit); право народа 'оно е, коимъ се народи служе (jus gentium, quo gentes humanae utuntur); природно е право обште свой животиньи, а право народа' само е людима међу собомъ обште (illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune

*) Ово е знаменитый правословъ, кои е живио изнеђу владе Антонина до Александра Севера, одъ прилике одъ 170 до 230 године после Христа; тада е тирански убиенъ. Више него една трећина Пандекта', до 2462 фрагмента, узето е одъ нѣга.

est); а право грађанско есть особено право кое државе (jus civile est jus proprium certae civitatis).

Дакле по Цицеру у право природно спадаю сва она одношеня, коя произилазе изъ природны нагона; но ту е доиста погрешно споређенъ човекъ са животиньомъ, што води науци о зверскомъ природномъ станю людій, кое е у новия времена толико забуне проузроковало.

Право народа по Цицеру ние ни у найманѣмъ смислу оно, што мы данасъ подъ тымъ именомъ разумемо, него е оно, што се кодъ людій свуда у призрению правны одношеня показуе, као што е н. п. дужность деце, да се своимъ родительима покораваю. — Улпиянъ односи уобште сва она три извора права и мнѣния о праву на грађанско приватно право, па овомъ противу полаже: *државно или явно право*.

Онъ вели: *явно е право оно, кое се тиче римскогъ станя* (jus publicum est, quod ad statum rei romanae spectat), Отудъ се види, да су Римляни подъ именомъ државе свагда римску државу разумевали. Они нису разумевали никакво друго државно и народа право до ньиовогъ, при свемъ томъ, што е ово последнѣ кодъ многи грчки саюзны држава безъ сваке сумнѣ до некогъ степена развиено было.

С овимъ опетъ у свези стои оно, што кодъ Римляна приватно право одвећъ велику превагу има, и врло се яко односи на поедина лица и обезбѣђенѣ ньиовы правны одношеня. Отуда су робови онако зависили одъ свои господара, деца одъ свои родителя, и. т. д. те се свакій господаръ у некимъ круговима учинио некимъ сувереномъ.

Подъ царевима сва су понятия државногъ права ногама гажена тако да е то древно време на по-

следку сасвимъ остало безъ сваки политичны начела'. Царъ е быо сматранъ као нешто безконачно.

Но к' понятию *собствености* и *уговора* текъ су Римляни дошли. Ово е врло важно. —

Подъ самовольнимъ Царевима шпионство и донашанѣ прешло е веѣъ было сваку границу; доноситель н. п. появио се као тужитель, и безъ многи околишая' обтужени био е осуѣенъ као кривацъ збогъ повреѣеногъ величества; доношенѣ веѣъ е било и пресуда и ове извршенѣ. Ово се зове ирония права, и у томъ, што е осуѣени могао самъ себи начинъ смрти изабрати, састаяла се нека привидна слобода. —

Право располагаия са своимъ иманѣмъ на случай смрти кодъ Римляна' было е дошло скоро до произвольности тако, да е сваки могао свое иманѣ оставити коме е хтео.

Казали смо како су Цареви удручавали приватна лица, али и ова су опетъ у нечемъ была господари надъ лицемъ Цара; еръ *сви рѣави Цареви били су силомъ съ престола збацани и убияни.* —

Овде при растанку одъ древногъ вѣка и приступаню у развитакъ среднѣга, да бацимо кратки погледъ, шта е недостаточно остало у древномъ веку.

1.) Кодъ Грка, као што е веѣъ споменуто, поедини човекъ са своимъ правомъ, и држава као обште понятіе, било е врло одвоено едно одъ другогъ. Слобода поедини, личность, іошъ ние била добила свою праву вредность, а исто тако начела политична и правословна нису била довольно споена. Кодъ Грка', као н. п. кодъ Шпартанаца' и Кретяна'

дисциплинарни правацъ узимао е често превагу, као што е кодъ Римляна онай правацъ приватногъ права. — Слобода личности нетреба да прогута државу, као што на противъ ни држава да се неразстроява збогъ прекомѣрне личне слободе поедини людій.

2.) Сви Устави били су само Устави вароши', а не држава': зато при свемъ томъ, што има много да се похвали, налазиле су се и небройне несаразмѣрности кодъ Грка', и савршено растроенѣ свакогъ явногъ живота кодъ Римляна у време Царева.

3.) И найслободнія установленя државна старогъ века показую се као ускосрдне Олигархие, (гди се правленіе наоди у рукама мало ньи), кое нетрпе ништа што е болѣ; — и робство, кое е признао и Платонъ и Аристотелъ, есть гадно разделенѣ людій, кое тимъ више у очи пада, што сва друга спасителна поделеня државе мало по мало сасвимъ изчезоше у Анархіи и Тираніи.

4.) И онай найчувеніи развитакъ Римскогъ приватногъ Права ние могао сакрити свое недостатке предъ дубльомъ философиомъ права', и іошъ е погрешние (што е позние покушавано), што су хтели приватно право безъ државногъ у држави и народу до веѣегъ развитка да доведу. —

СРЕДНЬИ ВЕКЪ.

На кои сада прелазимо, или време одъ преселеня народа до новогъ подизая наука и Реформацие, (одъ прилике одъ 4-гъ до 15-гъ века) означава се обично као векъ варварства, и као да у нѣму ние ни било историчногъ развитка понятия

о праву и држави изъ узрока, што тада никакви теоретични книга' о тимъ предметима ние писано. Но сасвимъ є погрешно тако о среднѣмъ веку судити, па и последнѣ оно потврђенѣ само се може у толико доказати, у колико се форма строги' компендия' или довршени система зактева за какву науку; иначе одкрива се на први погледъ у свакомъ дѣлу тадашнѣгъ времена савршени преображай мнѣния о праву, о држави и о политики. Али теория и праксисъ тако є яко споєна била, да теория ние са свешћу према праксису стаяла, нити є нѣму преднячила. Вештина научногъ разчленяваня іошъ ние била ступила у животъ. Новие време и у овомъ поступаню врло є вешто, но безпристрастно треба да видимо, како се и у среднѣмъ вѣку држало о више означенимъ предметима. —

ХРИСТИЯНСТВО Є

Основъ, на коме є цѣо средньи вѣкъ утврђенъ; оно дає оне велике пупольке, изъ кои се разви све, што є ново и чрезвичайно. Ньиме є постало сасвимъ ново одношенѣ према Богу, према свету, према ближньимъ, према себи самомъ.

1.) Къ одкровеняма посредствомъ природе и духа, о чему су Грци и Римляни знали, приступи іошъ и *Писмо*.

2.) Изъ овогъ верозаконогъ основа развила се црква са нѣнимъ одвеѣъ богатимъ разграненѣмъ и разлаганѣмъ; и одтуда се разви система права, коя є идолопоклоничка мишленя у томъ одбацила.

3.) У средини између тирански каста' Индие и Египта, и анархична разстроєня у познiимъ времени-

ма Грчке и Рима, стое Германски редови и чинови. Свештеникъ нити е породомъ и племеномъ самовладаюћъ, нити е преображенъ у меняюћегъ се званичника, већъ има позивъ, за кои се мора валяно преправити, и ради као членъ редова' с' правомъ у црковнимъ, као и у свѣтскимъ круговима.

4.) Племство има више степени одъ нижи племића' до Државни князева', и витежство — (Ritterthum) саединява новимъ и лепимъ начиномъ лично текъ добити се имаюће благородство са стварнимъ, кое се на иманю и собствености оснива.

5.) Трећа класса жителя' подиже се, и на место млогобройни дивльи скупштина' народа, заведе се старима непознати врло благословени начинъ представничтва народнѣгъ. Садъ се преобразе

6.) Устави и устроения поедини вароши у уставе државе, безъ да су ипакъ збогъ средоточногъ места главне вароши, поедине части землѣ пренебрегнуте биле. Управо уставъ државни ние ништа друго, већъ вр', кои лежи на устроениями села' вароши и провинция'.

7.) Главе цѣлогъ Християнства били су Папа по части црковной и царъ по части светской. Християнство е уобште за право народа' новъ и похвале достоянъ основъ дало.

8.) Християнство е одма и безусловно по своіой суштности робство одбацило, и уобште личной слободи она е права набавило, каква она у древномъ веку при надмашаю обштегъ понятия државе, нигда ние имала, а коя су (права) вештествена и необходимо нуждна за право образованѣ и развитакъ. Исто тако появило се

9.) Заниманѣ старешине домаћегъ (отца) у лепной светлости, него што е било и кодъ сами Грка'.

10.) Равнимъ начиномъ одношенѣ и деце према родительима постало е друго и безъ сваке сумнѣ болѣ, него што е пређе было.

11.) И саме ствари доведене су у кругъ личности и као нешто живога; понятие собственоcти основало се у феудалномъ праву сасвимъ другчие, и преображено преведено е у право личности и државно право.

Све ове обилне и вештествене измѣне морамо сматрати за поболшанѣ, премда се нећемо кланяти среднѣмъ веку, и премда нећемо одрицати нѣгове недостатке, кое треба поправити. —

Сада у овомъ умномъ оданю нашемъ по полю прошлости развитка права, слободе и државе долази намъ на сусретъ,

3) МАКИЯВЕЛЛИ.

(рођ. 1469, умр. 1527.)

Нѣгова е политика сасвимъ другчия одъ оне Аристотелове. Наука мудриченя, то е была Макиявеллова политика. Онъ вели: *да неће ни оно, што е добро, ни оно што е праведно, него само што е полезно.*

Нѣгова Дипломация била е само наука о ономъ што е цигло за владетеля полезно, па ма то за цѣлу државу и за све друге крайнѣ шкодльиво било. Онъ е учио владати езуитски, а не како би управъ требало. Кодъ нѣга успѣхъ опредѣлява и врлину дѣла, управъ противно ономе, како су Стоици учили.

Њему цѣль освештава средства. Онъ правда и одобрава и саму смрть они, кои су невино пали, само ако ће оно одъ ползе бити; каже, да се владетель мора учити да и зло чини, да постане вештъ у томъ, ако потреба закте. Кодъ њега владетель нетреба да є добродѣтелянъ, већъ само да се чини да є такавъ; онъ треба да воле, да га се народъ страши, него да га люби. Онъ вели, има два начина управляня са државомъ, први є средствомъ *закона*, а други є средствомъ *силе и принуђеня*. — Кадъ владетель што обећа, треба то да држи само донде, докъ му є одъ ползе; свирѣпошћу и свакимъ порокомъ слободно є владетелю послужити се, само да се одржи; онъ све може уништати, само да свой престолъ утврди.

Неприродна одношеня и поремећай Италиянски држава', као и размишляваня о старомъ свету, породила су ове његове мисли, кое є онъ врло вешто изложио у два његова дѣла: Discorsi *о Ливию* и *о владателю*.

И пре 1848. године могло се, само кадъ се искрено хтело, лако пресудити, како є мишленѣ Макиявеллово и гадно, а и самой цѣли несходно и противно; єръ є свакой лажи дно плитко; али стропоштай оны, кои су найверніє начелима Макиявелловимъ слѣдовали, показао є, да само она влада може бити безбѣдна да ће обстати, коя праведнимъ, законимъ желяма грађана' удевлетворава. То смо већъ видили, па намъ нетреба речима доказивати оно, што се већъ дѣломъ засведочило. Ко жели добро и себи и другоме, нека *поштено* поступа. Ми ово и овако противно Макиявеллу саветуємо свакоме и увѣрени смо, да ће овако поступаући сваки пре цѣль свою постићи. Зашто Макиявелли нѣговимъ Макиявеллизмомъ

неспасе Италию? кадъ се каже да га є спасеніє и с'єдинѣнѣ Италіє побудило, те є онака човека недостойна начела поставіо. *)

Незадовольство са садашносћу, кое є Макиявелла побудило, да помоћи тражи у онаквой гадной политики, дало є поводъ Енглезскомъ Канцлеру

ТОМИ МОРУ

(рођ. 1480. погублѣнъ 1535.)

те є у нѣговой Утопіи идеалъ државе положіо. Ту има найвише онога изложено, што є неприродно и немогуће у єдной држави; тако оће онъ да опредѣли мѣру колико кои да притяжава, оће равность иманя, права и одѣла, оће да се благородниє руде (метала) мало цѣне, да се власти сваке године бираю, да се владатель бира, да влада само докъ живи, ако нема сумнѣ (за кога? како?) да тежи за тиранствомъ. По нѣму само су они занати дозволѣни, кои су необходимо нуждни, иначе сваки є землѣдѣлацъ. Власть да опредѣлява, ко ће се моћи учити, неиде ли коме то за рукомъ, онда се упућує на занатъ. Брой грађана' сваке вароши, шта више брой чланова' сваке породице точно є опредѣлѣнъ; колико ньи преко тога прелази, шилю се на другу страну као додатакъ свимъ тимъ чудноватостима кодъ Мора наодимо іошъ безмѣрну любавь, великодушіє, добродѣтель.

Да споменемо и Француза

БОДЕНА

(кои се родио 1530 године а 1596 као кралѣвски прокураторъ у Лаону умро.)

Онъ є писао 6 књига о држави (de republica).

*) Фридриха великогъ Антимакиявелли остає као памтеня достойни производъ нѣговогъ разума и духа.

Премда е Боденъ тежіо, да свой предметъ обстоятелно и систематично изради, опетъ му то ние за рукомъ испало.

Кодъ нѣга има поедини добри примѣтби, али Аристотелова политика има на нѣга врло велики упливъ. Средньи векъ и Християнство мало е разумео и оцѣнио, и много исторично погрешно приповедао. Іошъ грѣе суди о нѣму *Изамберъ*. (теологъ Французски рођенъ 1565 — 1642) у нѣговомъ дѣлу: Tableau des progrés du droit public. На страни 8, вели Изамберъ: Bodin n'a point d'idées et encore moins de principes, ou les principes qu'il établit sont de toute fausseté. (Бодинъ нема никакви идеа, а іошъ манѣ има начела, или су она начела, коя поставля, сасвимъ погрешна и неоснована).

Іошъ заслужуе да се спомене Шпански Єзуита и историописацъ.

ІОВАНЪ МАРНЯНА.

(рођ. 1537 † 1624.)

Збогъ нѣгове книге de rege et regis institutione, изд. 1598. Онъ предпоставля изъ више основа' законима ограничену монархию, свимъ другимъ уставима, потврђава са католичкогъ погледа, да треба у земльи само еданъ верозаконъ да буде, и да га владатель неможе променути. Найвише су напали на нѣгово дѣло, и оно е спалѣно у Паризу. —

Сасвимъ другчие него католици Макиявелли и Марияна, умствовали су велики реформатори, особито *Лутеръ*, о праву, о држави и о явнимъ одношеняма. Питаня о браку, о одношеняма редова', о рату, миру, саюзу, о покорности, противленю и т. д.

рѣшавали су по библичнимъ, а особито християнскимъ начелима. Тадашньи немиръ у Германіи и Французской, одпадъ Нидерландезаца' на свагда одъ Шпаниє у 16 вѣку (што є Шилеръ онако лепо описао), Енглезски метежъ, све ово било є одъ тако велике важности, да є то морало имати найвећи упливъ на умозрителна (теоретична) умствованя, као што су такова по великой части одтудъ и произишла.

У осталомъ ми се не можемо овде збогъ ограничености овогъ нашегъ краткогъ прегледа упуштати у излаганѣ дѣла *Меланхтона* (epitome philosophiae moralis 1538). *Олдендорпа* (elementaris introductio juris naturae, gentium et civilis 1539), *Хемминга* (de lege naturali, metodus apodictica 1562), *Винклера* (principia juris 1615), Шпањолца *Суареца* (de legibus et de legislatore), Италиянца *Центилиса* (de jure maris, belli et de legationibus).

А сада да пређемо на трећи разредъ.

Ово є управо епоха природногъ права.

Плато и Аристотелъ изводили су право изъ *идее;* а *Хобесъ*, *Шпиноза, Волфъ* и други ставляю *нагонъ* за начело; *Руссо*, *Кантъ, Фихте* и други опетъ *умъ* и *слободу;* а поименце: *Хобесъ* ставля за начело *своелюбив: Пуффендорфъ дружевностъ*; а *Волфъ* и *Велики Фридрихъ све нагоне у скупи;* — но ни едно ни друго посебице ниє савршено; текъ у свези нагона и ума истинито є изложенѣ. Обе пакъ стране излазе одъ поединогъ човека, но ми са найновіимъ философима оћемо *духъ* за начело да поставимо.

Овде ћемо почети са

1) ХУГОМЪ ГРОЦИЕМЪ

(рођ. у Делфту 10. Априла 1583, умро у 62-ой години 28. Августа 1645).

Кои премда ниє био философъ у вишемъ смислу узимаюћи, но се ипакъ може назвати оцемъ новиєгъ природногъ права. Са нѣговимъ дѣломъ: de jure belli ac pacis (о праву рата и мира) 1625, учинио є онъ найвећи упливъ на природно право. Онъ се старао, да понятиє права и морала болѣ єдно одъ другогъ одлучи, и да іи болѣ опредѣли; али съ друге стране примѣчава се кодъ нѣга оскудица на поредку и свези.

Онъ вели: *дружевность, дружелюбив разликує човека одъ неумногъ животногъ*, па више на томе оснива право, него на *уму*.

Онъ каже далѣ: *да треба признавати туђе иманѣ*.

Кодъ нѣга є дружелюбиє *цѣль* а право само *средство* к' томе; дакле дружевность и право кодъ нѣга су два момента (две саставне части).

Да се право сачува нужно є грађанско друштво, и држава є по томе само средство средства; дакле средство само за поєдине.

Гроциє разликує jus naturale одъ jus voluntarium, разликує *природно право* одъ *положителногъ;* па после чини пододѣления како кодъ природногъ, тако и кодъ положителногъ права; — тако ово последнѣ подраздѣлява на *божиє* и *човечиє*, па овомъ другомъ — човечиємъ — придає и право народа', коє онъ оснива на саглашаваню народа', а к' тому є за цѣло нужданъ іошъ какви други основъ и одостовѣренѣ.

То наименованѣ: *природно право,* дає повода млогомъ непоразумленю и двосмислию, кое се све више и више изопачавало. Та би сметня престала, кадъ би се оно наименовало: *умно или философно* право, у противоположеню положителногъ, єръ онако по првомъ наименованю, за основъ узима се нешто животно, као што є и кодъ римске терминологие, само одношенѣ човека према своме тѣлу, према другой животиньи, према окружаваюћой га природи, поднебию и т. д., а напротивъ умность є основъ таковомъ праву.

2) ТОМА ХОББЕСЪ

(рођ. 1588, † 1670.)

писао є: de Cive 1642. u Leviathan seu de civitate ecclesiastica et civili 1651. Онъ учи: да люди у природномъ станю *нису нимало дружелюбиви*, већъ *себични и своелюбиви.* Одтудъ се пораћа *ратъ свию противъ свию;* т. є. што є Макиявелли о владаоцу казао, да овай може чинити за своє одржанѣ, то Хоббесъ сада за све говори, єръ вели: *у природномъ станю, сваки тражи свою собствену користь, сваки оће, да себе на рачунъ и штету другога одржи, па одтуда и произилази она борба.* Ту може слободно и найслабіи найячегъ смаћи, само ако може; сваки може другомъ, колико є само у станю, шкоде нанети. Само стра' и сила влада у томъ природномъ станю; люди су ту међу собомъ равни, єрбо равнимъ начиномъ єданъ другомъ шкодити могу, и єданъ другогъ убияти може. Па тако *одржанѣ себе самогъ постав* найглавніимъ старанѣмъ, кореномъ свакогъ права и судиомъ свию на то односећи' се дѣла'. Одтудъ се далѣ изводи: *да човекъ у природномъ станю има право на све, што само оће и може.* Па будући да сваки поедини има то право, то є слѣдство

скоро онако исто, као и да никаквогъ права нема, па люди мораю њнове собствене ползе ради, примирия чинити, мораю се узаймно одрећи оногъ природногъ права и ограничавати ону слободу, и изъ уговора, кои се одтудъ заключаваю, постае *право, стално право.* Али како своелюбие човека непрестано гони да уговоре нарушава, то се мора наћи емство за њиово поступанѣ, а то емство може опетъ само стра бити, а она власть и моћь, коя тай стра задае, есть *држава.* У држави *воля млоги држи се за волю свию.* — Подчиненѣ подъ власть едногъ моћногъ, силногъ, естъ природно порекло државе по Хоббесу. Збогъ единства у држави, и да обстане онай нуждни стра', треба да е владаоцу власть неограничена (imperium absolutum). Хоббесъ вели: да самовладанѣ мора и по тому бити, што е и у рату еданъ военачалникъ нужданъ; али ипакъ право неограниченогъ Монарха постои само донде, докле онъ силе има; а чимъ ове више нема, да е онда край и влади. Краль може свое право продати, поклонити и т. д. Могући су случаеви, гди се покорность сме одказати, ербо нису основани на првобитномъ преносу права; али ономъ, кои влада остае право — противеће се убияти. Владаоцъ по Хоббесу ние подчинѣнъ законима, према нѣму нико нема права собственности; дужности владаоца само су моралне природе, онъ неможе учинити никомъ неправду, ерь вр'овна власть представля цѣлу државу; поредъ нѣ неможе ништа друго обстати; сваки поединъ ню е или изречно, или ћутећи наместио, па њой и принадлежи, или лично као у Демокрацияма, или преносомъ, као у Монархияма. — Начини устава немогу бити смешани. — Пре постанка власти (imperia) нити е било добра ни зла; сва дѣла била су равноважећа (adiaphora). Краћа, убиство, браконарушенѣ и т. д. само су злочинства по грађанскомъ праву

(lege civili). — Слободни грађанинъ разликуе се одъ роба само по тому, што онай држави, а овай своимъ саграђанину служи. По нѣму е држава и оно дружтво, кое се састои изъ господара и робова' (de cive x. 5.). Закони само онда обвезую, кадъ ih' и други држе. Зактева ли владаоцъ и таково што, што е противно будућемъ блаженству, нетреба ни томъ противурѣчити, него као мученикъ отићи христу (Ire ad Christum per martyrium).

Већъ само изложенѣ ови Хоббесови умствованя' о праву и држави, уедно га и осуђуе. Оштроумие неможе му се одрећи, али основъ нѣгове системе самоволянъ е и погрешанъ, па е суровъ. — Нѣгово природно станѣ неможе се доказати ни исторично, ни философно, ни верозаконо, већъ е оно скотско и ђаволско. Чудновато доказуе онъ безусловну еднакость люди тиме, да сваки може другогъ убити, у чему ни скотъ ние ни мало нижи одъ човека; а после опетъ зида онъ све на основу нееднакости, т. е. на праву *ячегъ*. Кодъ нѣга е: *сила право, воля ячегъ законъ,* и *покорность дужность слабиегъ,* као што онъ и право изводи изъ уговора, а не изъ идее права.

3. МОНТЕНЬ

(рођ. 1533, † 1592)

У нѣговомъ дѣлу: Essays (кое е найпре 1580 изишло) изражава се: да нема никаквогъ вештественогъ на природи човечиой основаногъ закона, него да све зависи одъ образованя и навике. Ово е такође неосновано, премда се то у површномъ само разсматраню млогомъ допало, еръ како би то било, да нема идее, понятие права, већъ да оно одъ поединости зависи.

4. БЕНЕДИКТЪ ШПИНОЗА

(рођ. 1632, † 1677.)

Ово е духъ, кои превазилази све учителѣ прапа и философие, кои су предъ њимъ били. Онъ учи, *да сваки има толико права, колико има моћи.* Што сваки чини по законима природе, то чини с' найвећимъ правомъ; чини, како треба да чини, и другчие неможе. Права природе незабранюю ништа друго, осимъ оно *што нико неће и нико неможе,* оно се негнуша ни кавге ни гнѣва, ни лукавства. Сваки има право само у онолико обстати, колико има моћи къ тому, и тежня, да се животъ обдржи естъ вештество свакогъ одушевленя кодъ свию створеня', као и крайньи основъ свию човечіи дѣла'. Изъ овогъ паштеня, изъ ови права' поедини люди рађа се обште право, рађаю се узаймна ограниченя, уговори, премда су они подчинѣни некимъ променама, и неостаю онакови, какви су по природномъ праву.

Дакле Шпиноза сматра моћь као право; али у природномъ станю ово е право врло несигурно и непостояно, па слѣдователно ту нема безбѣдности, коя е прво условие дружевности. Зато мораю поедини да иду у државу, па њиова ускупна моћь зове се држава, коя води бригу о цѣломъ.

Дакле, као што смо већъ казали, кодъ Шпинозе е моћь право, а дружтво као средство къ тому; но то е погрешно умствованѣ, *право треба да е моћь,* а не обратно моћь да е право; еръ иначе би се и найвећа насилия показивала као право.

Сасвимъ други правацъ узео е:

5. САМУЕЛЪ ПУФФЕНДОРФЪ

(рођ. 1631, † 1694.)

први явни учитель природногъ права, найпре у *Хайделбергу,* а после у *Лунду.* Онъ е писао: elementa

juris-prudentiae universalis 1660; de jure naturae et gentium 1672; de officio hominis et civis 1673. Онъ вели, *да е човекъ дружелюбивъ изъ своелюбия*, почемъ му е туђа помоћь нужна, и тако да човеку своелюбие заповеда, да остане у друштву. То е по Пуффендорфу изворъ свакогъ права и свакогъ морала. *Само у друштву постае право*, а друштво постае само средствомъ *уговора*, и то трояко друштво: *брачно*, *домаће*, и *државно*. За државни уговоръ изискуе се а) уговоръ, коимъ поедини у дружство ступаю, б) уговоръ, коимъ се заключи начинъ правления, и в) уговоръ, коимъ се владаюћи и владани обвезую, да ће се по томъ начину узаймно управляти. Величество краля, Сената, скупштина' народньи по Пуффендорфу недолази одъ Бога, већъ постае слѣдствомъ уговора. Найвишой државной власти принадлежи: законодавство, право суђеня, казни, право постановленя званичника', уређенѣ споляшньи одношеня' и т. д. — Право народа', по нѣму е оно природно право, кое се кодъ свию народа' употреблява; а што се томе као положително дода, нема никакве обвезателне силе, или поне никаквогъ емства за обвезанѣ.

Пуффендорфово начело дружелюбия води блажиомъ стазомъ оной заповѣсти: „*тражи мира*.“ То нѣгово дружелюбие чисто одъ свега оногъ, што е свойствено месту, времену, и исторіи едногъ народа, остае само као нешто формално, неопредѣлено, што се дае привести свему и свачемъ произвольномъ. — Нѣгово изреченѣ: *човекъ е нравственъ, врбо е дружелюбивъ*, дало би се млого преће извртути: *човекъ е дружелюбивъ, врбо е нравственъ*, еръ е нравственость основъ дружелюбия, а не обратно, и кадъ би текъ дружелюбие пораћало нравственость, (као и законъ истомъ право), онда би такавъ ос-

новъ био врло гибакъ, и оно што е чисто положително могло би се на грдну штету идее, господаромъ учинити. У томъ е дакле Пуффендорфъ едностранъ, што онъ одбаца свако умно, уређено право, и све изводи одъ човечие волѣ.

Па исто е тако и понятие нѣгове државе недостаточно; кодъ нѣга е погрешка, као и кодъ Хоббесса, што онъ найвећой власти у држави неограниченость дае; ту нема никакви ни видни ни стварни емства' ни кодъ права народнѣгъ, ни кодъ државногъ. Ние се умео узвисити правой философіи, већъ е остао на степену сувопарни абштракция (одлученя). Лайбницъ іошъ казао е о Пуффендорфу, *да е био мало правословъ, а нимало философъ*. (Puffendorfius, vir parum jurisconsultus et minime philosophus. Opar. ed. IV. 3. 261.)

Пуффендорфъ е имао млого приврженика', али млого и противника'. К' овима принадлеже *Рахелъ*, Профессоръ у *Хелмштадту* и *Килу* и *Алберти;* онай е точние опредѣлио одношенѣ права народа' према праву природномъ, а овай други, у нѣговомъ дѣлу: compendium juris naturae orthodoxae Theologiae conformatum, отишао е на станѣ невиности и подобия божиегъ.

У овимъ већъ наведенимъ системама коренъ е положенъ и будућимъ:

1.) Начело механичне нуждности, средствомъ само споляшнѣ силе, као што е Хоббессъ поставіо.

2.) Уређенѣ цѣли сходне нуждности средствомъ уговора, одкуда проистиче Пуффендорфово начело дружелюбия, што се показуе више као политично него правично.

Само Шпиноза има другчиє, доиста умно мишлѣнѣ о праву: нѣму є споляшня нуждность у исто време савршена, абсолутна, и слива се с' њоме.

6. ВОЛФЪ

(рођ. 1679, † 1754.)

Мислио є, да ће дати савршени неизменими законикъ природногъ Права у новимъ квартантима нѣговогъ природногъ Права (jus naturae 1740—49. 9 vol. u institutiones, juris naturae et gentium 1750.)

Онъ скопчава право са нравственомъ наукомъ, а овой дає начело: *усавршаваня. Оно, што усавршаваню и твомъ и други' приноси чини, а што томе шкоди, нечини.* Онъ оће све нагоне човека у єдно органично цѣло, у сагласиє (хармонию) да доведе. — Врло умѣстно Волфъ є дао праву ону *одрицателну* природу, єръ моралъ показує, шта *треба* чинити, а право, што се *сме* чинити, па оно на што право имамъ *могу чинити, а могу и нечинити.* Право изриче своє заповести одрицателно: *нечини*; а моралъ положително: *чини.* Волфъ зактева државу, єръ само у овой човекъ може доћи до савршенства, али онъ дає свакомъ у држави право само на онаково усавршенѣ, коє є станю нѣговомъ сходно; дакле ту ниє єднакости и равности.

И Волфа є система дакле несавршена, єръ нѣгово начело усавршаваня показивало би само тежню човека за постепенимъ усавршаванѣмъ, а не већъ постигнуто усавршенѣ. Іошъ є и то оставио безъ задоволяваћегъ рѣшенія, еда ли сваки поєдини треба да тежи за некимъ *особенимъ* усавршенѣмъ, или сви мораю ићи *єдномъ истомъ стазомъ*; далѣ, за коє тежнѣ постоє общти закони, за коє не, како се при томъ односи цѣло, како државе и т. д; то є све остало нерѣшено.

7. МОНТЕСКИЕ

(рођ. 1689. †. 1755.)

Духъ закона нѣгово є главно дѣло, кое є први утъ 1748 године изишло. Кадъ се оно сравни са роднимъ дѣлима Волфа, по виду и по садржаю дотойно є удивленя. Иначе су по разлики точке, са ое се то дѣло сматра, и мѣри, пресуде о нѣму до анашнѣгъ дана врло нееднаке; или се претерано божава, или се претерано куди, но ипакъ му є ходния похвала, као што су се изразили *Ансилонъ* дѣлу (о духу законодавства, у предговору) и *Хегелъ* философіи права, стр. 7), него покуда *Халлера* (Handbuch der Staatenkunde; Restauration I. 53.) кою, и *Іованъ Гилеръ* (Werke XVIII. 135) неодобрава. Монтеские био многостручно образованъ човекъ, знао є ствари ја но развидити, племенито є мыслио и био є практично способанъ човекъ. Нѣговъ *духъ закона* ние по трогой науци уређено цѣло, ту има застраньиваня чудноватости разногъ вида; али с' друге стране о дѣло дає одвећъ много граће за мишленѣ. Ми ожемо овде само нешто укратко о нѣговомъ мишленю казати.

По Монтескию, има три начина државоправления: *Република*, *Монархия*, *Деспоция*. Република дели се на *Демокрацию и Аристокрацию*, како или цѣо народъ, или само єдна часть истогъ найвишу власть ма *Монархия* є самоправление по опредѣленимъ законима, а *Деспоция* є самовладанѣ по ћуди. У демокраціи мора се опредѣлити, колико люди скуптину народню саставляю, како се гласови даю, како се закони издаю.

Народъ може званичнике бирати, али неможе самъ послове извршивати. Ако у Републици неста-

не ревности за явность, онда послѣдує сребролюбіє и разстроєнѣ. У Аристократіи треба да траянѣ власти ономъ меромъ спада, како власть расте; т. є. ако є власть већа, да за краће трає. Она є Аристократиция, по Монтескию, найболя, коя се найвише приближава Демократіи, гди се преимућства єдне мальине врећаюћимъ начиномъ за друге непоказую; найрђавия є Аристократиция она, гди народъ, (као што є било у Польской) живи у грађанскомъ робству они', кои владаю.

Начело демократиє єстъ: *(грађанска) добродѣтель;* Аристократиє: *умѣреность;* Монархиє: *честь;* а Деспоциє: *стра'*. Ако нема ови начела' у овимъ начинима државоправления, онда су они по себи несавршени. У Демократіи мораю закони на то тежити: *да се побуђава любавь к' єднакости и умѣрености*, премда се єднакость у иманю као немогућа и неполезна показує. Претерана воля за слободомъ, коя неће да трпи законъ и власть, пораћа Деспоцию; већъ є то неки видъ развратности, кадъ народъ неиспунява законе, а іошъ є горе и убитачниє, кадъ сами рђави закони народъ развраћаваю. — Републике могу бити оне државе, коє имаю малу область, а Монархиє, коє имаю область одъ среднѣ величине; одвећъ велике области преображаваю и начело и начинъ државоправления. — Сва прекомѣрна завоєваня воде Деспоціи. *) — Слобода се може само у томъ састояти: *да оћемо оно да чинимо, што треба да оћемо, а не да се приморавамо, да оно чинимо, што би требало да оћемо.*

У свакой држави има три струке власти: *законодавна*, *судейска* и *извршителна*, коє треба да су одвоєне, а не да су с'єдинѣне у єдной руци, или у

*) То найочевиднїє показує Наполеонъ.

едномъ тѣлу. Што народъ неможе самъ да чини, оно извршує помоћу своиʼ местозаступникаʼ, и представникаʼ. Ови могу наравно болѣ и згодниє, него цѣо народъ, о послу каквомъ разсудити, договарати се и заключити. — Енглезки начинъ државоправления може се казати, да є у найвећой части своиʼ одношеня врло изреданъ, премда се на другомъ месту неможе тако лако завести.

Поднебиє, земля, место, положенѣ на мору и т. д. има велики упливъ на нрави, на обичає, законе, на слободу єдногъ народа. — И за найболѣ законе мораю се духови преправити; будаласто є *хтети све преиначити. — Єдномъ народу отргнути нѣгове обичає, зове се учинити га несрећнимъ;* само на добровольну измену може се тежити. —

И ако є ово, што смо о Монтескию казали само врло укратко изложено, ипакъ се може видити, 1) да нѣгово разделенѣ начинаʼ државоправления ниє довольно, єрбо древни начинъ мишленя яко ту надмаша; 2) да є нѣгова наука о начелима она три начина државоправления и ако оштроумно изведена, али ипакъ недовольна, почемъ ниєдно по себи само неможе владати, него н. п. и у Монархіи треба добродѣтельи (и саме грађанске), треба чести у Републики и т. д 3) Монтескиє є одвећъ велику важность положио на поднебиє, местоположенѣ и т. д. єдне државе, а помислимо само на различность Грчке Историє у различнимъ временама, премда су она иста природна одношеня била. — 4) Ако єданъ исти човекъ, или єдно исто тѣло и законе прописує, и суди и њи извршава, наравно є, да тай начинъ лако води деспоціи; али наука о деленю власти постає одвећъ опасна, чимъ се подъ тимъ разуме безусловно анатомично поделенѣ, а не органично одво-

внѣ власти, па ово мора почивати на другимъ основима.

8. ХЕЛВЕЦИЈ.

(рођ. 1715, † 1771.)

У нѣговомъ дѣлу de l'esprit вели: *мѣрилъ вредности свию ствари єсть своелюбие* (intérêt); ми називамо дѣла *добродѣтелнимъ*, *порочнимъ*, или *равнодушнимъ*, како су намъ она *полезна*, *шкодљива*, *или се насъ нетичу*. Страстни люди (passjonés) надмоћніи су духомъ одъ *умни* (sensés); *човекъ постане глупъ* (stupide) *чимъ га престану страсти покретати*. Ове имаю свой коренъ само у *любови* према *увеселеню* и *страху одъ болѣ*, дакле у тѣлеснимъ осећаняма (sensibilité physique); тако є лакомство, честолюбие, приятельство. *Любити*, Хелвецию значи: *имати потребу;* дакле по нѣму нема приятельства безъ потребе, єръ би то било дѣйство безъ узрока; па престанели потреба, онда наравно да престане и пріятельство. *Навикомъ* постаємо равнодушни према лепоти, према духу и т. д., а не манѣ и према нашимъ пріятельима. Пріятельство се одржава само увеселенѣмъ, чимъ ово престане, престає и оно, и односи се како и све друге радости и жалости, само на чувствена уживаня. —

Одъ ове ладне утанчане себичности Хелвеция можемо се сетити Хоббессовогъ суровогъ рата свию противъ свію; такође су била начела нравствености све опачие закопавана, све продрзљивие одрицана, и найвише поставляна су правила да се заузда туђе своелюбие ради собственога. Своелюбие владало є безъ одношеня на право и на дужность, тѣлесно осећанѣ безъ одношеня на умъ, слобода безъ одношеня на законъ; то є начело *Дидерово* (Фило-

зофъ французскій, рођ. 1713, а умро 1784 год.) и *Енциклопедиста*, докъ Хелвеције, сачинитель *Системе природе* (1770) није представио безбожије, као избавленѣ човечнегъ рода одъ предразсуђеня, изяснио душу за стварь тѣлесну, нѣну смртность потврђавао, и *Ла Меттри* (философъ французскій рођ. 1709, а умро 1751 год.) потрудио се да докаже: *да є човекъ само машина.* Премда су ови изрази обучени у лепу одећу, ипакъ проницателанъ умъ увидиће плиткость ньину. Ова расматраня истина нису философіи посвећена, али ипакъ неможемо пропустити ову прилику, да што непрословимо о предмету, о комъ се сада говори. — Хелвеције одриче безсмртије душе; ми се морамо противъ овогъ Хелвецијевогъ начела изяснити; ми потврђавамо *безсмртије духа.*

Духъ є вѣчанъ, и нѣгови производи, као производи слободе, єсу вѣчни. — Биће *духа* у противоположеню према бићу *Природе*, єсть *слобода*, нѣгова суштность єсть *слобода* исто онако, као што є суштность Природе *тежина.* Духъ є *слободанъ*, али само уколико самъ себе учини онимъ, што треба да є, а не као што є Природа себе *несвестна.* Време є у своме *єдно за другимъ* теченю елемеитъ духа, као што є *просторъ* у своме *єбно поредъ другогъ* растегнуће елементъ Природе; Природа се бори противъ духа, али текъ у духу она се своди єдинству, єръ безъ тога она се показує само у форми споляшности, као *єдно поредъ другогъ*, а у духу показує се у виду *свести.*

Природа є на свакой точки простора, и у свакомъ тренуће времена, свагда *само ово єдно*, са изключенѣмъ свию други опредѣлености; при своме безкрайнѣмъ богатству Природе, нигда га она неможе

процѣнити и преброяти, свуда, кудъ се годь на ню обрнемо, она є посве сиромашна; Духъ пакъ на свакой своіой точки єсть *цѣла испуна нѣговогъ бића*, и нигда, при свой нѣговой безкрайньой млогоразличности негуби *свою савршену єдноструч ность*, и то є оно, што се зове *идеалитетъ*.

Докъ дакле ни у каквой поєдиной части природе дѣйствителность неодговара своіой идеи, него само онолико, у колико мислећи умъ све разштркане себе несвестне части Природе, у єдну горућу точку познаня неусредоточи: духъ є напротивъ самъ собомъ на свакой точки средоточие, и превиди одтуда цѣо округъ тако, да се у свакой одъ овога точки, као у средот очию огледала, своди цѣла панорама нѣговогъ окружия. Духъ одговара дакле на свакой точки своє дѣйствителности, своіой идеи, и права вѣчность єсть по тому наслѣдие *само духа*, єръ є духъ *свесть тогъ одговараня своимъ опредѣленю*, онъ є свесть свесавршене идее, — премда се и природи може признати *само безкрайно траянѣ при непрестаной промени нѣни ликова*'.

При рођеню свакогъ човека преображава се цветъ природе у пламенъ духа. Сваки заметакъ у матерньой утроби єсть производъ духа, єсть у природу засеяно семе, да одтудъ семе вѣчности изникне. Човекъ є дакле истина духъ, у колико произлази изъ природе, и за ню є везанъ; али тако іошъ ние *прави духъ*, єръ у томъ станю іошъ нема слободе. Та слобода пакъ мора духу с' почетка оскудѣвати, почемъ у самомъ понятию слободе лежи, да *не само буде, него да себе произведе*, єръ ако она неби у времену себе саму собственомъ дѣятелношћу произвела, него би била непосредствено ничемъ другимъ дана, тимъ начиномъ неби она би-

ла слобода. Ограничени духъ єсть дакле нуждни процесъ, да духъ самъ себе, кадъ уклони свою ограниченость, вѣчности приведе; то служи дакле духу само за покретъ, кои онъ самъ себи дає, да се собственомъ дѣятелношћу узвиси вѣчности, и текъ тиме ню у правомъ смислу притяжава.

Ние *безкрайность, неограниченѣ, предуго траянѣ* исто, што и *вѣчность*; оно є безкрайный протегъ, кои се на свакой точки биѣа іошъ више и безъ края протегнутъ може помислити, а *вѣчность є свесть; како ко одговара своіой идеи, своѣъ опредѣленію;* ово є човеку нуждно за нѣгово безсмертіє, ову пакъ свесть човекъ има само средствомъ духа, кога смо природу укратко изложили; єръ ако би безкрайность била вѣчность и безсмертіє, онда би ова себе несвестна природа, н. п. седи Алпи, Ртань, безсмртніи били, него човекъ, духомъ, овомъ найвишомъ и найсветиомъ моћу одарени човекъ, єръ брда, стѣне богъ зна колико дуже траю него човекъ, па оћемо ли збогъ тога прогласити ньи за безсмертне, — а не мало живећегъ човека, па тимъ пре не н. п. єдногъ добродѣтелногъ младогъ човека, кои іошъ пре достигнутогъ мужества умре, а за живота умномъ позиву и опредѣлению своѣъ одговорио є? — Нећемо доиста то чинити; *єръ є и тренутакъ доволянъ за зачетакъ вѣчности и безсмртия;* а они Алпи, коє є седа древность гледала, коє данасъ видимо и коє могу милионе година' іошъ траяти, ипакъ се до вѣчности узвисити немогу, єръ они нису себе свестни, и то найвише достоинство дано є само свемоћномъ правомъ величеству духа, кои є свесть несавршене идее, дано є само човеку, кои є круна цѣлогъ створеня; па по тому што сваћа, што понима своє єдинство, своє сродство са вѣчнимъ духомъ, познає онъ други виши животъ, него што є

овай, кои е ограниченъ на ово чувствено биће. — Животно живи између рођеня и смрти само у чувственимъ уживаняма и осећаняма, а преко ти' оно е неприемльиво за свако упечатленѣ; са смрћу дакле животногъ нѣгово е биће безъ свакогъ трага остало, а и докъ е живило, само поедини тренутци вредили су му. — Човекъ пакъ као *свестъ обштегъ духа*, дае и своимъ чувственомъ бићу вишу, духовну вредность, почемъ онъ тиме своимъ начиномъ *обштность вѣчногъ духа остварава*; и почемъ чувствени животъ ние вештествени, а камо ли едина страна човечиегъ живота, то остае оно, што е вештествено, и са смрћу природногъ тѣла, сачувано. — Шта е н. п. умрло на *Платону* и на *Аристотелу*, осимъ оногъ, што е само случайно било на ньинимъ особама, да су у овой, или оной вароши живили, да су у онимъ фамилиярнимъ одношеняма били, да су данасъ ово, сутра оно ели; одъ ньиови мисли пакъ, чрезъ кое су они истомъ ти врли мужеви, ние ни едне чертице пропало; те ньиове мисли, као учителъи човечиегъ рода живе у свакой умствуюћой глави на свагда, и породителъи исти светкую васкрсъ у духу свакогъ младића, почемъ се на ньиовимъ дѣлима любавь према наукама зажарава; тако су дакле *пређашньи философи у данашньимъ сачувани, обдржани.* — Такова велика дѣла неживе истина у своимъ првобитномъ виду, као што ій е стваравћи духъ поставио, али у дѣйствияма и слѣдствама доиста. — Кадъ е *Милціядъ* кодъ *Маратона* са десетъ тисућа' побѣду одржао надъ млого стотина тисућа', истина е нестало и самогъ оногъ образа, кои е у Атини намештенъ био, да споменъ тогъ военогъ дѣла овѣчи; али оно іошъ трае и трая ће не само у Исторіи, у томъ храму памтеня, него е то дѣло, кога плодове западня Европа свакимъ часомъ ужива. О томъ дѣлу, вреди оно што *Корнелив Не-*

посъ о дѣлу Темистокла кодъ Саламиса вели; „*Тиме в Азія Европи подчинѣна.*“ Тимъ се мужевима европски Духъ, єданпутъ за свагда, ослободио Азиятскогъ деспотизма; слободни политични животъ, слободно художество, умѣтность и науке томъ побѣдомъ Грка' надъ Азіятскомъ наваломъ, разпростре су се по Европи. Ниє ли то све дѣло они юнака', кои у истомъ, и ако нема више ньиове особе, іошъ живе, *єръ су ньиову цѣлу личность у исто дѣло прелили.*

Што човекъ више пламти за онимъ, што є уобште *вѣчно*, тимъ више производи онъ и дѣла' за вѣчность, па и живи у ньима.

Ако самь учинио ма какво дѣло, коимъ самь удовольио зактеваню нравственогъ закона, свагда, кадъ моє мишленѣ и дѣланѣ одговара момъ умномъ позиву и достоинству, и кадъ самь тимъ служећи и полезанъ органъ за благо човечества, па кадъ то све изъ свести чинимъ, у свакомъ таквомъ тренутку у вѣчности самь, єръ онда *неживимъ я самъ у мени, него божествена мисао.* —

Врло лепо *Шлаврмахеръ* (бившій професоръ Теологиє при Берлинскомъ Свеучилишту, умро є 12. Февруара 1834) вели у нѣговимъ говорима о благочестию: „*ко се научио да в нешто више, него што в онъ самъ по себи, тай зна, да мало губи, кадъ самъ себе изгуби;* камо срећа да ми за тимъ тежимо, да іошъ овде ову нашу особу уништамо, *па сви у вдномъ и у свима да живимо.* Цѣль и карактеръ благочестивогъ живота єсть: *да смо у ограничности вѣчно и вдно са онимъ неограниченимъ!* —

Тако у отечестволюбию и у дѣлима овога, грађанинъ неузима себе и свою изчезавну особу за са-

држай, него идеу цѣлогъ, суштину државе, коя е вѣчна. —

Ако е дѣло, кое понятию доброгъ одговара, вѣчно дѣло, и свестъ, да смо таково произвели, постане уживанѣмъ срећногъ блаженогъ живота, онда е то права вѣчность. Постане л' човекъ тиме вѣчанъ, што у испознаню, или испуненю оногъ, што е вѣчно, живи, *онда онъ у таковомъ трепућу обима и цѣлу будућность;* ерь оно, што се сада као вѣчно появлюе, неможе ни за будућа времена пропасти.

Прекрасне су оне *Шиллерове* речи: *„збиръ свию осећаня' кодъ добродѣтельногъ човека, смеша се съ нѣговомъ личношћу, спои се са нѣговимъ я у едно. Човечіи родъ, кои онъ себи мисли, постане онъ самъ. Човечіи родъ за нѣга е тѣло, према коме онъ свой собствени животъ заборавля и за излишанъ држи, ерь нѣговъ животъ у томъ обштемъ тѣлу као една капля крви плива; како би брзо и лако онъ ту свою каплю за здравлѣ цѣлогъ оногъ тѣла пролио.“* — Такови човекъ предпоставля обште оно, но траюће блаженство свию, па га већъ и ужива. Право безсмртие или вѣчность особе оснива се дакле на томъ: *кадъ себе самогъ к' обштемъ ономъ я цѣлогъ човечества узвисимо,* а будући да е немогуће у свое мало *я* безкрайну испуну божества сместити: то е природние и умние, да себе сматрамо као одзивъ и подобие Бога, и у томе вѣчни животъ да имамо. —

„Гле одъ смрти се плашишъ! Ако желишъ да вѣчно живишъ, — живи у цѣломъ! па кадъ тебе већъ неће више бити, то цѣло, за кое си ти живио, іошъ остае, па и ти с' ньиме, ерь си се у нѣга прелио.“ —

Суштина нравственогъ дѣла за сва времена она е иста. Само с'польна обстоятелства, поводи и

имена меняю се; ови' само нестає; дѣла пакъ сама наслѣђую єдно друго као вѣчни примѣръ надтицая у добримъ дѣлима за сва времена; она се повтораваю у дѣлима будући нараштая', коя одговараю нравственой идеи, и свесть да такова дѣла нигда непропадаю, дає уверенѣ и онима, кои су њи произвели, да ће вѣчно живити. Леонида (юначни, честити Шпартанскій краль, живио є на 500. год. пре Христа) живи у свакомъ дѣлу, коимъ грађанинъ ма кое државе за спасение своє домовине смрти храбро на сусретъ иде; па у той блаженой свести нѣгове вѣчности онъ є и умро. *)

„Кои є довольно радио на благу своєгъ времена, тай є живио за сва времена.“ —

Ове найвеће мисли морамо найбрижльивиє облюбити и присвоити, єръ оне насъ воде ономъ, што є найвише. — Па и иначе у животу кои є човекъ већи, найвећи у єдной земльи? — Онай, кои є више кадаръ обшти карактеръ цѣлогъ своєгъ народа на себе примити, а одъ своє поєдиности (индивидуалности) више отрћи се, єръ ништа индивидуалногъ нема, што се неће предъ судъ смрти ставити, предъ ону борбу обштегъ противъ поєдиногъ. Ко є прави юнакъ єдногъ народа?, — онай, кои само за свой народъ живи, коме є животъ своєгъ народа уєдно и нѣговъ собствени животъ, кои єдномъ речи нема сепаратногъ, засебногъ живота, већъ є равнодушанъ према своіой судбини; кои дакле за у на-

*) Овде се могу достойно споменути и она два брата Пивничанина, коя су другій данъ Дова 1848 у битки Карловачкой с' моткама у руци на неприятельске топове летили, и ту за обрану Србске народности славну смрть обоица нашли. Та два брата нетреба да буду заборавлѣна; Србско потомство нека ій слави као образацъ одважности и пожертвованя за свою народность.

пређенѣ общтегъ блага, дае оставку на собствено благостанѣ, кога се осећаня сливаю у общта осећаня цѣлогъ народа; такови текъ човекъ може бити носиоцъ обште и праве волѣ цѣлогъ народа; видно немора онъ бити срећанъ, онъ може и неблагодарность свои сагражана' изкусити, може као и велики побѣдитель кодъ Маратона и животомъ платити; — с' те стране цѣла История ние ништа друго, већъ трагедия. — Помислимо на Польскогъ Пѣсника *Винценти Пола,* кои се у своимъ класичнимъ, найтрогателніимъ песмама само своимъ Народу кланя, нѣга за найвише признае, вели да оће само за нѣга да живи и мре, па тога истогъ *Пола* клао е и гнявио тупи ножъ Польскогъ Народа при касапници Галициской пре неколико година'. Кудъ ће већа трагедия? — Ние ту био напрасни, брзи прелазакъ одъ живота смрти, да невиди да га братинска рука колѣ, већъ е било мученѣ! — Каква су осећаня обузимала Пола подъ онимъ мученичкимъ стенянѣмъ; па и пакъ смемо држати, да се ние ни онда показао, што е свой народъ обожавао, *зръ то е било убѣђенѣ, а ово се неменя?* Ми веће трагедие представити неможемо. Али само средствомъ такови юнака' и тако велики мужева', остварава се вѣчность; то су ти мученици, кои су жертва собствени убеђеня, па су волели и неживити, него неодговарати своимъ позиву; то е она *найлепша, найвеличествения смрть.* Народъ, кои юнака' има, неможе нигда пропасти, ма да се и чини, да е пропао. Колико има народа', кои само іошъ у своимъ мученицима живе и живи ће. — — —

Некъ намъ се опрости, што смо се овако удалили одъ нашегъ правогъ предмета, но морали смо застати мало овде; а да се обширно опредѣли *Богъ, духъ, вѣчность и дезсмртие*, требало би написати читаву, и то велику книигу.

Оставимо сада Хелвеція, почемъ смо нѣгове мисли мало прорешетали, па пређимо на

9 РУССОА

(рођ. 1712, † 1778).

Одъ нѣгови дѣла' принадлеже овамо: Discours sur l' origine et le fondement de l' inégalité parmi les hommes, 1754; du contract social, ou principes du droit public 1761. Emile, ou de l' éducation, 1762.

Руссо неузима *нагонъ* већъ *слободу, практични умъ* за начело, као и *Кантъ* и *Фихте*, и овимъ є дано природномъ праву савршенство.

Они су овако поставили обште начело, али су и пакъ пали у єдностраность. єрбо су ставили на вр' *повдину волю, произвольность*, а не *праву слободу, обшту волю;* то є кодъ њи недостаточно, да имъ є држава средство за закрилѣ поедини.

У нѣговомъ државномъ уговору вели онъ: *сила нив нигда право. Робство є,* по нѣму, *увекъ неправо;* текъ произвольно сагласіє уговараюћи' чини *моћь закономъ. Одрећи се слободе, значило би, одрећи се човечества. Онъ оснива право на слободи, а не на нагону.* Слобода и воля кодъ нѣга су основне и главне мысли. *Слободанъ є само онай, кои право има.*

Да оснує државу спушта се Руссо у природно станѣ, премда онъ ово недржи управо као дѣйствително, већъ исто онако као нуждно предположенѣ (хипотезу.) У томъ природномъ станю човекъ є савршено равнодушанъ према свему (тако опровргава онъ опакость Хоббесса и дружелюбиє Пуффен-

дорфа); да еде, пие и да намири тѣлесни нагонъ, то су едине потребе човека у томъ природномъ станю, па кадъ за све то довољно прилике има, онъ се нигда несваћа. Сажаленѣ е едина свеза међу людима и изворъ свию добродѣтельи! С' почетка нема никакве нееднакости, али она расте развиткомъ наши природни способности и напредкомъ човечиегъ духа, меня намъ све природне склоности и постае на последку стална и закона збогъ права собствености (иманя), збогъ уредба и закона. —

У природномъ станю има за човека млого манѣ патнѣ и зла, него у дружевноме државе.

У своме државномъ уговору вели Руссо: да е човекъ рођенъ као слободанъ, али е свуда везанъ, и вели да се таково по себи неприродно станѣ може само на уговору оснивати. — Грађани зову се они, кои су участници найвише власти, а поданици су они, кои су само законима државе подчинѣни. У грађанскомъ дружтву *правичность* долази на место *силе*, *нравственость* на место *природногъ нагона;* човекъ оставля ону свою неограничну слободу, коя у природномъ станю нигда ние безбѣдна била, само да добие закону слободу и безбѣдность иманя. Грађанско дружтво подиже човека одъ степена ограниченогъ зверства к' умномъ суштеству, и свагда би требало хвалити такови прелазакъ, да по кои путъ злоупотребления у грађанскомъ дружтву човека непонизе до найнижегъ станя.

Обшта воля треба да управля са цѣлимъ, сходно обштемъ благу. Суверенитетъ, или извршенѣ обште волѣ, неможе се отуђити, али се може власть пренети (le pouvoir transmettre).

Закони треба да су сходни духу народа, и да се нигда непреуитри са образованѣмъ исти. Чести-

то, добро правленіе дає више моћи, него велика земля. Народи, кои' унутрашнѣ правленіе води къ непрестаномъ увеличаню, кадъ доћу до вр'шка њиове величине, у томъ тренућу доћу и до падения.

Найважніи предмети свакогъ законодавства єсу: *слобода* и *єднакость*. То треба тако разумети: да се власть неизопачи у противузакону силу, а богатство поєдини да се непопне тако, да сиротиня умре одъ глади; изъ одвећъ богати постаю тирани; а изъ одвећъ сироти помагачи тирана, кои га служе. Ниє за сваки народъ єднако законодавство. Найпоглавитіи видъ свию закона' кои ниє са писменима, али є у срцу свию грађана уписанъ, єсу *нрави*, *обичаи*, явно мнѣніє, коє мало по мало долази на место споляшнѣ власти, и бива изворъ обдржаня и препороћеня народа.

За свако дѣло нуждно є двоє *воля* и *иманѣ*, а у држави *законодателна* и *извршителна* власть; прва є у цѣломъ народу и може се само одъ нѣга испунявати, а последня мора се другимъ начиномъ извршивати.

Кадъ човекъ чита Руссовлѣва дѣла, наилази на нѣга разно разположенѣ. Онъ є племенити осећаня', тежио є за нравственошћу, и тиме се разликовао и одъ оны философа' кои су одъ нѣга савршеніи, а и одъ познiи политикера'; па при свемъ томъ имао є млого предразсуђеня· Био є суєтанъ, быо є болешљивъ и духомъ и тѣломъ, несложанъ и са собомъ и са светомъ, на свакой ствари виђао є само рђаву страну, и варао се у средствама; да опетъ у сагласиє доће мешао є начела политике са почеткомъ државногъ дружства, онъ є любио слободу, безъ да є познавао праву слободу. —

10) ФРИДРИХЪ II.

(Велики рођ. 1712, † 1786.)

Кодъ нѣга е начело: *обште благостанѣ државе,* а *не поедини*; за унапређенѣ обштегъ благостаня, онъ е казао: *да е владаоцъ први служитель државе,* на противъ начелу Лудвика XIV, кои вели: „я самь *држава*“ (l'état, c'est moi). Ово е честито начело, али ипакъ ние начело волѣ и слободе и поедини на вр' ставио, него нагонъ. —

11) КАНТЪ.

(рођ. 1724, † 1804.)

Онъ оснива право на *слободи*, и вели: *свако е дѣло праведно, кое ние противно слободи. Оно е права слобода, коя обстати може са слободомъ други люди'.* Сваки има свой кругъ, у коме може радити по вольи. Онъ опредѣлява найпре *слободу*, после *еднакость*, и на последку говори о одношеню овогъ двога; за тимъ прелази на државу, коя е кодъ нѣга: *заштита права', да се слобода едногъ са таковомъ остали у сагласие доведе.* Дакле и кодъ Канта е држава *средство за чуванѣ права,* Суверенитетъ дели се и кодъ нѣга на три познате гране државоправления; законодателна власть припада обштой вольи народа, по ономъ: volenti non fit injuria, т. е. ко шта оће, неправда му се нечини. Главно е право грађанина: *да може свой гласъ, свое мнѣние дати.*

У нѣговомъ дѣлу: *вѣчни миръ,* зактева Кантъ, *да се при заключениима мира неоставляю уплювци за новъ ратъ, да се никаква земля неможе наслѣдиемъ, променомъ, куповиномъ или поклономъ пренети*

на другога; да се укину стоєће войске и стоєћа блага', (коя су опасна сусѣду), да се неправе државни дугови, да се никоя држава неуплеће у распре други. Строй сваке државе оће Кантъ да є демократичанъ, т. є. народно представничство с' одвоєнимъ властима. Политика по нѣму *треба свагда да пада на колена предъ мораломъ.* Сва начела, коя изискую явность, слажу се са правомъ и политикомъ, а она, коя се неслажу са явношћу, валя одбацити. —

На Кантовомъ полю нарастле су многе системе права, са многимъ малимъ изменама и одступаняма одъ нѣга. Тако є Кантова наука кодъ *Хуфеланда* іошъ одрицателния (негативния), почемъ онъ вели: *сваки човекъ има право на оно, што ниє обшт важећимъ законима забранѣно; што на последку єдва нешто више значи, него ово: човекъ има право на оно, на што право има.* —

Хоффбауеръ оснива право на обвезателности другогъ, али та обвезателность ниє што старие и првобитние, него само право. —

Хайденрайхъ вели: *нико нека неменя станѣ другога противъ нѣгове волѣ,* али се ово управъ догодити мора, кадъ човекъ тражи своє право. —

Кодъ *Райнхолда* преобраћа се право скоро у голо дозволенѣ. —

Фаєрбахъ доста оштроумно изводи право изъ неке особите правословне моћи ума; али ово ниє доказао умнимъ начиномъ; и чини се, као да се све осланя на нужду, да се може нравствени законъ испунити. —

Фризъ се умѣстно обзирао на дѣйствителни животъ више, него млоги други; ми се овде неможемо упуштати у нѣгове поединости, н. п. на питанѣ о нѣговомъ начелу еднакости, на нѣгово мишленѣ о политики, као о средству, да се законъ испунява. —

12. ФИХТЕ.

(рођ. 1762. †. 1814)

Право е кодъ нѣга *условив личне самосвести.* Поедини, као такови, неможе бити себе свестанъ, безъ да непризна биће и други умни створеня', а ова могу само обстати у колико ми нашу слободну дѣятелность ограничимо, па и онима оставимо слободно полѣ, да могу радити. Таково ограниченѣ нуждно е за упознанѣ нашегъ собственогъ умногъ биѣа; оно образуе у своіой узаемности одношенѣ права. *Право пакъ мора такође и моѣь бити*, а то е *држава. Закони су образци будуѣи пресуда' права*, коима се валя добровольно подчинити. И кодъ Фихта е држава само средство заштиѣеня права.

У Социялизму и Комунизму наука е до тога дошла, да е само држава у праву, а поедини люди служе ньой као средство, прогутани су одъ нѣ.

Сада да проговоримо што о одношеню *умногъ* и *положителногъ* права. *философично е право умно, а положително е написано право за поедине народе;* опредѣлениѥ имъ е: да оба постану истоветна; задатакъ е светске Историе, као светскогъ судие, да произведе ту истоветность, *въ светска История ние ништа друго, него развитакъ умни идеа', постепено подизанѣ положителногъ права на умно.*

Садржавмъ є *истоветно* и умно и положително право, али *формомъ* не; одредбомъ и опредѣленѣмъ законодавца важи положително, а умно право произлази одъ ума и идее права.

Монтескиє, као што смо то видили, показао є, зашто су законодавства кодъ разни народа по различномъ местоположеню, различна.

Кадъ се цѣль светске Историє постигне, онда ће бити *вештествена еднакость* између умногъ и положителногъ права.

Борба између умногъ и положителногъ права ништна є; єръ нема ни єдногъ народа, кои неби имао нешто умногъ у историчномъ призрению

Друга є борба међу њима по тому, што се философия оће да меша у оно, што се нѣ нетиче, па се у томъ показує непріятельица према положителномъ праву. Наравно да є овде тешко опредѣлити, докле се може у овомъ философия машати.

Но и положително право поступа неправо према умномъ, кадъ неће да се обзире на нѣга; а и философия нетреба да се плете у поединости положителногъ права, али то треба доиста да чини у начелима.

Сваки грађанинъ треба нешто одъ права да разуме, а како не философъ!

Задатакъ є философиє права и положителногъ законодавства, као што смо то већъ повторили, да се онай противуположай међу њима изглади, као што є и врли Професоръ права *Гансъ*, кога є Берлинско Свеучилиште тако рано изгубило, и кога рану

смрть оно и сада осећа, єръ ниє нашло нѣму достойна приємника нѣгове катедре, Гансъ є — посредствовао између *Историчне школе права и умногъ права.*

Исторична школа, коє се сада као глава сматрати може Г. *Савиньи*, пређе Профессоръ Римскогъ права при Берлинскомъ Свеучилишту, починѣ са противуположенѣмъ према философіи; но она є у томе прилеплѣна на Кантову Метафизику, што потврђава, да нема права *по себи*, да нема идее права, него да се само исторична появленя права сазнати могу; та школа вели: право є нешто, што є историомъ постало, па кадъ се законикъ за кои народъ оће да пише, онда валя узети историчный путъ, па почети у исторіи одъ почетка институция' правословни, и позаймльивати изъ оногъ права, коє є већъ употреблѣно.

Исторична школа вели: да се истинито право и истинита̀ држава мора изъ историє развияти. Она се у томъ овако изражава: право се образує, као и єзикъ *одоздо, одъ народа;* дакле сада нису нуждна законодавства, и она нека сада само оно купе, што се у исторіи досадъ образовало. Та школа ограничива се управо само на римско право, и у томе само истинити изворъ права признає, те наше време обтужує, што є оно драгоцѣне остатке тогъ древногъ права прекроило. —

Ово мишленѣ има свою и умѣстну и неумѣстну страну, а то збогъ тога, што се право понятиє пра'ва показує исто тако у идеи права, као и у животу, т. є. како се оно до садъ исторично развияло. Право мора изъ светске историє течи, а умно право има свой коренъ у уму, у идеи, као што то и *Гансъ* врло добро излаже.

Романисте у Германіи саставляю ту историчну школу; они найвећу важность полажу на римско право, ка на идеалъ права.

Тибо, бивши Професоръ права при Хайделбержкомъ Свеучилишту, кога є катедру далекочувени Романиста *Вангеровъ* наслѣдио, *Тибо* неузима у историчномъ развитку права само римско право, него такође и еврейско, перзиско, грчко, и т. д. премда се право као таково у правомъ смислу, истомъ кодъ Римляна' показало.

И философно и правословно образовани *Гансъ*, говорио є са найвећомъ милиномъ о томъ Тибовомъ мишленю *да треба писати свеобшту историю права'*, уместо да се одаємо само римскомъ праву. Његово врло дѣло: Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwickelung (право наслѣдия у светско-историчномъ развитку) може служити за основъ како се философно право са положителнимъ помирити и сложити може; онъ є показао исторични путъ, како се право почело развияти кодъ Индиянаца', докъ се до наши времена' ниє узвисило до умногъ права. Гансъ є панораму светске историє у своме дѣлу изложио. Онъ описує народе истока, классичногъ света и христіянскогъ времена по ономъ задатку, кои су они одъ духа времена и света добили; па поєдину материю права, право наслѣдия, вешто є после на понятиє пренео, и са обштегъ погледа народа извео. Гансъ є тимъ начиномъ исторични правословъ у пуномъ смислу; онъ ниє историчну школу мимоишао, него є ню попунио, премда се морао съ ньоме борити, почемъ є она извернула историчность и положителность права тако, да небуде више умногъ права. — Гансъ є исторично правословство са философиомъ с'єдинио, почемъ є показао, како светски токъ Исто-

рие, умно право уедно као дѣйствително изъ свои' таласа избацуе. Тиме ние Гансъ положителной страни православства ни найманѣ насилия учинио. Што више, оружанъ найнаучніимъ знанѣмъ права свию народа', Гансъ е ту науку избавио одъ голе емпиричности, и непосредствено пренео е ню на полѣ философие, но у коіой се она сада само као потребни удъ цѣле системе одржава. —

Досадъ смо говорили о философіи права, и о одношению овога према положителномъ праву; сада да се вратимо понятию права, о чему смо нешто веѣ у почетку говорили.

Право принадлежи духу, оно ние производъ природе, *него е духовно;* тако н. п. у праву собственоcти има истина нешто природно, али оно е основано на духовномъ одношеню. — Найпре морамо знати: шта е духъ по ономъ кадъ га сравнимо са природомъ; (то е веѣъ мало више изложено). Разлика измеѣу духа и природе та е, што се у природи све догаѣа по нужди у нѣнимъ вѣчнимъ законима; природа слѣдуе непоколебимимъ законима механике, физике и органике; звезде путую, покораваюѣи се непроменимимъ законима тежине, укроѣене и свладане силомъ привлаченя и одбияня, крозъ сву вѣчность едномъ истомъ стазомъ; елементи природни, нуждношѣу опредѣлени, гоне се еданъ съ другимъ, растѣния развияю се, вѣрно вѣчно основномъ типу свогъ рода, непрестано еднимъ истимъ начиномъ, ничу, листаю, цветаю, па и плодъ понесу, после се семене и онимъ истимъ завршe, чиме су почела; и то е тако на свагда. Главно свойство природе есть *тежина;* на противъ у духу е *слобода;* и право подпада подъ область духа. *Право е духъ, духъ е слобо-*

да, а ова є опетъ право. Слобода є поглавито свойство права. —

Сада намъ остає, да ближе изложимо природу слободе.

У Категоріи *нуждности* односе се две или више ствари єдна према другой, разликуюћи се єдна одъ друге, а неимаюћи свести єдна о другой; тако н. п. сунце и земля стои єдно према другомъ; али при томъ єдно о другомъ ништа незна; никаква єдинства нема међу ньима. — А у слободи є свесть єдинства; слободанъ бити значи: *преодолѣти оно себи супротъ стовѣе туђе;* слобода є: *да самь и онда, кадъ самь кодъ другога, при себи, да самь слободанъ и у нечемъ другомъ.* Слобода произлази изъ супротности оногъ, што є *субѣктивно, и онога, што є обѣктивно;* она є, кадъ субѣктивно постои у обѣктивноме; н. п. кућа, коя є моя собственость, то є ствар, кою самь я свладао, те є мени подпала, учинѣно є, те є самномъ истоветна постала, єръ є мой духъ ньоме сасвимъ овладао она є сасвимъ подъ моіомъ влашћу; и у ньой є моя слобода остварена. — Има два вида слободе; представимо себи н. п. цѣо светъ овай као нешто, што є предходило лицу, као одкриће божиєгъ ума, па онда я законе тогъ света примимъ и за моє. Кадъ тако учинимъ, тай обѣктъ, светъ, ниє мени више странъ, єръ самь нѣгове законе сватио, я самь ій присвоіо и то є *теоретична* слобода; наше мисли, онда су мисли самогъ онако свађеногъ обѣкта, предмета; *то є познанѣ,* слобода у обште, єръ друкчиє се я наодимъ у овомъ свету, кадъ нѣгове законе познаємъ; онда самь слободанъ у нѣму, появления нѣгова нису ми страна, неплашимъ ій се; а другчиє є за онога, кои незна, одкудъ се рађаю та появления; — то є био први

начинъ слободе. Сада да видимо другій начинъ; представимо себи светъ, да іошъ ние онакавъ, какавъ би требало да є, кои се мора истомъ учинити, да буде прави светъ, онда се слобода у томъ састои: онако, како ми што за добро наодимо, да тако буде; и то є слобода, тиме постизавамо наше цѣли, тиме чинимо да є стварь онака, како ми оћемо; управо онда є та стварь равна съ нама; то є *практична слобода*, коя се у томъ састои: да се наше мисли и *наша понятия остваравaю.* Духъ мора право истомъ родити, створити; то є кругъ или светъ права, и државе. Єданъ є дакле светъ *природе* са нѣнимъ законима, кои су основани на нужности, а други є светъ, *права;* то є нека виша природа, у коіой се ми наодимо; праву принадлежи дакле практична слобода; воля принадлежи области практичне слободе, кою ми вольомъ зовемо.

Хтети зове се: *нешто обште представити, па да оно, што я субѣктивно смислимъ и одредимъ, обѣктивнимъ постане,* т. є. да се оствари; као н. п. кадъ столаръ смисли, да начини асталъ, то є нѣгова воля, па є онъ и изврши, кадъ асталъ доиста начини.

Казали смо веѣъ, да право принадлежи духу, вольи. —

Садъ да се упитамо, шта є воля?

Кадъ се разясни понятие волѣ, види се, да ту има троє, а.) нешто *обште*, б.) нешто *особено* и в.) *повдино*.

а.) *Обштность волѣ.*

Првый обштый значай волѣ єсть: да се човекъ може свега манути; онъ се може свега опростити.

Я се могу одреѣи: и иманя и светске славе и сяйности, — па и самогъ могъ живота. Човекъ

се може у свою безкрайну унутрашньость затворити, па то є такавъ градъ, кои нико развалити неможе. — Мою волю неможе нико принудити; човекъ само у колико ниє кадаръ чега споляшнѣгъ отрести се, у толико се може побѣдити.

Први общти значай слободе єсть: *да нисмо ни зашто привезани.* У томъ є смыслу воля найпре одлученѣ одъ свега; нећу ни ово, ни оно; то *є обштность волѣ*, и по той обштности воля ниє ништа друго, него мысао, почемъ се непопушта ничему, него се одлучава одъ свега.

Тако неопредѣлена воля безъ свакогъ садржая посве є нуждна за слободу; єръ свака стварь у природи нешто є опредѣлено; духъ пакъ ниє тако склоплѣнъ, онъ ниє везанъ за ову или ону каквоћу, и то є нѣгова *одрицателна* слобода, као н. п. самоубиство, чему се само човекъ опредѣлити може, а безумно животно никако.

Дакле та одлучна обштность, прва є саставна часть слободе.

Досадъ смо говорили само о ономъ значаю волѣ, по комъ є она нешто посве неопредѣлено, но таково, што се може на што опредѣлити.

Садъ долази

б.) онай значай волѣ, по кому она има себи нешто *особено*, што супротъ стои оной обштности и неопредѣлености. Воля, коя оће само оно, што є обште, а неће да прелази ономъ; што є особено, нешто є празно. Воля мора дакле *нешто* хтети. Воля мора имати и некій *особеный садржай*; то принадлежи такође вольи. Човекъ мора имати на себи не-

што опредѣлено, али при томъ несме изгубити ону прву общтность; животно неуме хтети што обште, него свагда само нешто оће. Само човекъ кадаръ е нешто *обште* хтети; супротность и борба те опредѣлимости и неопредѣлимости, есть *слобода.*

в.) те супротности нестае текъ у ономъ, што е *поедино*; то значи: *свакогъ тренутка одъ неопредѣлимости долазити опредѣлимости.* Дакле та *опредѣлимость има свой изворъ у неопредѣлимости*, то е *самоопредѣлимость*, као трећа мисао, коя оне две прве подъ а.) и б.) изложене, свезуе, с'единява.

По тому дакле воля е духъ, *кои самъ себе самогъ опредѣлява*, изъ оногъ, што у човеку самомъ лежи. — Кадъ е вукъ гладанъ, онъ мораести, ма било изъ ока избока; истина и човекъ мораести, али се онъ у томъ може различно опредѣлити.

Све, што е поедино, есть нешто опредѣлено, кое е дано с' поля; то е природа, па на природу воля и дѣйствуе, и у томъ се човекъ као неслободанъ показуе, и воля као ограничена.

У свакомъ нашемъ дѣлу има две саставне части, два момента; у свакомъ момъ дѣлу има нешто мое, нешто туђе; па ово последнѣ оно е, што супротъ стои моіой слободи, што спада у нагоне, кои су изворъ неслободе, али такође и слободе, еръ я немогу никако другчие слободанъ постати, ако самъ себе слободнимъ неучинимъ, почемъ се слобода мора у борби оной противъ нагона' изборити, а то чини човекъ, скидаюћи са себе ону неслободу или ограничену волю, коя е само за нешто поедино везана. Слобода се мора истомъ породити; духъ има да истомъ свое одкровение светкуе, и слободи да се узвиси.

Дакле то су те саставне части волѣ; сада да видимо, шта є *нагонъ*. —

Кодъ нагона има троє; 1) *Самолюбиє*, своєлюбиє, 2) *дружевность*, дружелюбиє и 3) *знанѣ*.

1) Човека непрестано нешто гони, да дође у сагласиє са природомъ, да се съ њоме помири: н. п. кадъ самъ гладанъ онда єдемъ, па се тиме онай немиръ кои се у глади састаяо, утишао, кадъ самъ се наситио. — У овоме є човекъ неслободанъ, єръ то мора да чини; и текъ нѣговимъ радомъ, нѣговомъ дѣятелношћу постає слободанъ. —

Исто тако човекъ непрестано тражи средства да намири свой нагонъ за *иманѣмъ*. — Дакле човекъ оће, да є у слоги са другимъ людима; ту є и нагонъ за *чешћу*, коя є нешто одвећ велико важно, єръ честь трає вѣчно и с' оне стране гроба. —

2) Човекъ неће да є само са природомъ, у слоги, него и са своимъ *ближньимъ*, и то є: нагонъ, тежня за *дружтвомъ, за любави, за приятельствомъ*. Помислимо како є важанъ овай нагонъ! Шта є приятельство шта любавь? То є савршено слаганѣ єдногъ лица съ другимъ, ту є єданъ коренъ за два стабла, за два живота; єдна душа за два тѣла. — Прави човекъ неможе живити безъ ове чезнѣ, то є за нѣга необходима потреба; само гадни самолюбци могу се смеяти онима, кои насладу траже у онимъ величественимъ осећаняма; безъ ти' осећаня' човекъ є само пола човека, цѣо ниє нигда, ма шта онъ чинио. У овай нагонъ спада и породица и држава. —

3) Човекъ има на последку онай найузвишеніи нагонъ, кои намириваући оће да се стави у са-

гласие са цѣлимъ светомъ; то е онай грдни нагонъ *за знанѣмъ;* човекъ оће све да зна; нешто га мучи, гони тому, неда му мира, докъ ненамири тай нагонъ, кои е свету толико добра одъ умни одкрића' донео. Теженѣ човека да намири свое любопитство и свою чезню за наукомъ и за знанѣмъ принадлежи такође к' блаженству човека. —

Ниже нагоне имаю и безумна животиня, али само неслободне нагоне, кои су различни одъ людски, у кои' неслободи има нешто слободе.

Нагонъ за знанѣмъ найсавршеніи е. Знанѣ набавля човеку найвећу радость и задовольство; кадъ я што познаемъ, оно ние више за мене странo, сасвимъ е моимъ постало; *у знаню дакле престае она супротность између субѣктивногъ и обѣктивногъ.* Знанѣ свое, другомъ саобштаваюћи га, човекъ нигда неможе изцрпити; оно е божествене природе, и за нѣга, као и за чисту любавь важи оно: „*што више даемъ, тимъ самъ више имамъ.*“ —

Сада да видимо, како се односе нагони према слободи?

Човекъ, кадъ га воде нагони, неопредѣлява самъ себе, него ствари спольне нѣга опредѣляваю; видимъ ово или оно, па ме дражи, привлачи, а то ние слобода, еръ се она састои у томъ да самь и онда, кадъ самь кодъ други предмета', при себи самомъ, а у нагону самь при нечемъ другомъ туђемъ, а не при себи самомъ; *дакле докъ годь насъ нагони управляю, донде нисмо слободни, докле се годь за страстима поводимо, робови смо;* ограничена воля неслободна е. Страсть, коя ние ништа друго него еданъ уединѣни нагонъ, кои човекомъ овлада, неслободна е исто онако, као што е и нагонъ уобште; али човекъ може нагону супротъ стати, само кадъ постоя-

но оће, што животно неможе никако чинити, єръ оно збогъ нѣгови нагона' сасвимъ одъ природе зависи. Човекъ є кадаръ зауздати нагонъ, страсть, може уздржати се. Онъ вели: нећу ово, нећу оно, него оно, што ниє момъ нагону приятно; животно н. п. кадъ є жедно, па има воде предъ собомъ, пиће, — ниє у станю уздржати се, а човекъ кадъ неће да пиє ма изъ когъ узрока, уздржи се, премда ни онъ нетреба да умртви све нагоне, єръ тиме би и себе самогъ умртвио; човекъ нетреба да покаже свою слободу у томе, што неће ништа да пиє, или да єде, него онъ нѣгову слободу тиме показує, што се може опредѣлити, кадъ оће, да непиє ово, или оно, овда или онда; или кадъ оће гладъ да намири овомъ или ономъ раномъ, а не башъ само єдномъ. — У той вольности, што се тиче начина' како ће намирити своє нагоне, човекъ є слободанъ, чега се безумна животна лишаваю; — *човекъ бира* самъ онай нагонъ, кои ће да намири, а *животно му мора слепо да слѣдує*. Само є човекъ слободанъ, єръ онъ самъ себе може опредѣлити; а у томе се слобода састои. Слобода є дакле найприличниє свойство човеку; у умности, у томе є знакъ божіи на нѣму, кои се нигда непотире на роду човечиємъ. —

Но може се казати, *да є човекъ у нечемъ и неслободанъ; слободанъ є што се тиче начина, а неслободанъ, што се тиче садржая нѣговогъ поступаня.* — У томъ се састои само *произвольность* човека, но то іошъ ниє *права* слобода. —

Произвольность долази одъ слободе у бираню: човекъ може као што смо казали, између више нагона' бирати; кои онъ оће да намири, то є наступило у философию одъ *Шпинозе*, па у *Волфову* науку *о детерминизму* (опредѣлимости с' поля), као да зависи одъ споляшньи обстоятелства', оће ли ко слѣ-

довати овомъ, или ономъ нагону, и по тому, да е онъ у своимъ поступцима свагда детерминиранъ, опредѣленъ. —

Ми морамо с' Лайбницомъ рећи: да смо у дѣлима нашимъ истина *детерминирани*, али да нисмо *нецессирани*, т. е. да нисмо *приморани;* морамо признати, да намъ е воля детерминирана у нашимъ поступцима, али се ми ипакъ неморамо слепо покоравати обстоятельствама; *дакле та слобода остае ипакъ човеку.* —

Да видимо, како се односи ограничена воля према правой, умной вольи? —

Задатакъ е, да воля неостане ни неопредѣлима, (абштрактна), ни само за ово, или оно слепо везана, него да у оной хетерономіи (различности нагона'), такође свою автономию, (самоопредѣлимость) задржи. Нешто поедино нетреба да узмемо као цѣль, као н. п. само уживанѣ да узмемо да цѣль, *него предузимаюћи што поедино*, *треба да оно обште оћемо;* у томе се умность и права слобода састои: што ће другимъ речима значити: *да човекъ намириваюћи нагонъ, неће нагонъ, него оно обште, умъ.* —

По тому, кадъ е нагонъ за иманѣмъ уманъ, то е право собственоcти; дакле нагони нетреба да се уништаваю, него *треба да се уму подчине.*

Оно обште, или умъ заштева: *да моя слобода буде у сагласию са слободомъ други.* Понятие е дакле права: *да я мое нагоне само у онолико намиравамъ, да намиравањемъ мои нагона' и други ниве узнемиренъ,* т. е. *я треба да оћу слободну волю, коя оће слободу и други'.*

Право е дакле: *ограниченѣ само произвольности*, али не слободе, еръ оно управъ оће слободу, т. е. умность. —

Тако е у своѣмъ иманю, у своіой собствености сваки слободанъ; а то е само у држави могуће, еръ у вандржавномъ станю само е неограничена произвольность, разузданость.

Тиме текъ, да ми ограничавамо нашу понаособну произвольность, тиме, што оћемо ону обшту, умну волю, коя е слободна, тиме се текъ пораћа *право*, кое е: *слобода*, а слобода е оно, кадъ се нагони подчиняваю уму.

Право е дакле слобода, и обратно: *слобода е право.* —

Ово е найвише опредѣлениe права и слободе; у томъ излаганю придржавали смо се начела' найновие философие.

За данасъ право и слобода неда се болѣ опредѣлити. —

Желили смо да у кратко изложимо, исторични развитакъ начела' права, морала и државе, па зато се и ограничавамо само на овай прегледъ, надаюћи се да ће и то колико толико одъ ползе бити. —

Морамо примѣтити, да су се у овомъ саставу неке погрешке подкрале. — Тако одма у почетку стои: „у чувствованю то с'єдиненѣ и т. д.," место: „у осећаню и т. д." — Одма мало далѣ стои: „чувствовати или осећати што значи и т. д." место: „осећати што и т. д." А опетъ мало далѣ стои: „У осећаню непочинѣ се са спольнимъ и т. д." у место: „У чувствованю и т. д." — Далѣ примѣчавамо, да е у овомъ саставу, што се тиче правописа на разнимъ местима разно ставлѣно; тако у место: „друштво" има дружтво" и дружство;" у место „отудъ" има „одтудъ;" у место „философия," има философія;" гдигди е у прилагателнимъ ставлѣно на краю ій или ый, гдигди у родителномъ вишебройномъ ій или ы у место и и. т. п. — На страни 84-ой у трећой и четвртой врсти погрешно стои: „Слобода личности нетреба да прогута державу" уместо: „Слободу личности нетреба да прогута држава." — На страни 106, у 32-ой врсти стои погрешно: „свесть несавршене идее, у место: „свесть свесавршене идее.

СРБСКА ПОВЕСТНИЦА.

I.

ПОДАТЦЫ ЗА ПОВЕСТНИЦУ СРБСКУ ВРЕМЕНА КАРАЂОРЂЕВОГЪ, ИЗВАЂЕНИ ИЗЪ АРТІЯ ПОКОЙНОГЪ ИСИДОРА СТОЯНОВИЋА.

1. БОЙ МИШАРСКІЙ.

(На Мишару 20. Юлія 1846.)

(Прича Секула Гавриловићъ родомъ изъ Міокуса, бывшій баряктаръ у истомъ бою.

Турцы подъ предводительствомъ Везира Босанскогъ пошли су одъ Шабца къ Београду, и дошли су неки до Ушћа, а други дошли су до Власанице; но овде су ови разбієни одъ Янка Катића, кои є ту и погинуо на десетъ дана пре мишарскогъ боя.

Карађорђе дође затимъ изъ Шумадіє и набавляюћи путемъ войску састави до 10.000 людій. Стигао є у суботу увече, а међутимъ докъ су се єдни били съ Турцыма, други су шарамповъ начинили; и то вече седамъ є турски глава одсечено и 80. ком. марве сиротиньске одъ Турака отето. У неделю у ютру изиђу турски коньицы да траже србскій шарамповъ; онда ће Господаръ рећи: я недопуштамъ

никоме да излази у неделю да се біе, но седи ту и пій, па ако башъ навале Турцы, мы ћемо се туђи, а ако ненавале, мы ћемо седити съ миромъ. Онда Цинцаръ Янко заште: дай ми Господару, да изађемъ да ій видимъ какви су? А Господаръ одговори: иди ты, а пешакъ и коньикъ другій (было га е нешто и у шарамповy) некъ стои. Цинцаръ и Мутапъ се мало затимъ после неке чарке и мале гонитбе по полю врате. У неделю ніе выше ништа было. У понедельникъ ништа. Тако и у вторникъ. У очи среде стигне писмо изъ Немачке, у комъ вели: ђоко Петровићу држ' се. Савъ е Сремъ сазванъ одъ Турака да види, како ће васъ Турцы повезати и мимо Шабца протерати. Него войску убоицу, добру тури одъ Добраве (рѣке), зашто е турска убоица найжешћа одъ те стране, а одъ Саве нема ни у трећегъ кремена; одъ Цера ни у четвртогъ кремена: него коньике у планину, а пешаке у шарамповъ; а цебане ако ти треба, у мене доста. У среду у ютру ударе Турцы, найпре коньицы, и свудъ наоколо обколише шарамповъ; а Карађорђе изда заповѣсть, да се непуца докле годь близу недођу (тай ће данъ погинути Кулинъ). Одъ осамъ сатій па до подне траяо е бой и пало е неколико стотина Турака, а и Срба е доста погинуло и ранило се. *) У четвртакъ ништа

*) Кадъ су се Турцы здраво приближили шарампову (кои е было утврђенъ заоштрлястимъ проштацы ма) првый Карађорђе опали свою крцалинку, а за ньимъ сви, и Турцы се попадавши млоги, узбію. Но затимъ су опетъ выше пута юришили, алъ су свагда одбіени были. — Казую, да е Тодоръ Драгићевићъ одъ смрти избавіо Луку, но томъ приликомъ погинуо. — Прота Павловићъ казуе за Саву калпакцію, да е овай видіо, како е една кумбара одъ Турака пала башъ предъ Карађорђа, и овай стаяо е предъ ньомъ као проштацъ и чекао, но она се угаси, и онъ е онда отури ногомъ, по души те рекавши. Истый Прота казуе да е у време и у данъ онога великогъ боя было на обали Саве съ не-

ніе было, а у очи суботе стиже опетъ писмо изъ оне стране: Ђоко Петровићу! войску у планину, преседните, утекоше Турцы! — Овде ій потомъ дочекаю Прота Смилянићъ, и Поцерацъ Милошъ и овде е добіо Милошъ Кулинову саблю. — Турцы су у онай главный данъ боя были шарамповъ обтекли, па едни се бію, а други иза иьи пеку каву. Србски коняницы, докъ су се изъ шарампова пешацы тукли, стаяли су у Жабару, па после ударише крозъ шуму, те одъ Еленче села затеку Турке и растераю. — Ножина ага —. Истый данъ боя и србски су пешацы млоги изъ шарампова искочили и Турке били и гонили. Турцы повукли су се затимъ къ Сави. Што ій е могло стати у градъ, то е остало, а други надреше у планину. Сатога е и дошло оно друго писмо да ій у Китогу дочекаю. — Казую, да е ударила кумбара турска на источно-южну капію; но два момка Гружанина истурили е онако врућу наполѣ изъ шарампова. У првомъ писму было е и то: Турцы су понели и две кумбаре, него преправи мокраћу и ћебетину коньску, па држи еднако у мокраћи, те гаси. — После побѣде чинѣно е одъ стране вѣрозаконе благодареніе, као што се и свакій данъ у шарампову ютреня чинила. — У среду кадъ су Турцы, ударивши съ южне стране, пошли узъ брдо учинили су едну дову, па кадъ дођоше мало ближе, учинише другу; а кадъ се іоштъ већма приближише, учинише и трећу, и светъ се уплаши, и побеже къ средини шарампова са своръ места; но Карађорђе, потегне саблю и поврати га на свое место. Карађорђе е по шарампову идући држао штапићъ одъ острагъ, и мотріо и храбріо люде, а за ньимъ е момакъ носіо крцалинку, на коіой на едной кити было е три

мачке стране уздигнутъ еданъ дирекъ съ клиновима, на комъ е стаяо еданъ човекъ и казивао свако позоріе, кое су одма рапортирали вышой власти (у Бечъ).

литре злата. Карађорђе имао є ту райтхозле и гунь, на глави црну шубару, исподъ кое се три прста фесъ видіо, на ногама опанке, за поясомъ две пушке, о бедрима саблю дугачку и праву. — Срби су се онда носили као и данасъ, само што су имали капе кои одъ чое, кои одъ абе, црвене зашилясте. Млоги су Турцы попрелазили у Немачку, но и овде су ій са Мишара стигли Срби, нарочито Мутапъ и Цинцаръ Янко, кои є четиръ бега тамо погубіо. Одъ учинѣногъ ту плѣна, налази се и данасъ кодъ нѣгове фамиліє ножъ, на комъ стои име Алибегъ. (ово казує Цинц: Янка сынъ Любомиръ). Казивао ми є маіоръ Ђука да є на данъ Мишар. боя, было на немач. обали 4. Генерала, међу ньима и самь команд. Шемшеи.

Одъ западо-источне стране діягонално къ южномъ углю шарампова на Мишару на 63 корака далеко налазіо се Карађорђевъ чадоръ, а до нѣгова недалеко Милоя Трнавца; а за ньима подалѣ стаяла є цебана.

---

2. БОЙ НА ЗАСАВИЦЫ.

(Причао ми є у Равню 22. Юліа 1846. Живанъ Симићъ, комъ є одсечена рука на Буковицы у Босни.)

Турцы коньицы и топціє (съ 10 топ.), кои су већъ отели были Лешницу, дошли су поредъ Саве и ударили на Србе, кои су ій чекали у шарампову кодъ Засавице; у петакъ у ютру ту су осванули. Пешакъ веругаюћи ровомъ и закопаваюћи се приближіо се 25 коракляій до шарампова, а кодъ ка-

піе іоштъ су ближе приступили (Раде изъ Совляка, кои е Турчина смотріо, где пои коня у Сави, убіе га изъ шанца шишаномъ). Ватра изъ пушака и топова траяла е еднако и даню и ноћу 15 дана, и у трећій четвртакъ Турцы провалише шарамповъ кодъ Засавице на жной страни, па онда едни левимъ, а други деснимъ ендекомъ идући, поврвише унутра. — У среду на вече прокопали су были и Срби свой шарамповъ, па долазили у ендекъ, те се били съ Турцыма. У петакъ, кадъ су Турцы продрли, држали су се Срби до ићиндіе, біюћи ушавше Турке изъ пушака, а оне у полю изъ топова. Чупићъ, Прота Ненадовићъ, Милошъ Обреновићъ, Молеръ и Сима Катићъ Прекодринацъ были су войводе. Турскій еданъ топъ біюћи изъ преко Засавице, пребацы у немачку страну и одавде се запрети выше то чинити. Турцы, кадъ Срби почеше бегати, наклопе се за овима, и коньикъ и пешакъ, и гонили су ій до Митровице, па се вратише у логоръ. У шанцу ніе Срба млого погинуло ал' у бѣгству, ко ніе утекао у Немачку и у аду, и ко ніе преплиро Засавицу, сви су (до 3000) пали одъ Турака, или подавили се. — Войводе быле су ту у колебама. 8 топова имали су срби и међу овыма два коньичка. Табля турска на обали савской была е одъ шарампова 160 кор. далеко. — Турцы остали су у логору неделю дана и одмарали се, па се онда кренуше на Шабацъ. Сви србски топови пали су у плѣнъ Турцыма. У бѣгству овомъ но юначки пао е Зеко булюкбаша, кои е свое голаће — бећаре — уставіо и рабро се држао съ Турцыма. Тукао се съ ньима иза неки фатова, а после кадъ му цебане нестало, побаца и онъ и нѣгови момцы новце у Засавицу и ударе ножевима у Турке, и пошто су заменили свое главе, попадаю готово сви. У бѣгству погинуо е и булюкбаша Ненадъ изъ

Дворова, Лука изъ Табанова, Стояновъ првый булюкбаша. — Дереденлія везиръ босан. дошао є єданпутъ у войску турску и издао заповесть: гайтанъ око врата, ако за три дана неузмете шанацъ. — Издая капетана немачкогъ, да по Стоянову казиваню Срби немаю довольно цебане. — Кадъ су Милошъ Обреновићъ и Прота Ненадовићъ и Молеръ и Дринчићъ дошли у индатъ шарампову засавичкомъ, и пуцаюћи изъ топова куражили обшанчене Србе, разнесе се гласъ по войски турской, да є стиго Карађорђе, и Турцы почели су товарити и спремати се да сутра данъ беже, но уставе се, кадъ шпіони доказаше да ніє. — Цинићу Алибегу изъ Бапѣлуке говоріо є єданъ Турчинъ: да недоћоше намъ они майстори изъ Французске, турско бы царство страдало, на Карађорђу. Будући су оне мине и ровине Французи кодъ Засавице и на другимъ местима онога лета строили. — Одъ прилике на 600 коракляій Турцы су кладама загушили и прешли Засавицу (одъ меане где се иде къ Засавицы). —

3. БОЙ НА САЛАШУ.

(Причао ми старый Попъ у Бадовинцыма 22. Юлія 1846.)

Турцы, кои су већъ были прешли Дрину и налазили се кодъ Бадовинаца на Прудови, одвоє се до 800 одъ други, подъ Мехмед-капетаномъ и дођу у Салашъ Алнагинъ, па одавде ударе у Совлякъ те га оплѣне и изгору, па враћаюћи се крозъ Салашъ попале и нѣга и пођу у логоръ. Срби су онда чували стражу између Салаша и Совляка; затимъ стигоше Катићъ, Вунца и Чупићъ съ 400 коняника и

учинише юришъ и погубише преко 200 турака одъ оны, што су плѣнъ терали. То е было узъ частный постъ, четврте неделѣ. Први су Турцы были измакли; па кадъ чуше, како стражньи проѓоше, несмедоше се вратити него одоше у свой логоръ. Срби наюрили су у овомъ бою Мехм.-капетана на Дрину, кои е едва измакао. Хитіо се еданъ за ньимъ миздракомъ, но га е промашіо. Одъ Срба у овомъ бою, само се едно момче ранило збогъ тога, што се сишло да скине съ Турчина чакшире и одъ овогъ е было ранѣнъ (истый попъ прича). Чупићъ е еданпутъ уватіо едногъ Србина изъ Босне, Матію, будући су га босански селяцы тужили, да се онъ договара съ Турцыма. Питао га е найпре, да каже, колико има Турака? Овай одговоріо е седамдесетъ хиляда. Онъ га затимъ пусти у войску на Црной бари кодъ цркве, да види, шта ће другима казивати. Но кадъ Матія нађе свогъ шурака изъ Богатића, Николу Ђевића, каже му: шта ћешъ ту одъ Бога нашао; да вы знате, колико е овамо Турака? Та да се у козій рогъ завучешъ неможешъ се сакрити. Ово кадъ дозна Чупићъ, стане га жестоко еданъ данъ бити топузомъ, тако и другій, па заповеди, те га момцы нѣгови изкомадаю. То е было мало пре Мишарскогъ боя о Троицама.

---

4. БОЙ НА ЛЕШНИЦЫ.

(У Лешницы 23. Юлія 1846.)

Шанацъ кодъ Лешнице доле у равни начиніо е Бакалъ Милосавъ друге године пошто е Шабацъ узетъ; зато га е начиніо, што е Босна врло овамо у-

дарала; прелазили су Турцы преко Дрине спрама Янѣ и ту су начинили логоръ, кодъ аде Ранитоваче; первый путъ су га начинили, кадъ су Турцы наше подъ Карађорђемъ разбили на Жичкомъ Полю. Онда су одма ударили до 10.000 Турака подъ Мемедъ Капетаномъ Видаиѣемъ, кои є погинуо на Мишару. — Турцы су овде седили, но први су момцы изъ Мачве и Поцерине ударили на ньи и попалили, кадъ имъ є Карађорђе поручіо: удрите вы отудъ, а я ћу одовудъ. — Доцніє млого после тога дао є господаръ Лука начинити овай другій шанацъ на брду. —

Другій путъ є ударіо Турчинъ предъ пропасть.

Иначе су се непрестано били, тако, да за неколико година ніє се у Мачви сеяло, нити се чуо петао у ньой, докъ ніє Карађорђе Турке изъ Србіє истерао.

Іованъ Црвендлакиѣъ, род. изъ Новогъ села, быо є 15. год. старъ, кадъ є Немацъ заратіо съ Турцы, а кадъ є узимао Шабацъ и Београд, онъ є везивао ньима порціуне, и памти добро кадъ є подъ Шабцемъ была немачка ћупріа; и кадъ су Немцы пролазили овуда на Соколъ.

Лешница є за єдно 5. дана узета. — Глиша Лазиѣъ изъ Новогъ села. — Панта и Матія Милошевиѣи изъ Прнявора — то казую. —

Крозъ 7. година умрло є само 7. людій на поняви кодъ куће у два села: Новомъ селу и Прнявору, а 207 є погинуло на бою. —

5. Покойный Попъ Вучко Поповићъ изъ Ацибеговца опояо е Карађорђа. — Попъ Милосавъ изъ Раче (на Морави) быо е онда ђаконъ, и зна млого о томъ случаю. — Кадъ су гађали Наума Крнара, повадіо е у оной обрани саблю и пола церића засекао.

(Све ово казивао ми е Попъ Церовач. Гаврилъ Савићъ, кои ме е изъ Паланке допратіо у Церовацъ и кодъ когъ самь угошћенъ преноћіо. Рече ми и то: я самь еданпутъ читао Вуицы едно писмо овогъ садржая: Благор. Г. Вуица! Разумео е Ч. Паша преко Генерала (Червенке?) да е Господаръ Ђорђе у Србію прешао, и по нашемъ мнѣнію онъ се мора задржавати у Баничини. Дакле препоручуемъ вамъ, како бы га опазили, да намъ явите.)

---

6. У ЖАБАРУ 18. АВГ. 1846.

(Прича Радованъ Радошевићъ, бывшій подъ Карађорђемъ булюкбаша, капларъ и капетанъ после пропасти на Каменицы.)

Карађорђе родіо се у Вышевцы, где му е отацъ быо на Тур. кованлуку. Онде се налазила една велика буква, ракляста, и люди казивау: ту се родіо Карађорђе (7 ока е было у нѣму, казуе повѣстникъ, да е слушао одъ матере Марице). За време детинства быо е у сиромашномъ и бедномъ стању: налазіо се и готово е одрастао кодъ свои стричева — Радошевића у Жабарима у Зольиномъ полю, где су родительи нѣгови имали неколико шльива. — Пре Кочине краине доће порешчія и заиште одъ

Карађорђева отца порезъ; но овай ніє имао, а порешчія подсече му у колиби сою, рекавши: кадъ немашъ да дашъ, а ты иди одавде. Онда се они одселе у Тополу и оставе у Жабарима свое винограде.

---

7. БОЙ НА СѢНИЦЫ.

(одъ истогъ Радована.)

Войске є србске было око 20.000, у ньой 5.000 коняника, 9. топова, међу овыма 2. кубуза. Войска дошла є прво у Ужице. Одавде пређе Аціинъ бродъ на Моравицы, затимъ подъ Мучань, велику планину; после у Кладницу, варошицу турску, подъ єднымъ брдомъ; изъ кое Турцы, бывши нешто прегажени, утекоше. Одавде дође войска после єдногъ сата у неко село подъ брдомъ; ту остану топови; коньикъ оде къ Сѣницы и нешто пешака, кои ће да граде кошеве за топове. Кадъ око зоре дођу по топове и войска съ ньима подъ градъ приспе, и одма стану пуцати на Сѣницу, недавши Турцыма ни тренути. Варошь се одма дигне; Турчинъ оде у градъ. Срби узму апію одъ кућа и однесу у станъ да се грею. То є было око Ђурђева дне. Првы дана обсаде, прикраду се србске топціє и намазавши катраномъ капію градску, запале є. За ньіову обрану пристало є выше одъ сто людій. Сутра данъ Карађорђе даде имъ 10. рушній бакшиша, а войски подели 9 ока рушній. После 3 неделѣ обсаде, кадъ су се већъ Турцы спремили были, да беже, дође имъ у помоћь самъ пешакъ одъ 300 — 400 людій; но ови одъ Срба буду сви потучени, нашавши се у тесномъ ме-

сту. У томъ бою укопао се быо у стену єданъ Арнаутинъ Латинъ и пуцао на наше. Но кадъ стадоше одозго на нѣга каменице котрляти, онъ искочи, и Срби га-увате. Онъ стане викати и крстити се, я Латинъ, я Латинъ! но Радованъ Радошевићъ (Повѣстникъ) потегне кубуру, те Латина, у кожуу беломъ убіє. — Пошто обсађени Турцы видише да се немогу одбранити, пошлю депутирце и стану се разговарати о предаи. Срби имъ допусте, да иду у Арнаутлукъ безъ оружя. Одвои се ньи половина изъ града; но ове Срби на вѣри све и мушко и женско изсеку. Онда она у граду заоставша половина несмедне на полѣ, но одржи се іошъ око 6 дана у граду, па истомъ кадъ добію одъ Срба таоце и пратню, изиђу и оду у Арнаутлукъ. — Войска се садъ дигне на Новый Пазаръ и доспе тамо у Петровъ постъ. Младенъ стао є са своіомъ войскомъ оздо кодъ Тополе узъ Рашку, Карађорђе кодъ Ђурђевы ступова са свима топовима на єдномъ брду. Пляко станіо се озго низъ Рашку. Коньикъ є быо свакій кодъ свогъ господара. Са зоромъ учини се юришъ на варошь. У овомъ є Радованъ, збогъ нѣгова ясна грла наређенъ, викао: удри! удри! и тимъ начиномъ раздавао пешаку фишеке. До 8. сатій было є све у рукама србскимъ; варошь огрезне у пламенъ, и Турцы утеку у градъ. Пошто су єдно 8. дана на градъ пуцали и стеснявали га, стигне изъ Србіє татаринъ и яви за пропасть на Каменицы, и Карађорђе одма ону ноћь пође натрагъ преко Голіє. —

---

8. У ТОПОЛИ 19. АВГ. 1846.

Миланъ Марковићъ, рачуноводитель при зиданю у конаку, казує да є 1808. србске войске свега

было 73.000. Овай човекъ, за когъ ми є самъ Свет. Князъ говоріо, да є певацъ био кодъ покойногъ му отца К. Ђ., врло вешто удара у гусле и лепо пева. Онъ врло добро зна причати, како К. Ђ. и зашто є убіо своГъ млађегъ брата Маринка, кодъ кога є био наместіо да му води тефтере у дућану, кои є К. Ђ. брату Маринку съ неколико стотина ока соли и съ другимъ ситницама био поклоніо, само да се овай еданпутъ смири и да не чини зулумъ народу. Но я нисамь могао доспети да саслушамъ и забележимъ речену повѣсть о смрти Маринковой.

---

9. ВОЙВОДЕ КАРАЂОРЂЕВЕ.

(Као што причаю Гая Пантелићъ и Риста Ђурђевићъ.)

1. Лазаръ Мутапъ изъ Прельина (Конѣвића) Рудн. Окр.

2. Милошъ Обреновићъ.

3. Арсеніє Ломо изъ Драгоня Рудн. Окр.

4. Милићъ Дринчићъ изъ Шеберишћа (?) Рудн. Окр.

5. Антоніє Плякићъ изъ Каменице, Рудн. Окр. Гая га є довео Карађорђу, пошто му рече: айде држаће те, како Мула Юсуфъ Узунъ Мехмеда, и онъ дође и бы срећанъ, поставши нѣговъ зетъ.

6. Милошъ изъ Опланића Краг. Окр.

7. Стефанъ Ганићъ изъ Орашца Краг. Окр.

8. Димитріє Парезанъ изъ Брзана Краг. Окр. (погинуо на Делиграду).

9. Стефанъ Яковлѣвићъ изъ Белушића Ягод. Окр.

10. Кнезъ Єфта изъ Бачине, Ягод. Окр.

11. Кара изъ Варварина Ягод. Окр.

12. Здравко изъ Ђуниса.

13. Вићентіє изъ Корићице Окр. Краг.

КАРАЂОРЂЕВА ДЕЦА.

1. Са'ва (уд. Плякина) 2. Сара, 3. Пола 4. Сима, 5. Стаменка, 6. Алекса, 7. Александеръ.

Мати К. Ђ. Марица умрла на 3 — 4 год. предъ пропасть и лежи у Тополскомъ гроблю съ Маркомъ своимъ сыномъ; а обешеный іой сынъ Маринко лежи исподъ Тополски винограда са іошъ двоицомъ погублѣномъ.

ГРОБНЫЙ НАДПИСЪ К.ЂОРЂА.

Поставлѣнъ одъ Кн. Милоша.

Овди леже кости Георгія Петровича Чернаго, подавшаго Сербскому народу начатокъ ко избавленію у 1804 лѣту, бившаго потомъ верховнимъ вождемъ и господаромъ до 1813 лѣта тогоже народа, а у овому наведенъ интригами непріятеля србски уклонися у Австрію и отъ туда послѣ єдногодишняго ареста преселися въ Россію, гдѣ съ возможною почестію отъ правителства примленъ; но неизвѣстно изъ какова узрока избѣже отъ туда и въ Сербію возвратися, и овди отъ турскаго правителства усѣ-

ченіемъ глави живота лишися мѣсеца Юлія 1817 года.

---

10. БОЙ НА ЯГОДИНИ.

(У Ягодини 21. Августа 1846.)

(Одъ Міяила Іовановића, бывшега у Кочину краину 12 — 15 год. рођена у Ратаю у Окр. Крушев.)

Карађорђе дошао є до штиплянске воденице у великій постъ (1804) кадъ є была велика вода (Бѣлица) съ доста пешака и коньика. К.ђорђе удари одъ Штипля, а Младенъ одъ Белице. У Ягодини быо є онда Кучукъ Алія, и дошао му є у помоћь Гушанацъ Алія. Уводеницы близу лесковачке маале было є 20. Срба затворено и утврђено, међу ньима као глава быо є Іованъ Яковлѣвићъ. Турцы ій пошту на предаю, и они се предаду К. Аліи, пошто су неки одъ ньи біюћи се изгинули. Турцы су имали єданъ шанацъ око амаама. — (За денкове незна ништа рећи). Срби су три дана ту на Турке ударали. Но кадъ видише, да немогу Турцыма ништа наудити, измакну съ великомъ своіомъ штетомъ. — 125 глава Србски натакли су Турцы у Ягодини на шаранпову (неке су као кукурузе по две за перчинъ везали и вешали). Пошто є Куч. Алія после 10. дана отишо у Београдъ, Ерліє ягодинске пошто су се били 2 — 3 дана подъ Абдагомъ, оду у Ћупрію. Срби потомъ дођу и изгору Ягодину.

---

11. БОЙ НА КАРАНОВЦУ.

(одъ истогъ Міяила.)

Карађорђе доведе повелику войску (конянике и пешаке, доцніе и 1. топъ) предъ Карановацъ на Камоцоръ планину. Овде е войска боравила 3. неделѣ, до Петрова дне. — У Карановцу быле су Турске поглавице: Арчиновићъ, Плякићъ, Згура. Међу Србима имало е и Турака: Балота, голый сынъ Асанъ Чучуковићъ и іошъ два оце и ньіови момцы. — Испрва ударили су Срби и били се безъ топа; па кадъ немогоше ништа свршити, Карађорђе остави войску и врати се у Тополу и узме топъ, па ту затекавши Мияила Іовановића (повѣстника) съ нѣгова три момка, рече му, айде и ты са мномъ и поведи те твое симироте, (шальиво тако ій назвавши) да ій видимъ какви су, и да се мало науче; и тако дође къ войски предъ Карановцемъ. Пошто су се били іошъ два три дана, и пошто погину Згуро у Карановцу и паде неколико и съ едне и съ друге стране, Карађорђе науми да Карановацъ на юришъ узме; но найпре поручи Турцыма: „да пређете на ону страну Ибра, па небойте се, ништа вамъ неће быти, а мене да знате, ето на Петровъ данъ око ручка у Карановацъ, да нико се нашао ніе!“ Па упаради войску, поставивши Чарапића на десно, а Янка Катића на лево крило, среду пакъ онъ съ Миловаћомъ изъ Гораша съ коньицыма и топомъ заузевши; и овако пошавши нађе пустъ Карановацъ и изгоре га. Садъ она два оце стану кодъ цаміе и стану К. Ђ. молити да неупали цамію и онъ одобри, а кадъ войска србска дође до Мораве, онъ врати неколико момака и изгору цамію.

12. БОЙ НА ВАРВАРИНУ.

(У Варварину 22. Августа 1846.)

(Одъ Протоврея Стояна Милићевића, родомъ изъ Сићевца у Окр. Алекс. имавшеегъ у Кочину Краину 2 до 3 године кои е было у томъ бою.)

Турцы дођоше одъ Крушевца (пошто су се съ нашима побили на Ясики); было ій е до 60.000 пешака коняника и топція, прегазили су Мораву где е кои доспео. То е было после Успенія 1810. године. — Срби по договору съ Руссима дошли су пре Турака у полѣ. Првый е дошао Айд. Велько са 150. коньика и станіо се на єзыку у Моравску аду; после Станое Главашъ съ 1200 пеш. и конь.; па Младенъ съ млогомъ войскомъ и съ топовима; па Пляко съ приличномъ войскомъ и съ топовима; па Миланъ и Милошъ съ прилично войске (изъ овогъ ће поля отићи Миланъ у Влашку и то пре боя); па Милое кнезъ Левачкій съ 3000 войске; па Єфта, кнезъ Ягодинскій съ 3000 войске; па Илія Баряктаровићъ кнезъ Параћинскій дође изъ Делиграда; па кнезъ Ражань. и Алекс. Милићъ баба Стояна Милићевића съ 1000 войске, кои се као депутирацъ вратіо онда изъ Цариграда; и измећу други найзадъ дође К.ђорђе съ великомъ войскомъ, па оде, єръ га Срби изъ политике склонише да иде и да преда вр'овну команду Графу Орурку, кои е ту имао око 700. Русса са 6—7 топова, и кои е Србске поглавице корео, што му нису явили, да е толика сила у Турака, па да доведе већу войску; а Богъ зна єли могао и довести већу? — Онъ е по одлазку К.ђорђа выше пута назвао у очи Младена крмачомъ, а нѣговъ толмачъ, єромонакъ Танасіє, окупіо е єдногъ дана и біо камціомъ Єфту, кнеза Ягодинскогъ, говорећи му: што неизићешъ и ты у бой за твоима, него стоишъ ту

у бурделю? — Дакле є свакояко добро было К. Ђорђу, ако є радъ быо своє уваженіє да одржи, уклонити се. — Срби су имали свега до 20. топова. Турцы подъ везиромъ (Рушићъ пашомъ?) у дарише на Србе съ источно-южне стране, где су се были станили кодъ єдногъ шумарка. Србски коняницы изиђу предъ Турке и побію се съ ньіовимъ коняницыма. У овомъ су сраженію ранили се Айд.-Велько Станоє Главашъ, Кара Стеванъ войвода Тешнићскій и млоги други, а ни єданъ осимъ Стевана Кутуле, баряктара изъ Леша непогину, а узели су 3. Турске главе и 2 баряка и узбили Турке. — Графъ Оруркъ извео є томъ приликомъ руску войску изъ шанца и устроіо карре, па кадъ се годъ коньикъ србскій раступіо, онъ є Турке изъ топова затирао, и шестъ є турски топова замучкао, но ту 3 своя Русса изгубіо, кои су потомъ у шанцу опояни и погребени были. Бой овогъ дана траяо є одъ подне до 4 ½ сата после подне. Турцы су после мировали 5. дана, и млоги отишли те палили села узъ Мораву и арали. Но 6-тый данъ обтекоше Србе одъ Србске Мораве съ источно-южне стране па до Беле цркве и коньицы и пешацы. А Срби по заповѣсти Графа Орурка неизиђоше изъ шанцева но ій одавде бише изъ топова. Коньикъ турскій ю риши узъ Мораву са сѣверне стране, те нагна на шанацъ србскій. На то Графъ Оруркъ пусти своє Козаке, кои Турке узбію. А кадъ Турцы опетъ навале, онда изиђу и србски коняницы, те погнаше Турке и надбише, узевши до 12 глава, између коій єдна є особито велике бркове имала. Садъ окупи ій Руссъ, па измешавши са своима и србске тоцціє, съ картачемъ велико число Турака, коньика и пѣшака побіє. Бой є овогъ дана траяо одъ ютра до 3. сата после подне. Турцы ону ноћь омркоше, па неосвануше. Срби тели су ій гонити, но недопусти имъ Руссъ. (Овде ми наумъ паде како є Аеціюсъ,

вождъ римскій Торисмунда краля вестготскогъ одвратіо да неудара далѣ на побеђеногъ већъ Атилу на каталаунскимъ поляма!—!)

Къ бою на Варварину.

На Варварину была су два шанца, горньій и дольный, у првомъ были су и Москови и наши а у другомъ само наши. К. Ђорђе быо є ту првый данъ боя, па кадъ навалише Турцы на каре русско, дође у шанацъ и рече, ко не изиђе наполѣ, ћу му главу одсећи. Срб. пешацы покрай Мораве юришъ учине, и отераю Турке до њиногъ шанца, и выше одъ 10. баряка освоє. *) — Турцы су выше Маскара (онда одъ Турака попалѣногъ) боравили.

---

13. О БОЮ ИЛИ УЗЕТКУ КРУШЕВЦА.

(У Крушевцу 23. Авг. 1846)

Нисамъ имао, нити самъ збогъ други важніи боєва тео губити времена, да распитуємъ. Но кодъ Кнеза Лазара цркве читао самъ на єдной плочи, да є *Коста Симићъ*, рођ. братъ Стояна и Алексе Симића, погинуо у битки на Ясики 12. Авг. 1810. год. — О комъ причао ми є спроводитель до Алексинца, Окр. Крушевачкогъ пандуръ Яковъ, да є некій Яковъ изъ Пасяка, Окр. Крушев., видећи у свогъ господара Косте лоша (уморна?) коня дао му свогъ болѣгъ, и да є овай — Коста — оданде избегао,

---

*) Онай є данъ Г. Оруркъ, кадъ є срео когъ Србина у чело любіо: браво, войницы, люди! говорећи.

но да е далѣ негде у Турке огрезао и погинуо. За слугу Якова, кои се и на лошемъ коню спасао, каже да е и садъ живъ, и да га лепо пазе и надгледаю ГГ. Симићи.

---

14. ОПИСАНІЕ ЋЕЛЕ КУЛЕ.

(У Нишу 24. Авг. 1846 год.)

Дошавши 23. Авг. т. г. у Алексинацъ, замолимъ Г. Окр. Началн. Дабића и карантинск. Г. Дра Димитріевића, те съ пасошомъ заграничнымъ и съ два латова 24. Авг. непомешано довеземсе у Нишъ; где мало одпочинувши, извеземсе до овде описуеме на добаръ ¼ сата одъ Ниша къ Цариграду идући удалѣне ћеле-куле.

Кула е 4-уголна высока е око 15. стопа, а у страни с' пута цариградска и у противоположеной широка е или дугачка 13. стопа и 4 палца: съ друге две стране дугачка е одъ прилике 13. стопа. Има уоколо 56 редій глава, а у свакомъ по 17, дакле свега 952 главе. Лице куле одъ цариградска друма и овомъ противоположено одъ чивилука има у она 4 одѣленія, где стое главе, одъ цыгаля строене квадрате и у овима налазе се кречомъ утврђене главе. Кула е покривена ћерамидомъ, но кровъ е садъ у рђавомъ станю. У кули, по казиваню Нишлія нема глава; но само с' поля у она горня 4. одѣленія са све 4. стране. Каменица село, лежи одъ ове куле къ сѣверу, одъ прилике ¾ сата далеко, између села Матеевца горнѣгъ и дольнѣгъ; наслонѣна е стражньомъ части, одъ Србіе, на едно каменито брдо.

Казує некій Хаџія, Србинъ у Нишу, да є после пропасти на Каменицы Ниш. Паша давао за сваку србску главу по 25. гроша, па заповедіо (срб.) ћурчіяма, да ій одеру, те ій одеране слао, да се узидаю у кулу, а коже ньіове дао штавити и потомъ напунѣне памукомъ, послао у Цариградъ. Томъ приликомъ єданъ Арнаутинъ донео є 9. глава, међу коима су быле две Турске, коє му нису урачунане но за коє су га карали. — Паша прво быо є заповѣдіо Христіянима, да побієне Србе поскидаю и завуку у јракъ па да ій загрну земльомъ; но другій є данъ заказао, да се већъ загрнута тѣлеса одгрну и извуку на полѣ, да ій разнесу и прождеру пси: и то су Христіяни съ великомъ мукомъ морали извршити.

---

15. О БОЮ НА КАМЕНИЦЫ.

(На Делиграду 25. Августа 1846.)

Илія Ћоса прича: (рођенъ у Делиграду; у Кочиномъ рату 15—16 год. казує, кадъ су Немцы градили миръ съ Турцыма, да є у неделю викао телалъ, да иде ко оће у Земунъ, а ко оће, некъ остане. Ћупрія између Земуна и Београда поквари се у вторн., а у среду око ићиндіє улѣзе Турчинъ у Београдъ. — Одъ нѣга є вели К. Ђ. быо 10—12 година старіи. Каже, да є К. Ђ. носіо црну одъ ягнѣта капу, коя є на вр'у имала нешто црвене чоє.)

До Каменице нисмо срели никакве Турке. На два дана пре ђурђева дне стиглисмо тамо, а четвртый данъ по Св. Троицы пропадосмо. 1-вый шанацъ

начинисмо на Чагару съ ове стране Нишаве, у комъ су Срби изгинули. У овомъ е было поглаваръ войвода ресавскій, Стеванъ Синђелићъ, родомъ изъ Грабовца у Ресави. Съ ньимъ се налазіо Ђорђе Крагићъ, родомъ изъ Корица, Окр. Алексиначкогъ; бинбаша Пеша изъ Бобовишта Окр. Алексиначкогъ; Цветко Поповићъ изъ горньи Матеєваца, наіе Нишевачке. На Чагару, ко ће да гради шанацъ? инатили су се 3. дана. — 2-гій шанацъ было е у горньи Матеєвцы, где е каменита кула; у овомъ се налазіо Петаръ Добрнацъ съ Велькомъ. — 3-ћій шанацъ было е выше Матеєвца, одонудъ Каменице; у овомъ е заповедао войвода параћинскій, Илія Баряктаровићъ, родомъ изъ Извора Окр. ћуприскогъ, кои се зато поставіо овде, да неда Турцыма улазити међу Србе. — 4-тый шанацъ было е у Каменицы, у комъ се налазіо главный комендантъ целе ове србске силе, съ наіискимъ четама, съ коморомъ и цебаномъ. — 5-тый шанацъ было е изнадъ Каменице, выше цркве, у комъ се налазіо войвода млавскій Паулъ, родомъ изъ Мельнице, Окр. Пожаревачкогъ († одъ Френге кодъ Дубравице близу Београда). — 6-тый шанацъ было е у долньи Матеєвцы, у комъ су се наместили Милоєви бећари. — Айдукъ Велько боравіо е са свои 100. коньика у горньи Матеєвцы, да се тамо нађе, где бы нужно было. — Командантъ Милое хотео е одма, како су дошли, да удари на Нишъ; еръ у нѣму ніе имало войске, а шанцеви были су забаталѣни и стра' оживіо, но неда-де му Петаръ Добрнацъ, говорећи: Турцы имаю млого топова, па ће намъ досадити. (А найболѣ бы было да су се утврдили у нишевачка брда и затворили путове турской сили, коя е потомъ дошла у помоћь Нишу.) Турцы су одма после два три дана почели ударати на Србе; но ови су ій свагда одбили и растерали, па ишли по наіи нишевачкой те

плячкали и плѣнъ у войску дотеривали. — После 7—8 дана отиде Велько са своима у Гургусовацъ, еръ су тамо были Турцы (ради заръ да га одвое одъ главне силе) ударили. Велько се опетъ после вратіо на Каменицу, па опетъ отишао у Гургусовацъ. И у овай паръ на два на три дана доцніе отиде за ньимъ и Добрнацъ са своіомъ войскомъ (као Вельку у помоћь). И тако кодъ Срба остане врло мало коньика; а Турцы су се међу тымъ еднако купили и мложили. После одлазка Петрова на два дана ударе они и пешакъ и коньикъ и топъ на првый србск. шанацъ на Чагару; но Срби се у томъ шанцу одбранише. У среду по Св. Троицы упарадише се коньицы турски, прво бели, па за ньима зелени, за овимъ алатасти, па доратасти, па найпосле црни, а предъ првый редъ истераше 2. топа коньичка; па кадъ дову свршише, они избацыше два топа те полако приближише се къ шанцу чагарскомъ. Одавде, изъ шанца, оспесе еданъ плотунъ па се претрже, а Турчинъ онда преко шанца, кои ебыо безъ коля и врльика; што ніе имало горе на близу, па стадоше севати саблями и сећи. Срби држали су се јуначки, секли су ножевима и тукли кундацыма Турке одъ ютра до ићиндіе и попадаю готово сви; ньи троица, четворица излѣгоше сасвимъ ранѣни: ћукъ Милошъ изъ Ћићевца, Окр. Алекс. быо е на 7 места ранѣнъ; Дача изъ Дреновца, Окр. Алексинач. добіо е 12. рана и све лежао на трбуу. Едномъ изъ Ресаве, кои се онако ранѣнъ, пошто е изишао изъ шанца, на своимъ ятагану поштапао, была е полутина стражня одъ главе пресечена и заносила се натрагъ, па му е привеза и саставн Стеванъ Кара изъ Левча и доведе га іоште жива до Делиграда. — Други Срби у осталимъ шанцевима, кадъ видише, како проће онай шанацъ, и како Турцы секу Србе, поплаше се, па нико одъ войвода незмеде да съ войскомъ у помоћь притрчи

кнезу Стевану, но стадоше измицати и бежати. Паул бio е испрва на Турке неколико топова, но кадъ се ови са Србима измешаше, морао е престати. — Милое, за когъ се говорило, да е приміо одъ Турака пуну лубеницу дуката, те недао помоћи Стеванову шанцу, изведе свою войску, и съ другимъ войводама дође у Делиградъ. — Срба е тай данъ кое у ономъ шанцу, кое у бѣгству пало до 4000. — За кнеза Стевана, да е спаліо џебану, незна. — После месецъ дана дођу Турцы на Делиградъ и узму га, еръ га Срби оставише.

КЪ БОЮ НА КАМЕНИЦЫ.

(Одъ Милована Павловића, Кукића, Члена Суда Окр. Пож.

Г. Кукићъ непризнае, да Петаръ и Велько нису тели ударити на Нишъ; но каже, да су они то башъ навальивали. докъ се небы Турцы болѣ утврдили и умложили: па други недадоше. Каже да е испрва у ономъ шанцу на Чагару было войске измешане одъ сваке наие, па да е едномъ дошао Стев. Синђелићъ къ Милою, кодъ когъ су се све старѣшине скупиле, и рекао: побратиме Петре! онай шанацъ или да га чувашъ или да га чувамъ: нећу выше онаке мешавине да држимъ. Петаръ му на то одговори: шта побратиме Стеване? ніе ли болѣ да га сви чувамо, него ли да га еданъ држи. Онда Стеванъ рече: нећу я тако, но и проч. „е добро побрат. Стеване! Миловане! (повѣстнику, свомъ булюкбаши) да идешъ и да изведешъ све мое наполѣ“, и онъ отиде и изведе. Садъ Стеванъ све свое уведе унутра, но неможе да шанацъ подпуни, те уђе у нѣга и сва алексин. и ражаньска войска и тако се подпуни. Овда рече Стеванъ: еб ... му оца, кои рек-

не да є Нишъ нѣговъ; мой ће Нишъ быти. А Петаръ му одговори: да ти є просто брате; дай да га добіємо, па нека є твой! — казує да є *овай* шанацъ быо оправлѣнъ врльикама и колцыма колико годь треба, и имао 3. топа, а коньика ниедногъ. — Кадъ оно пешакъ удари одъ дол. Матеєвца право на шанацъ, искочила є войска изъ Стеванова шанца и съ великомъ штетомъ турскомъ разбила га. — И онъ — Кукиѣъ — неможе рећи, да є Милоє издао, него є рабріо своє люде и полако довео ій до Делиграда; а да є Велько отишао и за ньимъ после Добрнацъ, то є истина.

Примѣчаніє за пропасть на Каменицы.

Г. Єфремъ Ненадовићъ членъ Совѣта увѣрава да є у Яшу Петаръ Добриняцъ нѣму и іошъ некима онде нашавшима се Србима на смрти овако говоріо: браћо! я се дотле немогу мои мука опростити, (имао є неку гадну болесть) докъ вамъ годь неодкріємъ єдну мою до садъ притаєну кривицу; я самь издао на Каменицы. Свадивши се съ Миловємъ Трнавцемъ наговоріо самь Велька да иде у Гургусовацъ, па самь затимъ и я отишао за ньимъ а Турцыма поручіо да ударе. Но опростите! и кадъ га ови опростише, онъ се мало затимъ преставіо.

---

16. БОЄВИ НА ДЕЛИГРАДУ.

Капетанъ Жикиѣъ, родомъ Рекалія после мишарскогъ боя, кадъ оно Карађорђе стиже съ Мишара и уплаши Турке, — поставіо є основъ Дели-

граду. Првый путъ е онъ было малый, плотомъ обколѣнъ. Но после за Каменичке предае, дође Карађорђе и уреди га и утврди болѣ. Овда е подигао Тополякъ, (шанацъ съ оне стране Мораве —?) было е ендекъ одъ Делиграда до Тополяка. Ни Тополякъ нису могли Турцы да добію. Одъ Тополяка ¼ сата на подножію горнѣгъ Любеша было е іошъ еданъ шанацъ; ни овай ніе могао Турчинъ — Гушанацъ? — отети. — 4-тый Паулѣвъ шанацъ на ябуковачкомъ месту преко београдскогъ друма одъ Делиграда; ни овай нису могли узети Турцы; и овай е онда начинѣнъ, кадъ е К. Ђ. оградіо Делиградъ. Зато су начинили овай шанацъ, што су Турцы после Каменице — низъ ону косу што е у дреновачкомъ потоку были начинили 7. шанаца и утврдивши тако назв. делый топъ млого досађивали Делиграду. — Тополякъ е начинѣнъ готово онда кадъ и Делиградъ (првый путъ?), да неиду Турцы у Крушевацъ; тако и онай шанацъ на Любешу. — Делиградъ се после Карађорђева бѣгства држао готово іошъ 6. неделя. За Вуицу незна повѣстникъ, да е онда ту было, него за Илію Баряктаровића Янка Пауля и Цинцара. Оставлѣнъ е Делиградъ после Крстова дне. (око Св. Томе.) Првый путъ дођоше Турцы на вел. Петакъ; онда е ту было поглаваръ Жикићъ съ 60 момака. Отишли шпіони одавде и казали Турцыма, хайдете садъ е време, еръ сви желе быти кодъ куће за Васкрсъ. Турцы дођоше и ударише на (онда) велику капію; но наши се одржаше и убише турскогъ баряктара и булюкбашу; оногъ уби Крстикана. Турцы одоше натрагъ. Садъ Жикићъ изиђе на бедемъ и стане слободити войску: небойте се утекоше Турцы; но еданъ га Турчинъ угледа и удари у прси и умре на Васкрсъ (иско вели Ст. Симићъ млека па му недадоше збогъ поста —) у Манастиру Св. Романа, где е и саранѣнъ. — Другій путъ ударише Турцы 1809, кадъ га узеще, а тре-

ћій путъ прођоше поредъ нѣга и одоше у вилаєтъ те дођоше до ћупріє; но кадъ се вратише, дочекаю ій Срби коє изъ Делиграда коє одъ други страна, на потоку Липовцу и Дреновцу у наіи Алексин. и отму 80 робля и 300.

На Липовцу є ту бегъ крушевачкій Френчевићъ убієнъ и заплѣнили му саблю, кою є после пропасти тражіо нѣговъ братъ и убіо два човека за то, ал' ненашао саблю. — 4-тый путь ударише Турцы последнѣ године; дошли око Петрова дне и добили га после Крстова дне (око Св. Томе).

(у ћупріи 26. авг. 1846.)

одъ

Кара Павла Симоновића, члена Суда Окруж. Ћупр. У Коч. Краину стара 3 — 4. год. (1814. г. вели, могао є имати К.Ђорђе 50 год.).

къ описанію Делиграда. *)

Делиградъ прво є быо ограђенъ палисатима и обколѣнъ шанцомъ; а после исплетенъ є быо плотъ съ две стране, а у нѣму земля, па начинили брклячe, а у єндеку тако исто, одъ друма пакъ и одъ Тополяка ископане су яме, па у свакой по єданъ шилякъ; ове яме быле су врло на близу.

(На Тополницы где є каменита ћупрія, стао є К. Ђ. 1810 — 11-те године дубке и казао войски:

*) На Серезлиномъ брду, идући одъ Делиграда къ Ражню быо є кнеза Ђуке изъ Ягньила, Краг. Окр. — шанацъ, на обрану Д. града.

видишъ, коекуде, овде ће быти граница Србска и Турска.) — На Мозгову (тако названомъ) спрамъ села Дреновца, преко пута одъ Делиграда, одъ друма къ Баньи идући, 1813. єдну ноћь у очи неделѣ зградили су Срби шанацъ; у нѣму є быо Новачићъ войв. род. изъ Горачића изъ Драгачева; Курсула Іованъ изъ Цветака, Рудн. Окр. Димитріє Парезанъ, капетанъ Крагуєв. Окр. род. изъ Брзана; Цинцаръ Янко, кои є утекао безъ єменія, Петаръ войвода Ражаньскій, род. изъ Корица — овай є бежао къ Делиграду и томъ приликомъ погинуо, као што су и други изгинули. — Курсула изнео є 15. рана, и кадъ га упытао Плякићъ, шта жали, одговоріо є: ништа ми друго жао ніє, но старе майке, и што ми се недеси стрина (конь) да се пасяка насечемъ; а хатова самь се наяшіо и т. д.

---

17. БОЙ НА ЯСИКИ.

Серезбегъ (Смаилъ или Рушићъ? Паша у Македоніи) прошао є на Суповацъ па ударіо преко Шилѣгавца у Крушевацъ, одкудъ народъ избѣже а млоги падоше (70. глава нађоше Срби кадъ се Турцы врнуше на Янкову Клисуру у єдной рупи, све одрте, само єдань попъ старъ неодртъ). Єдни одъ Турака прећоше Мораву съ горнѣ стране Ясике, а други съ долнѣ; а србска войска (и руска подъ Граф. Оруркомъ) чека и долази, начини шанацъ и метну два топа. То є было 1810. у Августу. — К. Ђорђе рече Милутину: камо Велько, потецы горе на топове, оће Турцы отети топове. У то се Турцы показаше. Велько є кидисао съ коньицыма (помешанимъ съ козацыма) на конянике турске; Турцы, пошто паде графа Орурка сестрићъ, Сима Кне-

жевићъ изъ Драгачева, изъ села Властелице, одоше у Крушевацъ. — После боя овогъ ударише Турцы на Трстеникъ, па нанђу на збегъ србскій у Белой води (лежи выше Ясике на 1½ сата), и овде є морао Симића братъ погинути. — У ономъ шанцу на Ясики быо є крушевач. войвода Андрія Илићъ, родомъ изъ Шльивовца у истомъ Окружію. — Графъ Оруркъ, комъ є 7. солдатій у бою пало, а 2. у робство, зашто одъ К.Ђорђа болѣ место, угодніє за бой, и одреди се Варваринъ.

---

18. БОЙ НА ИВАНКОВЦУ.

(У Иванковцу 26. Августа 1846.)

Іована Станишића рођ. у месту, бывша у време боя 1805. око 26. год. стара прича: войска Афисъ паше, (комъ су Миленко и Петаръ Добриняцъ говорили да иде у Београдъ ономъ страномъ Мораве, и да му спремаю конаке, а мыслили да га у путу дочекаю изъ бусія, а войска изъ Иванковца да му удари съ леђа.) удари изъ Ћупріє къ Иванковцу, єрбо є паша видіо шта му Срби спремаю па рекао: я оћу да идемъ полѣмъ до Београда. Но Миленко и Петаръ рекли му мы недамо, но доћи у Иванковацъ, да се біємо. Срби су были у Иванковцу оградили 4. шанца: єданъ великій око целогъ села а 3. на брду. Онай великій быо є утврђенъ прошћемъ и бркляча-ма, а они други само су были покривени ћерамидама. Турцы доћоше на Госпоинске покладе. — Млоги ньіови коньицы ударише одъ Кралѣва поля одъ источно-южне стране; а одъ наши на чарку изићоше ньи 6-торица чакъ у Кралѣво полѣ предъ

ньи; тако и одъ ньине стране, и тераше се по полю. У то приближи се Тур. коньикъ, учини дову и юрнши на великій шанацъ. Но изиђоше Србски пешацы предъ ньи у яракъ и бацыше еданъ плотунъ, па уђоше у шарамповъ. Топова ніе было ни у едномъ шанцу, но ни у Турака. — Турчинъ се ;био зарекао 3-ћій данъ да напои коня на Дунаву. — Затимъ су Срби изъ шарампова пуцали. — Турски коньицы затимъ измакоше се у брдо къ истоку на еданъ пушкометъ. На то Тур. пешакъ стиже на малый шанацъ на брду одъ запада и тукао се са Србима одъ ютра до вечера, па прескочи у шанацъ те се клао и кіячки біо са Србима, и онай шанацъ но съ велик. своіомъ штетомъ освоіо. Срби одъ коій е до 40 пало, утекоше у великій шанацъ. Кара Стеванъ изъ Пр'ова, окр. Пожарев. бывшій у ономъ шанцу изнео е 7. рана убивши безъ броя Турке — посече томъ приликомъ и Турчина и 'ата. — Кадъ дође у великій шанацъ, заиште онако ранѣнъ: дай те ми 'ата да идемъ, да имъ се осветимъ, но недаде му нѣговъ Господаръ Миленко. Оно вече іошъ дође у помоћь Младенъ, а у ютру Сима изъ Борка, а на 2 сата после стиже и К.Ђорђе. Турцы нису смели више ударати но одоше Параћину. А К.Ђорђе, кадъ они преноћише, дође тамо другій данъ. И Турцы одма стану бежати, а овай изъ топова удри прво у конаке, па после у полю у шаторе, и тако Турцы съ великомъ штетомъ оду натрагъ, до 5000 свои изгубивши. Мртваце Срби укопаше, а Турске, кои нису однешени, оставише, пошто имъ главе око шарампова подигоше и натакоше.

Изъ она два мала на брду съ леве стране одъ означеногъ лежећа шанца Срби су, намамивши Турке, измакли, кое у означеный, кое у великій око села, у комъ се налазило млого шльива, кое су брани-

ле и закланяле тако, да є само еданъ човекъ (некій Аврамъ Арнаутинъ кодъ Добриньца, дошлякъ изъ Влашке, но Србинъ) у великомъ шанцу погинуо. — Срби су имали едну прангію, коіомъ су плашили Турке, но и ова се распала, кадъ є едномъ препунише.

КЪ БОЮ ИВАНКОВАЧКОМЪ.

(Одъ Милована Павловића, Кукића.)

У Иванковач. великомъ шанцу Греянчу Іовану родомъ изъ Брзова, Морав. среза, Пожар. Окружія, разбили су Турцы съ брда вилицу са зубима па се излечіо. — Афисъ паша быо є онда у Параћину и давао бакшише татарима докъ су ови добре гласе доносили. — Толико є мртвы Турака было кое онде, кое по друмовима, да Кнезъ Параћинскій Милосавъ Обрадовићъ ніє могао довольно кола настачити да ій потрпаю. — Младенъ пушкарао се неко време са Срб. войскомъ мыслећи да є Турска, кадъ є допао у помоћь.*) — Илію Баряктаровића марв. трговца у Извору, позвао є К.ђорђе да се подигне съ людима и да удари съ ньимъ заедно на Параћинску. — Милошъ беćаръ, момакъ Милановъ дошлякъ изъ Влашке рѣшіо є бой измећу коньика на Параћану, посекавши едногъ турскогъ хатлію. — Кадъ є Афисъ паша стао къ Нишу узмицати: повикао є на нѣга К. ђорђе: ай Афисъ — псето! трипутъ, срамота є море вртати бритвице и капице; но подай твоіой войски море, подай. —

*) По до бошу су се позвали.

19. БОЙ НА ПОЖАРЕВЦУ (1804.)

(У Пожаревцу 29. Августа 1846.)

Одъ Милована Павловића, Кукића, члена суда Окр. Подринскогъ. Бывшегъ булюкбаше кодъ Петра Добриньца, 25. година стара 1804-те, 20. година млађегъ одъ К.ђорђа родомъ изъ Златова у Окр. Пожаревачкомъ.

У Пожаревцу 1804 год. были су Даіе: Арслановићъ, войвода Кучукъ Сали, а кадъ овога убише поста войвода Омеръ-Ага. — Имало е у Пожаревцу онда око 1000 турски кућа, а око 1500 подъ пушкомъ Турака. Найпре су притешнявали Пожаревацъ Миленко и Петаръ. Миленко е имао шанцеве на Сопоту брду выше цркве, а Петаръ на Сопоту слазећи у раванъ на потокъ Чачалицу. Они су притеснявали Пожаревацъ одъ око св. Илие па до св. Томе; а садъ стиже К.ђорђе съ войскомъ и съ топовима одъ Чачалице и станіо се покрай Шутулове баре, где лежи горня мала; тамо му е шаторъ быо, где е данасъ Мойсила Живановића писара

кућа допустіо да се ста'не у Градишту, шестъ сатій далеко одъ Пожаревца: други су сви отишли у Видинъ. — Одъ оны Турака, што су заостали у Градишту, као: великій ћата, голый сынъ Смаилъ ага, и ћоръ Ибишъ Скулянскій, бывшій Фелгеръ, младый Муйко, кои є после быо кодъ Миленка чибукція и іошъ неки помагали су Србима и ишли съ ньима противъ Турака на войску верно и поуздано.

---

20. ПРЕДАЯ СМЕДЕРЕВА (1805.)

одъ

г. АНТЕ ПРОТИЋА, ПЕНЗІОНИРАНОГЪ СОВЪТНИКА.

(У Смедереву 29. Августа 1846.)

Турскій поглаваръ у граду быо є диздаръ Гуша — кадія є быо некій подъ именомъ имамъ Познатый. — Кадъ Турцы погубише Теована булюкбашу изъ Сеоне у Окр. Смедерев. Срби стану изъ вароши бежати, найпрвый Янићіє Миліяновићъ, сад. ћумрукція, родомъ изъ Алексинца, онда око' 20. година старъ (кои вели да є К. Ђ. онда имао 50. година.)

(У Варадину у кафани кодъ зелена дрвета, где су се люди играли биліяра, Стефанъ Живковићъ рекао є Анти Протићу: кадъ си сада быо кодъ К. Ђорђа, зашто му ниси преговоріо то и то? А кадъ се после овы речій указа К.Ђорђе съ лентомъ и орденомъ у кафани а Живковићъ на друга врата измаче —!)

Турцы кадъ видише да Срби измичу, онда они и мушко и женско повуку у градъ, но бећари измакоше у брдо и били су се съ Турцыма айдучки по полю. После слѣдовало є помиреніє средствомъ босанскогъ везира Бећиръ паше. — Али кадъ Турцы 1805. месеца Юлія око св. Иліє, убише Ћушу, господара наіиє смедеревске, онда Срби опетъ изиђу изъ вароши и стану се бити съ Турцыма. У то доће К.ђорђе, те помири смедерев. Србе съ Турцыма, докъ отиде и сврши съ Афисъ пашомъ; а затимъ уочи М. Госпоє осване овде съ войскомъ, увати Лауданов шанацъ, па є тимъ шанцемъ (ноћу) слазіо у варошь. Довукао є две кумбаре и бацао у градъ одъ стране Смилића куће. То є траяло око' два месеца, и Турцы коє збогъ претрплѣне штете, коє збогъ оскуде на рани, а немогући Србима млого досаћивати, предадоше се. К. ђорђе одвои затимъ зликовце Турке: Авдићъ Мустафу, Аци Гавиза, Османа Цинцаревића, Алила барјактара а др. кои одоше у Видинъ. У градъ уђу Срби, а Турцы изиђу у варошь, где су и пре живили. Затимъ є К.ђорђе одма наредіо, да се савѣтъ премести изъ Боговаће у градъ смедеревскій. — За време притѣсненія Смедерева, више є пута К.ђорђе ишао къ войски своіой у Болечъ (и на Врачаръ) а место себе оставляо Младена.

---

21. БОЙ СУВОДОЛСКІЙ (1809.)

(У Београду 7. Септем. 1846.)

одъ

Г. Неше бывшегъ имраора (настойника надъ коньима) кодъ К.ђорђа, садъ надзирателя двора Н. Светлости Кнеза Александра К.ђорђевића.

Пошто добисмо већъ Сѣницу, К. Ђ. са своимъ секретаромъ Янићіемъ и са мномъ посла ради доће у Београдъ и оправи Янићія у Влашку, па се врати опетъ къ войски у Сѣницу. Овде разуме да Нуманъ паша пећскій иде да избави Сѣницу и науми да съ неколико иляда войске, коньика и пешака и съ два топа предсретне га. Зато поспававши врло мало ону ноћь, устане, уміє се и стане будити архимандрита благовештенскогъ Григорія (?); но овомъ небы мило; ал' кадъ К. Ђ. навали, онъ устане, и стане се спремати на ютреню молитву. К.ђорђе му рече, да видишъ чича Г. шта самъ ноћасъ усніо. Нека є срећно, одговори овай, да чуємъ. „На коню загази у єдну велику рѣку, па пошто є преплива, неможе конь да изиђе на брегъ, єръ се стао одроньивати, и конь све у води остає и плива; докъ найпосле искочи на брегъ и изнесе ме.“ „Е лепъ є санъ рече Арх. Гаврило, да знашъ да ћешъ Турке надвладати. Затимъ се подигне войска, до 3—4000 людій и стигне онай данъ до Суводола. Но докъ се амо силазила, угледао є Нуманъ паша и говоріо оборкнезу Іовану Савићу (отцу помоћника крушевач. Саве Іовановића) да знашъ кнеже, да ниєданъ одъ Срба главе изнет' неће а радићу К.ђорђа да уватимъ жива. На диже войску после подне кадъ се заладило и обколи Србе са свію страна. Нема ту шуме но каменъ и долина. Срби се стану одъ силе турске збіяти у гомилу, и готово се сви уплаше кадъ се згледаю, како ій є мало према толикимъ Арнаутима. Ови пуцаю на Србе и млоге су изранили; но Срби ій по заповести свогъ вожда очекую, да се већма приближе; па онда оборе плотунъ клекавши на землю и пошто га неколико пута обредише, Турцы уступе натрагъ. — К.ђорђе є међутимъ све унаокругъ на коню ишао и войску слободіо: Браћо немате кудъ бежати, и ако се овде неодржите, сви

сте пропали, єръ чимъ вамъ опази Турчинъ леђа, оће да узяши, а докъ васъ у очи гледа, онъ зазире. Мало затимъ, ето опетъ силе турске, коньикъ и пешакъ слепо навали и насрне; но Срби ій садъ дочекаю и стану картачемъ обарати, докъ побели оно полѣ одъ мртвы коня и Турака. Турцы іошъ стое ал' повика Вуле Илићъ и Карамарковићъ: побегоше Турцы, и учине съ другимъ коньицыма на ньи юришъ па ій млого помлативши растераю. — Кадъ су Турцы были обколили Србе, онда єдногъ Србина некако одъ свію други, нашавшега се у полю, раставе, и овай утече у Сѣницу и яви Господару Милану, како су Срби на Суводолу сви пропали. Ово тако уплаши Милана, да є одма съ войскомъ Сѣницу (кою є морао чувати одъ Боцняка и одъ друге силе) оставіо и у Србію понагліо. —(одъ 17 или 7 Турака, кои су, нектевши се предати у єдной кући изгорели, само є єданъ искочіо и убієнъ быо.)

ПОДАТЦЫ ЗА ПОВЕСТНИЦУ СРБСКУ ВРЕМЕНА КАРАЂОРЂЕВОГЪ ПО СТРУЦЫ ФИНАНСІЄ.

ПРЕДГОВОРЪ.

У другой части Гласника читао самь, како су више ньи ГГ. членова Друштва Србске Словесности мнѣнія своя дали: коимъ начиномъ бы требало, да се купе податцы за исторію времена Карађорђевогъ. — Алъ како свака исторія не треба да намъ само каже, како се у оно доба, о коме се пише, воєвало; него и како се земльомъ по струцы грађанской управляло, како се судило, како су се приходи и одъ чега прибирали и нашто ови после употреблявали, у комъ су станю быле школе и цркве, какавъ є быо животъ домаћій: Старешина, варошана, селяка и т. д.; то мыслимъ да бы найболѣ было овай правацъ за писанѣ исторіє Карађорђевогъ времена узети: Свакій, кои осећа у себи да є за писанѣ предизброєны струка способанъ, нека є опише и некъ нечека да му у томе ко помаже, него самъ нека се брине и податке купи; а ове ће прибавити кадъ испита люде оногъ времена, кои іошть живе, како є у оно време было. Овимъ начиномъ скупиће се грађе за исторію Карађорђевогъ времена довольно; особито кадъ се и страни изво-

ри на то употребе; као што су: Извѣстія конзулата и пограничны аустрійски надлежателства, а поглавито воєне команде земунске одъ 1804. до 1813. г одине.

Као чиновникъ по струцы финансіє, я самь се потрудіо истражити и испитати: Какви су у време Карађорђево были приходи земальски, какви расходи и какве су быле онда плате чиновника и служителя.

Докъ су Турцы у Србіи до 1804 заповедали, давало се:

I. ЦАРУ.

1.) *Арачъ*. Данакъ узиманъ одъ сваке мушке главе, коя є прешла 7 годину, па до преко 60 година. Арачъ се онда узимао по 3 гр, и 2 паре на главу. Одъ плаћаня арача никаква Христіянска глава ніє была слободна: Свештенство и мирско и калуђери су га плаћати морали.

2.) *Порезъ*. Ударанъ є на сваку оженѣну главу. Быо є неєднакъ: Кадъ већій а кадъ маньій; єръ како су се ньиме земальске, Окружне и Срезске потребе измиривале; то є и онъ быо порезиванъ прама овимъ потребама.

3.) *Чибукъ* (наметъ на дуванъ) узиманъ є одъ оны, кои су дуванъ сеяли, по 2 паре одъ овце и козе.

Осимъ овы подъ 1 2 и 3 даваня, были су приходи царски у Србіи:

4.) *Мукаде*. Добра државна, царска, за рачунъ нѣгове цивиллисте или нѣгове фамиліє одређена.

5.) *Добра државна* непокретна по варошима: дућани и т. д. кои су подъ кирію издавани.

6.) Ђумруцы погранични.

7.) Скеле на Дунаву, Сави, Морави, Ибру и Колубари.

8.) Риболовъ у свима рекама.

Џаміє су имале такође своя непокретна добра, коя су се звала вакупъ.

II. СПАЊИМА СЕ ДАВАЛО:

1.) *Главница.* Одъ куће по два гроша. Плаћанѣмъ главнице ослобођавали су се даваоцы одъ даваня десетка одъ усева по башчама и одъ десетка одъ воћа.

2.) *Женитбина.* Кадъ се ко женіо, морао се пріявити спаіи и узети одъ нѣга тескеру, за кою є по два гроша платіо.

3.) *Котарина.* Кадъ є кои изъ другогъ села дотерао стоку, да є израни и гои, узимало се одъ нѣга котарина по 2 гроша, не одъ комада, него за сву дотерану стоку.

4.) *Воденично.* Узимало се на главу по єданъ грошъ; алъ се доста пута плаћанѣмъ главнице и воденично заменьивало.

5.) *Казанско.* Узимало се одъ казана; алъ є и ово даванѣ више пута съ главницомъ узимано.

6.) *Жировина.* И кадъ жиръ ніє раћао, узимале су спаіє одъ свинчета по 4 паре; а кадъ є раћао, онда и по 6 и 10 пара одъ комада.

7.) *Десетакъ* е одъ усева даватъ:

Одъ Кукуруза.

„ Пшенице.

„ Овса.

„ Єчма.

„ Ситне проє.

„ Кошница.

„ Вина. а и одъ самы башчански усева (види горе Главница).

Спаіяма су плаћати обвезани были сви Срби; само су калуђери одъ плаћаня тога изузети были. Манастири су Спаіяма одсекомъ плаћали; као на пр. Яиѣтъ, Спаія у Валѣвскомъ Окружію, узимао е одъ Манастира по 10 и 12. гр. по богатству ньиномъ; одъ мирски Свештеника узимале су Спаіе: на главу по 2 и 2 ½ гроша и по еданъ паръ чарапа. И одъ Приявораца Манастирски узимале су Спаіе по 2 и 2 ½ гроша на главу.

Алъ као годь што су се десетцы одъ усева по башчама и воћа могле плаћанѣмъ главнице заменути; тако су се могли и сви выше изброени десетцы Спаіяма у Главницы измирити, место да се у зрну или у снопу издаю: по погодби у име тога са Спаіомъ учинѣной.

Што су Читлукъ-Сайбіе узимале; то се као не законно сматрало; ал' зато да е ово узиманѣ за народъ и теже было разумева се.

Но међу свима наметима и ш то е за царску кассу и за Спаіе узимато, быле су найгоре глобе; е-

сул' ове узимане за царску кассу или за Спаіе незнамъ; по свой прилицы да су то чиновницы Турски наплаћивали за себе, кои постояне плате и данасъ немаю; него што имъ се да; алъ да е глоба узимана и у самомъ Цариграду, видіо самь самъ 1832 год. кадъ се дете едне сироте Гркинѣ у мору купаюћи се удавило, морала е мати платити 100 гр. глобе; несматраюћи на нѣну сиротиню и жалость што е единца сына изгубила.

Владике су узимале одъ народа димницу, по 12 пара на главу и кадъ Епархіе обилазе, гди ноће по 5 гроша давато имъ е за светенѣ водице. Одъ Свештенства узимале су Владике по 4 паре на кућу, за Синђелію по 100 гр. Манастири су такође Владикама давали годишнѣ.

Манастири су имали свое землѣ. Манастирцы су плаћали цару арачъ а Спаіама, као што самь више напоменуо.

Кадъ су Срби у 1804-ой години до власти дошли, узимали су за време Карађорђево:

1.) *Арачъ.* Алъ само за 1804 и 1805 годину; овай покуплѣный арачъ у своіой народной касси задржали нису, него су га Турцыма предали.

2.) *Порезъ.* Узиманъ е за време Карађорђево четири пута у великимъ потребама: еданпутъ по 4 гр., 1811 год. по 10 гр. на главу. При разрезиваню пореза узимало се у обзиръ не само глава него и иманѣ. Порезъ е онда одъ Валѣвскогъ Окружія до

80.000, а одъ Пожаревачкогъ до 100.000 гр. было. Порезъ су купиле войводе и новце доносили Магистратима (Окружнимъ Судовима); алъ су га предавали и непосредственно Главной касси у Београду налазившой се; а єданпутъ узео га є Карађорђе самъ у Тополи.

3.) *Десетакъ* одъ ране и винограда. Винскій є десетакъ даватъ подъ закупъ. Одъ усева є узиматъ у зрну и снопу. Купиле су га войводе и у шанцеве сносили, а нешто и у Господаревъ конакъ односили. По селима су были пограђени амбари, у кое су рану одъ десетка сасипали и држали.

4.) *Двадесетакъ.* Одъ оваца, коза, свиня и говеда по двадесето.

Манастирски прнявори давали су десетакъ Манастирима.

5.) *Прирезъ.* Бывао є ударанъ на села. Изъ овога се подмиривало, кадъ є ко одъ чиновника и войника руски у село долазіо, па є дочекиванъ было.

6.) *Жировина.* Наплаћивана по 4 паре одъ свинчета, одъ странски изъ други села по 10 пара; а плаћана є и одсекомъ како се съ кимъ погодба учини. Жировину су наплаћивали войводе и предавали народной касси.

7.) *Казни новчане.* Наплаћиване су одъ криваца по изреченой пресуди суда.

8.) *Ђумруцы.* Држани су на сѣверной, источной и южной страни, на овой послѣдньой найпре у Параћину па после у Делиграду; далѣ на южной и западной страни землѣ ни су могли быти. Држани су и за рачунъ народне кассе а давати су и подъ закупъ,

Тако є Айдукъ-Велько Петровићъ држао ђумруке одъ Пореча па до Радуєвца и плаћао 70.000 гр. (7000 # цес). Ђумручке таксе одређивао є совѣтъ. Найпре є была 3 гроша одъ товара; кадъ су Русси ђумрукъ држали, наплаћивали су и по 9—10 гр. одъ товара.

9.) *Скеле* на Дунаву, Сави, Морави, Ибру и Колубари, давате су подъ закупъ.

10.) *Риболовъ.* Даватъ такође подъ закупъ за рачунъ народне кассе.

11.) *Продаванѣ турски приватны добара.* Срби узевши Србію подасе, ни су само явна, државна и вакупска добра, него и приватна Турска себи присвоили и ова послѣдня явно и ко да више продавали. Новцы за ова узети, утицали су у народну кассу. Него су и старешине одъ овы за себе присвоявали и притисли.

12.) *Копанѣ руда у Рудничкой планини.* Сребро ваћено употреблявало се на кованѣ новаца алъ подъ турскимъ жигомъ.

13.) *Руска новчана помоћь.* Ова и продаванѣ добара явны и приватны турски, была су найиздашніи изворъ прихода. Ова (руска помоћь) была є така, да су у єданпутъ 100.000 # добили, по казиваню Г. Янићія Ђурића, а по казиваню Г. Стефана Филиповића само 10.000 #; него є више путій Родофиникинъ, Русскій Генералный у Србіи конзулъ, помогао у новцу Србима, не тражећи на позаймлѣне сумме облигаціє, као што є то нѣговъ преємникъ Недоба чиніо.

Расходи су были:

1.) Издржаванѣ бећара, барутція, тополивнице у Београду и къ овой принадлежећи радника. Беће-

ри су имали плате месечне по 15 гр., тополивачи на данъ по 5 гр. а остали радницы по 1 и по 2 гроша на данъ.

2.) Набавлянѣ воены потреба: Барута (барутана е была у Страгарима као и садъ што е) олова, топова, ђулета топовски и други войсцы потребны стварій.

3.) Рана е новцемъ набавляна, осимъ десетка; па е давата и србской и русской войсцы.

4.) Месо е у почетку давато руской войсцы; и ако су они то позніе платили, као што су они имали у Србіи свое за набавлянѣ ране офицыре.

Градови и шанцеви су се оправляли кулукомъ, кои е народъ давао.

Србски войницы имали су рану одъ своій кућа, коя е за ньима ношена.

5.) *Плата чиновника.* До 1811 године ни Карађорђе ни Совѣтницы плате изъ народне кассе имали нису; него имъ се давао таинъ (депутатъ) и по 80—100 гроша на издржанѣ, као и на издржанѣ момака месечно.

Одъ 1811 одређено е было, да се Карађорђу да по 24000 гр. (2000 #) на годину по казиваню Г. Стефана Филиповића, бывшегъ онда секретара совѣта, Карађорђе плату изъ народне кассе дигао ніе; еръ е ова была оскудна; и тако е безъ плате служіо. Совѣтницыма по 6000 гр. Секретари су совѣта имали по 4000—2000, членови окружны магистрата по 400 гр. Секретари по 30 #,500 ока жита и по едно говече и секретари и членови. Предсѣда-

тель магистрата у Београду имао є 1000 а чланови 500 гр. Войводе нису имали плате, него су по єдно село имали, — коє имъ є радило, па ово нису на войску, него само кадъ є велика нужда была, терали. Овай кулукъ употреблявали су войводе на сраћиванѣ свои собствены а и притиснуты турски земаля. Тако су се исто издржавали и подъ войводама служивши капетани, одпріє булюкбаше звани.

Учительима велике у Београду школе плаћало се по 1000 гр. на годину.

Момцы Караћорђеви имали су по 60 гр. на месецъ. Булюкъ-баша Петаръ Іокићъ имао є 6000 гр. на годину и два ата. Момцы Якова Ненадовића по 15 гр. на месецъ, Пандури кодъ войвода были су узимани изъ задружны кућа; плате имали нису.

6.) Мезулане су обдржаване прирезомъ на окружія ударенимъ. Валѣвско є окружіє платило єданпутъ приреза 43.427 гр.

7.) Куће за явне потребе градиле су се, као сада што се граде мостови; а то є: народъ єдовлачіо грађу кулукомъ, а майсторе є плаћала народна касса.

На путове и мостове слабо є што онда трошено.

Вредность новаца опредѣлявао є Совѣтъ. Главна є касса была подъ ключемъ попечителя финансіє и кадъ овогъ у Београду было ніє, кодъ єдногъ совѣтника.

Рачуни прихода и расхода годишньи израђивани су были у совѣту и Караћорђу поднешени; и то после скупштине, коя є сваке године држата, кадъ

су войводе долазили и онда и одъ прихода и расхода рачуне доносили, владике су узимале димницу одъ народа по 12 пара одъ куће, као и подъ Турцыма.

Свештенство мирско узимало е:

1. Биръ, одъ главе оженѣне по 15 ока ране.

		гр.	пр.
2.	Одъ венчаня по	2	—
3.	Опело велико	5	—
4.	„ мало	1	—
5.	Знаменѣ	—	10
6.	Молитва	—	10
7.	Водица	—	10
8.	Водица кадъ се крстъ носи по одъ куће.	—	20

Дукатъ е цесарскій у време Карађорђеве владе меняо се одъ 8 до 12 гроша, и тако се узети може съ године на годину вредность нѣгова као 10 гроша.

Предложено е написано по преслушаню Г. Г. чланова совѣта: Мате и Єфрема Ненадовића и Милутина Петровића, бывши у време Карађорђево войвода, бывшегъ секретара Карађорђевогъ Г. Янићія Ђурића, секретара совѣта ондашнѣгъ, садашнѣгъ члана суда окружія Београдскогъ Г. Стефана Филиповића и булукъ-баше Карађорђевогъ сада у пензіи живећегъ Петра Іокића. Сравни Вука Ст. Караџића Даницу за год. 1827. у Бечу 1827. Дѣловодный протоколъ Карађорђевъ. У Београду 1848. и новине србске одъ 2 Февр. 1835 № 5 стр. 5.

Іованъ Гавриловићъ.

ПРИЛОГЪ

ЗА ГЕОГРАФІЮ И СТАТИСТИКУ СРБІЄ.

Кадъ самь године 1846-е издао „Рѣчникъ Географійско-Статистичный Србіє," замоліо самь у предговору поменутогъ дѣла све особито у Србіи живеће Г.Г. Чиновнике, Свештенике, учителѣ и уобште све любителѣ отечественне Географіє и Статистике:

1.) Да ми яве, ако є коє одъ пописаны мѣста у Рѣчнику добро неуписано, и како га добро написати валя.

2.) Да ми назначе, ако є коє мѣсто изоставлѣно;

3.) Па како нисамь сва у Србіи брда назначіо, него само она повећа и коима су высине по барометру познате; а треба да се назначе сва, и гди се коє у коме окружію и срезу налази.

4.) Тако нисамь назначіо ни све рѣке, а треба све и найманѣ пописати гди коя извире, куда тече и гди и у кою другу реку утиче.

5.) Има у насъ краєва, као Рађевина, Драгачево и т. д. и ове све треба побилѣжити; тако исто

6.) Гди има топлы и киселы вода, као

7.) Места гди су се у новія времена битке догађале; гди су у старія времена быле, треба после у старіимъ историама потражити и назначити; и

8.) Да на последку треба пописати и све развалине стари градова, црквій, манастира, све поименце, у коме се Окружію, срезу и котару мѣста

сада постоећегъ налазе, съ описанѣмъ што народъ за те развалине приповеда.

На овай мой позивъ, као што е овде одъ 1 до 8 ставлѣно, ево већъ 4 године прођоше, нико ми се ни изъ Србіе ни изванъ ове одазвао ніе.

Кадъ дакле досада нико хтео ніе да ме поправи, а оно морамъ я самъ да овде ставимъ, какве измене у рѣчнику о коме овди говоримъ, треба да се учине. И тако:

1.) Села подъ именомъ „Авая" у Окружію Рудничкомъ, Срезу Црногорскомъ са 22 к. и 136 д. нема у Србіи; него има у реченомъ Окружію село Лѣвая. Види Рѣчникъ Геогр. Статисти. Србіе стр. 153.

2. Дублѣ, село у Окружію Шабачкомъ, Срезу Мачванскомъ, са 284 куће и 1367 душа изоставлѣно е у рѣчнику сасвимъ.

3. Кошеви, село у Окружію Алексиначкомъ, срезу Алексиначко-Ражањскомъ, са 42 к. и 284 д. (види стр. 128), разселѣно е у 1846-ой години, саставило се са Ћићевцемъ, съ коимъ е саставляло и онако едну обштину. Види Ћићевацъ стр. 330.

4. Морава прелази се и кодъ Варварина, гди постои сплата, као и свуда за превозъ людій и стоке.

5. Пріе е обичай быо, те село Смуђевацъ, прняворъ манастира Св. Романа ніе уписиванъ быо у брой осталы окружія Алексиначкогъ села; то ће у напредакъ се поправити.

6. Цыгана по найновіемъ попису има до 15,000 душа у Србіи.

7. Окружіе Ужичко има по найновіой одредби 5 Срезова: Арилоскій, Златиборскій, Рачанскій, Моравичкій и Црногорскій.

7. По попису 1846-е године има у Србіи душа осимъ Турака и Цыгана: 892,315; а колико има у свакомъ Окружію посебице, показуе слѣдуюћи:

ГЛАВНЫЙ ПОПИСА СРБІЄ

НАИМЕНОВАНІЄ ОКРУЖІЯ.	Мѣста	Куће.	Женѣны.	Неженѣны.
Алексиначко - - - - - -	82	3.255	4.746	6.567
Вар. Београдъ - - - - - -	1	1.714	2.051	3.297
Београдско - - - - - - -	121	6.925	9.292	15.604
Валѣвско - - - - - - - -	195	8.526	12.796	22.514
Гургусовачко - - - - - -	106	4.476	7.399	10.438
Краинско - - - - - - - -	79	10.155	12.158	14.618
Крагуєвачко - - - - - -	172	10.424	13.163	22.309
Крушевачко - - - - - - -	265	8.084	11.241	17.074
Подринско - - - - - - -	89	5.505	7.656	12.096
Пожаревачко - - - - - -	181	16.332	21.179	30.106
Рудничко - - - - - - - -	114	5.799	7.297	13.123
Смедеревско - - - - - -	54	6.497	8.246	12.865
Ужичко - - - - - - - -	198	10.243	14.705	23.054
ЦерноРѣчко - - - - - - -	45	6.532	7.966	11.785
Чачанско - - - - - - - -	58	7.702	9.530	15.444
Шабачко - - - - - - - -	115	9.120	12.241	19.499
Ягодинско - - - - - - -	143	8.390	10.389	14.731
Ћупрійско - - - - - - -	96	6.892	8.141	13.995
Главна сумма	2.114	136.571	180.196	279.119

ИЗВОДЪ

У ГОДИНИ 1846.ой

Женскій.	Одсуствуюћи			Сумма целогъ народонаселѣнія.	Странны			
	У Сербіи	У Турской.	У другим' землями.		Изъ Србіе.	Изъ Турске.	Из' други земаля.	Сумма страны.
10.727	17	—	2	22.040	13	44	—	57
4.826	4	2	50	10.174	1.069	1.278	1.273	3.550
23.105	64	—	1	48.001	123	263	76	462
34.041	101	—	—	69.351	161	208	48	417
16.631	47	—	1	34.518	1	2	1	4
25.562	26	2	7	52.338	85	79	42	206
33.803	298	1	5	69.275	333	164	47	544
25.926	85	—	—	54.241	16	69	1	86
19.472	30	—	—	39.224	19	14	2	35
47.642	493	10	3	98.927	30	54	15	99
19.019	15	—	—	39.439	21	19	1	41
20.137	188	1	5	41.248	86	48	25	159
36.054	44	1	2	73.813	63	34	—	97
18.522	31	3	—	38.273	24	20	7	51
23.212	32	—	5	48.186	111	28	4	143
30.118	397	3	5	61.858	549	405	69	1.023
23.824	46	—	—	48.944	18	19	1	38
20.379	334	—	—	42.515	233	129	35	396
433.000	2.252	23	86	892.315	2.955	2.807	1.647	7.468

Наређено є было, да се попишу у Србіи люди и по занату; да се то єсть зна: колико има осимъ Чиновника, Свештеника мирски и Калуђера, трговаца: болтація и други кои са живомъ стокомъ тргую, майстора, и землѣдѣлаца, алъ изъ поднешеногъ пописа ніє се могао изводъ начинити, кои бы то показао, и зато ће ово остати за идућа времена, кадъ пописиванѣ и за ову стварь испадне болѣ и правилніє.

12. Юлія 1850 у Београду.

Іованъ Гавриловикъ.

ОПИСАНІЄ

СВІЮ ДОСАДЪ ПОЗНАТЫ' СРБСКИ' НОВАЦА.

(Са IX Таблица слика')

УВОДЪ.

За свакій народъ преважно є познаванѣ своє Исторіє; єръ ништа толико непробуѣує у човеку уважаванѣ себе самога и своєга рода, колико знанѣ то, да су нѣгови предцы кадри были славна дѣла свршити, да су они велико и благотворно што учинили, на чему се оснива као слѣдство и садашнѣ благостанѣ потомства. Ово знанѣ побуѣує у людма народный поносъ, кои чини да се потомцы диче своимъ предцыма, да се труде ньима равни быти, и да све оно што є народно, цене, любе и бране. Овай поносъ у своіой правой мери, найвеѣма є нужданъ народу за то, да буде слободанъ, то єсть, да буде кадаръ самостално живити, творити и напредовати на стази развитка и образованя човечества; зато вели мудрый *Доситей*: „лежи и лежаѣе у робству онай народъ, кои незна шта є національный поносъ.“ — Прошлость є основь садашности, а Исторія є онай мостъ кои прошлость са садашносѣу скопчава. Исторію свою обдѣлавати, изяснявати и познаванѣ нѣно меѣу людма разширивати, то є важна дужность свакога народа, но особито народа таковогъ, кои є пострадао, и кои после неволѣ пуногъ искуства, умудренъ къ больой будуѣности тежи. Србскій народъ врло є срећанъ меѣу на-

родима по томе, што има славну прошлость, и што има живу Исторію у народу, сачуваный споменъ те своє славне прошлости у преважнимъ песмама юначкима; шта више, што има извѣсне споменике, свуда по отечеству своме расеяне свете храмове, монастире и толике друге зграде, подигнуте негда одъ нѣговы' кралѣва, царева' и деспота', и толике друге писмене и художествомъ учинѣне спомене; неоспоримо сведочеѣе о славной нѣговой прошлости; ови су сви, у союзу са благодатномъ вѣромъ христіянскомъ, одржали у Србству свесть, одушевленѣ и поносъ народный, те є оно толику снагу къ поновленю свога живота, крозъ столѣтне бурѣ и неволѣ срећно до данасъ сачувало. Садъ валя да Срби, помоћу науке све веѣма напредую у ясно посведоченомъ и сасвимъ извѣстномъ знаню своє Исторіє, а зато су веѣъ много учинили безсмртногъ имена достойни Срби: Раичъ, Давидовиѣъ и други ньіовомъ примѣру слѣдовавши млаѣи, но остало є и потомцыма много іошъ посла, кои се има свршити, да бы се многе тавности, неизвѣстности и празнине србске повѣстнице разясниле и попуниле, и да бы се ова до неке цѣлости заокруглити и довршити могла. — Особито важно, управо найважніє є у овомъ смотреню, истраживанѣ, скупляньѣ, изясньиванѣ свію извора Србске Исторіє, стары' споменика' свакогъ рода, рукописны' и художествены' дѣла, преподавания и т. д. коє є, истину исповедаюѣи, досадъ іошъ мало и недостаточно чинѣно. Текъ онда ѣемо до савршеніегъ знаня Србске Исторіє доѣи моѣи, кадъ се сви ти заоставши одъ славны' стары' времена србски' споменицы, колико є годь могуѣе подпуно скупе обясне и издаду; као што су: дипломе владѣтеля Србски', лѣтописи србски, свакогъ рода надписи; житія народны светителя; законицы; Историцы

и т. д. *) А ово е главный задатакъ нашегъ народногъ Музеума, а една одъ найглавніи дужностій и нашега Дружтва Србске Словесности.

Овамо спадаю и стари новцы Србски' владѣтеля, ови необорими и неумитни сведоцы прошлости, о кои' важности нека сведочи оно, што е славный нашъ Србинъ *Милошъ Светићъ* о овоме предмету лепо и истинито написао, у Србскимъ Лѣтописима за годину 1826, части IV на стр. 191 и слѣ., предъ изясненіемъ неколико Србски' новаца. „Излишно бы было "вели„ у ово блажено време за науке, важность и ползу коя изъ познаваня стары' новаца проистиче, многима речма доказивати и представляти. Цицеро пише: „„Історія е свидѣтельица времена, свѣтъ истине, вѣстница древности, наставница живота и пр.““ а о Нумизматики или познаваню стары' новаца, може се рећи: да е стубъ и нелажна подпора и око Историческе истине. Она древности таму просветлява, народима и владѣтельима животъ славе повраћа и обновлява; испредъ нѣногъ лица изчезаваю мысли по страсти и своелюбію написане; одъ нѣ истина у Історіи правый свой видъ и бою добія; предъ овимъ доказательствомъ сва друга извіяня и обртаня падаю и нестаю. Овимъ начиномъ смо мы кадри безъ свакогъ пристрастія народъ нашъ честитимъ и прославлѣнимъ показати. Валя дакле и овога посла живо се латити и напредовати. Свакогъ е дужность по могућству трудъ трудомъ умножавати и къ овоме обштемъ благу приносити. То иште име народно, Історія наша потребуе, истина насъ позива и собственна честь.

*) У овомъ смотреню найважнія е за Србство велика сбирка овановы' споменика', коя се у рукопису кодъ Госп. Павла Іосифа Шафарика, цес. кр. Библіотекара у Прагу, налази.

Тко се овима противити сме?“ — Признаваюћи истину овы' речи, одъ више година трудіо самь се, покрай сабираня други' нарочито писаны' споменика', око Нумисматике Србске, скупляо самь и начертавао старе србске новце, (а и друге южнославенске) заедно прибирао самь и све оно, што е досадъ о предмету овомъ рађено и на светъ издано, и све то садъ овде предаемъ онимъ родолюбивимъ Србима, кои се тыме као важнимъ изворомъ и сведочанствомъ Србске Исторіе служити желе, и свима любительима Србске Исторіе.

О Србскимъ новцыма, колико е мени познато писали су досадъ слѣдуюћи списательи:

Banduri Anselmus, у дѣлу: Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Paleologos, Lutetiae Parisiorum. 1718. folio Tom. II. pag. 769 и 772 описуе неке србске новце.

Zanetti Hieronim. Francisc. De nummis Regum Mysiae seu Rasciae) ad Venetos typos percussis,

Muratori Lud. Anton. de moneta; и

Lirutius Dissertatiae de Monetis;

Све три ове Dissertatio печатане су у великомъ дѣлу:

Argelati Philippi: Collectio Dissertationum de monetis Italiae Mediolani 1750. 4-то; и то пвра у части III. стр. 17.; друга у части I-вой стр. 92.; а трећа у части II., на стр. 178. Одъ овы' прва е найважнія, у другимъ двема само е по еданъ Србскій новацъ описанъ.

Nani Bernardus, писао е дѣло: De duobus Imperatorum Rassiae Nummis, Venetiis 1750. 8-vo и Editio secunda, monetis ac documentis adhuc ineditis aucta. Ibidem 1752. 8-vo кое е за србску Нумизматику врло важно но превећъ редко; у нѣму по Соларићу на 63. страни описани су србски новцы, не само

сребрни но и бакарни и златни, а изображени су на две таблице, на првой 17 комада златны, сребрны и бакарны, а на другой таблицы 3. ком. новаца и 2 златна печата.

Appel у своме Repertorium у II-ге части II-гомъ оддѣлу говори и о србскимъ новцыма (год. 1798) исто тако наводе се србски новцы Унгарскогъ Музеума Сеченьовскогъ, у дѣлу: Széchényi Catalogus.

Ioachim Fr. I. Neueröffnetes Münzkabinet, Nürnberg 1761. такоѣе наводи еданъ србскій новацъ.

Раичъ (Исторія Славенски' народа у Бечу 1823. 8-vo у части III-ћой, на стр. 158) описао е два новца Деспота Ђурђа Бранковића, коя су тамо и изображена.

Давидовикъ Дим. у Забавнику за год. 1821. у Бечу. Описао е изображена тамо четири стара србска новца.

Србски Лѣтописи, за год. 1826. трошкомъ Матице Србске, година II-га частица 4. 5. 6. 7. (ту е на четири таблице изображено 16. комада стары' србски' новаца, кое е на стр. 191. частице 7. описао Милошъ Светићъ, и кои су начертани по подлинницыма налазећимъ се у Музеама Бечкима и Пештанскима.)

Найважніе досадъ издато дѣло о србскимъ новцыма есте слѣдуюће, на маћарскомъ езыку списано.

Luczenbacher János, a Szerb Zsupanok Királyok és Czárok pénzei, XXIII. réznyomattal. Budán 1843. 8-vo (т. е. Луценбахеръ Србски' жупана, кралѣва и царева, новцы. У овой книги описани су и изображени новцы до битке Косовске, и то 43 комада; дѣло ово има две маане, прву што се редко кадъ каже, где се налазе оригинали описаны' новаца; друго: што е историчкій текстъ ду-

хомъ пристрастнимъ списанъ, изъ кога се ясно види, да є списателю найвише стало, доказати неку супремацію Унгаріє надъ Србима и зависимость србски' кралѣва одъ Унгарске' круне, и оправдати суєтну ону титулу, да є Србія была провинція исте круне; где управо ови новцы ясно о противноме сведоче, єръ бы се то морало на ньима познати, као што се на пр. на Которскима познати дає (види таб. IX. ч. 100.) Вероватно є да се Луценбахеръ ползовао рукописомъ Професора *Весерле* о србскимъ новцыма, за кога су неки млади Србльи о овомъ предмету радили начертавали и писали; и коєга важно рукописно дѣло недовршено заєдно са збиркомъ нѣговомъ новаца и са 166 у бакру резаны' таблица садъ се у народноме Музеуму у Пешти чува.

Особиту позорность и похвалу заслужую они чланцы, коє є о старимъ србскимъ новцыма написао Алек. *Стоячковиħъ*, и кои су печатани у *Србскомъ народномъ листу*, (излазившемъ са Павловиħевимъ Новинама) за год. 1843. у ч. 42. дана 22. Октомбр. где є валяна рецензія дѣла Луценбахеровогъ; исте 1843. год. числ. 49, дана 9. Децембра, и год. 1844. у числу 24 д. 15 Юнія; — они су врло поучителни и любопитни за свакогъ любителя србске старине.

Премда се праведно реħи може, да є велика часть србски' новаца досадъ іошъ непозната, тако да се іошъ непрестано налазе нови комади, особито у старой Србіи, Херцеговини, Албаніи и т. д. опетъ наводимо овде за оне коє ствар ова занима, где се данасъ найвише србски' стары' новаца скуплѣны' наоди и чува. Прво место заслужує: Музеумъ при Попечителству Просвештенія у Београду, где има до 50. разны' новаца србски'. Има ій неколико и у збирки Београдскогъ Читалишта; али млоги налазе се іошъ у рукама приватны' лица у Београду, но смемо се надати да ħеду

ови у Музеумъ положени быти, особито, кадъ се овай болѣ устрои и штедріе снабдѣ. У Загребу у народномъ Музеуму има 17. комада югославенски' новаца, (међу коима су 12. ком. србски', 3. ком. бугарска, и 2. босанска) куплѣны' у Бечу за скупе новце; и опетъ 15. ком. србски' новаца' куплѣны' 1850. год. одъ Стефана Илића Верковића, Бошняка. У Бечкомъ царскомъ Минцкабинету има такође неко число србски' новаца, (Давидовићъ наводи 16. комада) а исто тако у Пештанскомъ народномъ Музеуму, у комъ се осимъ збирке Сеченьиеве, садъ већъ и они наоде, кои су одпре у знатной збирки Г. Николе Янковића Вадашкогъ были. Мыслимъ да е и у Библіотеку Универзитета Пештанскогъ ушло нешто србски' новаца са збиркомъ Професора Весерле. Неко число србски' новаца однешено е одъ учены' путника' русски' и у Руссію, у збирке Петроградске и Московске. Одъ приватны' лица имаю лепе и досадъ іошъ неиздате на светъ новце югославенске Господа I. *Юкићъ* Францишканскій редовникъ и капеланъ у Врцару у Босни, и горе споменутый Г. Стеф. Ил. Верковићъ.*) Чуо самь да и у Тресту имаде србски' новаца у тамошнѣмъ Музеуму, и кодъ Господе: Дра. Кумано, и Боначића трговца; вредно бы было, да намъ какавъ тамошньій родолюбацъ и ове начертане издаде и опише.

Што се тиче опредѣливаня стары' србски' новаца, я самь при млогима по моме увѣреню одступіо одъ мнѣнія свію други' списателя, приписиваюћи често новацъ другоме кралю, него што су га пре мене приписивали списательи; при чемъ самь се найвише управляти морао по подобности ньіовой са новцыма сусѣдна до ньи места у реду заузимаюћима „еръ се новцы новцыма найболѣ изясняваю“ вели Госп. Милошъ Светићъ, (у Лѣтописима г.

*) Овога збирку одкупило е Попечит. Просвештенія у Београду.

1826. стр. 196. св. VII). При некимъ новцыма, премда сумнителнима, држао самь се други' списателя; другима после мене, а може быти и мени доцніе докъ іошъ више новаца видимъ, остае поправити оно, у чему самь погрѣшіо.

Чудно е, да покрай свега тога што самь знатно число овы' новаца до садъ у рукама имао, нисамь никако златанъ србскій новацъ видити могао, а и бакарный само самъ еданъ видіо, (Таб. VI. ч. 64.) сви су остали безъ разлике сребрни.

Надамъ се да ћеду сви родолюбиви Срби не малу радость имати, кадъ виде толике разне новце свои' славны' предака', ясно сведочеће о ньіовой дичной прошлости; но заедно се уздамь да ће се ова радость ньіова скоримъ умложити, кадъ млоге оне србске новце овако начертане и на светъ издате увиде, кои до садъ сасвимъ непознати, появлюю и налазе се іоштъ свакій данъ, тако да ћу и я већъ на годину, ако Богъ да, моћи опетъ неколико таблица ньіовимъ сликама напунити, и узъ овай нашъ Гласникъ издати.

Подъ насловомъ таблица ставіо самь ради любопитногъ украшенія вѣрный снимакъ великогъ печата, коимъ се безсмртный ослободитель и вождъ србскій *Караџорђе* служіо, и кои е узетъ са печата на писму датомъ у Смедереву д. 2. Юлія, 1806 године.

У Београду д. 15. Юлія 1850. год.

Дръ Янко Шафарикъ.

СТЕФАНЪ ПРВОВѢНЧАНЫЙ.

Великій Жупанъ год. 1195. Краль 1222. умре: 1228.

Стефанъ сынъ великогъ Жупана рашкогъ Стефана Неманѣ и Ане кѣери бана Бориса. Отацъ нѣговъ Неманя родіо се год. 1114 у Зети, владао е као великій Жупанъ рашкій надъ Србима одъ год. 1159 до год. 1195, у граду Расси данашнѣмъ Новомъ-Пазару. Год. 1195 закалуѣри се подъ именомъ Симеона и умре у монастиру год. 1200. Оставіо е три сина: Стефана, Влкана и Растку. Стефанъ наслѣди престолъ одъ отца и пріими владу год. 1195 као великій Жупанъ, но братъ нѣговъ Влканъ отме му помоћу Мађара престолъ велико-жупанскій год. 1204, и назовесе съ Папинимъ и Унгарскогъ краля Емерика одобренѣмъ, краль србскій. Но год. 1205 помири заваћену браћу наймлаћій братъ Растко, кои се подъ именомъ Савве у Светой гори закалуѣріо, Влканъ одступи и врати престолъ опетъ Стефану, кои буде год. 1222. одъ брата свогъ Савве, веѣъ онда архіепископа, на кралѣвско достоинство венчанъ и умре год. 1228. — Са супругомъ своіомъ Евдокіомъ, кѣери цара грчкогъ Алексія III. Комнена, родіо е четири сына: Радослава, Предислава (доцніе Савва II. архіепископъ србскій) Владислава и Уроша.

Новцы овогъ првогъ србскогъ краля до садъ познати сви су сребрни; найвећу подобность имаю

са савременимъ новцыма млѣтачкимъ, сравни новацъ Дужда Іоанна Теупола владавшегъ одъ год. 1236—1237. на таблицы IX. подъ числ. 111. изображенъ. Познаемо до садъ само едногъ рода новацъ но одъ три калупа.

Новце ове приписао самь я овоме кралю само по Луценбахеру, премда е врло сумнително да су нѣгови, као што е оштроумно примѣтіо А. *Столчковикъ* у своме чланку (у народномъ листу 1844. ч. 24) да е Светый Стефанъ текъ одъ Уроша I. великогъ избранъ за патрона Србіе.

Таб. I. чс. 3. новацъ сребрнъ: тежакъ 23½ грана.

На лицу печатъ: Ісусъ Христосъ седећи на престолу; кодъ главе нѣгове ІС. ХС. съ десне стране престола М. съ леве стране Ѳ.

На наличю написъ око края; ƨƨTEFAN. ƨTEFAN.

Печатъ. Св. Стефанъ првомученикъ предае съ десномъ рукомъ двострукій крстъ дугачакъ, доле у звезду забоденъ, кралю подъ круномъ стоећемъ, кодъ коега главе стои написъ R.
E
X

Подлинникъ нађенъ е у Србіи, однешенъ у Петроградъ Професоромъ Преисомъ; снимакъ самь съ оригинала вѣрно одчертао.

Таб. I. чс. 4. Новацъ сребрнъ; предидућемъ сасвимъ подобанъ но другогъ калупа.

На лицу. I. Христосъ на престолу; подъ нѣговимъ ногама слово R.

На наличю написъ SSTEFAN. STEFA. *печатъ* као и предидућегъ, но крстъ ніе у звезду забоденъ него кодъ нѣговогъ края доле стое слова съ десне стране N. а съ леве O.

Налази се начертанъ кодъ Луценбахера, на стр. 24. ч. 1. одкудъ е снимлѣнъ. Већъ Zanetti има га начертана (у дѣлцу своме: Hier Franc. Zanetti, De nummis regum Mysiae seu Rasciae Comentariolus, Venetüs 1750. 8-vo Recusus in: Argellati Collectio Dissertationum de monetis Italiae. Mediolani 1750. 4-to Pars III.) и вели о нѣму „Hunc nummum si cum grossis Henrici Danduli et Petri Ziatti conferas, differentiam nullam deprehendes, idem pondus, eadem forma et metalli probitas, imagines eaedem," но написъ е различанъ. —

Таб. I. ч. 5. Новацъ сребрнъ; пређашньима раванъ, али другогъ калупа.

На лицу: съ обе стране престола стое слова P. R.

На наличю написъ: STEFAN. STEFAN. а доле край крста I. O.

Извађенъ изъ Луценбахера, стр. 24. ч. 2.

Іошъ самъ видіо овима новцыма подобна три комада у сбирки Господина Аврама Петроніевића Попечителя Иностр. Дѣла и Княж. Представника; и то са разликама слѣдуећима: прво, са словима: M ə; друго: са M . B . треће са M . L . на лицу съ обе стране престола; а на свима има на наличю доле кодъ края крста съ леве стране слово : S . .

ВЛКАНЪ.

Краль одъ г. 1204. до год. 1205,

Другій сынъ Стефана Неманѣ, великогъ Жупана раицкогъ; онъ є год. 1204. помоћію Мађара и Папе римскогъ, старієгъ брата свогъ Стефана престола лишіо, и самъ є за кратко време владао, примивши првый титулу краля србскогъ; но већъ год. 1205. помире се браћа по совѣту Савве наймлађегъ брата, и Влканъ опетъ уступи престолъ Стефану.

Одъ нѣга познаемо єданъ само новацъ, сребрнъ, но у два разна калупа.

Таб. I. ч. 1. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу, съ обе руке благосиљаюћи; кодъ главе обичный написъ ІС ХС съ десне стране до престола слово Д, съ леве стране ѿ. (царъ?)

На наличю: *написъ* на десной страни новца ВЛК = ВЛК, на левой ↑×1. *печатъ:* две слике владѣтельске съ крунама на главама, одъ кои десна у десницы, а лева у левой руцы држи крстъ. Међу њима мотка, горе барякъ а доле три крака имаюћа; међу главама слово Д и Х, а доле съ обе стране мотке по єдна звезда.

Налази се кодъ Луценбахера, на стр. 21. число 1. одкудъ є и узетъ.

Таб. I. ч. 2. Новацъ сребрнъ, пређашнѣмъ сасвимъ подобанъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ, као и кодъ предходећегъ, но до нѣга съ десне стране слово Д а съ леве ѿ.

На наличю, напись млого ясніи :ꙋ = ВѢК. съ десне стране, а опетъ ↑ꙋ1 съ леве стране, до оны владѣтельски ликова, кои на овомъ новцу свакій съ єдномъ рукомъ мотку баряка држе.

И овай є као и прѣђашньи изъ Луценбахеровогъ дѣла изваѣнъ, где є на стр. 21. подъ числ. 2. изображенъ. И кодъ *Апела* се єданъ, али зло сачуванъ, налази изображенъ, но онъ га Стефану I. Неманићу приписує, съ овимъ примѣчанѣмъ: Eine noch unangezeigte seltene Münze, (види Appels Repertorium II Band. II-te Abtheilung. s. 798) „Неки, вели Луценбахеръ овай новацъ збогъ оногъ слову М подобногъ знака на лицу приписую *Мунтимиру* (год. 880—890) Жупану србскомъ, други *Михаилу* Палеологу VIII (год. 1260—1282) Цару грчкомъ; но онъ га првый Вуку Неманићу приписує, а я се съ нѣговимъ мнѣніемъ слажемъ, єръ византинскій видъ целогъ новца, и подобность нѣгова съ новцыма онога века, велику нѣгову древность посвѣдочаваю, а име ВЛК ясно показує, коме се приписати има.

Новцы ови сасвимъ су подобни новцыма на Табл. VIII. ч. 93, и табл. IX. ч. 101. изображенимъ, о коима види мнѣніє наше ниже.

СТЕФАНЪ РАДОСЛАВЪ.

Краль одъ год. 1228. до год. 1234.

Сынъ Стефана Првовѣнчаногъ, зове се и *Храпавый*; владао є за мало, и лишенъ є престола одъ млађегъ свогъ брата Владислава.

Одъ нѣга познаемо сребрнъ новацъ, едногъ само рода но одъ два различна калупа *съ написомъ славенскимъ*.

Таб. I. ч. 6. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Іусъ Христосъ на престолу седећи съ десне стране престола слово О; кодъ главе ІС . ХС .

На наличю: написъ: ·: РАБЬ ХѢ N :. ·: СТЄФАN: = Рабъ Христу N (Неманићъ?) Стефанъ. *Печатъ*, краль подъ круномъ стои, у десницы држи крстъ, до нѣга съ обе стране звезда.

Налази се изображенъ кодъ Луценбахера, на стр. 26. ч. 1.

Таб. I. ч. 7. Новацъ сребрнъ, прећашнѣмъ сасвимъ подобанъ, но другогъ калупа.

На лицу: Іусъ Христосъ на престолу седећи, кодъ главе ІС ХС. на самомъ престолу съ десне стране С. съ леве стране N. (вальда = Стефанъ Неманићъ ?)

На наличю: *написъ*, РАБЬ ХѢ СТЄФА = Рабъ Христу Стефанъ. *Печатъ*, краль съ отвореномъ круномъ на глави, стоећи држи у десной руцы крстъ, до нѣга съ леве стране ·: —

Налази се као и прећашньи у Луценбахеровомъ дѣлу стр. 26. ч. 2. Оба ова новца я нисамъ у оригиналу іошъ никако видіо, него самъ ій извадіо изъ Луценбахера, кои споминѣ да се налазе у дѣлу Nani Bernardus de duobus Imperatorum Rassiae Nummis. Venetiis 1750 8-vo Edit. 2-da monetis ac docu-

mentis adhuc ineditis aucta, ibidem 1752. но да онъ ово дѣло никако ніе могао добити. Одкудъ ій е онъ узео, где ли се оригинали овы нѣговы' слика налазе, о томе ништа неговори.

Ови новцы отвораю редъ новаца србски са славенскимъ написомъ; они бы се могли лако и Стефану Првовѣнчаномъ приписати, тако су древногъ изгледа, а и слова С. N. могла бы се толковати = Стефанъ Неманиѣъ; но я ій зато съ Луценбахеромъ Радославу приписуемъ, што су сасвимъ подобни целимъ своимъ изгледомъ, особито сликомъ краля, новцыма одма слѣдуюѣегъ краля Владислава, на коима се ясно веѣъ име краля чита, само посао на овимъ Радославовимъ е грубіи, писмена несавршенія, старія; по овомъ калупу е по свой прилицы Владиславъ калупъ за свое новце правити дао, само точніе и савршеніе.

СТЕФАНЪ ВЛАДИСЛАВЪ.

Краль одъ год. 1234. до 1240.

Треѣій сынъ Стефана Првовѣнчаногъ, силомъ е отео престолъ одъ брата свога Радослава; быо е богатъ и славанъ владѣтель, имао е за жену кѣерь *Асена* цара бугарскогъ и загорскогъ. Онъ е подигао рударство у Србіи; и довео е тога ради Немце, *Сассе*, рударе у землю. Онъ е сазидао монастиръ *Милешево* у Босни, где е и погребенъ. Деце ніе имао, зато е после нѣга братъ нѣговъ престолъ наслѣдіо.

Одъ нѣга се почешѣе налазе у Србіи новцы, досадъ познаемо четири различна рода, одъ кои' се

шестъ разны калупа налази; сви су сребрни, и имаю славенскій написъ.

Таб. I. ч. 8. Новацъ сребрнъ, 26. грана тежакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, кодъ главе ІС. ХС.

На наличю: *написъ*: РАБЬ ХСІ ВЛАДИСЛАВЬ. = Рабъ Христовъ Владиславъ. *печатъ*: краль подъ круномъ отвореномъ стоећи, у дугой одежди, съ поясомъ, у десницы држи крстъ; до нѣга съ десне стране слово Л, съ леве пакъ слово Я. —

Овай новацъ, одъ мене куплѣнъ, налази се у врло лепо сачуваномъ оригиналу, у народномъ србскомъ Музеуму.

Таб. I. ч. 9. Новацъ сребрнъ, 27. грана тежакъ, прећашнѣмъ съ малимъ разликама подобанъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, кодъ главе ІС. ХС. съ десне стране престола слово М. а съ леве стране слово. К.

На наличю; написъ: ВЛАДИСЛАРАБЬХСО: = Владиславъ рабъ Христовъ; *печатъ*: краль стоећи подъ круномъ, као и на прећашнѣмъ.

Оригиналъ, врло добро сачуванъ, одъ мене куплѣнъ, налази се у србскомъ народномъ Музеуму.

Таб. I. ч. 10. Новацъ сребрнъ, 26. грана тежакъ, другогъ рода и калупа.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, кодъ главе ІС. ХС.

На наличю, написъ: . ВЛАДИСЛАВЬ . СТЕФАN. = Стефанъ Владиславъ. *Печатъ*: краль стоећи подъ круномъ отвореномъ, у десницы држи крстъ, а леву руку пружіо е одъ себе.

Оригиналъ, добро сачуванъ, уступіо самъ я србскомъ народномъ Музеуму, где се садъ чува.

Таб. I. ч. 11. Новацъ сребрнъ, трећегъ рода.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, кодъ главе ІС. ХС.

На наличю, написъ: КЛАДИСЛАВ СТЕФАN. *Печатъ*: краль стои, има круну отворену на глави, у десницы крстъ, а леву руку метуо е на прси.

Налази се кодъ Луценбахера, на страни 28. одкудъ е и узетъ. —

Таб. I. ч. 12. Новацъ сребрнъ.

сасвимъ подобанъ ономъ подъ числомъ 8. описаномъ, но другогъ калупа.

Овай новацъ изображенъ е и изданъ на светъ іошъ год. 1826. у I-вой свезки Србскогъ Лѣтописа, подъ ч. 4. а и кодъ Луценбахера е на стр. 29. подъ ч. 1. изображенъ. — Оригиналъ се чува у цес. кр. кабинету древны' новаца у Бечу.

Таб. II. ч. 13. Новацъ сребрнъ, четвртогъ рода.

На лицу: Ісусъ Христосъ седећи на престолу съ написомъ обичнимъ кодъ главе ІС. ХС.

На наличю: написъ: ВЛАДИС РАБ ХХ = то єсть Владиславъ рабъ Христу. *Печатъ:* краль подъ круномъ стоєћи, држи у десной руцы крстъ.

Изображенъ є кодъ Луценбахера на стр. 29. число 2. одкудъ самь га пренео овамо.

Таб. VIII. ч. 89. Новацъ сребрнъ, тежакъ 27. грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ као обично; но съ обе стране до престола по єданъ кружчићъ : О .

На наличю: краль съ отвореномъ круномъ на глави, стоєћи у сяйномъ одѣлу, држи скиптаръ съ крстомъ на вр'у, у десной руцы, леву руку метнуо є на срдце; до нѣга съ обе стране, по єдно : О . унаоколо надписъ : ВЛАДИДАЛ РАБЬ ХОУ. = Владиславъ Рабъ Христоу.

Подлинникъ овога лепогъ и добро сачуваногъ новца, чува се кодъ Попечителства Просвештенія, у Музеуму.

СТЕФАНЪ УРОШЪ I. ВЕЛИКІЙ.

Одъ год. 1241. до год. 1272.

Ово є быо четвртый сынъ краля Стефана Првовенчаногъ, а трећій кои є на престолу србскогъ кралѣвства седіо, почемъ су два старія брата нѣгова Стефанъ Радославъ и Стефанъ Владиславъ само за кратко време владала. Урошъ I. владао є крозъ пуне 32. године, тако срећно, да є у србской повѣстницы име *великогъ* краля задобіо. Онъ є живіо у честомъ саобраштаю са Грцыма и Мађарима; оже-

ни сына свога Драгутина са Катариномъ, кћери Стефана сына Беле IV. краля Унгарскогъ, обећавши му томъ приликомъ, да ће му владу уступити, зато га овай сынъ по наговору Мађара свргне съ престола год. 1272. и одтера га у Драчъ, где и умре исте године. О моћи и богатству нѣговомъ ясно сведоче млоги они и разни новцы кои су намъ одъ нѣга остали, єръ до садъ већъ имамо Урошевы новаца одъ петъ разна рода, у више фелій, одъ кои су мени деветъ познате, а има ій за цело и више; сви нѣгови новцы сребрни су, и заєдно са Душановима и Деспота Ђурђа Бранковића новцыма по найчешће се налазе одъ свію србски новаца.

I-вогъ рода. Краль седи на престолу.

Таб. II. ч. 14. Новацъ сребрнъ, тежакъ 22. грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ седећи на престолу, съ обичнимъ написомъ ІС ХС, до престола съ десне стране слово Т; а съ леве стране В .

На наличю: написъ: † VROSIV. REX . = Урошъ краль; *печатъ*: краль съ круномъ на глави седи на престолу, у десницы држи крстъ, а у левой руцы држи мачъ преко крила положенъ.

Оригиналъ добро сачуванъ налази се у Срб. нар. Музеуму, куда є одъ мене прешао; а другій овомъ подобный новацъ има у сбирки Г. Профессора К. Бранковића.

II-гогъ рода. Краль стои подъ круномъ, држи двострукій крстъ.

Таб. II. ч. 15. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, до главе ІС. ХС. съ десне стране престола слово : M . съ леве стране B .

На наличю: написъ: VROSIVS . STEFAN . REX. *Печатъ:* Св. Стефанъ Првомученикъ стоећи предає съ десномъ рукомъ двоструки крстъ кралю подъ круномъ стоећемъ, кои крстъ у десницу прима, до ногу светителя стои слово : S . —

Оригиналъ овогъ новца налази се у Срб. нар. Музеуму, куда є одъ мене прешао; изображенъ є истый новацъ већъ и у Лѣтопису србскомъ, год. 1826. части IV. подъ ч. 1. одкуда га є Луценбахеръ у своє дѣло пренео, где се на стр. 32. изображенъ видити може. —

Таб. II. ч. 16. Новацъ сребрнъ, прећашнѣмъ подобанъ, но другогъ калупа.

На лицу: показує као и прећашньи Ісуса Христа на престолу, но съ десне стране край престола стои слово P а съ леве стране слово R . —

На наличю: написъ: SSTEFAN. VROSIV REX. *Печатъ* истый кои на предходећемъ, но доле кодъ крста съ обе стране стоє слова M D.

Оригиналъ овогъ новца нисамь видіо, него є изображенъ кодъ Луценбахера на стр. 32; одкудъ є и пренешенъ овамо, а онъ га є узео изъ Zanetti in Argelati Collect. Dissert. de monetis Italiae. Pars III. pag. 19. 22. nro V.

III-ћегъ рода. Краль стоећи подъ круномъ држи барякъ.

Таб. II. ч. 17. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ, као обично; съ десне стране престола слово: Р . съ леве Т .

На наличю' печатъ: Св. Стефанъ съ десницомъ предае кралю подъ круномъ стоећемъ барякъ съ крстомъ означенъ и доле у крстъ свршуюћій се. *Написъ*: око края SSTEFAN . VROSAIVS ; измећъ главе кралѣве и крста REX.

Оригиналъ овогъ лепогъ и врло добро сачуваногъ новца, прешао е одъ мене у Срб. нар. Музеумъ, где се садъ налази. —

IV-тогъ рода. Краль гологлавъ држи крстъ еднострукъ.

Таб. II. ч. 18. Новацъ сребрнъ.

На лицу: као обично Ісусъ Христосъ, но кодъ нѣга до левогъ рамена звезда и подъ ногама звезда.

На наличю: *печатъ*: краль гологлавъ прійма одъ Св.Стефана еднострукій дугачкій крстъ: *написъ* око края обичный: SSTEFAN. VRDSIVS , а до главе кралѣве REX .

Пренешенъ е овай новацъ изъ Луценбахера, стр. 33. кои га е узео изъ слѣдуюћегъ дѣла: Anselmi Banduri Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Paleologos. Lutetiae Parisiorum, 1718. folio Tomus II. pag. 769. 772; овде се погрешно Урошу младомъ цару србскомъ, последнѣмъ Неманићу приписуе. —

Таб. II. ч. 19. Новацъ сребрнъ,

пређашнѣмъ сасвимъ подобанъ, у свему, само што е другій калупъ, и на *наличю* написъ у имену Св.

Стефана различанъ по томе што ніє цело име изражено, него само STEFA.

Овогъ оригиналъ такођеръ нисамъ могао нигде видити, него є и овай снимакъ пренешенъ изъ Луценбахеровогъ дѣла са стр. 33. онъ га є изъ Zanetti узео, кои о овомъ новцу вели, да є то онай истый, кои є и Бандури издао, — и да онъ ніє смео съ оногъ места кренути га, на кое є одъ овогъ высокоученогъ мужа поставлѣнъ. Види: Zanetti in Argellati Collect. Dissert. de monetis P. III. pag. 20. 22. nro VI.

V-тый родъ. Краль гологлавъ држи барякъ.

(Ови новцы често се налазе, и сасвимъ су млѣтачкимъ современимъ новцыма подобни; изузимаюћи єдино написъ).

Таб. II. ч. 20. Новацъ сребрнъ.

На лицу: обично изображенѣ спасителя.

На наличю: Св. Стефанъ предає гологлавомъ кралю барякъ, кои га у десницу прима, а у левой руцы држи кратакъ простъ скиптаръ. *Написъ* обичный SSTEFAN . VROSIVS око края, а измеђъ главе кралѣве и крста : REX .

Новацъ онай снимлѣнъ є съ оригинала одъ мене у Срб. нар. Музеумъ прешавшегъ; но почемъ є ово одъ свію скоро србски новаца найобичніи и найчешћій, то є већъ млого пута изображенъ и описанъ быо, и то:

1-во у Србскомъ Лѣтопису одъ год. 1826. свез. III. подъ ч. 1. — 2-го кодъ Луценбахера на стр. 34. Већъ Zanetti га познає съ примѣчаніємъ тимъ: да га

онъ осланяюћи се на Мураторіеву важность, Милутину приписуе. Види: Zanetti in Argelati Collect. Dissert. de monetis Italiae, P. III. pag. 18. 22. nro IV. Lud. Ant. Muratorii, de moneta, In P. Argelati Colect. Dissert. de monetis Italiae. Mediolani 1750. 4. Pars I. pag. 92. Tabul. LXXXII. Истый овай новацъ налази се и у Унгарскомъ народномъ Музеуму, назначенъ е у: Széchenyi Catalog. Pars III. pag. 46. № 11. и 12. и ту се приписуе Милутину; далѣ у истомъ дѣлу pag. 45. nro 7. 8. Tabul. 7. Nro 47. 52. приписую се сасвимъ подобни новцы Уроіцу I-вомъ.

Таб. II. ч. 21. Новацъ сребрнъ,

пређашнѣмъ у свему раванъ, само што е на овомъ на *наличю* написъ другій, т. е. име Св. Стефана е цело исписано, овако: STEFANVS.

Овога оригиналъ нисамъ видіо, него самъ га узео изъ Луценбахера, где е на стр. 34. описанъ. Овай новацъ веѣъ славный Appell у своме Repertorium наводи, у части II. оддѣл. II. стр. 800. — Исто тако: Lirutius: Dissertatio de monetis. In Argelati, Collect. etc. Pars. II. pag. 187. Tabul. IV. Nro 70. но у овой кньиги неможе се разликовати, дае ли Св. Стефанъ кралю барякъ или крстъ. —

Таб. II. ч. 22. Новацъ истогъ рода

са предходеѣа два; ономъ подъ ч. 21. сасвимъ подобанъ, но другогъ калупа, разликуе се особито тимъ што на овомъ у имену Св. Стефана нема N него само SSTEFAI-, и што Св. Стефанъ на оба рамена има по еданъ крстъ, а преко чела венацъ.

Снимлѣнъ е съ оригинала, кои се у народномъ србскомъ Музеуму чува, одъ мене куплѣнъ.

СТЕФАНЪ ДРАГУТИНЪ, СРЕМСКІЙ.

одъ год. 1272, до год. 1275. Умре 1317. 12 Марта.

Стефанъ Драгутинъ старіи сынъ краля Стефана Уроша I-вогъ великогъ, было є слабъ и болешльивъ владѣтель; онъ є на престолу србскомъ, кои є помоћу таста свога, краля Унгарскогъ Стефана V одъ отца свога силомъ отео, само крозъ три године седіо, потомъ є уступіо владу млаћемъ много способніемъ брату своме Милутину, а самъ отиде у Сремъ и ту проводећи побожанъ животъ, текъ год. 1317-те умре. Одъ нѣга познаемо досадъ четири разна новца, кои су калупомъ своимъ новцыма отца нѣговогъ Уроша Великогъ, осимъ имена кралѣвогъ скоро сасвимъ подобни; — а исто тако и савременнимъ новцыма млѣтачкимъ. —

Табл. II. чс. 23. Новацъ сребрнъ, тежакъ 19 грана.

На лицу. Ісусъ Христосъ на престолу, кодъ главе обичный написъ ІС. ХС.

На наличю, печатъ: Светый Стефанъ предае кралю барякъ; *написъ* око края: SSTEFAЌ. STEFAЌ, измећъ главе кралѣве и баряка: REX.

Оригиналъ овогъ новца налази се кодъ славногъ Србскогъ старине Госп. Совѣтника Мате Ненадовића Проте.

Табл. II. чс. 24. Новацъ сребрнъ, тежакъ 30 грана;

пређашнѣмъ сасвимъ подобанъ, съ томъ само разликомъ што є у напису на наличію име краля и светителя овако изрезано: ·SSTEFAN. а кралѣво STEFAN, REX. кое показуе да є другій калупъ.

Овай врло лепо сачуванъ новацъ, прешао е одъ мене у срб. нар. Музеумъ, где се садъ чува.

Таб. III. чс. 25. Новацъ сребрнъ,

пређашньима сасвимъ подобанъ, но другогъ калупа, кое посведочаваю много крупнія слова написа, и кругъ одъ точкій око края. — Изображенъ е веђъ а) у Србскомъ Лѣтопису одъ год. 1826, I свезки, подъ числомъ 1, куда е пренешенъ изъ дѣла: T. Fr. Ioachims Neueröffnetes Münzkabinet Nürnberg 1761 год. 4-то, а у овомъ дѣлу изображенъ е по оригиналу налазившемъ се у тадашньой Кемпеленовой сбирки у Пожуну. Ioachim га погрешно приписуе Стефану Радославу; Zanetti незна комъ Стефану да га припише, б) кодъ Appela Repertorium II Band II-te Abtheil. стр. 799. Далѣ в.) кодъ Ioachima I Theil, стр. 327. и г.) кодъ Луценбахера на стр. 35. Овай га по нашемъ мнѣнію погрешно Урошу Великомъ приписуе. Налази се и у Унгарскомъ народн. музеуму, и наводи се у каталогу Сеченьіеве Сбирке части III. стр. 46. Мы по сродству овы новаца са новцыма предходника Драгутиновогъ Уроша Великогъ судеѣи, мыслимо, да ій найправедніе Драгутину приписати можемо, еръ одъ Милутина починюѣи новцы србски сасвимъ другій видъ имаю, и нису више по млѣтачкомъ начину правлѣни. —

Табл. III. чс. 26. Новацъ сребрнъ, другогъ рода.

На лицу: обичный ликъ спасителя на престолу, но до престола съ десне стране слово ·N. а съ леве стране ə = т. е. извринуто G.

На наличію, печатъ као и на пређашньима съ томъ разликомъ да е мотка баряка у звезду забодена; *написъ* као на предходеѣимъ.

Овай новацъ узетъ е изъ Луценбахера стр. 35. где се оригиналъ налази онъ неказуе.

СТЕФАНЪ УРОШЪ II. МИЛУТИНЪ.

(Банскій светый краль) одъ год. 1275 до год. 1321. 29. Октобра.

Одъ силногъ овогъ, дуго и срећно владавшегъ краля Србскогъ, имамо много разны' новаца, одъ кои' неки имаю надписъ славенскій, а други латинскій.

А. Съ написомъ Славенскимъ.

I-вогъ рода: краль подъ круномъ седи на престолу, у десной руцы држи крстъ, у левой мачъ преко крила метнутъ.

Табл. III. чс. 27. Новацъ сребрнъ, тежакъ 31 гранъ.

На лицу: Исусъ Христосъ седи на престолу, кодъ главе ІС. ХС. до престола на десной страни слово Д; а на левой страни слово І.

На наличію: печатъ: краль подъ круномъ седи на престолу, држи у десной руцы крстъ, а у левой великій мачъ, кои му на крилу положенъ лежи; написъ: † СТЕФАНЬ КРАЛЬ.

Новацъ овай лепъ у оригиналу налази се садъ у народ. срб. Музеуму, пре е быо кодъ мене; и Госп. Проф. К. Бранковићъ има га у своіой сбирки.

Табл. III. чс. 28. Новацъ сребрнъ,

пређашнѣмъ сасвимъ подобанъ, съ томъ само разликомъ, да е другогъ калупа, и да на лицу до престола нема слово Д, него само на левой страни І.

Овай необично лепо сачуванъ новацъ, добіо самь у оригиналу да га одчертамъ, изъ Пожаревца одъ могъ пріятеля и другара Доктора Медовића. —

Тадл. III. чс. 29. Новацъ сребрнъ,

пређашньима сасвимъ подобанъ, съ томъ едномъ разликомъ да е другогъ калупа и да на лицу кодъ престола има слова, съ десне стране: N, а съ леве б.

Узетъ е изъ Луценбахеровогъ дѣла, стр. 36, где е оригиналъ некаже; приписуе га погрешно Драгутину.

Таб. III. чс. 30. Новацъ сребрнъ,

пређашнѣму, изузимаюћи маленкости, кое о различномъ калупу сведоче, сасвимъ подобанъ.

И овай е изъ Луценбахера узетъ, где е на стр. 36 изображенъ; и овай приписуе Драгутину. У сбирки Господина Попечителя Авр. Петроніевића налази се у два комада.

Б. Съ написомъ латинскимъ.

II-гогъ рода: печатъ као на предходећима, но написъ латинскій.

Табл. III. чс. 31. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Обичный ликъ Спасителя, до престола слова: N. б.

На наличію: печатъ: краль на престолу подъ круномъ седећи, држи у десницы крстъ у левой руцы мачъ преко крила положенъ. *Написъ:* † STEFAN REX. = Стефанъ краль.

И овай новацъ у оригиналу нисамъ видіо, него самъ га узео изъ Луценбахера стр. 37; — где є погрешно Драгутину приписанъ.

III-ћій родъ, краль гологлавъ, у дугой одежди, држи у десницы скиптаръ съ криномъ на вр'у, у левой руцы мачъ, преко крила метнутъ.

Табл. III. чс. 32. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Спаситель на престолу, као обично.

На наличію: печатъ: краль гологлавъ, бркатъ; у дугой до землѣ альини седи на престолу, држи у десницы руцы скиптаръ съ криномъ на вр'у украшенъ, а у левой руцы мачъ, кои є метнуо преко крила; *написъ:* MONETA REGIS STEFANI. —

Овай новацъ узетъ є изъ Лѣтописа србскогъ одъ год. 1826, свезке II-ге, где є подъ числомъ 6-тимъ изображенъ; и кодъ Луценбахера се налази на стр. 37. — И кодъ Appela (у Repertorium II. Band. II-te Abtheil. стр. 799. 3, подъ числомъ 1, 2, 3) и у Унгарскомъ народ. Музеуму се налази (види Сеченьиевъ каталогъ, частъ III стр. 44. число 3. 4. 5. и Табл. 7 число 54, 55, 56) но погрешно се на оба места Стефану II-гомъ и Урошу I-вомъ приписує. —

IV-тый родъ. Кралъ подъ круномъ седи на престолу, држи скиптаръ у десной, а царску ябуку у левой руцы.

Табл. III. чс. 33. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу, съ леве и съ десне стране по еданъ цветъ одъ крина, (лиліе).

На наличію: Краль съ круномъ на глави седи на престолу, у десницы држи скиптаръ съ крстомъ простимъ на вр'у; у левой руцы пруженой држи царску ябуку съ двострукимъ крстомъ украшену; надписъ: STEFA REX.

Овай новацъ налази се кодъ Луценбахера, на стр. 42, одкудъ е узетъ; я га іошъ у оригиналу нисамъ видіо.

V-тый родъ. Краль подъ круномъ седећи, са скиптромъ и ябукомъ, као и пређашњи, но надписъ другій.

Табл. III. чс. 34. Сребрнъ новацъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ, као обично; съ обе стране по еданъ кринъ.

На наличію, печатъ истый, кой на предходећемъ али надписъ: VROSIVS REX.

И овай е узетъ изъ Луценбахера, стр. 44. подлиникъ нисамъ видіо.

Табл. III. чс. 35. Сребрнъ новацъ.

На лицу: пређашнѣмъ сасвимъ подобанъ.

На наличю: краль подъ круномъ седи на престолу, у десницы држи скиптаръ са цветомъ одъ

крина на вр'у украшенъ; у левой руцы царску ябуку съ двострукимъ крстомъ; написъ: MONET REGIS VROSII.

Овай новацъ изображенъ є већъ: I-во у Лѣтопису, год. 1826, чс. I. № 2. по оригиналу налазећемъ се у цес. кр. Münzkabinet у Бечу; и ту се каже да є Уроша I. великогъ. 2-го кодъ Луценбахера на стр. 44. Налази се и у Сеченьиевомъ Музеуму, (Catalog. Szecsenyi P. III. p. 45. Tab. 8. № 64) где се Урошу I. великомъ приписує а Лиліє, супруги нѣговой Єлени Франкиньи; но други ове Лиліє на новцыма Милутина, приписую упливу Карла Роберта Анжускогъ, краля Унгарскогъ. Я самь га узео изъ Лѣтописа.

Табл. III. чс. 36. Начертанъ є истый овай новацъ по Луценбахеровомъ изображеню, на стр. 44.

Табл. IV. *чс. 37. Новацъ сребрнъ,*

прећашнѣмъ, изузимаюћи неке маленкости, подобанъ, но опетъ другогъ калупа.

На лицу: Ісусъ Христосъ, као обично съ написомъ кодъ главе Іс. Хс. но нема лилія.

На наличю. Краль подъ круномъ седећи на престолу, у десницы држи скиптаръ съ простимъ єдноструким крстомъ на вр'у, а у левой руцы царску ябуку опетъ само съ єдноструким крстомъ; надписъ: MONETA REGIS VROSI.

Узетъ є изъ Луценбахера съ 41 стране.

Табл. IV. *чс. 38.*

Новацъ сребрнъ, прѣашнѣмъ скоро сасвимъ подобанъ; али другогъ калупа.

На лицу. Іусъ Христосъ, као обично.

На наличю. Краль сасвимъ као и на прѣашнѣмъ, само на вр'у скиптра съ криномъ, и надписъ истый другчіе стои намешћенъ.

Такоћеръ е снимлѣнъ изъ Луценбахера стр. 41. Где су подлиницы, ништа неказуе.

Овде морамо напоменути, да е и Унгарскій краль Карлъ Робертъ, (као Господаръ Мачве и неке части Србіе? веле Мађарски списательи) дао ковати новацъ србскима подобанъ, но то се има по мнѣнію Г. А. Стоячковића приписати томе, што е овай краль быо Млѣтцыма врло наклонѣнъ, дакле е по млѣтачкомъ крою новце ковао; (види Срб. народ. Листъ за год. 1843. чс. 42). Мы ћемо га ниже описати, а изображенъ е на Табл. VIII подъ числ. 90.

Zanetti казуе, да е и *Константинъ,* сынъ краля Милутина одъ Маріе цара грчкогъ Андроника кћери, дао ковати у *Скадру* сребрнъ новацъ, на кога предньой страни стои надписъ: D. REX CONSTANTINVS, око краля седећегъ подъ круномъ, у десной руцы држећегъ скиптаръ у левой ябуку; а на стражньой страни стои: S. STEFANVS SCVTARI. (Види: De nummis regum Mysiae. In Argelati Collect. Dissert. de monetis Italiae. Mediolani 1750. 4. Pars III pag. 19). Ово сведочи, да е Константинъ неко време владао, докъ ніе га Стефанъ Дечанскій у бою владе и живота лишіо.

СТЕФАНЪ УРОШЪ III. ДЕЧАНСКІЙ.

Одъ год. 1321 до год. 1336. 13 Новембра.

После смрти отца свога наслѣди престолъ; морао є *Константина* млађегъ брата свога, и *Владислава,* сына Драгутиновогъ побѣдити, да се на престолу утврди. Съ првомъ супругомъ, кѣери бугарскогъ краля *Смильца* родіо є *Душана* и Душицу. Срећно є воєвао противъ Бугара и Грка, у чему му є сынъ *Душанъ* славно послужіо. Сазидао є Манастиръ *Высоке Дечане.* Са сыномъ *Душаномъ* побунившимсе имао є ратъ, найпосле буде уваћенъ и у затвору у граду *Звечану* и живота лишенъ.

Новцы нѣгови досадъ познати сви су сребрни и имаю србскій надписъ.

Табл. IV. *чс. 39. Новацъ сребрнъ; тежакъ є 31 гранъ; врло добро сачуванъ.*

На лицу: Іесусъ Христосъ као обично; съ десне стране слово: L . съ леве стране: P.

На наличю: краль брадатъ съ дугомъ косомъ седи на престолу, подъ круномъ, држи у десной руцы скиптаръ съ єдноструким крстомъ: у левой руцы великій мачъ преко крила положенъ: подъ ногама има слово : N. а около надписъ: ТРЄТИ СТЄФАНЪ ОУРОШЬ КР.

Овай новацъ изображенъ є већъ у : *Забавнику* Давидовића, год. 1821. подъ ч. 3. но ту се погрешно приписує Десцоту Ђорђу Бранковићу. — И кодъ Луценбахера, подъ ч. 2. на стр. 47. описао га и Appel (Repertorium II. Bd, II. Abtheil. 798.) и погрешно га приписує Стефану Првовенчаномъ. — Но ов-

де є съ подлинника снимлѣнъ, кои є одъ мене прешао у Срб. народ. Музеумъ. Има га и Госп. Професоръ Конст. Бранковићъ у своіой сбирки.

Таб. IV. *ч. 40. Новацъ сребрнъ, 31. гранъ тежакъ, съ малимъ разликама пређашнѣмъ подобанъ.*

На лицу: Ісусъ Христосъ, као обично; съ десне стране : Р , съ леве : В.

На наличю; краль сасвимъ, као и на предходећемъ, само што є истый онай надписъ другчіє намешћенъ, и што краль изподъ левогъ пазуа има крстићъ, а подъ ногама четири кружића.

Изображенъ є кодъ Луценбахера, на стр. 47. но рђаво; овде є снимлѣнъ съ прекрасно сачуваногъ подлинника, у збирки Г. Профес. К. Бранковића; налази се и у србско-народномъ Музеуму; куда є одъ мене дошао.

Таб. IV. *ч. 41. Истый новацъ, но само 24 грана тежакъ и другій калупъ.*

На лицу: обичный печатъ, безъ икаквы слова

На наличю: све є истоветно, као кодъ ч. 40. али надписъ сасвимъ другчіє намешћенъ.

Подлинникъ у Музеуму Београдскомъ, одъ мене куплѣнъ; а има га и Госп. Профес. Конст. Бранковићъ; и Госп. Дим. Лоліо у Земуну.

Новцы Стефана Дечанскогъ вальда су найлепши по своимъ изгледу, међу свима србскимъ новцыма.

СТЕФАНЪ ДУШАНЪ СИЛНЫЙ.

Краль год. 1336; царъ 1347. умре 1356. 18. Децембра.

После смрти свога отца венчасе на престолъ и узме за супругу Єлену кѣерь Министра грчкогъ Іоанна Кантакузина. Онъ є млого воєвао са Грцыма, и пошто є велику часть пропадаюћегъ царства византійскогъ освоіо, прогласи се 1347-ме године царемъ србскимъ, грчкимъ и бугарскимъ; уведе обичає грчкогъ двора кодъ себе, постави свога сына Уроша іошъ за живота свога кралѣмъ србскимъ, установи патріярха у Србіи, и заведе намѣстнике пуновластне у свима провинціяма. Грцы су Турке противъ нѣга у помоћь позивали, и тыме поводъ дали къ томе, што су се ови у Европи утврдили. Умре у рату съ Грцыма, близу Цариграда одъ грознице год. 1356. 18. Децембра.

Одъ овогъ найславніегъ србскогъ владѣтеля имамо найвише и новаца, найразличитіегъ рода, одъ кои' досадъ слѣдуюће познаємо.

А. Съ латинскимъ надписомъ.

I. Изъ кралѣвскогъ времена.

Таб. IV. *ч. 42. Новацъ сребрнъ; 20. грана тежакъ.*

На лицу: Іисусъ Христосъ, обично; съ десне стране слово: N; съ леве стране: б .

На наличю: племнѣска кацига илити шлемъ, съ круномъ и златномъ ябукомъ, на коіой є звезда и три пера ноєва, (Helm mit Krone und Busch); наоколо надписъ STEFANVS DEI GRA : REX. (Стефанъ божіомъ милосћу краль).

Неки ову кацигу погрешно држе за звоно, други за сандучићъ за свете мошти; види: Луценбахера, на стр. 53. где є овай истый новацъ подъ ч. 1. начертанъ. — Нашъ снимакъ учинѣнъ є по подлиннику, кои є царско русскій профессоръ покойный Госп. Прейсъ изъ Србіє собомъ у Петроградъ однео. А и у србско народномъ Музеуму, налази се, одъ мене куплѣнъ. Господинъ Авраамъ Петронієвићъ, Попечитель иностраны' дѣла и Княжескій Представникъ, имаде одъ истогъ овогъ новца осамъ комада у своіой сбирки.

Таб. IV. *ч. 43, Новацъ сребрнъ, тежакъ 20 грана*;

пређашнѣму сасвимъ подобанъ, осимъ неки' ситница сведочећи да є другогъ калупа.

На лицу: до лика Ісуса Христа, съ десне стране слово N , съ леве : ◇ .

На наличю; печатъ истый, но на ябуки нема звезде, а надъ ньомъ є у реду шестъ круглица'; надписъ истый.

Снимлѣнъ съ подлинника, однешеногъ покойнимъ Профессоромъ Прейсомъ у Руссію.

Таб. IV. *ч. 44. Новацъ сребрнъ, тежакъ 24 грана;*

пређашньима млого подобанъ, али ипакъ различанъ.

На лицу: до обичногъ лика Спасителѣвогъ слова: N. съ десне, O съ леве стране.

На наличю: на кацигн крстъ, на ябуки млоге точке, надписъ : † MONETA✱REX STEFA. (Новацъ краля Стефана).

Овай новацъ описанъ є и изображенъ: у Лѣтопису год. 1826. кнь. III. подъ ч. 3. Овде є начертанъ по подлиннику, кои є имао покойный Профессоръ Преисъ. Одъ овогъ новца има у збирки Госп. Попечителя Авраама Петроніевића две мало различне одъ овога ексемплара феле; прво са словомъ: I. на лицу съ десне стране до лика Спасителѣвогъ има єданъ комадъ; друго са словима : N и O има четири комада.

Таб. IV. *ч. 45. Новацъ сребрнъ; 24 грана тежакъ,*

сасвимъ подобанъ ономъ подъ ч. 42. али другогъ калупа, што показує: а.) другій видъ слова у надпису, и б.) недостатакъ звезде на ябуки шлема.

Подлинникъ однео є такође Профес. Преисъ у Руссію.

Таб. IV. *ч. 46. И овай сребрный новацъ подобанъ є скоро сасвимъ предидуће мъ,*

но неке разлике ясно показую да є другогъ калупа, на пр. крстъ на шлему, и крстићи на четири края венца.

Снимлѣнъ є изъ Луценбахеровогъ дѣла, стр. 53. ч. 1. У сбирки Господина Попечителя Авраама Петроніевића има одъ овогъ новца три комада, съ томъ разликомъ што є слово N на лицу, овако : Ѣ.

Таб. IV. *ч. 47. Новацъ сребрнъ, сасвимъ подобанъ ономе подъ ч. 44. али другогъ калупа што се види*

а.) изъ слова на лицу до лика Спасителѣвогъ: M , на десной, B на левой страни ; а б.) изъ другчіе резаногъ печата на лицу.

Узетъ є изъ Луценбахера стр. 54. ч. 1.

Таб. IV. *ч. 48. Новацъ сребрнь,*

тежакъ 24. грана; подобанъ онима подъ ч. 44. и 47. али другогъ калупа.

На лицу: кодъ главе Спасителѣве осимъ обичногъ ІС. ХС. има іошъ слова В . Ж . — а съ обе стране као и на онимъ подъ ч. 47. слова М. В.

На наличю пакъ подобанъ е истина новцу подъ ч. 47. али се печатъ нѣговъ ипакъ млогимъ особитостима одъ онога разликуе.

Подлинникъ налази се у богатой сбирки стары новаца Госп. Димитрія Льолѣ у Земуну.

Таб. V. *ч. 49. Новацъ сребрнъ,*

подобанъ сасвимъ новцу подъ числомъ 42. али ипакъ другогъ калупа; што сведоче слова : R съ десне и S съ леве стране лика Спасителя; и погрешка у надпису : STEFANS , у место STEFANVS.

Изображенъ е у *Лѣтопису* год. 1826. кнь. III. ч. 2. одкудъ е и снимлѣнъ.

Таб. V. *ч. 50. Новацъ сребрнъ; тежакъ 22. грана, особитогъ рода.*

На лицу: Іисусъ Христосъ на престолу подъ сводомъ седећи, съ обе стране обичный надписъ ІС ХС. а подъ овимъ съ десне и съ леве стране по една крунисана човечія глава брадата, (грбъ Далмаціе?)

На наличю: Кацига съ круномъ, ябукомъ и перяницомъ, и надписъ : STEFANVS DI. GRA. REX.

Подлинникъ налази се у србско-народномъ Музеуму, куда є одъ мене дошао; врло є лепо сачуванъ и лепъ новацъ.

Таб. V. ч. 51. Новацъ сребрнъ; пређашнѣму подобанъ, но другогъ калупа.

Снимлѣнъ изъ Луценбахеровогъ дѣла стр. 53. ч. 2.

II. Изъ царскогъ времена.

Таб. V. ч. 52. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ, као обично, съ обе стране слова : Ѭ , и О .

На наличю: обична племиѣска кацига съ надписомъ: STEFANVS IMPERATOR — Стефанъ Императоръ (царъ).

Налази се изображенъ у дѣлу Луценбахеровомъ, на стр. 55. подъ ч. 1. одкудъ є и снимлѣнъ.

Таб. V. ч. 53. Новацъ сребрнъ.

На лицу: сасвимъ обичный печатъ.

На наличю: шлемъ съ круномъ, ябукомъ и перяницомъ; надписъ латинскій сасвимъ є сметено и погрешно одъ каквогъ невештогъ човека изрезанъ, а имао бы быти: STEFANVS IMPERATOR.

Узетъ є изъ Луценбахеровогъ дѣла, стр. 54. ч. 2.

Налази се и у Лѣтопису год. 1826. кнь. III. подъ ч. 3. а у Сеченьиевой сбирки подъ каталога III. стр. 44. таб. 7. числомъ 53. где се погрешно Сте-

фану Првовѣнчаномъ приписуе. Види Catalogus numorum Instituti nationalis Széchényiani. Pestini III. Partes in 8vo cum Tabulis aeneis № 107. et appendice.

Таб. V. ч. 54. Новацъ сребрнъ.

На лицу: обичный ликъ Спасителѣвъ; съ десне стране овогъ слова: R , а съ леве : V .

На наличю. Царъ подъ императорскомъ круномъ седећи држи съ обадвема рукама мачъ, преко крила положенъ; надписъ сметенъ; имало бы быти, као и на предходећемъ Stefanus Imperator, а види се само: A .... STIPROVA.

Изображенъ е кодъ Луценбахера на стр. 55. подъ ч. 2. одкудъ е овамо пренешенъ, о подлиннику неказуе ништа.

Б. Са србскимъ надписомъ.

I-вогъ Рода. Написъ безъ лика царскогъ.

Таб. V. ч. 55. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Іисусъ Христосъ, као обично; съ десне стране слово: R , съ леве слово: V.

На наличю: у кругу одъ точкій надписъ: СТЄФАНЬ ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНЫ ЦАРЬ ѲѢ; скраћено и погрешно изрезанъ.

Овай новацъ изображенъ е већъ: прво у Давидовића Забавнику у Бечу 1821. године изишавшемъ; одтудъ е прешао: у Лѣтописъ год. 1826. частъ III. подъ № 4. а и у дѣло Луценбахерово на стр. 56. подъ ч. 2. одкуда е и овай узетъ.

Таб. V. ч. 56. Новацъ сребрнъ,

врло добро сачуванъ, тежакъ 21. гранъ, съ предходећимъ истогъ рода, но другогъ калупа.

На лицу: пређашнѣмъ сасвимъ подобанъ.

На наличю: у кругу изрезаномъ надписъ: † СТ НЬ ВЬ ХА БА БЛГОВѢРАН ЦАРЬ Ѥ . то єсть: Стефанъ въ Христа Бога благовѣрный царъ и проча.

Овай новацъ, врло лепъ прешао є одъ мене у србско-народный Музеумъ; има га и Госп. членъ апел. суда Милоє Божићъ.

2-гій Родъ. Ликъ царевъ, кога крунишу два анђела.

Таб. V. ч. 57. Новацъ сребрнъ; врло лепъ и добро сачуванъ.

На лицу: као обично ликъ Христа Спасителя; до овогъ на левой страни слово: V .

На наличю: царъ до колена, у сяйной царской одежди, подъ царскомъ круномъ, кою му два летећа ангела на главу мећу, држи у десницы скиптаръ съ простимъ крстомъ на вр'у, леву руку метнуо є на срце; надписъ, на десной страни до цара : СФЬ то єсть : Стефанъ: а на левой : ꙋ = царъ.

Подлинникъ овогъ особито лепогъ и редкогъ новца налази се кодъ Господина Раєа Дамяновића, помоћника Попечительства Правосудія и Просвештенія; одъ кога є овай снимакъ узетъ.

Таб. V. ч. 58. Новацъ сребрнъ, прѣашнѣмъ подобанъ, съ некомъ разликомъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу; съ десне стране слово : S ; съ леве крстъ : † .

На наличю: ликъ царевъ, исто тако као и на предходећемъ, а и надписъ истый, само што царъ стои на две главе лавове.

Изображенъ є у *Луценбахеру*, на стр. 56. ч. 1. о подлиннику ништа неказує.

3-ћегъ Рода. Царъ и царица држе крстъ.

Таб. V. ч. 59. Новацъ сребрнъ, тежакъ 14. грана, редакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ као обично, и слова: R , и S .

На наличю: царъ стоећи подъ круномъ царскомъ, затвореномъ, у богатой одежди, држи у десницы скиптаръ съ крстомъ на вр'у, а съ левомъ рукомъ уватіо высокъ двострукій крсть; лево стои царица гологлава (или вальда краль Урошъ младый?) и она држи съ десницомъ великій онай крстъ, а у левой руцы скиптаръ съ крстомъ, и богато є одевена; надписъ, као и на предходећимъ : СФѢ ЦР то єсть : Стефанъ царъ.

Оригиналъ овогъ лепогъ и врло добро сачуваногъ новца, налази се у лепой сбирки стары' новаца покойногъ Госпд. Якова Якшића, садъ кодъ сына нѣговогъ Госп. Владимира Якшића.

4-тогъ Рода. Царъ на коню яшећи.

Таб. V. *ч. 60. Новацъ сребрнъ: тежакъ 19. грана.*

На лицу: ликъ Ісуса Христа, до пояса, съ десницомъ благосиля, а у левой држи свитакъ писма, до главе обичный надписъ ІС . ХС .

На наличю: царъ яши на коню, на глави има неку низку круну, а у десницы скиптаръ съ крстомъ на вр'у; долама съ еднимъ редомъ дугмета на нѣму; надписъ обичный : СФЬ ЦР = Стефанъ царъ.

Оригиналъ съ кога е овай снимакъ одчертанъ налази се у сбирки Госп. Милоя Божића, члана апел. суда.

Таб. VI. *ч. 61. Новацъ пређашнѣмъ скоро сасвимъ подобанъ, но ипакъ другогъ калупа, и іошъ болѣ сачуванъ и лепшій; тежина = 20. грана.*

На лицу: истый ликъ Спасителѣвъ, кои и на пређашнѣмъ, али слова съ десне стране: К, — съ леве V.

На наличю: опетъ царъ яшећи на коню, съ круномъ на глави и скиптромъ у десницы; но на долами три реда дугмета; надписъ обичный СФЬ ЦРЬ = Стефанъ царъ.

Подлинникъ овогъ особито лепогъ новца храни се у србско-народномъ Музеуму, куда е одъ мене дошао.

Таб. VI. *ч. 62. Новацъ сребрнъ:*

на две половине разломлѣнъ, друга половина се изгубила, а ова важи = 12 грана, пређашнѣмъ е сасвимъ подобанъ, но на лицу до образа Спасителѣвогъ друга су слова, на десной страни : Р , а на левой Ѳ .

Оригиналъ прешао е одъ мене у Музеумъ Београдскій.

СТЕФАНЪ УРОШЪ, МЛАДЫЙ.

Царъ одъ 1356 до 1367 год. 2. Децембра.

Іошъ за живота отчиногъ владао е съ титуломъ краля србскогъ у старой Србіи, после смрти овога венча се за цара. Намѣстницы провинція, поставлѣни одъ Душана, почну се одметати и неслушати га, зато Урошъ, уздаюћи се у *Вукашина*, наименуе овога кралѣмъ, задржавши за себе вр'овну власть и достоинство царско, но овай га убіе год. 1367. д. 2. Декембра.

Одъ нѣга познаемо досадъ, четири рода различны' новаца:

І-вый Родъ. Царъ седи на престолу.

Табл. VI. чс. 63. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Шлемъ съ круномъ, ябукомъ и перяницомъ, као на горе описанимъ Душановимъ новцыма, но не ясно изрезанъ, надписъ у наоколо: VROSIVS IMPERATOR, то есть: Урошъ Императоръ.

На наличію: Царъ сѣйно одевенъ подъ круномъ седи на столцу и држи у десницы скиптаръ съ крстомъ на вр'у; до нѣга съ десне стране надписъ ѹ҃шь ц҃рь то есть: Урошъ царъ.

Новацъ овай изображенъ е у Лѣтопису срб. за год. 1826. свезки II. подъ ч. 5, и у Луценбахе-

ровомъ дѣлу, на стр. 58. ч. 1. Оригиналъ видіо самъ и сниміо, налазећи се кодъ Стефана Илића Верковића, Бошняка и скупителя старина.

2-ій Родъ. Царъ седи на два лава.

Табл. VI. *чс. 64. Новацъ бакренъ, редакъ.*

На лицу: Светитель некій, неможе се извѣстно рећи кои, стоећи у широкой альини пружіо обе руке одъ себе; надписъ око края неможе се прочитати, а до светителя на десной страни слово: L, на левой P.

На наличію: Краль подъ отвореномъ круномъ, у широкой кабаницы, седи на два лава, а држи у десной руцы скиптаръ съ крстомъ на вр'у, а у левой крстъ; надписъ око края: REX VRIII. (= Rex Urosius = краль Урошъ?)

Овай єдиный мени познатый бакарный новацъ Србскій, дао ми є да га снимимъ Госп. Начальникъ Оддѣл. Промишл. Попечит. Финансіє Іов. Гавриловићъ; где є садъ оригиналъ незнамъ, ако ніє у Музеуму?

3-ћій Родъ. Съ кацигомъ и латинскимъ надписомъ.

Табл. VI. *чс. 65. Новацъ сребрнъ; 24 грана тежакъ.*

На лицу: Образъ Христа Спасителя на престолу седећегъ; съ десне стране слово: M. съ леве: B.

На наличію: Шлемъ съ круномъ, ябукомъ и перяницомъ; до кациге съ леве и съ десне стране

по єдна звезда; око края надписъ: VROSIVS STEFAN.

Овай лепъ новацъ, налази се у оригиналу кодъ Господина Аврама Петроніевића, Княжескогъ Представника и Попечит. Иностраны' дѣла.

4-тый Родъ; Цара Уроша Которскій новацъ.

Табл. VI. чс. 66. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Светый Трифунъ, патронъ общтине Которске, стои у кругу славе, гологлавъ, држи у десной руцы грану палмову, а у левой крстъ; наоколо надписъ: S. TPIPHON KATAREN : : ; съ леве стране до светителя слово: R.

На наличію: Царъ съ отвореномъ круномъ на глави, седи у дугой долами на две главе лавове, и држи у десной руцы скиптаръ са криновимъ цветомъ на вр'у, а у левой руцы царску ябуку съ крстомъ; надписъ у наоколо: VROSIVS IMPERATOR . = Урошъ царъ.

Оригиналъ овога новца видіо самъ кодъ Г.Г. Юкића, Францишкана и Стеф. И. Верковића, и снимио самъ га.

ВУКАШИНЪ.

Краль, одъ 1367, до 1371 год. 26. Септембра.

Убійца овай последнѣга Неманића, Цара Уроша младогъ, ступи на престолъ г. 1367. но ніе више

све провинціе царства Душановогъ подъ своимъ скиптромъ држао, самовластни Намѣстницы, кои нису Уроша слушали, нису се ни нѣму повиновали. Онъ умре год. 1371 одъ руку свога слуге.

Нѣговы' новаца познаемо досадъ само єданъ родъ, у вище калупа:

Табл. VI. чс. 67. Новацъ сребрнъ, 15 грана тежакъ.

На лицу: Обичный ликъ Спасителя на престолу седећегъ; десно слово: G, лево: N.

На наличію: Надписъ: КБ ХА БА БЛАГОВѢРНИИ КРА ВЛКАШИ. = Въ Христа Бога благовѣрный краль Влкашинъ.

Овай новацъ сниміо самъ са подлиника, налазећегъ се у знаменитой збирки стары' новаца Господина Совѣтника Лазара Арсеніевића.

Табл. VI. чс. 68. Новацъ сребрнъ, съ маломъ разликомъ пређашнѣмъ подобанъ.

На лицу: исто као и пређашньи, само што нема оны слова, него єдино на левой страни до престола слово: ə, извернуто G.

На наличію: Истый надписъ, но не тако лепо и правилно резанъ.

Начертанъ є у Лѣтопису год. 1826. ч. I. подъ ч. 3. и кодъ Луценбахера на стр. 60.

Табл. VI. чс. 69. Новацъ сребрнъ,

пређашньима сасвимъ подобанъ, али опетъ другогъ калупа; што показує већъ то, да є слово G на ле-

вой страни до лика спасителѣвогъ правилно окренуто овако: б .

Ово изображенѣ узето є изъ Давидовићевогъ Забавника за годину 1821 у Бечу изишавшегъ, где є подъ ч. 2 начертано; по оригиналу, кои се чува у цес. кр. Минцкабинету у Бечу.

Л А З А Р Ъ.

Царъ одъ год. 1371. до 1389. 25. Юнія.

После смрти Вукашинове, намѣстникъ Сремскій Кнезъ Лазаръ Гребеляновићъ, освои вр'овну власть у србскомъ Царству, премда є и онъ силнимъ већъ садъ намѣстницыма ньіове землѣ оставити морао; Свештенство є нѣга, као найболѣгъ избрало и припознало за Цара, и онъ се венча на престолъ србскій год. 1376. Онъ се у животу само кнезомъ називао, а и на новцыма само кралѣмъ. Онъ є погинуо, у крвавой и одсудной битки на полю Косовомъ, на Видовъ данъ 15. Юнія 1389. год. И съ ньиме є пропало Србско Царство, и независимость и самосталность народа Србскогъ.

Одъ нѣга познаємо два рода новаца.

Табла VI. чс. 70. Новацъ сребрнъ; редакъ.

На лицу: Царъ на коню яшећи, држи у десной руцы скиптаръ съ крстомъ на вр'у; надписъ до нѣгове главе: КР ЛР = краль Лазаръ.

На наличію: Шлемъ съ круномъ ябукомъ и перяницомъ; у наоколо надписъ латинскій, но из-

тртъ, тако да се само нека слова виде: L: . : VS — вальда LAZARVS? и т. д.

Овай новацъ є узетъ изъ дѣла *Луценбахеровогъ*, где є на стр. 64 изображенъ; али ништа казано ніє, одкудъ є снимлѣнъ.

Осимъ овога видіо самъ я іошъ лепъ єданъ новацъ Кнеза Лазара, кои є одъ Стефана Илића Верковића, Бошняка и скупителя старина, продатъ Музеуму Загребачкомъ, и садъ се тамо чува. Сребрнъ є, има *на лицу:* Ликъ Спасителя, а *на наличію:* Краля на престолу, онако као на новцу на таб. VI. ч. 63., и съ обе стране до нѣга надписъ сасвимъ исписанъ: КРАЛЬ ЛАЗАРЪ. = Краль Лазаръ. Врло є лепъ и добро сачуванъ; има га и Г. Юкићъ, францишканскій редовникъ у Босни.

СТЕФАНЪ ЛАЗАРЕВИЋЪ.

Царъ одъ год. 1389. до год. 1427. 19. Юнія.

(*Обично Деспотъ Стефанъ высокій.*)

После Косовске пропасти признао є Султанъ Баязитъ Царицу Милицу и Стефана Лазаревића за господаре србске, подъ условіємъ да га за свога вр'овногъ Господара признаю, и да му даю помоћь у войски и годишньій данакъ, а народъ и свештенство признаю Стефана за цара. Год. 1403. добіє у Цариграду одъ грчкогъ цара титулу и круну Деспотску по обичаю старомъ. Год. 1406. умре цари-

ца Милица као калуђерица а онъ се венча на престолъ. Онъ є сазидао манастиръ Манассію у Рессави. Млого є воєвао съ Турцыма и дома противъ одметника'. Умре д. 19. Юнія год. 1427. а неимаюћи наслѣдника, остави престолъ ђорђу Бранковићу.

Одъ нѣга имамо врло млого новаца, и іошъ се єднако нови налазе; познаємо слѣдуюће:

І-вогъ Рода. Съ ликомъ Деспотовимъ.

Таб. VI. *ч. 71. Новацъ сребрнъ; тежакъ 14 грана.*

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, съ обе стране по єдна звезда.

На наличю: Деспотъ гологлавъ, у дугой доламы, стоєћи, држи у десницы стрелу или крстъ? а у левой руцы скиптаръ на кога вр'у є цветъ одъ крина, съ обе стране до нѣга по три точке, •: , наоколо надписъ: ДЄСПОТ СТЄФАН.

Оригиналъ овогъ новца налази се, врло добро сачуванъ у Срб. нар. Музеуму, а има га и Госп. Профес. Конст. Бранковићъ у своіой сбирки.

Таб. VI. *ч. 72. Истый тай новацъ,*
съ маломъ разликомъ, дакле другогъ калупа, (нема оне три точке до лика Деспотовогъ, и слова су другчіє намештена); снимлѣнъ съ оригинала налазећегъ се у лепой сбирки Якшићевой.

2-гогъ Рода.

Таб. VII. *ч. 73. Новацъ сребрнъ, тежакъ 17 грана.*

На лицу: Ісусъ Христосъ стоєћи, десномъ рукомъ дає благословъ а левомъ држи евангеліє, о-

круженъ є, осимъ славе око главе, іошъ цео кругомъ славе, у коємъ има са сваке стране по три звезде; а изванъ овогъ круга є обичный написъ: ІС · ХС ·

На наличю: надписъ: НОВА ЦЕКА ГНА ДЕСПОТА. = Нова цека господина Деспота.

Подлинникъ овогъ добро сачуваногъ новца налази се у сбирки Господ. Профес. Конст. Бранковића.

3-ћегъ Рода.

Таб. VII. *ч. 74. Новацъ сребрнъ; има 18 грана теж.*

На лицу: ликъ Спасителя стоећегъ, као и на пређашнѣмъ, съ томъ разликомъ, да нема обичногъ надписа ІС . ХС . нити у кругу славе оны' звезда, него изванъ овогъ круга на обе стране по єдна звезда.

На наличю: надписъ скраћенъ: ГН ДНТЬ = то єстъ: Господинъ Деспотъ, при томъ горе, съ леве и съ десне и доле око овогъ надписа четири звезде, а међу сваке две звезде по две точке.

Оригиналь налази се кодъ Г. Профес. Конст. Бранковића и у Срб. народ. Музеуму, одъ мене.

4-тогъ Рода.

Таб. VII. *ч. 75. Новацъ сребрнъ; тежакъ 15 грана.*

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи у кругу славе, као и на пређашнѣмъ, но изванъ овогъ круга обичный надписъ: ІС · ХС . са три точке, десно надъ словима, лево подъ овима ставлѣне.

На наличю: надписъ: ДЄСПОТ, разделѣнъ єдномъ правомъ чертомъ на горньій и долньій редъ, а при свакомъ редку напредъ и острагъ по три точке.

Оригиналъ овогъ новца има Госп. Профес. Конст. Бранковићъ.

5-тогъ Рода.

Таб. VII. *ч. 76. Новацъ сребрнъ.*

На лицу: ликъ Спасителя у кругу славе, око овогъ круга шестъ цвета одъ крина, са сваке стране по три.

На наличю: слова П и у овимъ Т, кое є погрешно место Д П Т; а то бы было скраћено ДЄСПОТ; око овы' слова четири цвета одъ крина, горе, доле и на обе стране по єданъ, а између свака два крина по три точке = :.

Овай новацъ прешао є одъ мене у Музеумъ Београдскій.

Осимъ овы' іошъ самъ видіо и начертао два сасвимъ нова и досадъ непозната новца Деспота Стефана Лазаревића, кое ћу издати ако Богъ да, у идућой части Гласника овога.

ЂУРАЋЪ БРАНКОВИЋЪ.

Деспотъ одъ год. 1427. до 1457. 24. Дец.

Овай дуго владавши Деспотъ србскій оставіо намъ є после цара Душана найвише разнога рода новаца, одъ кои' досадъ већъ познаемо слѣдуюће:

1-вогъ Рода.

Таб. VII. *ч. 77. Новацъ сребрнъ, 14 грана тежакъ.*

На лицу: Лавъ одъ леве къ десной ступаюћи, око нѣга четири звезде.

На наличю: надписъ: ГНЬ ДЕСПОТЬ ГЮРЬГЬ. = Господинъ Деспотъ Ђураћъ.

Оригиналъ овогъ новца чува се у Србско-народномъ Музеуму, куда є одъ мене дошао.

2-гогъ Рода.

Таб. VII. *ч. 78. Новацъ сребрнъ, тежакъ 13 грана.*

На лицу: Лавъ на десну страну корачаюћи, око нѣга четири цвета одъ крина.

На наличю: надписъ: ГНЬ . — ДЕСПО — . ТЬГ. = то єсть: Господинъ Деспотъ Ђураћъ, онимъ двема правимъ чертама на три редка разделѣнъ.

Подлиникъ овогъ лепогъ новца има Господинъ Совѣтникъ Лазаръ Арсенієвићъ.

3-ћегъ Рода.

Таб. VII. *ч. 79. Новацъ сребрнъ, 13 грана тежакъ.*

На лицу: Лавъ на десно корачаюћи; око лава надписъ: СМДРЕО = Смедерево.

На наличю: ГНЬ ДЕСПТЬ ГЮРГЬ = Господинъ Деспотъ Ђураћъ; а исподъ надписа стои звезда са две точке = . * .

Овай лепъ новацъ храни се у Музеуму србскомъ.

Таб. VII. *ч. 80. Новацъ сребрнъ, тежакъ 11 грана.*

На лицу: у кругу одъ нанизаны' точица ступа одъ десне къ левой страни Лавъ; изванъ овогъ круга око края новца налази се осамъ звезда.

На наличю: у средини, опетъ у таковомъ венцу стои скраћено име : ГЮРГЬ = то єстъ Ђураћъ; а изванъ венца оногъ, око края новца види се одъ надписа несавршено изтиснутогъ само : ДЄСП = Деспотъ, а было є по свой прилицы: Господинъ Деспотъ Ђураћъ.

Подлинникъ овога новца, прешао є одъ мене у Музеумъ Срб. народный у Београду.

5-тогъ Рода.

Таб. VII. *ч.* 81. *Новацъ сребрнъ.*

На лицу: Ісусъ Христосъ седи на престолу, десницомъ благословећи, до нѣга обичный надписъ ІС· ХС·

На наличю: у кругу одъ точкій, у средини новца стои Лавъ, на две стражнѣ ноге у висину исправлѣнъ; подъ предньимъ ногама му є звезда; око края надписъ: † ГНЬ ДЄСПОТ ГЮРГЬ = Господинъ Ђураћъ.

Овай новацъ изображенъ є у Лѣтопису за год. 1826. у части II. подъ ч. 8., одкудъ є овамо пренешенъ.

6-тогъ Рода.

Таб. VII. *ч. 82. Новацъ сребрнъ, тежакъ 12 грана.*

На лицу: Іисусъ Христосъ стоєћи у целомъ лику у кругу славе, десницомъ благосиляюћи, а левомъ рукомъ евангеліє држећи; изванъ круга съ обе стране обичный надписъ ІС ХС.

На наличю: у средини новца Лавъ ступаюћи напредъ одъ десне къ левой страни, око нѣга надписъ горе надъ ньимъ : ГО = Господинъ; предъ лавомъ: Г, за ньимъ : Ѣ, и подъ ньимъ : РЬ, кое скупа значи : ГЬЮРГЬ = Ђураћъ; између слова свуда по еданъ цветъ одъ крина; а надъ леђма лавовима опетъ еданъ кринъ, дакле свега петъ цвета криновы.

Овай лепъ и добро сачуванъ новацъ, храни се у Музеуму Београдскомъ. Овоме подобанъ сребрнъ маньій новацъ, имаюћи *на наличю* око лава у кругу надписъ: ГОСПОДИНЬ ГЮРГЬ. видіо и одчертао самь, налазећи се кодъ Стеф. И. Верковића.

7-могъ Рода.

Таб. VII. *ч. 83. Новацъ сребрнъ.*

На лицу: ликъ Деспота Ђурђа Бранковића, стоећегъ у дугой долами, подъ круномъ; у десницы држећегъ мачъ правъ, а у левой руцы царску ябуку съ крстомъ; рукави дугачки, висе му одъ руку; око края надписъ: ДЕСПОТЬ ГЮРЬГЬ. = Деспотъ Ђураћъ.

На наличю: Лавъ изправлѣнъ, до предньи ногу две звезде, а одъ главе нѣгове до доле надписъ: СМД РКО = то есть : Смедерево.

Овай новацъ изображенъ е такођеръ у Лѣтопису за год. 1826. у части IV. подъ числ. 3-ћимъ, одавде е снимлѣнъ и пренешенъ овамо; но я самъ га видіо и у подлиннику.

Таб. VII. *ч. 84. Истый тай новацъ,*

само другогъ калупа, што се види изъ неки' незнатны' разлика', на пр. другогъ расположеня слова.

И овай е узетъ изъ србскогъ Лѣтописа год. 1826. ч. IV. где е подъ ч. 2. начертанъ.

8-могъ Рода.

Таб. VII. *ч. 85. Новацъ сребрнъ, тежакъ 13 грана.*

На лицу: ликъ Деспота, седећегъ на престолу съ круномъ отвореномъ на глави, съ мачемъ подигнутимъ у десной, а съ царскомъ ябукомъ крстомъ у крашеномъ у левой руцы; у наоколо надписъ: ДЕСПОТЬ ГЮРЬГЬ = Деспотъ Ђурађъ.

На наличю: Лавъ ступаюћи напредъ; око нѣга надписъ: РУДНИКЬ . = Рудникъ, вероватно место, где е новацъ кованъ, и знатанъ сребрный и бакарный майданъ.

Овога новца оригиналъ одпре кодъ мене бывшій, садъ налази се у Музеуму Београдскомъ, кодъ Попечительства Просвештенія.

Таб. VII. *ч. 86. Истый овай новацъ,*

но другогъ калупа и болѣ сачуванъ. Налази се у подлиннику, у збирки Господ. Совѣтника Лазара Арсеніевића.

9-тогъ Рода.

Таб. VIII. *ч.* 87. *Новацъ сребрнъ.*

На лицу: у средини монограмъ значећи: ДЕСПОТЬ, са титломъ горе, са обадве стране по еданъ цветъ одъ крина; доле три а горе две звезде; а

На наличю: опетъ у средини монограмъ значећи: ГЮРГЬ = Ђурађъ, тако исто съ титломъ съ двама криновима и са петъ звезда окруженъ.

Овай врло лепъ, добро сачуваный малый новацъ, храни се у Музеуму србско-народномъ у Београду, одъ мене куплѣнъ.

АНГЕЛИНЕ

Супруге Деспота Стефана Ђурђева Бранковића, кое е после смрти Вука Гргуровића одъ год. 1497. до 1498. была Деспотица.

Одъ ове у народу србскомъ поштоване свете майке Анђеліе, имамо едну медалію, или управо златанъ печатъ, са хрисовулѣ дате монастиру Св. Петра и Павла у Светой гори, год. 1496. кои смо овде знаменитости нѣгове ради на заглавлю нашегъ описаня, ставили; премда бы више у Сфрагистику илити збирку стары' србски' печата спадао; види:

Таб. VIII. *ч.* 88. *Медалія ова е златна, (или сребрна а позлаћена?)*

На лицу: показуе у средини светога ђорђа на коню борећегъ се съ аждаіомъ; и око нѣга надписъ: † СТІ КЛКОМНЧЕ ГІЕОРГІЕ ПОМЛѮИ РАБИ СВОЕ = Светый Великомучениче Георгіе помилуй раби свое.

На наличю: у средини новца стое: Деспотица Ангелина и нѣна два сына Деспотовића Георгіе и Іоанъ; у дугимъ одѣлама, съ крунама на главама, држећи се изподъ руке, око ньи надписъ: ГПО ДЕ-ПОЦА АГГЛІНА = Госпоя Деспотица Ангелина; съ десне стране до сына ГОСПО ДЕСПОТЬ ГЕѠРГІЕ = Господинъ Деспотъ Георгіе; а съ леве стране до другогъ сына: ГОСПО ДЕСПОТ ІѠН † = Господинъ Деспотъ Іоанъ.

Ова Медалія изображена е у Забавнику издатомъ одъ Д. Давидовића у Бечу 1821. год. подъ ч. 4. а одтудъ е овамо пренешена.

ДОДАТАКЪ КЪ ОПИСАНЮ СРБСКИ НОВАЦА.

Новацъ Карла Роберта, краля Унгаріе, владавшегъ одъ год. 1310. до 1342.

Овай краль освоіо е одъ Стефана Уроша II. Милутина, краля србскога, неке части Србіе, и назвао се кралѣмъ Србіе, зато потврђую неки мађарски списательи да е и дао ковати овай новацъ на начинъ србскій, подъ своимъ именомъ, кои смо овде знаменитости нѣгове ради изобразити дали, на:

Таб. VIII. *ч. 90. Овай новацъ е сребрнъ, и показуе:*

На лицу: ликъ Христа Спасителя на престолу седећегъ съ надписомъ І҃С Х҃С. исто тако као и србски новцы, съ томъ разликомъ, да съ обе стране до престола стои по еданъ цветъ одъ крина, грбъ французскогъ дома *Анжу*, одъ когъ е быо краль Карлъ, те исте кринове налазимо и на некимъ новцыма кра-

ля Милутина, на пр. види таб. III. 33. 34. 35. 36. одкудъ мађарски историци доводе, да є Милутинъ морао припознавати неко првенство краля Унгарскога надъ собомъ; но то ніє довольно доказано, могли су они то себи и суетно присвоявати.

На наличю: Светый Стефанъ стоєћи съ венцемъ славе око главе, држи у левой руцы Евангеліє, десницомъ предає барякъ, на коега мотки доле види се крстъ кралю подъ круномъ, у долами до колѣна стоєћемъ, и десницомъ тай барякъ пріймаюћемъ, око края надписъ, лево: SSTEFAN. = Св. Стефанъ, (може быти и краль Унгарскій, Стефанъ I.) а десно KARVLV, до главе кралѣве REX. то єстъ = Каролъ краль.

Новацъ овай узетъ є изъ Луценбахеровогъ дѣла, са стр. 42. где є подъ ч. 1. изображенъ; онъ га є узео изъ Занетієвогъ дѣла.

Но Г. *А. Стоячковићъ* лепо є доказао (у Срб. народн. Листу год. 1843. ч. 42.) неоснованость горенаведеногъ потврђиваня, и да є Карло Робертъ зато овакавъ новацъ по млѣтачкомъ начину ковати дао, што є быо одъ матере млѣтачке властельке рођенъ и венеціянскимъ нравима и заведеняма врло наклоњнъ.

Новцы непознати.

Табл. VIII. чс. 91. Новацъ сребрнъ, тежакъ шестъ грана.

На лицу: Іисусъ Христосъ стоєћи, као на новцыма србскима Деспота Стефана Лазаревића на пр. на таб. VII. ч. 75.

На наличю: у кругу одъ точкій двоглавый орао; до нѣга на обе стране по две точке; надписъ нема.

Овай лепъ новацъ, доста добро сачуванъ, налази се кодъ Госп. І. Кумануди, правительственогъ Банкієра у Београду. Неможе се истина, збогъ недостатка надписа, извѣстно рѣчи чій є новацъ, но я за цело држимъ да є србскій, єръ су двоглавогъ орла сви србски владѣтельи употреблявали, као грбъ; видимо га на иконама кралѣва у Жичи, на икони цара Лазара у Раваницы, Деспота Стефана у Манассіи; на печату Цара Лазара изображенъ у Раиѣевой Исторіи III-ѣой части; на печатима Црноєвића Црногорски и на печату Ђорђа Кастріотића Скендербега; тежко є само казати чій є новацъ овай одъ свію овы? Я бы мысліо, да є найвѣроватніє или Црноєвића или Скендербега, єръ су текъ у ньіово време почели овако мали новцы србски быти. Іошъ новцы Деспота Стефана обычно имаю 15 до 18 грана, Ђурђа Деспота 11 до 13 грана, а ови само половину тога 6 грана.

Таб. VIII. ч. 29. Новацъ сребрнъ, имаюћи 6 грана тежине.

На лицу: Глава Христа Спасителя у вѣнцу славе у средини новца, око нѣ у кругу надписъ; неможе се прочитати.

На наличю: Племиѣскій шлемъ украшенъ роговима воловскима, међу коима има четири точке; наоколо опетъ надписъ као што се чини латинскій.

Новацъ овай налази се у збирки Господ. Д. Лоліє у Земуну. Немогу казати чій є, али є за цело србскій, одъ некогъ Войводе или Бана, изъ друге половине петнайстогъ столѣтія.

НОВЦЫ ЦАРЕВА БУГАРСКИ'.

Табл. VIII. чс. 93. Новацъ сребрнъ, тежакъ 16 грана.

На лицу: Іусъ Христосъ стоєћи предъ престоломъ, обе руке пружіо одъ себе и дає благословъ; до главе обичный надписъ ІС. ХС. исподъ руку съ десне стране слово Я, съ леве: ф. = вальда значи: Ясенъ Царъ?

На наличю: Два лика владѣтельска стоє єданъ до другога, у богатомъ дугачкомъ одѣлу, међу њима у средини крстъ двоструки; надписъ врло неясанъ, но чини се као да є до лика на левой страни съ латинскимъ словима было: DV· = Dux. = кнезъ.

Овай новацъ одъ врло финогъ сребра но грубогъ посла, сасвимъ є подобанъ новцыма кои се *Влкану* Неманићу приписую види таб. I. ч. 1 и 2; али заєдно и новцу на таб. IX. подъ ч. 101. кои се одъ учены' людій за бугарскій држи. О свима овимъ новцыма тежко є съ извѣстносћу нешто опредѣлити, и они мораю се као сумнителни сматрати; премда бы на овомъ слово Я и ф могло толковати се на *Ясена I.* Цара бугарскога, владавшегъ одъ год. 1186 до 1195.

Оригиналъ налази се у збирки Госп. Дим. *Лоліо* отмѣногъ трговца и шпедитера Земунскогъ.

СВЕТОСЛАВА ЦАРА БУГАРСКОГЪ.

Одъ год. 1294 до год. 1322. владавшегъ.

Таб. VIII. ч. 94. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ седећи на престолу десницомъ пруженомъ благосиляюћи.

На наличю: Царъ съ круномъ на глави, у сяйномъ одѣлу стои, држи у десницы скиптаръ съ крстомъ окончанъ, а леву руку метнуо є на прси; око нѣга скраћеный надписъ: ЦР БЛГАРОМ:. СВЯТСЛАВ = Царъ Блгаромъ Святославъ.

Новацъ овай изишао є начертанъ у *Одесскомъ Алманаху* одкудъ є овамо пренешенъ; наличи на србске новце краля Владислава.

МИХАЙЛА II АСЕНА ЦАРА БУГАРСКОГЪ.

Одъ год. 1245 до год. 1258.

Табл. VIII. чс. 95. Новацъ сребрнъ, тежакъ 19 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ, као обично на србскимъ новцыма и на млѣтачкима онога времена;

На наличю: Светитель (вальда св. Симеонъ?) предає Цару барякъ државе на коємъ се види звезда; царъ гологлавъ, у дугой долами, пріима десницомъ барякъ а у левой руцы држи кратакъ скиптаръ; надписъ, на левой страни до светителя: SMN, = SIMEON? а на десной до цара: ASENV = Асенъ, између главе нѣгове и баряка: IP = IMPERATOR?

Новацъ овай, кога врло лепо сачуваный подлинникъ налази се у збирки Господ. Совѣтника Лазара Арсенієвића, сасвимъ є наликъ печатомъ своимъ а и формомъ слова, савременимъ новцыма србскимъ и млѣтачкимъ, на пр. новцыма краля *Уроша* I. великогъ на табл. II. подъ ч. 20. 21. 22; и краля *Драгутина* на табл. II. подъ ч. 23. 24. а исто тако и млѣтачкимъ Дужда Сам. *Теупола* табл. IX. ч. 111, и Дужда Фран. *Дандула*, таб. IX ч. 112. коя превелика подобность чини се посведочавати, да су вальда Млѣтчићи и кодъ Бугарски' царева рудокопнѣ и хазну у наямъ држали, и новце за ньи ковали, као и кодъ Србски' кралѣва.

Табл. VIII. чс. 96. Новацъ сребрнъ; тежакъ 27 грана;

На лицу: Ликъ Спасителя, као и на пређашнѣмъ.

На наличію; У средини новца крстъ дугачакъ делећи новацъ на две равне половине, двострукъ, доле у неке ножице усађенъ; съ обе стране до крста стоє два богато одевена владѣтельска лица съ крунама на глави, свако съ єдномъ рукомъ држи крстъ, а другу меће на прси; надписъ є славенскій, до левогъ лика: Ц. МІХАІЛ — Царъ Михаилъ; а до десногъ: Ц. ЄРІНА — Царица Єрина.

Овай лепъ и врло добро сачуванъ новацъ такоћеръ є у збирки Господина Совѣтника Лазара Арсенієвића у Београду. Ово є за цело *Михаила II Асена* Цара бугарскогъ новацъ, само незнамъ єли она царица нѣгова супруга, коя є была кћи Растислава Бана Мачванскога, или нѣгова Мати царица Єрина или Ирена, супруга *Іоанна III Асѣна* цара бугарскогъ одъ г. 1217 до 1541, а кћи Теодора Ангелуса Деспота Солунскога.

НОВЦЫ ІОАНА СРАЦЫМИРА Б'ДИНСКОГЪ.

Цара бугарскогъ одъ год. 1313 до 1353.

Таб. VIII. чс. 97. Новацъ сребрнъ — 16 грана тежакъ.

На лицу: Ликъ Христа Спасителя до пояса, десницомъ благосиляюћегъ; кодъ главе ІС. ХС. око края новца надписъ: ІШ СРАЦИМИР ЦР Б БЛКР. = Іоанъ Срацимиръ Царъ Блгара благовѣрный. — —

На наличю: Царъ подъ некомъ крунцомъ, са вѣнцемъ славе око главе седи на престолу, у десницы држи скиптаръ окончаваюћій се у кринъ; а у у левой руцы пруженой некій кратакъ жезао или свитакъ; на угловима престола по єданъ кринъ; надписъ истый кои и на лицу.

Оригиналъ овогъ лепогъ новца чува се у Музеуму Београдскомъ, а пре є было у моіой збирки.

Таб. VIII. чс. 98. Новацъ сребрнъ,

пређашнѣмъ сасвимъ подобанъ, 19 грана тежакъ, и другогъ калупа, што се види изъ другогъ разположеня слова, крста надъ главомъ Спасителѣвомъ, и до главе цареве, и сикире подъ ногама царевима.

И овай се у подлиннику чува кодъ Попечительства Просвештенія у Музеуму.

Таб. IX. ч. 16. Новацъ сребрнъ, пређашньима подобанъ тежакъ 16 грана.

На лицу: Ликъ Христа Спасителя до пояса као и на ономъ подъ ч. 97. написъ: † ІШ САРАЦИМИР ЦР Б БЛГКР. = Іоанъ Сарацимиръ царъ Блгара Благовѣрный.

На наличю: Царъ седи на престолу, као и на ономъ новцу подъ ч. 97. но на престолу нема крина, него само украшенѣ одъ три точке; надписъ истый кои и на лицу.

Оригиналъ овогъ новца налази се у збирки Господ. Лазара Арсенієвића члана Совѣта.

Табл. IX. чс. 100.

Исты тай новацъ, што и подъ ч. 99. само што се на овомъ видити може, да є и на вр'у скиптра крстъ, а не цветъ одъ крина.

И овай новацъ има Господ. Совѣтникъ Лазаръ Арсенієвићъ.

Таб. IX. ч. 101. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ, управо као и на новцу подъ ч. 1 и 2 на табл. I и 93 на табл: VIII. съ томъ само разликомъ, да на овомъ съ десне стране до Спасителя стои велико слово: С, кое вальда значи *Симеонъ*? (царъ бугарскій одъ 888 до 927 године) или *Самоилъ?* (царъ бугар. одъ г. 976 до 1014); но то є за садъ сасвимъ неизвѣстно, докъ наша югославенска Нумизматика већма обдѣлана небуде.

На наличю: Исто така два лика, као и на новцу подъ ч. 93. но међу ньима ніє крстъ, него онакій барякъ, као на новцыма *Влкана* Неманића таб. I. 1 и 2, а и две звезде доле съ обе стране до мотке баряка. Одтудъ бы се овай новацъ могао држати и за Србскій, вальда *Стефана Неманѣ?* но и ово є само мнѣніє кое се за садъ довольно основима подкрепити неможе.

Овай новацъ, врло суровогъ посла на печату, но одъ финога сребра, налази се у Златномъ Прагу кодъ Господина Кустога Чесско-народногъ Музеума Вѣнцеслава Ханка.

Таб. IX. ч. 102. Новацъ сребрнъ,

сасвимъ подобанъ новцу на таб. III. подъ ч. 32 изображеномъ и кралю Стефану Урошу II. Милутину приписаномъ, само што на овомъ до леве руке кралѣве, има крстићъ. Надписъ колико се може нагађати изъ поедины' слова есте и на овомъ онай истый MONETA REGIS STEFANI. = Новацъ краля Стефана. — Дакле е ово само другій калупъ оногъ Милутиновогъ новца.

И овай самь добіо начертанъ одъ Господина Кустоса Музеума Ческогъ Ханка.

НОВЦЫ БОСАНСКИ.

СТЕФАНА КОТРОМАНОВИЋА,

Бана Босне одъ год. 1322. до 1354.

Одъ овога моћногъ Бана босанскогъ, по матери своіой, кћери краля Стеф. *Драгутина,* потомка дома Неманића, познаемо неколико новаца:

1-вогъ Рода.

Таб. IX. ч. 103. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ликъ Христа Спасителя на престолу седећегъ, као обично; до престола на десной страни слово: Р . на левой М.

На наличю: Банъ гологлавъ стои, држи у десницы правъ шилястъ мачъ, а у левой руцы крстъ; око нѣга четири круга, два до главе, а два до ногу; наоколо надписъ: STEFAϽ BANVS = Стефанъ Банъ.

Изображенъ є у дѣлу Луценбахеровомъ, на стр. 52 подъ ч. 1. но овай неказує где се налази оригиналъ.

Табл. IX. чс. 104.

Истогъ рода новацъ сребрнъ, изображенъ у Србскомъ *Лѣтопису* за год. 1826. части II. подъ чс. 7, где се непознатимъ именує; но различногъ калупа, на лицу види се само слово L, на десной страни, нема оны кругова, и ситніє є резанъ.

2-гогъ Рода.

Таб. IX. чс. 106. Новацъ сребрнъ: тежакъ 13 грана.

На лицу: Ликъ Спасителя, стоєћегъ у великомъ кругу славе; съ обе стране изванъ овогъ круга ІС. ХС., као на новцыма Деспота Стефана, види табл. VII одъ 73 до 76.

На наличю: Банъ у дугой долами, съ некомъ митромъ на глави, седи на столцу, и држи мачъ преко колѣна положенъ съ десницомъ за руковетъ, а съ левомъ рукомъ за вр'хъ. Око края надписъ: ST BAN BOSNE = Stefanus Banus Bosne, то єсть: Стефанъ Банъ Босне.

Овай лепъ и редакъ, добро сачуванъ новацъ чува се у Србско-народномъ Музеуму, одъ мене куплѣнъ.

ТОМАША КРАЛЯ БОСНЕ,

око год. 1350.

Таб. IX. ч. 105. Новацъ сребрнъ, 17 грана тежакъ.

На лицу: Ликъ Светителя изображеногъ исто тако, ко што є спаситель на пређашнѣмъ новцу; надписъ съ обе стране изванъ круга славе гласи: SA. GR. — Sanctus Gregorius (Nazianzenus;) или Папа, єръ се оба имена виде на босанскимъ новцыма то єсть: Светый Григоріє, (кои є быо Патронъ кралѣва Босански', као Светый Стефанъ Првомученикъ кралѣва Србски').

На наличю: У кругу у среди новца стои крстъ, а надъ овимъ кралѣвска круна отворена, са некомъ капомъ подъ круномъ, коя є на обе стране продужена и горе извієна, а на вр'у свакогъ одъ ова два края стои по єданъ цветъ одъ крина; око ове круне, у другомъ већемъ кругу, стои у наоколо надписъ: † GOS . TOMAS . CRA . BOSN . = то єсть съ латинскимъ словима славенски: Господинъ Томашъ краль Босне.

Овай лепъ, редакъ и врло добро сачуванъ новацъ є одъ мене продатъ Музеуму србско-народнѣмъ у Београду, где се може видити.

Осимъ овога новца, іошъ самь видіо и одчертао ова два новца краля Томаша Босанскога:

1.) Новацъ сребрнъ, 16 грана тежакъ. *На лицу:* Ісусъ Христосъ, као и на пређашнѣмъ; али *на наличю:* подъ нруномъ у место крста монограмъ имена TOMAS, и около надписъ, као и на овомъ: † GOS . TOMAS . CRA . BOSN . Овай є одъ Стефана Илића Верковића, скупителя старина', прешао у Београдскій Музеумъ.

2.) Овоме сасвимъ подобанъ, но съ латинскимъ надписомъ; ✱ DNS . TOMAS . REX . BOSNE . = Господинъ Томашъ краль Босне. Овай є кодъ Господина Пашалића, Францышканскогъ редовника и дуовника у Цариграду.

— · —

Іошъ самь видіо слѣдуюће босанске новце све сребрне, кодъ Г. Юкића Францышкана босанскога:

1.) Одъ *Твртка* Бана Босне: *На лицу:* Іесусъ Христосъ ІС. ХС. *На наличю:* Банъ брадатъ стои съ мачемъ у десной, скиптромъ у левой руцы, написъ TVERTKO. BANI. BOSNE. = Твртка Бана Босне.

2.) *Твртка* краля Босне: а) *На лицу:* Светитель и надписъ: S. GREGOR. NAZIANZEN. = Светый Григоріє Назіанзенскій. *На наличю:* Грбъ — DNVS TVARTKO REX BOSNE. = Господинъ Твртко краль Босне. б) *лице* исто. *на наличю:* DNVS T. REGIS BOSNE.

3.) *Твртка Твртковића* краля босанскогъ: *на лицу* Светый Григоріє, *на наличю:* DNI. T. T. REGIS BOSNE.

4.) Одъ *Томаша* краля два вида. а.) Са свет. Григоріємъ *на лицу:* а *на наличю:* надписъ DNVS TOMAS REX BOSNE. и грбъ. б.) *на лицу* подъ круномъ монограмъ имена и: REX BOSNE. а *на наличю* штитъ са шестъ крина: и надписъ: DNVS TOME.

5.) Одъ *Стефана Томашевића* краля Босне *на лицу:* грбъ и: † STEFAN. CRAGL. = Стефанъ краль, *на наличю:* светитель и: S. GREGORI. PAPE. — Св. Григорія Папе.

Новце овде подъ ч. 2 а) и ч. 5 наведене видіо самь и кодъ Стефана Илића Верковића, скупителя старина, Бошняка, и сниміо самь ій; одъ нѣга су прешли у Београдскій Музеумъ, где се садъ чуваю.

ДРУГІЙ ДОДАТАКЪ КЪ ОПИСАНІЮ СРБСКИ НОВАЦА.

Любопитства ради додаемъ іошъ слѣдуюће овде новце:

Табл. IX. чс. 107.

Врло занимаюћій новацъ римскій бакренъ, Ца-а Іовіануса, Юліануса ли? неможе се прочитати. За свакогъ любителя югославенске Повѣстнице и древности зато е врло любопитанъ, што на наличю, на старомъ римскомъ печату, показуе доцніе ударенъ новъ печатъ, и то крстъ, са словима СТЄ ЦАР = вероватно: Стефанъ Царъ (Србскій? дакле Душанъ?). Даде се заключити, да е србскій Царъ, будући се много овы стары новаца римски међу людма налазило, као што ій и данасъ іошъ доста имаде тако, да се кадкадъ више ока оваковы бакрены римски' новаца нађе и ископа, ударенимъ знакомъ своимъ, ове новце опетъ по некой опредѣленой цени као ситный новацъ за размену, у теченѣ ставіо.

Снимлѣнъ е са подлиника, саобштеногъ ми Господиномъ Началникомъ Оддѣл. Промишлѣности у Попечит. Финансіе Іованомъ Гавриловићемъ.

Новцы слободне Обштине Дубровачке.

Табл. IX. ч. 108. и 109. Два стара сребрна новца

Слободне Обштине Дубровачке; кои су међу Србима у старо време врло яко текли; тако да се и садъ по народу врло многи налазе.

Чс. 108. е сребрнъ новацъ, имаюћи 14 грана.

На лицу: показуе ликъ Іисуса Христа у кругу славе стоећегъ, са славомъ око главе, у левой руцы евангеліе држећегъ, десницомъ благословъ да-

ваюћегъ; изванъ круга съ обе стране ІС. ХС. сасвимъ, као и на србскимъ новцыма, изъ друге половине четрнайстогъ столѣтія.

На наличю: стои Светый Блажъ, Патронъ Дубровника, у епископской Инфули, дугой одежди, са славомъ светительскомъ око главе: десницу пружіо да благосиля, а у левой руцы држи пастирску штаку; надписъ око нѣга гласи: S . BLASIVS RAGVSI, То єсть: Светый Блажъ дубровачкій.

Овай новацъ налази се у збирки Господ. Дим. Льолѣ у Земуну.

Новацъ подъ ч. 109. овоме є сасвимъ подобанъ но другогъ савршенієгъ, дакле доцнієгъ печата, и онъ є одъ сребра и важи 12 грана. Но та є любопитна разлика између овога и пређашнѣга, што се на овомъ, осимъ слова: R . съ десне стране Светителя на наличю, іоштъ показує доцніє ударенъ некій билѣгъ илити печатъ на обе стране, и то на прсима лика Спасителѣвогъ ударена є доцніє глава епископска; а на грудма Св. Блажа грбъ некогъ града; ово є доказъ, да є тай новацъ или за другу кою обштину у Далмаціи, или вальда доцніє за Дубровникъ, овимъ новимъ печатомъ опетъ у вредность и течай уведенъ быо.

Овай пре у моіой збирки бывшій новацъ налази се садъ у Београдскомъ Музеуму. Я ценимъ да оба ова новца могу быти око год. 1380 — до 1400. кована. Доцніи дубровачки новцы много су лакши, а и другогъ су печата, а врло се често налазе у Србіи.

Новцы слободне Обштине Которске.

Градъ *Которъ* (Cattaro) са своіомъ области имао є негда такође унутрашню самосталность, али

е обично стаяо подъ покровителствомъ и вр'овнимъ господарствомъ Србски кралѣва и царева, а у неко време републике Млѣтачке и кралѣва Угарски. Зато е ковао и своє особите новце, на коима е увѣкъ съ єдне стране Патронъ Котора Светый Трифунъ, съ надписомъ, а съ друге стране ликъ и надписъ относеѣій се на покровителя. Такавъ е и новацъ изображенъ на:

Таб. IX. ч. 110. Новацъ сребрнъ, осамъ грана тежакъ.

На лицу: имаюѣи ликъ св. Трифуна стоєѣегъ са славомъ око главе, у десной руцы грану палмову а у левой крстъ држеѣегъ; до нѣга види се на десной страни слово А . а на левой страни : М . У наоколо надписъ : S . TRIFON . . CATARI . = Светый Трифунъ Которскій.

На наличю: у средини новца у кругу крилатый Лавъ, до пола, са славомъ око главе, држеѣи у предньимъ шапама евангеліє, знакъ светогъ Марка евангелиста, а уєдно и грбъ Млѣтака; надъ штитомъ са грбомъ Обштине Которске; око края надписъ † . S . MARCVS . VENETVS . = Светый Марко Млѣтачкій.

Овай лѣпъ новацъ одпре у мене бывшій храни се садъ у Београдскомъ Музеуму. Може быти кованъ одъ 1350. до 1400. год. Осимъ овога новца видіо самъ я іоштъ више которски новаца, све сребрны, ковани у време, кадъ е Которъ быо подъ србскимъ владѣтельима, и то оваковы:

1.) *На лицу:* Светый Трифунъ : S . TRIFON . CATARI .

На наличю: царъ на престолу седи : VROSIVS IMPERATOR = Урошъ царъ; дакле Уроша младога.

2.) *На лицу*: Светый Трифунъ. *На наличю*: царъ седећи на престолу : STEFANVS IMPERATOR = Стефанъ царъ. дакле Стефана Душана.

3.) *На лицу* : S. TRIFON CATARI. *На наличю:* краль седи на престолу · STEFAN . REGIS. RASSIAE. BOSNE. T. R. = Стефана краля Рашке и Босне тр. — дакле Душановъ докь є іошть краль было.

Сва три налазе се садъ у Господ. Юкића, францышканскогъ редовника у Босни.

Далѣ видіо и сниміо самь и овай новацъ которскій:

4.) *На лицу*: Светый Трифунъ : *На наличю*: краль седи на престолу: LVDOVICVS . REX . VNGARI. = Лудвикъ краль Унгаріє, (владао одъ год. 1342—1382); дакле є онда веѣъ было Которъ подъ Унгарскимъ покровителствомъ.

И оне подъ ч. 2. и 3. кои се садъ налазе у Београдскомъ Музеуму, одъ Стефана Илійћа Верковића скупителя старина', куплѣнъ сниміо самь.

Млѣтачки Новцы.

Стари новцы Србски сасвимъ су подобни новцыма републике Млѣтачке савременима, тако да се чини, као да су за обоє калупе исти умѣтницы резали; а познато є да су Венеціянцы заиста у 13 и 14-томъ столѣтію кодъ Србски владаоца у великой важности были, да су съ ньима у найтешнѣмъ трговачкомъ сношеню стаяли, рудокопнѣ и хазну а вальда и пенезницу одъ ньи у наямъ узимали, єдномъ речи да су велике слободе и преимуѣства у царству србскомъ уживали. Зато самь сравнѣня ради, ставіо овде одъ найстаріи млѣтачки новаца два комада; и то на:

Таб. IX. ч. 111. и 112. Оба су сребрна; тежина првога е 23 грана, а другога 25 грана.

На лицу: на оба новца ликъ Спасителя, као и на србскимъ новцыма; съ грчкимъ ІС. ХС.

На наличю: на оба двама светый Марко, држећи съ левомъ рукомъ евангеліе, предае съ десномъ Дужду гологлавомъ, у дугой долами стоећемъ барякъ државе, на комъ се види крстъ. На новцу подъ ч. 111. е надписъ : S . M . VENETI = Светый Марко Млѣтачкій; SA. TEVPL. DVX = Са. Теуполо Дуждъ; — на новцу ч. 112. опетъ на левой страни S . M . VENETI ; а на десной : FR. DANDVL. а до главе DVX = Фр. Дандулъ Дуждъ.

Првый прешао е одъ мене у народный Музеумъ у Београду. Другій налази се у збирки Госп. Совѣтника Лазара Арсеніевића. Оба су кована у првой половини 13-тогъ столѣтія.

Ево засадъ любительима отечественны старина што самъ скупіо, начертао и изрезати дао іошъ године 1845-те, но што збогъ разны причина текъ садъ на светъ издаемъ; одъ оногъ времена нашао и скупіо, па и начертао самъ я іошъ много србски, босански и бугарски, па и други югославенски важны и врло любопитны стары новаца, кое ћу ако Богъ да у идућой части Гласника Друштва Србске Словесности, описане и изображене, нашимъ родолюбивимъ скупительима и любительима народны старина и народне историе саобштити, и свету предати.

Дръ Янко Шафарикъ.

ГРАЂА ЗА ДЕРЖАВОПИСЪ СЕРБІЄ.

I.

КЛИМАТИЧЕСКА ОТНОШЕНІЯ ЗЕМЛѢ.

Испытанія физическогъ станя єдне области сочиняваю перво и найпривлекателніє заниманіє охотногъ и совѣстногъ державописателя. Одъ умѣрености или крайньости температурне соразмѣрности разны краєва нашегъ земногъ шара, зависи и совершеніи или погруженіи степенъ духовногъ и моралногъ изображенія нѣговы обытателя, ньино веће или манѣ матеріялно благостояніє као и политическо надвѣсіє или подчинѣность. Іошть силніє дѣйство причинява мѣстна клима на богатство и разновидность производа, како царства животиня, тако и много више оногъ растѣнія. Велика є безпрекословно разлика између дружебны уређенія западноевропейскіи народа, и обытателя Нове землѣ и Камчатке; но несравненно є іошть већа између богате растительности централне Америке, и арктическіи предѣла Сибиріє и острова Исландіє.

Одавши се рѣшително державописнымъ испытаніяма нашегъ отечества, сматрао самь одма у почетку за необходно нужно, у моимъ заниманіяма систематическогъ реда придержавати се, те тако самь, поредъ осталы послова, и метеорологическа наблю-

денія одма съ почеткомъ 1848-ме године бележити почео, увѣренъ будући, да се изъ таковы примѣчанія, полезна поученія и важна заключенія, подати мораю. Како е пакъ познаванѣ силе климатически носителя одъ неизмѣрне важности за сазнанѣ дѣйствія, коя они, нарочито на обылно или худо производство землѣдѣліа и на пожелателно или тужно станѣ явногъ здравля, чине; то самь при изложеню получены истина и занимльиво сравненіе нашегъ поднебія са осталымъ точкама Европе предузети науміо. Да бы пакъ сравненіе наше климе са осталымъ предѣлима наше земне части слѣдственіе испало, держао самь за неизоставно новымъ поправлѣнымъ мѣсецословомъ служитисе, еръ разлика одъ 12 дана заиста е велика, нежели да бы се, у овако тугальивымъ испытаніяма, необзорно изъ вида изгубити смѣла.

Резултати соразмѣрности температуре, кое самь совѣстнымъ свакидашньимъ бележенѣмъ, помоћу стораздѣлногъ топлотописа у сѣнки стоявшегъ, у теченію год. 1848 — 1850 получіо, были су слѣдуюћи:

	1.) ТОПЛОТА ВОЗДУХА степенъ преко цѣлогъ мѣсеца одсѣкомъ			абсолутно		2.) СОРАЗМѢРНОСТЬ погоде число дана			
	найвишій	найнижій	средный	найвишій	найнижій	кишов. или снѣжны	ведры	прозрачны	облачны
1848 г.									
Ян.	1·14	-5·27	-2·06	12·2	-17·5	5	6	5	20
Фев.	7·63	-1·42	3·10	18·1	-8·6	7	7	14	8
Мар.	16·50	3·82	10·16	22·7	-2·0	10	6	20	5
Апр.	21·33	10·56	15·96	28·6	2·9	9	7	21	2
Мая	22·13	11·98	17·05	29·3	4·8	17	7	17	7
Юнія	33·62	21·01	27·32	41·0	14·8	3	18	12	—
Юлія	33·04	19·97	26·50	38·7	13·2	10	16	11	4
Авг.	34·17	20·69	27·43	41·2	13·4	7	21	7	3
Сеп.	25·16	14·30	19·73	35·2	4·0	6	16	7	7
Окт.	21·82	13·23	17.52	28·0	8·2	11	10	7	14
Нов.	10·80	3·47	7.14	20.0	-3.3	11	7	8	15
Дек.	3·64	-3·11	·26	12·8	-13·3	6	17	6	8
пр. г.	19·35	9·10	14·18			102	138	135	93
1849 г.									
Ян.	·43	-6·96	-3·26	11·6	-19·1	6	8	5	18
Феб.	5·22	-1·50	1.86	19·6	-9·6	4	6	7	15
Мар.	10·41	·26	5·34	24·3	-9·4	7	5	12	14
Апр.	16·89	6·83	11·86	23·7	-2·0	7	14	13	3
Мая	25·22	13·60	19·41	31·7	8·9	9	11	13	8
Юн.	31·81	20·22	26·02	41·8	14.8	7	21	5	4
Юл.	29.39	17·71	23·55	35·8	13·0	7	16	10	5
Авг.	30·13	18·05	24·09	39·8	13·0	9	16	7	8
Септ.	23·95	13·26	18·61	34·6	7·0	6	14	11	5
Окт.	21·32	10·48	15·90	29·1	4·1	7	9	13	9
Нов.	10·32	3·46	6·89	19·5	-3·5	11	10	8	12
Дек.	3·47	-3·23	·12	11·2	-8·6	4	13	7	11
	17·38	7·65	12·53			84	143	110	112

1850 г.	1.) ТОПЛОТА ВОЗДУХА степенъ преко цѣлогъ мѣсеца одсѣкомъ			абсолутно		2.) СОРАЗМѢРНОСТЬ погоде число дана			
	найвишій	найнижій	средный	найвишій	найнижій	кишов. или снѣжны	ведры	прозрачны	облачны
Ян.	-1·17	-7·58	-4·38	7·0	-20·4	6	6	11	14
Феб.	8.50	·70	4·40	11·2	-8·2	7	3	12	13
Мар.	6·18	-1·67	2·26	12.8	-7.0	7	7	12	12
Апр·	18·92	8·56	13·74	23·4	-5·0	10	4	13	13
Мая	26·77	13·35	20·06	28·2	1.5	8	12	15	4
Юн.	31·25	18·52	24·88	36·2	13·0	10	9	17	4
Юл.	30·12	19·70	24·96	37·8	10·5	13	13	14	4
Авг.	32·01	17·53	24·77	39·8	15·0	7	21	7	3
Сеп.	22·23	13·10	17·67	31·1	7·3	11	9	14	7
Окт.	19·46	10·78	15·12	26·1	3·5	15	8	11	12
Нов.	11·30	5·12	8·21	19·4	-4·0	10	11	9	10
Дек.	5·11	- ·01	2·55	12·2	-5·4	7	8	2	21
	17.56	8·12	12·85			111	111	137	117

Изъ овогъ сравнителногъ прегледа дае се увидити, да е крозъ три прошле године средня топлота воздуха у Бѣограду 13·19° была, или по Реомыровомъ топлотомѣру 10·15°. Ова се топлота, много више къ жаркой нежелъ къ студеной крайньости наше части свѣта, клони, почемъ е средня топлота на Капу Матапану = 18°, на сѣверномъ пакъ Капу = О. Изъ овога слѣдуе, да е наша клима одприлике са 46 ½ % веѣа нежели средня европейска. Ова нееднака топлота одговара у прочему подпуно нееднакой географической ширины назначены мѣста; тако н. п.

Капъ Матапань на 37° сѣвер. шир. лежећи има 18° год. топлоте.

Бѣоградъ на 45° сѣвер. шир. лежећи има 13·2° год. топлоте.

Капъ сѣверный на 71° сѣвер. шир. лежећи има 0·0 год. топлоте.

У истомъ одношенію, у коемъ Бѣоградъ выше или ниже одъ наведены мѣста лежи у томъ истомъ обратно стои и нѣгова средня годишня температура. Свака пакъ два степена выше сѣверне ширине одъ равнителя къ полусу умаляваю средню топлоту, датогъ єдногъ мѣста у Европи са єднымъ степеномъ.

Бѣоградъ лежи на єдной изотермической линіи са Млѣтцыма и Цариградомъ, будући є средня годишня топлота у Бѣограду 13·19° у Млѣтцыма пакъ и у Цариграду 13·70°. Напротивъ, изъ ове єднакости непроисходи нуждно, да є кодъ насъ у свако доба онако топло као у назначена два мѣста, єръ Бѣоградъ средню зымну топлоту — кадъ сирѣчь среднѣ число мѣсеца Декемврія, Януарія и Февруарія узмемо — одъ ·29° имаюћи подпуно се подудара са єднакомъ изохименскомъ пружиномъ Беча и Ґетингена, потомъ, што є у первомъ граду средня температура зыме = ·2°, у второмъ пакъ = ·6°; у Цариграду пакъ и Млѣтцыма она є относително 4·8° и 3·3°.

Потомъ притяжава Бѣоградъ тако жарку лѣтну топлоту — т. є. крозъ мѣсеце Юній, Юлій и Августъ — да, изъ при руцы стоећи ми података, ни єдно мѣсто наћи нисамъ могао, коє бы на равной изотерической линіи съ њимъ лежало. Бѣоградъ има 25·5°. Флоренцъ пакъ у Тоскани = 24°. Ово се чудновато появленіє єдинствено изъ различности свойства континенталне климе, у сравненію са при-

морскомъ, изяснити дає. У Цариграду є са 2° средня лѣтна топлота блажія нежели у Бѣограду.

Изъ изложене таблице видимо далѣ, да є средня топлота пролѣћа кодъ насъ готово топлоти преко цѣле године равна; она є = 12·87°, ова пакъ 13·19°. Марзель са 12·9° пролѣћне топлоте дає се совершено съ Бѣоградомъ успоредити; есеня пакъ са 14·09°. одговара оной Бордоа са 14·4°.

Као што є наше подцебіє угодно нѣжніємъ прозябанію, исто тако и са мѣстномъ погодомъ задовольни быти можемо. У великомъ одсѣку сирѣчъ дає се узети, да су између три дана, єданъ ведаръ, єданъ пола ведаръ и єданъ сасвимъ облачанъ; свакe пакъ седмице имамо двапутъ кише или снѣга.

Не само да є одъ єдне године до друге число кишны ведры и пр. дана неєднако, но іоштъ већа є разлика између разны доба и іоштъ већа између поєдины мѣсецій єдне и исте године. Тако є н. пр. брой кишны дана у год. 1.849 = 84 износіо, слѣдуюће пакъ године 111; обратно є године 1.849 143 ведры дана было вторе пакъ само 111. Крозъ прошле три године было є пакъ дана:

	кишны	вед.	проз.	обл.
преко зыме	17	25	42	24
„ пролѣћа	28	25	23	46
„ лѣта	24	50	12	30
„ есени	29	31	30	29

Атмосферическе влаге има слѣдователно у есень найвише, ведры дана у лѣто, прозрачны преко зыме а облачны у пролѣће. Много су пожелателніє оне године, у коима преко лѣта више пути кише падне, него само одсѣкомъ за три проминувше године.

Изъ учинѣногъ досада разлога разумемо, да є наше поднебіє сасвимъ физическомъ развитію животиня и разтѣнія угодно. Пролѣће и єсень могу се узети да су тако топли, као средня топлота преко цѣле године, зыма се много къ нули приближава, напротивъ є жаркость лѣта двапутъ већа него средня годишня температура. Све остало као у нормалномъ станю крозъ више година узевши, могли бы само безпрестаность лѣтне топлоте посумняти, и исту, одсѣкомъ за више година, са 1° ниже ставити, нежели што се є она за прошле три године показала.

Одъ сусѣдны земаля стои ми соразмѣрность температуре крозъ три године одъ града Букурешта на руцы, кои скоро на єднакой сѣверной ширини, но примѣтно ниже одъ Бѣограда, лежи. У нѣму налазимо слѣдуюћа числа: за пролѣће = 13·54°, за лето = 22·71° за єсень = 10·41° за зыму = - 5·52 за цѣлу годину = 10·29°.

Дакле у Букурешту є само пролѣће топліє него у Бѣограду, лѣто и єсень доста блажіи су, а зыма є много строжія; средня пакъ годишня топлота са 28 % є кодъ насъ выша нежели у Букурешту. Ова се велика разлика отуда изяснява, што є Букурештъ безъ икаквогъ заклона хладнымъ восточнымъ, преко южнорусійски степа 121 данъ преко године вѣюћимъ, вѣтровима изложенъ, гдѣ є напротивъ Бѣоградъ продуженіємъ Карпатски грана и густымъ шумама закрилѣнъ. Букурештъ лежи на подножію Карпата кога су верхови вѣчнымъ снѣгомъ покривени, пакъ слѣдователно свакій сѣверный вѣтаръ хладноћу или поне хладовину лети причинява, гдѣ напротивъ сѣверни вѣтрови преко ужежены песковиты пустара Унгаріє летећи, Бѣограду необично жегу лѣти проузрокую.

Показавши дакле у коіой изотермической изотеричерской и изохименской линіи — као одъ найвеће занимльивости — Бѣоградъ са осталымъ градовима Европе лежи, покушаћу сада да и разно влiянiє сушне и кишовите године, са польско-економическе и санитетске точке сматраюћи, изслѣдимъ.

Жарке године обычно неплодность у Сербіи за собомъ повуку, гдѣ су напротивъ кишовите прозябанію одвећъ поспѣшне. Ова незгода найвише отуда происходи, што наши землѣдѣлцы кукурузъ као найдрагоцѣнію и найупотребителнію рану свою, по већой части при концу мѣсеца Мая — по новомъ штилу — сѣю, гдѣ бы напротивъ, умственно-економичечки поступаюћи, то на шесть неделя пре чинити морали. Они га онда сѣю кадъ бы валяло да є већъ и окопанъ.

У економическомъ смотренію, — и то само относително на кукурузъ — была є 1.848 година оскудна, 1.849 пакъ єдна одъ добры, а 1.850 єдна одъ изобылны. О овой се истини найболѣ съ тыме увѣрити можемо, кадъ цѣну истогъ рода жита у разнымъ временыма сравнимо. Юнія мѣсеца 1.848 год. стояла є ока кукуруза 14 пара, проистичући сирѣчъ одъ богате жетве предходивше године; Юнія пакъ 1.849 год. скочила є цѣна єдной оки на 25 пара, дакле са 76 % скуплѣ, коя се промѣна само у гладнымъ годинама кодъ насъ догађа. Юнія мѣсеца найпослѣ ове године была є цѣна єдной оки кукуруза у нашемъ отечеству опетъ само 14 пара, кое наново о доброй жетви 1.849 године свѣдочи.

Но посмотримо ли влажну соразмѣрность године 1.848 и слѣдуюће, то одма на первый погледъ примѣчавамо, да є год. 1.848 само 3 путъ кише у мѣсецу Юнію было, онда сирѣчъ, кадъ церница до-

вольно мокроте изискує, да се кукурузъ добро укорени и весело клін. Притомъ было є истога мѣсеца 24 єдно задругимъ дана сасвимъ безъ метеорическогъ набоя; год. пакъ 1.849. пала є киша 7 пути у мѣсецу Юнію и найвеће растояніє одъ єдне до слѣдуюће кише было є само 12 дана; а ове године было є 10 пути кише у Юнію и растояніє ніє веће было него четири дана. — Далѣ, год. 1.848 имао є мѣсецъ Май 17, год. 1.849 пакъ 9 кишны дана, — изъ чега неоспорно заключеніє слѣдує, да бы и кукурузна жетва 1.848. године богата испала была само да є сѣянѣ са мѣсецъ дана ускорено было Рани су кукурузи исте године, по сказиваню многи землѣдѣлаца, весма задовольну жетву дали.

А да є самцито доцкансѣянѣ кукуруза узрокъ што неприродно често нѣгова жетва обмане, убѣдиćемо се и изъ слѣдуюћи увѣренія. — Мѣсеца Юнія 1.848 год. продавала се у Сербіи єдна ока пшенице по 21 ½ паре, кукуруза пакъ по 14 пара. Осамъ мѣсецій послѣ тога т. є. Марта 1.849 год. стояла є ока пшенице 24 паре, дакле, са маломъ разликомъ одъ 3 ½%, кукуруза пакъ 20 ½ пара или 45% выше; изъ чега слѣдує, да є год. 1.848 съ єсеньимъ усевима плодна была као и 1.847, а съ пролѣћнымъ пакъ много оскудніа.

Доцкансѣянѣ є узрокъ што кодъ насъ кукурузъ у жаркимъ годинама изда, но само съ условіємъ: ако се препека само мѣсеца Юнія догоди. Кадъ бы се сѣянѣ са мѣсецъ или више дана пре починяло, недостатакъ бы се кукурузне жетве у сушнымъ годинама много манѣ осѣћао, и слѣдовао бы природномъ току други жита.

Само бы се онда наши землѣдѣлцы извинявати могли, да имъ є рано сѣянѣ пагубно, кадъ бы се пролећни

мразеви дуго повлачили, но ово никако ніє кодъ насъ случай, будући є послѣдній мразъ 1.848 год. 29. Марта, 1849. 9. Апр. а ове год. 2. Апр. было; а ова насъ дѣла увѣраваю, да свакій землѣдѣлацъ свой кукурузъ, на петнаестъ дана послѣ Благовѣсти, безбрижно посѣати може.

У год. 1834. была є велика суша, те у слѣдству исте неурођай є кукуруза тако чувствителанъ было, да су жительи Краине принуђени были туцане школьке съ брашномъ замѣшивати, да се само изране. Збогъ тога є и наше правительство онда расписало, да се изъ свію краєва Сербіє рана тамо довози. — По званичнымъ извѣстіяма Влашко є правительство, изъ подобны причина, извозъ ране изъ землѣ забранило, боєћи се неповольны слѣдства.

Године 1.839. причиномъ лѣтнѣ суше, кукурузъ є кодъ насъ худо понео было, кое є обстоятелство тада постоявшемъ Намѣстничеству основный поводъ дало, да подъ 8. Ное. исте год. извозъ ране изъ землѣ запрети.

Свима є позната оскудна жетва год. 1.846 и то поглавито у слѣдству превелике суше, коя є и одъ оне у год. 1.834., дакле рѣдко доживлѣне, яча была. Но она є, противно осталимъ, єднако убиточно како на єсенѣ жито, тако и ярицу, и то у већой половини Европе дѣйствовала.

Тако дакле, одъ 1834—1849 године, имали смо мы четири оскудне жетве, или сваку четврту. Све су наведене године само у слѣдству суше издале, но то є релативно, будући бы, по примѣру остале Европе, само єдну оскудну жетву претерпили, кадъ бы се по другой землѣдѣлской методи кодъ насъ къ дѣлу ишло.

Кишовите су године, као што реко, кукурузной берби кодъ насъ поспѣшне, и то само у слѣдству уобычаєногъ обдѣляваня землѣ. Напротивъ има предѣла коима су кишовите године вредителніє нежели сушне; Польска и остале прибалтійске области имале су кишовите 1.845 год. неурођай, слѣдуюће пакъ 1.846 сушне год. обылну жетву. Ово появленіє изяснява се различитимъ свойствомъ плодоносне почве.

Кишовита 1.837 год. была є тако родна, да се є ока пшенична брашна у Бѣограду по 14 пара продавала. Овакву єфтиноћу неверуємъ да ће икада више наше мѣсто пребываня доживити.

Година 1.845, коя є као изрядно кишовита позната, тако є богатый плодъ донела, да се є мѣсец. Фебр. и Марта 1.846 год. ока кукуруза по 9 пара кодъ насъ продавала.

Исто є тако и година 1.847. кишовита была а имено мѣсецъ Юній, те є плодородна жетва произвела такву єфтиноћу слѣдуюће године, да є ока кукуруза одъ 28 пара у мѣсецу Маю 1.847 год., па 14 пара ист. мѣс. 1.848 год. понизити се могла.

Да бы поч. читательи плодородіє послѣдньи година, происходивше одъ сушногъ или влажногъ лѣта, болѣ оцѣнити могли, ставлямъ овдѣ цѣну кукуруза у мѣс. Юнію и Юлію крозъ неколико година:

	жетва	дала є цѣну кукурузу у Юнію	Юлію		
1843	сред. влажне год.	13 — 14 пар.		год.	1844
44	среднѣ сушне „	15 — 14 „		„	45
45	много кишов. „	12 — 15 „		„	46
46	весма сушне „	24 — 21 „		„	47

1847 доста кишов.	„	14 — 16	„	„	48
48 весма сушне	„	24 — 21	„	„	49
49 доста кишов.	„	14 — 13	„	„	50
50 весма влажне	„	14 — Новем.	11	пр.	50

Изъ овога се прегледа дакле види, да наши економи одма на мѣсецъ дана послѣ учинѣногъ посѣва кукуруза предсказати могу, хоће ли имъ година плодна или худа быти, кое опетъ одъ условія зависи: ели мѣсецъ Юній влажанъ или сувъ. А за есенѣ усѣве у неизвѣсности су крозъ цѣлы 8 мѣсецій.

Свакоме е познато, колико помѣстне болести у време жарки дана, силніе распространяваю се, нежели у време хладны. Но ендемическе болести ипакъ тако яко, при маколико высокой температури, на умноженѣ болестій недѣйствую, као што то ударно епидемическе засвѣдочаваю. Нѣгдашня церна смерть више се у Европи непоказуе, противъ куге е лѣкарска наука давно побѣду одержала и обезоружала ю, и Енглезъ е Єннеръ пре 50 година предохранително средство противъ богиня обзнаніо. Іоштъ само пре 20 година кодъ насъ первый путъ появивша се холера неограничено многобройне жертве изискуе, нити е досада и найприлѣжніимъ испытательима за рукомъ изишло, изъ наши краева истиснути ю.

Како годъ што е узвышена дѣятелность температуре хемическомъ разтвараню органически и неорганически тѣлеса у обште поспѣшна, исто тако силно она и на прекообычно умноженѣ смертности ревностно содѣйствуе. Ово се сродство найубѣдителніе изъ слѣдуюћегъ примѣра увидити може. Год. 1.848. была е яка холера у Букурешту, и то по несреће онда, кадъ е овдѣ велика препека владала.

Абсолутно найв. степ.			Чс. одъ холере у Букурешту			
	у Београду		*разболѣв. се*		*умерши*	
Юнія	17.	37·8°	183	душа	39	душа
„	18.	39·5°	210	„	50	„
„	19.	41·0°	323	„	44	„
„	20.	39·5°	273	„	56	„
„	21.	36·1°	180	„	29	„

Дакле 19. є найвећа жега была у цѣломъ мѣсецу; преко цѣлогъ мѣсеца разболѣло се 3.599 душа 19. пакъ 323 или 11-ста часть, одма слѣдуюћегъ дана умрло є 57 или 14. часть одъ 796 свега умерлы.

Текъ у первой десетини нашегъ столѣтія почето є уредно каламлѣнѣ кравльи богиня у цивилизираной Европи, у Руссіи и данасъ єдва половина младежи истомъ пропису подвергаваю се н. п. год. 1.847=1,213.148 дѣце, а кодъ насъ є текъ год. 1.839 законно наложено. У Енглезской, као у земльи усовершенствованія тога благодѣтелнога за родъ човеческій средства, єдва є у год. 1.840. изъ Парламента законъ изашао, да се каламлѣнѣ строго предузима; те тако су и слѣдства исте наредбе и добаръ успѣхъ показала, будући є одъ год. 1.839—1840 сваке године 11.944 душе одъ богина умирало, 1841—1842 пакъ само 4.722; или, у первомъ є періоду свакій 28-мый смертный случай одъ богиня быо, а у другомъ само свакій 74-тый. У Французской у новіє време текъ одъ 193 умерлы, єданъ є богиняма подлегао.

Да су богинѣ, пре усавершенствованогъ средства, опустошително, и то нарочито у слѣдству велике препеке, и сушны година, мориле, увѣрићемо се и изъ слѣдуюћи навода. Год. 1.782. и 1.783. владала є велика суша у западной Европи, те тако се

одъ исте до тога морталитетъ умножіо, да е у Французской за исте две године народоумноженіе само 22.939 душа было, гдѣ е оно за предходивше две године са 233.978 душа показало се. У Ческой е вышакъ рођены надъ умерлымъ заразне 1.785. год. 343 душе было, слѣдуюће пакъ године 49.584. Унгарія се год. 1.785 само са 35.888 душа умножила а 1.786. већъ съ двапутъ већимъ числомъ т. е. са 72.327.

Године 1.803. такође е была велика суша; народоумноженѣ е слѣдователно слабо было, као што ће намъ слѣдуюћій примѣръ показати:

	народоумноженѣ было е			
	у Руссіи	у Франц.	у Ческой.	
Год. 1.802	606.037	146.645	49.263	душа
„ 1.803	485.342	37.128	25.768	„

Тако е исто и година 1.807 сушна была и изъ нѣ видимо, да е вышакъ рођены надъ умерлымъ было

	у Руссіи	у Французской.	
Год. 1.806	500.962	134.352	душе
„ 1.807	468.508	121.352	„

Прилѣжнымъ каламлѣнѣмъ кравльи богиня успѣлиѯсу просвѣћени европейски народи у толико, да се у новія времена — изузимаюћи само холеро-епидемическе године — нигдѣ тако великій поморъ непоказуе, као што е то у старія времена често случай было.

Колико пакъ, велике врућине, силно дѣйствіе на разпростиранѣ богиня имаю, можемо текъ у оной земльи ясно видити, гдѣ каламлѣнѣ вище одъ волѣ жителя зависи, као што е то у Загорю (Ерделю) случай. Тамо е сирѣчъ жарке 1.834. год. 4.091 душа одъ богиня умерла, влажне пакъ 1.837. само

293. Године 1.842, коя е такође сушна была, умерло е тамо 5.927 душа а 1.844 текъ 858, или у оной е години свакій 10-тый смертный случай одъ богиня было, а у овой свакій 51. Военна е аустр. граница год. 1.842, 829 душа а 1.844 само 30 одъ богина изгубила. У Руссіи е само кодъ православны было:

	поморъ	вышакъ	„
Год. 1842	1,822.743	315.735	душа
„ 44	1,547.689	847.014	„

Кодъ насъ се у Сербіи не бѣлежи за себе, колико е душа одъ кое болести умерло, кое бы у прочемъ одъ велике ползе было, но међутимъ позната су намъ абсолутна числа; тако е на примѣръ умерло свега:

сушне	године	1.842	— 26.024	душа
влажне	„	45	— 17.426	„
сушне	„	46	— 20.718	„
влажне	„	47	— 18.262	„

Клима дакле, у коіой мы живимо, есть у свакомъ призрѣнію одвећъ пожелателна. Среднѣ студена зыма предохранява насъ одъ коначне гньилости, — пролеће и есень подпомажу дѣйствително свакій духовный и тѣлесный радъ, — жарко лѣто оживлява благодѣтелно силе растителности наше флоре, и чини, аклиматизиранѣ преизрядны тропически биля, могућнымъ. Економическа и санитетска поученія уклонићеду напослѣдку и оне, изъ свойства наше таліянске лѣтнѣ температуре проистичуће, неугодности.

У Бѣограду

Мѣсеца Декемврія 1.850 године.

Владиміръ Якшикъ.

ИЗВЕСТІЯ.

1. О ДѢЛАНЮ ДРУЖТВА СРБСКЕ СЛОВ. ГОД. 1849.

Како є последньомъ (17) точкомъ устава дружтвеногъ опредѣлено, да Дружтво може, кадъ му се ради болѣгъ и лакшегъ постизаня предпоставлѣне цѣли као потребно появи, устроєніє своє попуняваши или преиначавати: тако є оно на предложенѣ своґъ редовногъ члена Г. Димитрія Матића, учинѣно іоште у последнѣмъ главномъ засѣданію, 2. Януара 1849 год. држаномъ, о своме, нарочито на учевно дѣланѣ односеѣемъ се престроєню, одма съ почеткомъ ове године почело дѣйствовати. Оно є сирѣчь, вођено желъомъ своє учевно дѣланѣ на ползу народа србскогъ већма развити и утврдити, нашло се побуђено пріймити начело поделеня на разне струке наука, по коима бы оно, као што се надало, цѣли сходніє дѣлати могло. Изъ овогъ дакле начела излазећи, оно є, испитавши планъ, кои є начинила на то одређена изъ редовны членова Г. Г. Янка Шафарика, Константина Магазиновића и Димитрія Матића састоявшасе комисія, заключило у своима, 14 Априла и 14 Мая прошле године држанимъ редовнимъ засѣданіяма, да се нѣгово учевно дѣланѣ на слѣдуюћи петъ научны струка подели, т. є. єзыкословну, историйску, правословну, философійску и природословну. Свакій одъ редовны и саобштаваюћи членова има се пріймити оне єдне или

више струка, за кою найвише позива у себи осећа. По томе ће се дакле и цело Дружтво на петъ оделеня (тако названы одсека — секція —) поделити, и свако ће одъ ньи независимо єдно одъ другога за себе председателя изабрати, и у дѣлима свога круга извештаваюћій и савѣтуюћій гласъ имати, кои ће после цело Дружтво у редовнимъ или главнимъ засѣданіяма при коначномъ решаваню предмета у видъ узимати. Да бы се дакле ово поделенѣ дружтвены членова на разна научна оделеня удѣйствовало, позвани су писмено сви како редовни тако и саобштаваюћи членови, да бы се свакій изясніо, у коє (єдно или више ньи) оделенѣ ступити желі. И тако се по добивенимъ досада, у слѣдству овога позива одговорима, показало, да є струка єзикословна заступлѣна са 5 редовны членова и 4 саобштаваюћа; историйска са 5 редовны и єднимъ саобштаваюћимъ; правословна са 8 редовны; философійска са 6 редовны а природословна са два редовна и єднимъ саобштаваюћимъ. Но како се досада іоште сви членови нису изяснили; и како іоште ніє опредѣлено, колико є членова потребно, да бы се свако оделенѣ као постановлѣно сматрати и на тай начинъ своє дѣйствованѣ започети могло: тако ће се сада истый предметъ главноме овомъ засѣданію на коначно решеніє предложити.

Поредъ овогъ дружтвеногъ на своме преструяваню дѣйствованя, ніє у теченію прошле године ни дѣйствованѣ на полю кньижевномъ, као главно опредѣленіє овога Дружтва, пренебрегнуто. Дружтво є сирѣчь за ово време србскоме читаюћемъ свету у руке предало:

1. Другу свезку Гласника свога, коя се довольнима, народности србске тичућима се прилозима одликує.

2. Србско - немачко - латинскій речникъ, кои е списао негдашньій професоръ гимназіе карловачке, покойный Глигоріе Лазићъ, и кои е Дружтво ово године 1848. одкупило.

3. Животоописаніе славны людій, кое е, изъ тако назване дечіе библіотеке, превео и умножіо редовный членъ Г. Архимандритъ Гаврило Поповићъ.

4. Мыслословлѣ или логику, кою е равнимъ начиномъ изъ дечіе библіотеке посрбіо редовный членъ Г. Константинъ Бранковићъ.

5. Разговоре за образованѣ срца и душе, кои су одъ сачинителя свога Г. Архимандрита Гаврила Поповића прегледани и сада по другій путъ печатани.

Къ овима дѣлима дружтвенимъ могу се причислити и слѣдуюћа дѣла изъ дечіе библіотеке, коя су една іоште предпрошле а друга прошле године израђена и прегледана, и сада се већъ у кньигопечатньи налазе:

1. Антропологія и психологія, кою е посрбіо редовный членъ Г. Іованъ Стеићъ.

2. Астрономія, кою е посрбіо редовный членъ, Г. Архимандритъ Гаврило Поповићъ.

3. Естествено землѣописаніе кое е посрбіо редовный членъ Г. Милованъ Спасићъ.

4. Природословлѣ (физика), кою е посрбіо редовный членъ Г. Константинъ Бранковићъ.

Равнимъ начиномъ овоме дѣйствованю дружтвеномъ причислитисе може, што є Дружтво понуђено своимъ редовнимъ членомъ Г. Янкомъ Шафарикомъ, желећи свою трећу свезку Гласника украсити важнимъ за србску нумизматику чланкомъ, накнадило поменутомъ Г. члену 132 ф. ср. износећій трошакъ, кои є онъ учиніо, давши на мѣди изрезати и на деветъ таблица печатати све себи до 1845 год. познате бывше србске новце, кое є онъ по већой части већъ описати и Дружтву, као обясненѣ предаты већъ таблица, на поменутый конацъ обећао се уступити.

Найпосле овде се примѣтити може, да се іоште кодъ опредѣлены на то членова на прегледу налазе како историчне артіє бывшегъ редовногъ члена, покойногъ Исидора Стояновића, тако и єдна кратка граматика србскогъ єзыка; а исто тако да Дружтво збогъ неодговараня у уставу нѣговой положеной му цѣли, ніє могло пріймити єдну славенску граматику; єдну србску граматику за Чехе; єдну трагедію подъ насловомъ „Последный Грегляновићъ“ и єданъ догматично-полемичный чланакъ подъ насловомъ „Одговоръ на одговоръ.“

Но осимъ овогъ тако рећи управогъ на разпространяванѣ науке у народу србскомъ клонећегъ се дѣйствованя дружтвеногъ, оно є, држећи се тога начела, да се народна книжевность и укланянѣмъ неки, ньой на путу стоєћи препона, исто тако као и положителнима къ ньой водећимъ средствама подпомоћи може, — іоште и слѣдуюће знаменитіє кораке учинило:

1. Оно є наново кодъ Высокославногъ Попечительства Просвештенія настоявало, да бы ово

кодъ законодателне власти издѣйствовало правитель ственой кньигопечатньи слободу, да може кньиге-са свакомъ ортографіомъ печатати.

2. Оно є молило Высокославно Попечительство, да бы се како београдской Полиціи тако и свима окружнимъ Началничествама наложило, да бы та надлежателства Дружтву овомъ до знаня доставляла, (а тако и у прибавляню на руцы была), кадъ бы се при зиданю зданія или другимъ приликама какви споменицы древности нашли.

3. Оно є, разумевши одъ свога подпредсѣдателя, Г. Іована Гавриловића, да се у Госпое Екатерине Деметровићъ, рођене Козуловићъ, налазе неки србски и турски рукописи, тичући се фамиліе Графова Бранковића, а нарочито онога, што є као последній србскій Деспотъ у ческой Егри заточенъ бывши преминуо, — ступило у преписку съ хвалѣномъ Госпоіомъ и у надежди є да ће на тай начинъ доћи до важны за србску повестницу стварій.

4. Оно є, на предложенѣ редовногъ члена, Г. Атанасія Николића, одредило одборъ, кои ће имати сачинити планъ, како бы се могла устроити по унутрашньости Србіе обштинска читалишта.

5. Да бы любительи читаня по свима главніимъ местима княжества Србіе кньиге дружтвене лакше имати могли, понудило є Дружтво, на предложенѣ редовногъ члена Г. Димитрія Матића, продавце школски кньига са свима кньигама дружтвенимъ, да ове съ обичнимъ 10 на 100 провизіономъ на продаю прійме.

Узъ тога рода дѣйствованѣ, іоште се и ово нарочито, као дружтвеногъ личногъ станя тичуће

се, овде напоменути може, што е Дружтво у почетку прошле године, хотећи съ едне стране торжествено признати отмене за србску книжевность и народность заслуге, а съ друге стране желећи присаюзити себи врстне дѣлателѣ на полю србске или уобште славенске книжевности, оно е сирѣчь, по изложеномъ начелу са деветъ членова себе обновило, избравши себи за саобштаваюће членове: ГГ. Адолфа Цибульскогъ, доцента славенске литературе у Берлину; Леополда Ранке-а, професора историе у Берлину; Якова Гримма, професора филологие у Берлину; Ципріяна Роберта, професора славенске литературе у Collège de France у Паризу; Ђорђа Даничића, србскогъ филолога и Сергія Каћанскогъ, архимандрита беочинскогъ; — за почестне пакъ: Нѣгову Светость, Патріярха србскогъ Г. Іосифа Раячића; члена Совѣта К. С. и бывшегъ предводителя србске войске у Войводству Г. Стефана Книћанина и трговца петроградскогъ Г. Исака Никифоровића.

Но међутимъ колико се Дружтво съ едне стране радуе своме научномъ добитку, што е у новоизбранимъ членовима свесрдне за србску книжевность ревнителѣ пріобрело: то га е опетъ съ друге стране жалосћу косную губитакъ двоице врстны редовны членова нѣговы, Исидора Стояновића и Павла А. Поповића, кои су прошлога лета преминули.

Што се тиче различны на кругъ дѣйствованя овога Дружтва односећи се подарака, кое су му одъ части нѣгови членови а одъ части други родолюбцы учинити благоусрдствовали, то су ти подарцы прошле године были слѣдуюћи:

1. Єдна књижица побожногъ садржая, писана босанскомъ кирилицомъ, — поклонъ подпредсѣдателя друштвеногъ, Г. Іов. Гавриловића.

2. Шестъ комада књижица, — сачиненія и поклонъ ред. чл. Г. Любомира Ненадовића.

3. Рукописи покойногъ списателя србскогъ, Павла Соларића, — поклонъ саобштаваюћегъ члена Г. Іована Хаџића.

4. Седамъ комада књига илирски, — поклонъ саобшт. чл. Г. Игнята А. Брлића.

5. Рукописи покойногъ списателя србскогъ Милована Видаковића, — поклонъ Г. Димитрія Іовановића, пештанскогъ землѣмера.

6. Тринаесть комада уедно заведены књига, — поклонъ економійскогъ Друштва у Загребу, славенскогъ у Трсту и Дружине младежи лицеумске у Београду.

7. Две књиге о воћарству, — поклонъ капелана пишкоревачкогъ, Г. К. І. Веселића.

8. Три књижице одъ Г. Никшића.

9. 31. комадъ уедно заведены стары новаца — поклонъ ГГ. Миће Єфтића изъ Крупня, учителя дрлячкогъ, Арсенія Алексића, Стеріє Юке трговца и Госпое Ђуле Живановићеве изъ Панчева.

Найпосле што се тиче друштвеногъ капитала, то се изъ рачуна књижарскогъ види, да се съ концемъ прошле године налази вредности у књигама друштвенимъ 28.319 гроша и 32 паре, а по рачуну касе у готовомъ новцу 9.956 гр. и 5 пара.

2. О ДѢЛАНЮ ДРУЖТВА СРБ. СЛОВ. 1850 ГОДИНЕ.

Одсецы на кое е Дружтво умну свою дѣятелность године 1849 поделило было, текъ су съ концемъ исте године представлѣни; предстояло е іошть само да се устрое, кое е одма съ почеткомъ истекше 1850 год. и учинѣно, пошто су се, изузимаюћи неке у месту, скоро сви и редовни и саобштаваюћи членови у овай или онай одсекъ уписали. И тако:

Одсекъ езыкословный има 10 ред. и 10 саобшт. членова. — Одсекъ историйскій има 8 редовны и 8 саобшт. членова. — Одсекъ правословный има 11 ред. и 3 саобшт. члена. — Одсекъ философійскій има 6 ред. членова. — Одсекъ природословный има 6 ред. и 4 саобшт. члена.

Свакій одъ овы петъ одсека занимао се у теченію године разсматранѣмъ предмета нѣму принадлежећи. Тако:

Одсекъ езыкословный разсматрао е прилогъ ред. чл. Г. І. С. Поповића, о сраћанской нашой азбуки. Къ томе, разсматрао е србску граматику учителѣмъ црнилѣвскимъ Г. І. Балукцийћемъ саставлѣну, кою е Дружтво, услѣдъ похвалногъ известія одсека, одкупило и о своимъ трошку печатало.

Одсекъ историйскій разсматрао е почившимъ редовнимъ членомъ Исидоромъ Стояновићемъ скуплѣный матеріялъ за србску историю новіегъ времена.

Овай одсекъ знаменито е обогаћенъ писмама и артіама фамиліе последнѣгъ деспота србскогъ ђорђа Бранковића, уступлѣнима Дружтву одъ Госпое Екатерине Деметровићъ, рођене Козуловићъ.

Къ томе у интересу наше исторіе писано е по предложеню Г. подпредсѣдателя у Паризъ саобштаваюћемъ члену Дружтва овогъ Г.Кипріяну Роберту 1. Да намъ изъ тамошнѣ библіотеке попише наслове свію књига, гласећи о народу югославенскомъ. 2. Да попише и све рукописе о истомъ народу гласеће, као што се у поменутой библіотеки подъ числомъ 10.264 налази Бертрандона де ла Брокієра путованѣ, — кои е год. 1432 — 1433, изъ Француске у Єрусалимъ путовао, па одонудъ враћаюћи се преко Цариграда, сувимъ ударіо у свое отечество, преко Србіе у повратку томъ прешао, у Смедереву кодъ Деспота Ђорђа Бранковића I было, и нешто мало написао, шта е онда у Србіи видіо. — 3. Да потражи у тамошньой архиви а., известія маршала Мармонта, бывшегъ генерал-губернатора Илиріе одъ године 1809 — 1813, и други пограничны властій, односећа се на Карађорђа и Єрбію оногъ времена. б., Да потражи известія управителя Далмаціе и Боке Которске одъ год. 1805 — 1813, тичућа се Карађорђа и Србіе за предречено време. в., Известія посланика француски изъ Цариграда одъ 1805 — 1813, тичућа се Срба и Карађорђа.

Равнимъ начиномъ у интересу наше исторіе, такође по предложеню Г. подпредсѣдателя, учинѣно е представленіе Высокославномъ Попечительству Просвештенія ради посредствованя кодъ Высокославногъ Правительства о средствама новчанима за едно способно лице, кое бы Дружтво у Млѣтке послало, да у тамошньой славной библіотеки помоћу искусногъ руководителя изтражи и препише што бы се о Србима нашло.

У истомъ интересу добавило е Дружтво о свомъ трошку преписъ дѣла Катанчићевогъ „Ме-

moria Belgradi olim Singiduni.“ Къ томе, обновило є молбу на почестногъ члена свогъ Г. Патріярха Іосифа, поради преписа исторіє, списане ђорђемъ Бранковићемъ и у карловачкой библіотеки налазећесе. А поредъ тога учинило є коракъ недавно да добави рукописе Ранћеве, одъ превелике важности за исторію србскогъ народа и цркве православне.

Одсекъ природословный разсматрао є карту окружія пожаревачкогъ, израђену саобштаваюћимъ членомъ, Г. Аћимомъ Медовићемъ, и другу карту окружія црноречкогъ израђену срезкимъ писаромъ Г. М. Пчеларомъ.

Одсекъ философійскій разсмотріо є 1. преводъ байскогъ учителя Р. Петра Токалића подъ насловомъ „Єзгро Мудрости.“ 2. Стихотворна покушенія у преводу и оригиналу подъ именомъ „Цветна Лея“ одъ ђакона новосадскогъ Г. Іована Поповића. 3. Преводъ моралногъ садржая протоєрея ћупрійскогъ Г. Софронія Надрлянскогъ.

Одсекъ правословный разсматрао є саставъ редовногъ члена Г. Димитрія Матића, подъ насловомъ „Краткій преглед историчкогъ развитка права, морала и државе.“

Осимъ тога, Дружтво є, поводомъ предложеня свои редовны членова ГГ. Атанасія Николића и Димитрія Матића, о заведенію читалишта у отечеству, на основу известія опредѣлене бывше комисіє — поднело сходно представленіє Высокославномъ Попечительству, изложивши, на кои начинъ и где бы се могла читалишта завести.

Но Дружтво ніє пропустило бринутисе и о скупляню старине србске. Тако є оно одкупило изъ

оне стране саблю Деспота Ђурђа Смедеревца, и понудило Высокославно Правительство да є за народный музеумъ одкупи.

У теченію ове године печатало є Дружтво о своме трошку осимъ србске граматике Г. І. Балукційћа, антропологію и психологію, астрономію, физику и єстествено землѣописаніє, кое су књижице іошть прошле године прегледане и о коима є у ланьскомъ известію речь была.

И органъ Дружтва овогъ Гласникъ, было бы досадъ печатанъ, да є печатня могла печатанѣ нѣгово предузети. Матеріяла за трећу свезку Гласника има довольно; но будући є печатня за неколико месецій, осимъ други преко нужны изданія, као што су новине и друга пре тога започета дѣла, — скоро изключително печатанѣмъ школски књига занята была: зато є и съ печатанѣмъ Гласника задоцнѣно.

Оволико што се тиче дѣланя Дружтва за ову прошлу годину.

Што се тиче личногъ станя Дружтва, оно є, изборомъ новы членова пріумножено. Одъ овы избрани су за редовне: ГГ. Вукъ Маринковићъ професоръ физике у лицеуму; Ђорђе Ценићъ професоръ права у истомъ заведенію; Панта Іовановићъ рачуноводитель правительствене типографіє; Димитріє Томићъ и Владимиръ Якіцићъ чиновницы. А за саобштаваюће избрани су: ГГ. Яковъ Гершићъ, професоръ и уєдно директоръ карловачке гимназіє; Паво Бибићъ наместникъ меленачкій; Тимотіє Илићъ наместникъ чанадскій; Іосифъ Панчићъ лекаръ окружія крагуєвачкогъ.

Што се пакъ тиче прилога, у теченію истекше године Дружтву подарены, они су по качеству своимъ были слѣдуюћи:

1. Почестный членъ Г. Стеванъ Книћанинъ К. С. совѣтникъ, усрдствовао є послати Дружтву 10 # цес. да ій употреби на цѣль свою.

2. Правительственый пензіонеръ, маіоръ г. Панта Х. Стоило, приложіо є библіотеки дружтвеной славенску граматику печатану у рамнической епископіи године 1755.

3. Учитель меовинскій г. І. Балукційћъ послао є на даръ Дружтву:

1. Два листа изъ єдногъ минейски писаногъ служебника, писаногъ за живота Деспота Стефана.

2. Два листа изъ єдногъ печатаногъ служебника.

3. Послѣдный листъ октоиха печатаногъ год. 1537. у Божидаровой печатньи.

4. Три листа изъ празничногъ минея, у непознатой печатньи печатаногъ.

5. Два листа изъ полу-устава минейски писаногъ, на коима се налази тропаръ и кондакъ св. Кирилу.

6. Єдну на бакару резану књижицу „Поученіє святигельскоє къ новопоставленому єрею въ вѣнцѣ 1742.“

7. Књигу „Описаніє славенскаго языческаго баснословія“, въ Сантпетербургѣ 1768.

8. Кньигу „Іоанна Мушкатировићъ краткое размышленіе о праздницѣхъ“ у Бечу 1786.

9. Писменицу србскогъ єзыка по говору простогъ народа написану Вукомъ Стефановићемъ Сербіянцемъ, у Вієни 1814.

10. Писмо Карађорђево писано Андріи Сарайлићу изъ Хоттина у сремске Карловце, године 1815, Авг. 29.

4. Г. Петаръ Алексієвићъ изъ Тамишграда, овде неко време а сада у Бечу живећій, приложіо є библіотеки дружтвеной писану стихологію године 1735.

5. Саобштаваюћій членъ г. Тимотіє Илійћъ, наместникъ санадскій послао є краткій уводъ у рачуницу, ньимъ начинѣный.

6. Саобштаваюћій членъ г. Димитріє Аврамовићъ, живописацъ, обдаріо є кньижницу дружтвену своіомъ кньигомъ „Описаніє древностій србски у Светой Гори.

7. Редовный членъ Г. Янко Шафарикъ, приложіо є библіотеки дружтвеной кньигу „Одпустителнаго слова архієрейскаго примѣръ.“

8. Протоєрей чанадскій и членъ темишварске конзисторіє Г. Арсеніє Предраговићъ послао є єдну сребрну монету Марка Антонія.

9. Г. Павле Баба-Милићъ изъ Пожаревца, послао є єданъ бакарный новацъ цариградскій одъ времена Палеолога.

10. Саобштаваюћій членъ Г. Алойзъ Брлићъ, послао є две кньиге латинскимъ словима печатане,

„Црковни напѣви“ и „Венацъ духовны песама“, и узъ ньи рукописъ: „Огледало догађая светогъ писма съ ликовима,“

11. Саобштаваюћій членъ Г. Вѣкославъ Бабукићъ послао є речникъ илирско-немачко-талиянскій.

12. Редовный членъ Г. Любомиръ Ненадовићъ дао є свою кньигу „Наполеонъ Бонапарта.“ Драма у 5 дѣйствія.

13. Матица Србска изъ Пеште послала є прву часть овогодишнѣгъ лѣтописа.

14. Г. ђорђе Предићъ Ледереръ, београђанинъ, приложіо є Дружтву кньигу садржаваюћу у себи привилегіє народа србскогъ, одъ аустрійски царева дароване.

15. Г. Іованъ Миленковићъ, главный ћумрукчія београдскій, дао є на даръ собомъ израђеный планъ вароши Ягодине.

16. Почестный членъ, Г. Исакъ Никифоровићъ, дао є на даръ єдну немачку кньигу о рударству у Фрайбергу, два образа и єданъ каменъ.

17. Г. Іованъ Веселъ финансіялный совѣтникъ у Трієсту, послао є кньигу єдну крайнскимъ єзыкомъ писану, подъ именомъ „Дивица орлеанска.“

18. Редовный членъ, Г. Димитріє Матићъ, приложіо є свою кньигу „Похвала Марку Аурелію“ и єданъ бакарный новацъ млѣтачке републике.

19. Г. Іованъ Миловановићъ Никшићъ, приложіо є две кньиге: Календаръ за идућу 1851 год. и Босанку.

20. Г. Ђорђе Гвоздићъ изъ Пожаревца, послао е 45 ком. стары новаца, кое одъ бакра кое одъ сребра.

На последку може се и то споменути, како е по жельи неки удалѣны одъ насъ у држави аустрійской живеѣи Срба, да имъ се кньижице Дружтвомъ издане на продаю пошлю, учинѣна одъ стране Дружтва наредба, те су поменуте кньижице разаслане у Дубровникъ, Задаръ, Трстъ, Загребъ, Сомборъ и Тамишградъ. Докъ околности у Босни и Ерцеговини постану, као што се надамо, повольніе, учиниѣе се наредба, да се одъ речены кньига нешто и тамо на продаю пошлѣ.

Што се новаца тиче, каса Дружтвена има сада 9.196. гр. и 9 пара. Што се пакъ кньига тиче, Дружтво притяжава сада 16.047 ком. кньига, као што се и то уедно явля, да е Дружтво одъ 1847. год. досада 15 комада, кое веѣи кое маньи кньига, издало.

3. КНЬИГЕ СРБСКЕ У БЕОГРАДУ ТРУКОВАНЕ И ТО:

1. За годину 1847. *)

1. Разговори за срце и душу и морална поученія одъ Ивана Момчиловиѣа.

2. Рачуница у 4-ини 5 таб.

3. Букваръ србскій у 8-ини 4 таб. више пута сваке године препечатаванъ.

4. Забаве за децу одъ Гаврила Поповиѣа ар-

*) Ово се ніе у другу часть Гласника ставило, зато држеѣи се ретенія Дружтва, налазимъ за нужно чакъ одъ ове године започети.

химандрита, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 12-ини стр. 91.

5. Гласникъ Др. Срб. Слов. I ч. у 8-ини стр. 261.

6. Златна Зрна II ч. одъ Дим. Аврамовића живописца у 12-ини стр. 80.

7. Зборникъ закона III ч. у 4-ини 28 таб.

8. Повестница босански кралѣва у 16-ини 7 ¾ таб.

9. Рачуноводитель Србскій одъ I. Миловука у 8-ини стр. 96.

10. Воспитатель женскій одъ Матіє Бана у 12-ини 5 таб.

11. Регистеръ Законика у 4-ини 4 ½ таб.

12. Основна философія одъ Константина Бранковића.

13. Начинъ избавленя живота човечієгъ у 8-ини 8 таб.

14. Воспитатель женскій одъ Матіє Бана II ч.

15. Устроєніє еснафа у 4-ини 7 таб.

16. Календаръ за год. 1848 у 8-ини 4 таб.

17. Крстоносне войне у 16-ини стр. 26.

18. Србска граматика одъ Иліє Захарієвића.

19. Авала II ч. одъ Іована Филиповића.

20. Умотворине Милиновића у 8-ини 3 ½ таб.

21. Слава Краля Дечанскогъ у 16-ини стр. 59.

22. Велизарій у 8-ини 10 таб.

2. За год. 1848.

1. Маня читаоница.

2. Дѣловодный протоколъ Карађорђа одъ Др. Срб. Слов. у 8-ини стр. 224. заедно са регистромъ кои 126 стр. има.

3. Граматика србска одъ Нинковића трошкомъ Др. Срб. Слов. у 8-ини стр. 109.

4. Философъ Синдипа у 16-ини стр. 120.

5. Описаніе древностій србски у Св. Гори одъ Дим. Аврамовића у 8-ини стр. 82.

6. Новія позориштна дѣла одъ І. С. Поповића у 12-ини 6 ½ таб.

7. Описаніе Св. Горе одъ Дим. Аврамовића у 12-ини стр. 180.

8. Цветъ милости 3 1/6 таб.

9. Часови благоговѣнія одъ Г. Поповића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 8-ини стр. 150.

10. Размишлyванѣ о напредку у просвети одъ Милов. Спасића у 8-ини стр. 35.

11. Мала песмарица у 8-ини стр. 47.

12. Землѣописаніе за III класу одъ Милована Спасића у 8-ини стр. 27.

13. Катихисисъ пространый.

14. Исторія србска (съ преводомъ францускимъ) у 8-ини 20 таб.

15. Народна србска скупштина 1. Мая у 8-ини 4 таб.

16. Календаръ за 1849 год.

17. Календаръ за 1849 год. одъ Никшића.

18. Рачуница.

3. За годину 1849.

1. Гласникъ одъ Др. Срб. Слов. II ч. у 8-ини стр. 286.

2. Наставакъ народне србске скупштине у 8-ини 3 $^1/_8$ таб.

3. Стефанъ Душанъ у 8-ини стр. 36.

4. Катихисисъ малый у 8-ини 1 $^1/_2$ таб

5- Поступакъ судейскій.

6. Землѣописаніє изчислително у 8-ини 1 $^1/_2$ т.

7. Зборникъ закона IV ч.

8. Законъ Стефана Душана у 8-ини 4 $^3/_4$ таб.

9. Ђорђе Кастріотъ у 8-ини 3 таб.

10. Стефанъ Дечанскій одъ I. С. Поповића у 12-ини 5 таб.

11. Разговори за образованѣ срца и душе одъ Г. Поповића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 16-ини стр. 46.

12. Животоописаніє славны людій одъ истогъ у 16-ини стр. 136.

13. Наставленіє за учителѣ у 4-ини 2 $^1/_2$ таб.

14. Речникъ срб-немач-латинскій одъ Глигор. Лазића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 16-ини стр. 420.

15. Календаръ малый одъ Никшића у 12-ини

16. Латинско - србскій речникъ одъ Димитрія Исаиловића у 16-ини 69 таб.

17. Календаръ за 1850 год. у 8-ини 4 таб.

18. Мыслословлѣ (логика) одъ Константина Бранковића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 16-ини стр. 38.

4. За годину 1850.

1. Наполеонъ Бонапарта. Драма одъ Любомира Ненадовића у 16-ини стр. 178.

2. Антропологія одъ Іована Стеића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 16-ини стр. 58.

3. Апотеоза великогъ Карађорђа одъ Ђорђа Малетића у 8-ини стр. 77.

4. Краткій нравоучитель одъ Іована Балукційћа.

5. Астрономія одъ Г. Поповића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 16-ини стр. 48.

6. Физика одъ Константина Бранковића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 16-ини стр. 62.

7. Єстествено землѣописаніє одъ Милов. Спасића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 16-ини стр. 36.

8. Пантеонъ славенскій одъ Винѣрона у 4-ини 3 таб.

9. Бой съ Мацарима одъ Глише Зубана у 16-ини 4 таб.

10. Србскій букваръ одъ Г. Поповића, школскомъ комисіомъ прегледанъ, у 16-ини 2 ½ таб.

11. Прва знаня одъ Ф. Христића, школскомъ комисіомъ прегледана, у 16-ини 4 $^1/_4$ таб.

12. Прва читанка одъ истогъ, такође комис. прегледана, у 16-ини 4 $^3/_4$ таб.

13. Друга читанка, такође њимъ израђена и комисіомъ прегледана, у 16-ини 10 $^1/_2$ таб.

14. Малый земльописъ Србіе и Турске одъ Іована Гавриловића, школскомъ комис. прегледанъ.

15. Часови благоговѣнія одъ Іована Павловића проте шабачкогъ у 8-ини стр. 367.

16. Босанка одъ Никшића у 16-ини стр. 30.

17. Србска граматика одъ Косте Цукића, школскомъ комис. прегледана, 5 таб.

18. Разговори немачко-србски у 16-ини 5 таб.

19, Исторія свештена одъ стране митрополіе, школскомъ комис. прегледана, у 12-ини 2 таб.

20. Катихисисъ краткій, одъ стране исте израђенъ и комисіомъ прегледанъ, у 12-ни 2 $^1/_2$ таб.

21. Писмени саставцы одъ Константина Бранковића, школ. ком. прегледани.

22. Исторія србска кратка одъ Любомира Ненадовића, школ. ком. прегл. у 16-ини 3 т.

23. Воспитатель деце одъ Милована Спасића.

24. Рачуница кратка одъ Ф. Христића, школ. ком. прегл. 6 $^1/_2$ т.

25. Нилъ календаръ одъ Никшића у 8-ини стр. 35.

26. Служба Стефана Дечанскогъ у 4-ини 2$^1/_2$ т.

27. Грађа за србску граматику одъ Іована Балукцијића, трошкомъ Др. Срб. Слов. у 8-ини стр. 102.

28. Коментаръ законика грађанскогъ одъ Дим. Матића, школ. ком. прегл.

29. Рачуница практична одъ Милс в. Спасића, школ. ком. прегл.

30. Обшта знаня одъ Петра Радовановића у 16-ини 19 $^1/_4$ таб.

31. Календаръ (Шумадинацъ) за 1851 год. одъ Ф. Христића у 4-ини 11 таб. *)

4. ИЗВЕСТІЕ О МАГАЗИНУ ДАЛМАТИНСКОМЪ.

Г. Ђорђе Николаевићъ, Протоерей парохъ Дубровачкій и Кор. членъ Друштва Србске Словесности, послао е истоме Друштву на даръ, Любителя просвѣштенія, Србско-далматинскій Магазинъ, у 6 свескій, одъ године 1842 до 1847, одъ како онъ

*) На страни 233. I ч. Гласника обеѣано е, да ће се свака, было у Србіи было изванъ Србіе изишавша србска книига, заедно са важніима целога Славенства умнима производима, одма при своме появленю наводити. Но оваково што чинити немогуће е прво збогъ тога, што мы овде и недобіямо о свакомъ дѣлу известія кое се гди трукуе; а друго и збогъ тога, што секретаръ Дружтва, у кога дужность то спада, ніе едномъ за свагда поставлѣнъ, па да такова известія прибира, но се сваке године меня. У осталомъ можемо се надати, да ћемо одсадъ, када се и кодъ насъ книжарница заводи, и таково што чинити моћи. — Уедно усуђуемъ се примѣтити, да ће у овомъ Гласнику свакій Г. читатель у ортографіи грдну неслѣдственость примѣтити, зато молимъ да се ово ни сецерима ни небреженію секретара не приписе; еръ по решенію Дружтва морала се она ортографія задржати, каквомъ е кои писао и секретаръ, као уредитель овогъ Гласника, могао е само ономъ понешто поправити, кои е на то саизволіо. А да се оригиналу верно радило, особито кодъ оны, кои никакве поправке дозволявали нису, могу се ѝа самъ оригиналъ позвати.

Овогод. секр. Ценићъ.

поменутый Магазинъ уређує; пріе га е уређивао познатый Г. Т. Петрановићъ, Докторъ Права и сада чиновникъ при министерству Правосудія у Бечу.

Има већъ 14 година, одъ како излази овай за Далматине посебице а за све остале Србе полезный Магазинъ. Садржай е нѣговъ: землѣописанъ, путованѣ, штогодъ за исторію, забавно и поучно, пѣсничство, Лѣтописъ православне цркве у Далмаціи. Изъ овога се садржая види, какву тежню има Г. Уредникъ, кои га издае.

Нама се особито допадаю саставцы они, кои насъ упознаваю са земляма, у коима живи нашъ народъ и кое су намъ досада тако мало познате быле. Тако у свески одъ 1842, години 7-мой, одъ стране 24 до 37, читамо: *Землѣописно - повѣстно описанѣ Херцеговине;* и у истой свески одъ стр. 57 до 70 *Путованѣ изъ Дубровника преко Херцеговине у Фойницу* одъ Юкића. У той истой свески, одъ стране 38 до 48: *Топографическо описаніе Босне.* Додатакъ, одъ Юкића. Одъ овогъ има печатано у Магазину године 1841-е одъ стране 17 до 43: *Землѣописно-повѣстно описанѣ Босне.* У свески 1843, 8-ой години одъ стране 48 до 65: *Путованѣ по Босни 1842 године;* у истой свески одъ стране 66 до 77: *Повратакъ у Босну 1842 године*, одъ Юкића. У свески 1847, години 12-ой одъ стране 89 до 110: *Путованѣ по Босни 1845*, одъ Юкића.

За упознаванѣ съ новіомъ Исторіомъ Далмаціе у свески 1842, години 7-ой, одъ стране 8 до 23 налазимо: *О безвластію бывшемъ у Далмаціи, после паденія републике млѣтачке;* а у свески 1844 год. одъ стране 32 до 37 подъ насловомъ "Отечествени листови:„ *имена юнака Србско - Далматински, народнимъ песмама прославлѣны.*

За Географію, Статистику и Етнографію служе саставцы у свески 1843, години 8-ой одъ стране 5 до 28: *Далмація по Петру Казотію, Каталанићу и другима.* У свески 1844, години 9-ой одъ стране 5 до 31: *Далмація, брда, долине, равнице и пећине.* У свески 1845, 10-ой години, одъ стране 7 до 35: *Далмація, рѣке, врела, взера и блата.* У свески 1846, 11-ой години, одъ стр. 5 до 43: *Далмація, Окружів Задарско.* У свески године 1847, 12-ой години, одъ стр. 5 до 88: *Далмація Окружів Сплѣтско*; све одъ Николаевића. Путованя по Далмаціи налазесе у свески 1842, години 7-ой, одъ стр. 49 до 56, и у свески 1843, години 8-ой, одъ стр. 37 до 48.

За познаванѣ Рисна служе: у свески 1843, 8-ой години, одъ стр. 26 до 36: *Рисанъ*, одъ младога Србина; у свески 1844, 9-ой одъ стр. 62 до 72: *обичаи мира при случаю убійства у обштини рисаньской*, одъ младога Србина; и у истой свески одъ стр. 64 до 73: *описанів, како треба мирити за мртву главу и т. д. одъ Єреа, Димитрія Василѣвића.* У свески 1845 години 10-ой, одъ стране 52 до 62: *обичаи вѣритбе у Рисну*, одъ младогъ Србина.

Па каогодъ што смо Г. Николаевићу дужни благодарити на препису оны диплома, кое су као споменицы Србски у Београду, 1840-е печатани; исто тако поменутый Госп. неизоставля исторію и филологію Србску непрекидно обогаћавати издаванѣмъ старіи и новіи Хрисовуля. Тако у свески 1843, одъ стр. 103 до 108 подъ насловомъ Библіографія печатана су: 1. Писмо братіе Манастира Гомиря, Епископу Никодиму Бусовићу. Априла 6. 1705. 2. Писмо Іоанна Патріарха Пекскогъ Митрополиту Босанскомъ Теодору. Юлія 1614. 3. Синђелія издана одъ Епископа Никодима Бусовића, Єромонаху

Доситею, на цркву Св. Илиє, у кою долазе Христіани одъ Косова. У свески 1844 Магазина подъ насловомъ, Библіографія, печатане су одъ стр. 125 до 130 дипломе: 1. Деспота Стафана, сына Лазарева, коіомъ покланя манастиру Милѣшеву петъ села. (Нема датума). 2. Писмо Арсенія Чарноєвића, Патріарха, Игумну и браћи манастира Крке. Марта 1693. 3. Писмо истогъ Патріарха, Игумну и братству манастира Крке, коимъ проглашує Архієреа Никодима Бусовића, за православногъ Епископа Далматинскогъ. У свески 1846-е одъ стр. 132 до 145, подъ насловомъ: II. Історія. Описана су два Манастира: Баня, у Окружію Которскомъ, и Житомислићъ, у Херцеговини. Овай као задужбина Милорадовића; и подъ насловима: Лѣтописъ цркве православне у Далмаціи, налазимо у свески 1845-е одъ стране 117 до 135: Історія обштества Паштровскогъ у Окружію Которскомъ: У свески 1846-е стр. 129: обштество Шибеничко; и у свески 1847-е одъ стр. 136 до 147: Біографія Епископа, Симеона Кончаревића; у свески овой на стр. 148-ой явля се да се завело у Далмаціи 52 србске школе, у коє иде 1009 мушке и само 10 женске деце.

Поздніє дошли су намъ у руке Магазини далматински године 1848 и 1849-е; у првомъ одъ овы наилазимо одъ стр. 3 до 10 на предговоръ пунъ жара народу србскомъ управлѣнъ; одъ стр. 11 до 69 подъ насловомъ: *Далмація. Окружіє Дубровачко* одъ Николаєвића; одъ стр. 70 до 82: *Краина босанска,* одъ Юкића. Овай описъ Краине изишао є и на таліанскомъ єзыку у новинама коє су излазиле у Дубровнику подъ именомъ "L'Avenire;„ одъ стр. 98 до 115: обичаи. *О уговору сватбе и сватова у Рисну,* одъ младогъ Србина; одъ стр. 169 до 181: Лѣтописъ православне цркве Далматинске и Херцеговачке.

Почетакъ доласка Грчки владика у Херцеговину. Подъ насловомъ: Библіографія, печатано е у истой свески 1848-е писмо, као свѣдочанство Венеціанскогъ прозелитисма.

У свески 1849-е, години 14-ой печатано е између осталы, одъ стр. 7 до 58: Далмація. Окружіе Которско; одъ стр. 125 до 150, *Лѣтописъ православне цркве у Далмаціи и Херцеговини. 1. Епархіа Херцеговачка* на стр. 151: *Сатопоказатель, колико има сатій одъ Мостара до свакогъ града и вароши у свакому кадилуку у Херцеговини*; одъ стр. 152 до 160: *Манастиръ Крупа у Далмаціи;* одъ стр. 161 до 166: *Срблъи Митрополити Херцеговачки и писмо Хиландараца;* одъ стр. 167 до 174: *Бѣде, што е православна црква у Окружію Которскомъ подъ Венеціанима трпила;* а одъ стране 175 до 181 подъ насловомъ Библіографіа, а., *Диплома Цара Султана Мухамеда у Србскомъ езыку Дубровчанима* дана; б., *Старинско Евангеліе у селу Главатићи*, в., *Диплома Радослава Краля Србскогъ и нѣгове браће Владислава и Уроша 1250.* .

Желимо, да магазинъ овай и у напредакъ излази, и да у нѣму као и досадъ налазимо оне саставке, кои насъ упознаю са земляма гди народъ нашъ живи; као и на споменике наше старіе и новіе Исторіе.

Іованъ Гавриловићъ

НЕКРОЛОГЪ.

Павле Поповићъ, бывшій секретаръ Совѣта и редовный членъ овога Дружтва умро е 1849 год. одъ колере.

ОПИСАНІЕ

СТАРИ СРБСКИ

ПОВАЦА

КОЕ Є СКУПИО И НАЧЕРТАО

ДРЪ ЯНКО ШАФАРИКЪ.

У Београду. 1845.

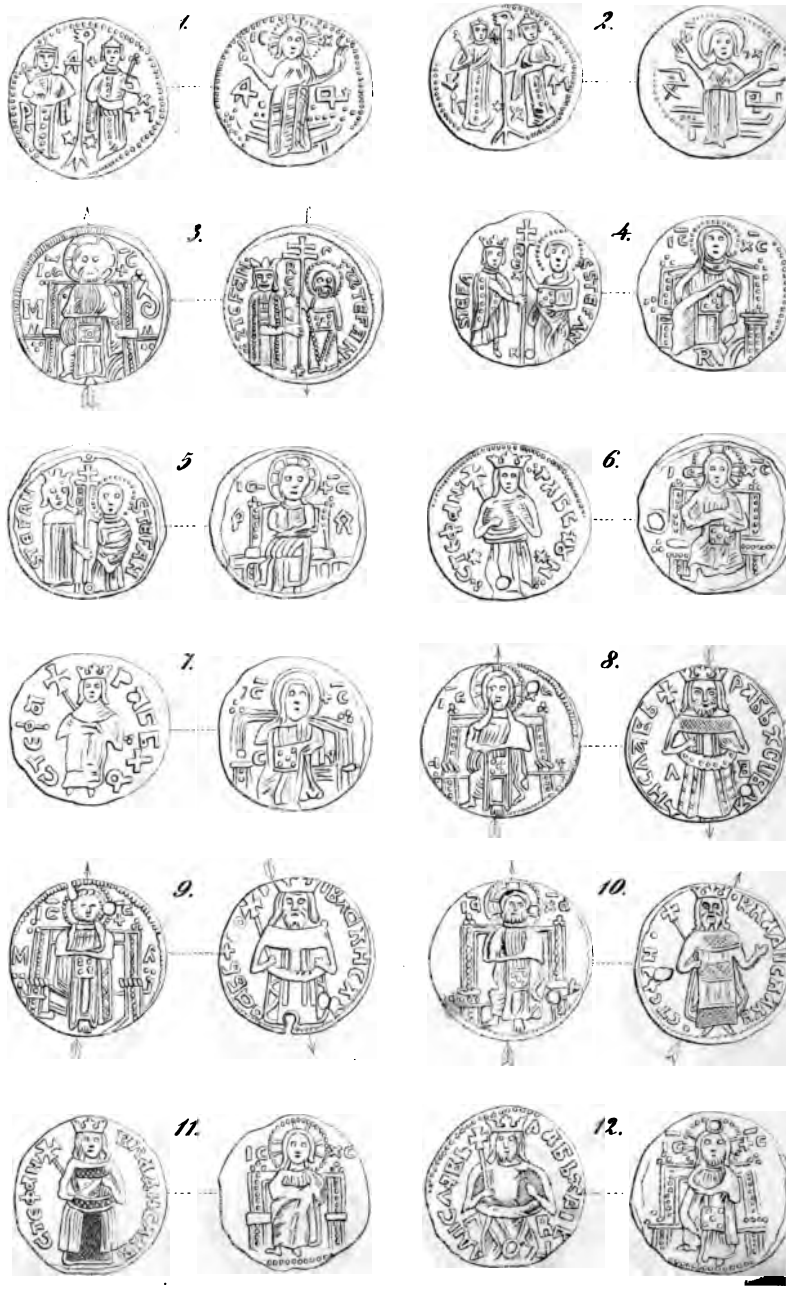
1.
2.
3.
4.
5
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.

13.

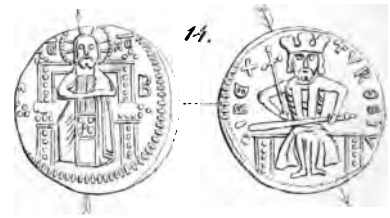
14.

15

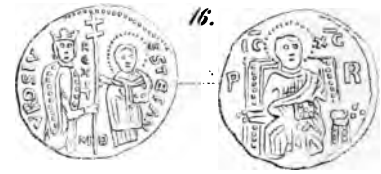
16.

17

18.

19

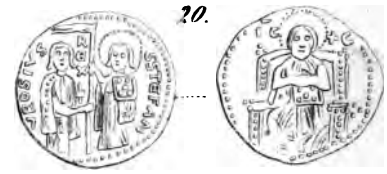
20.

21.

22.

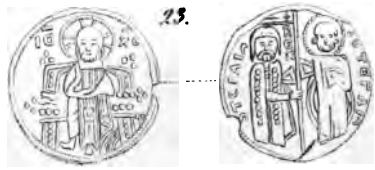
23.

24.

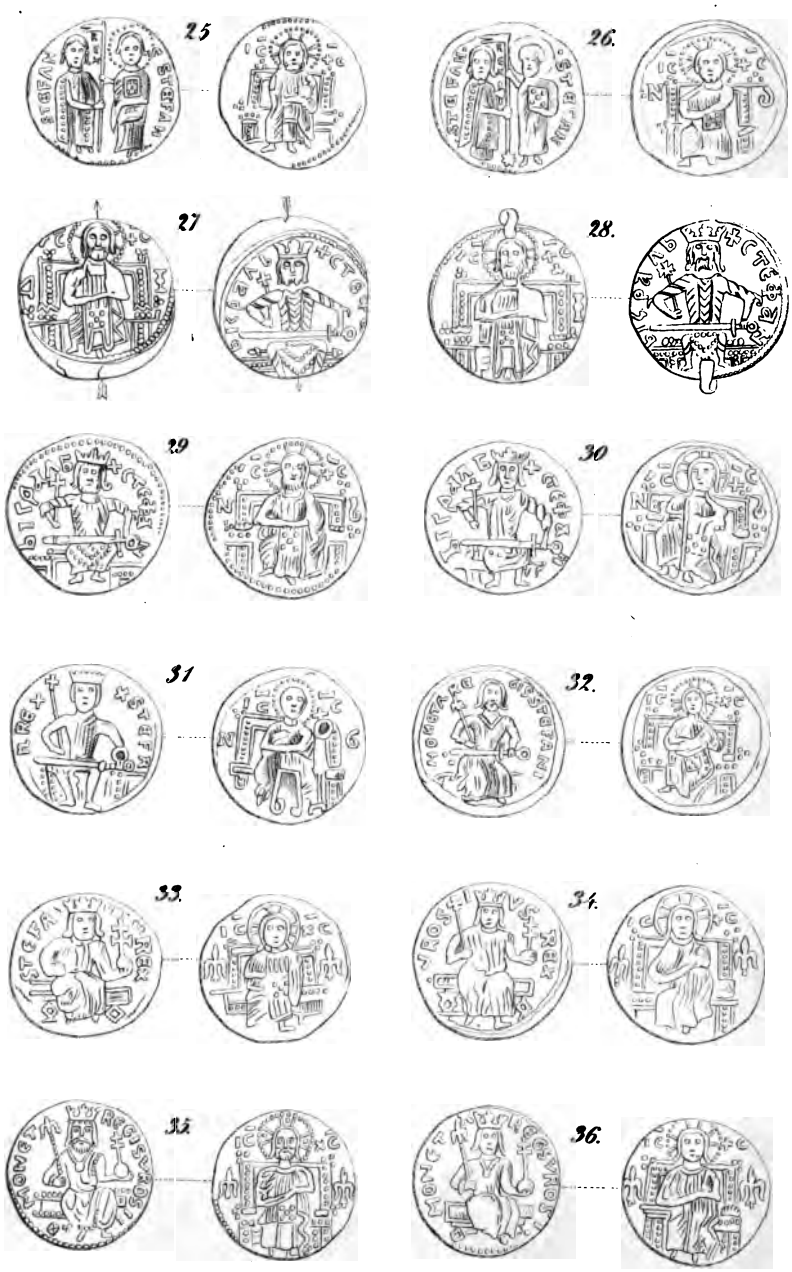
25
26.
27
28.
29
30
31
32.
33.
34.
35.
36.

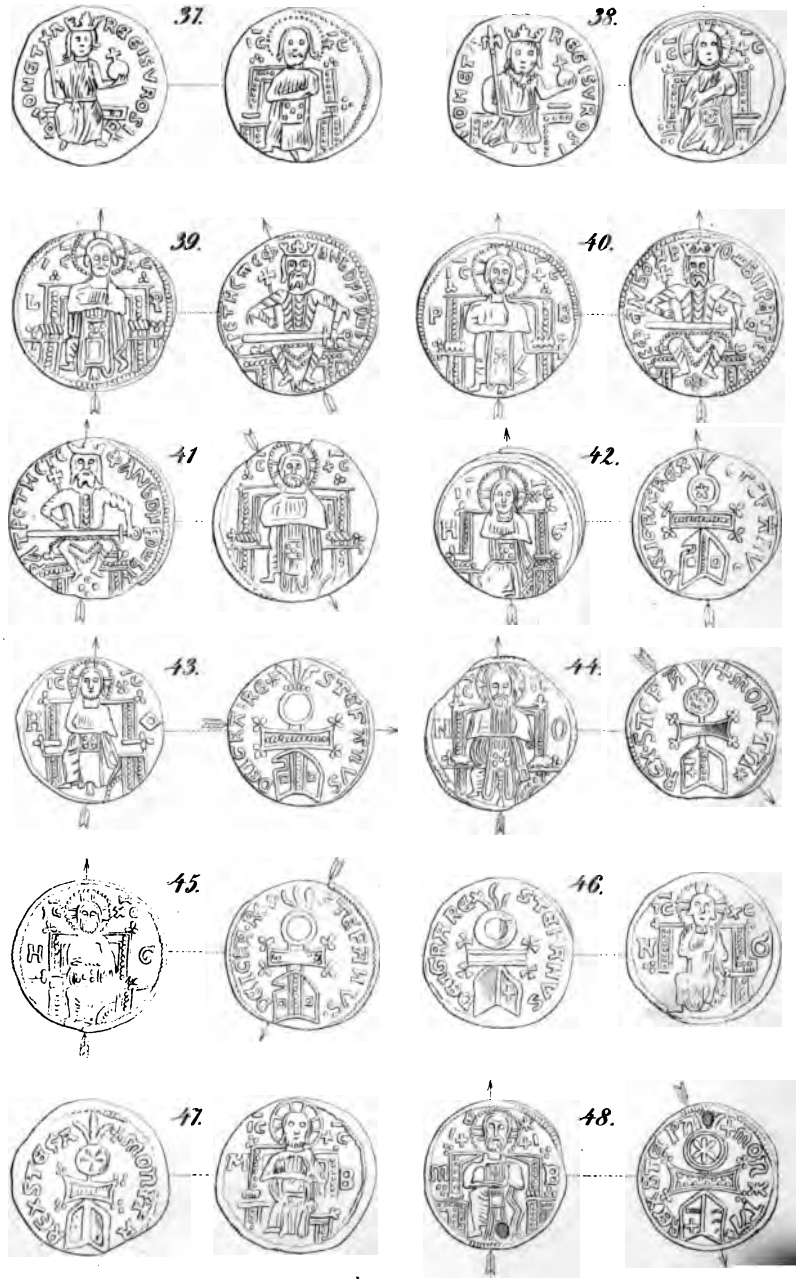
37.
38.
39.
40.
41
42.
43.
44.
45.
46.
47.
48.

49.

50.

51

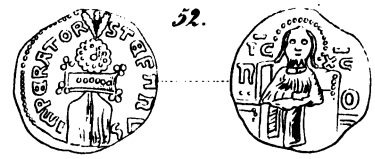
52.

53.

54.

55.

56.

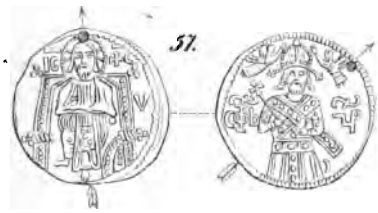
57.

58.

59.

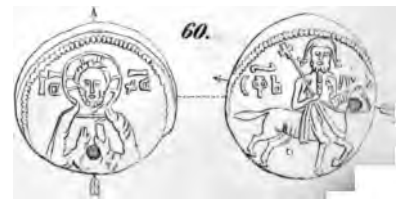
60.

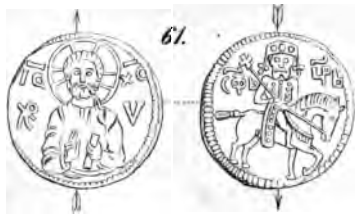
61.

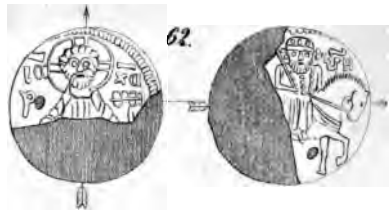
62.

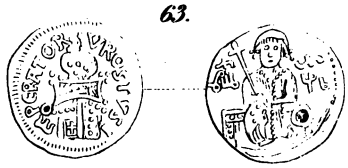
63.

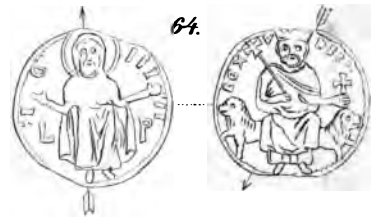
64.

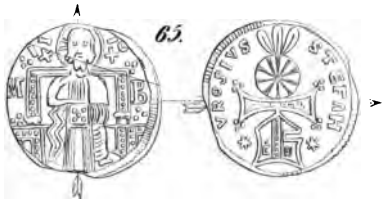
65.

66.

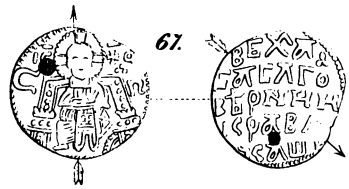
67.

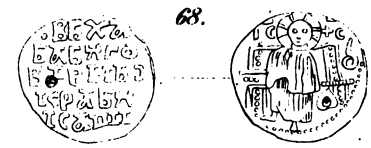
68.

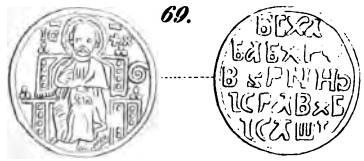
69.

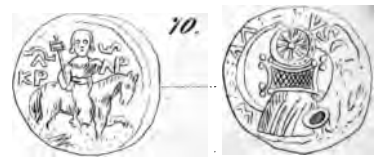
70.

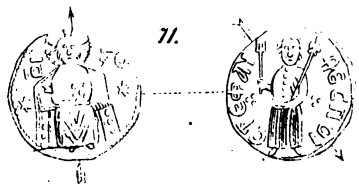
71.

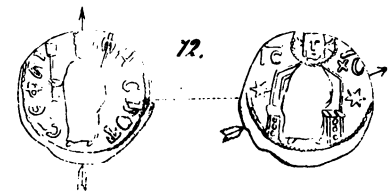
72.

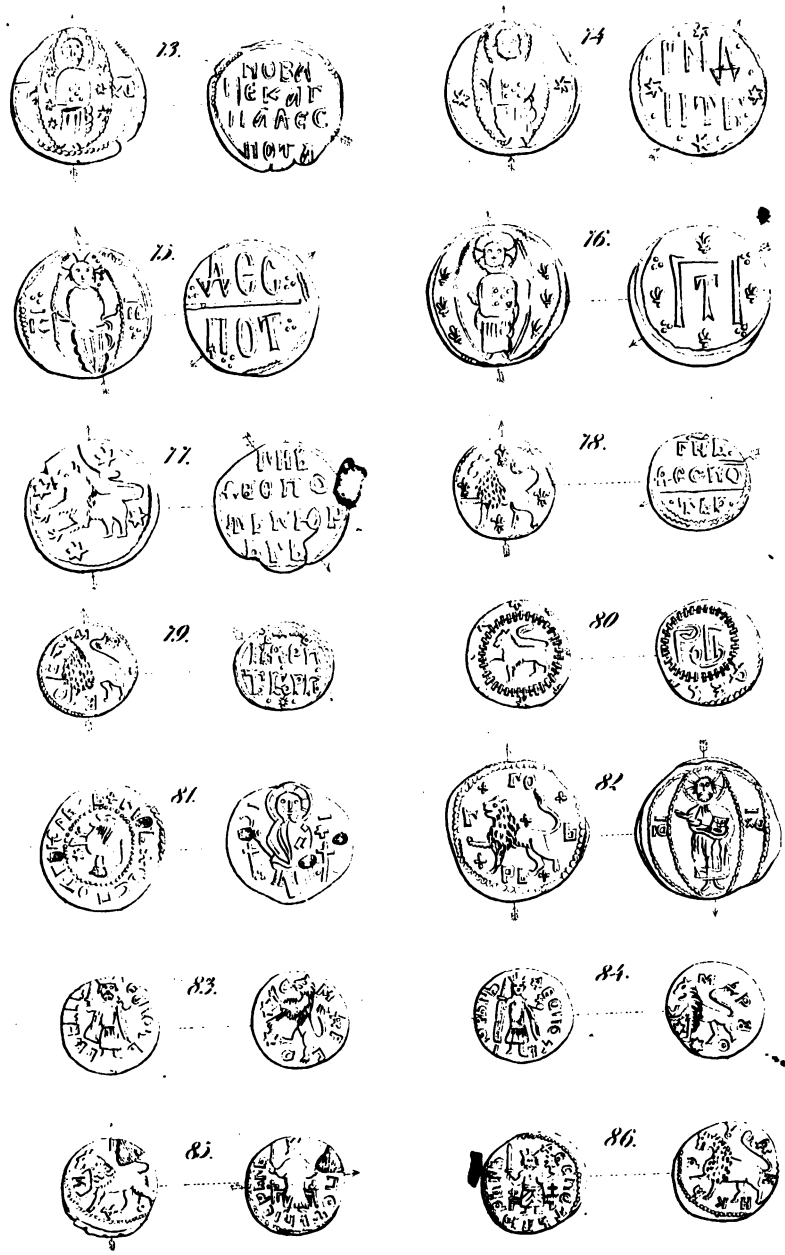
73.
74.
75.
76.
77.
78.
79.
80
81.
82.
83.
84.
85.
86.

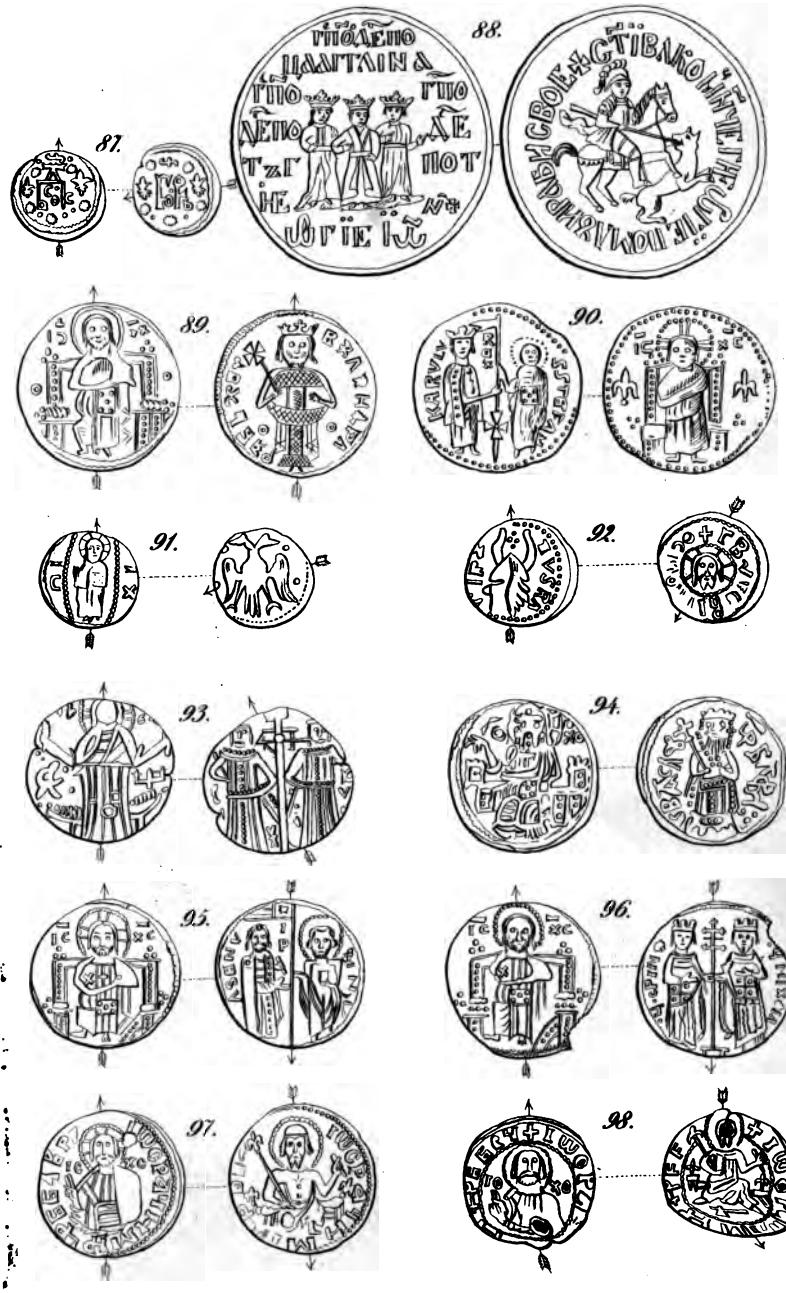
87.
88.
89.
90.
91.
92.
93.
94.
95.
96.
97.
98.